

Práce z dějin Akademie věd

číslo 2
ročník 6/2014

Vydavatel: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.
Zkratka časopisu: PDAV

Redakce

Vedoucí redaktorka: Marie Bahenská (MÚA AV ČR)

Výkonná redaktorka: Hana Kábová (MÚA AV ČR)

Redakční rada: Daniela Brádlarová (MÚA AV ČR), Marek Ďurčanský (ÚDUK – AUK), Martin Franc (MÚA AV ČR), Jan Chodějovský (MÚA AV ČR), Milena Josefovičová (MÚA AV ČR), Jan Kahuda (NA), Karel Koucký (NA), Miroslav Kunštát (MÚA AV ČR), Robert Luft (Collegium Carolinum, Mnichov), Rita Majkowska (Archiwum Nauki PAN i PAU, Krakov), Eva Morovicsová (LF UK a UN, Bratislava), Jiří Němec (HiÚ FF MU, Brno), Ludmila Nemeskürthyová (ÚA SAV, Bratislava), Tomáš W. Pavlíček (MÚA AV ČR), Magdaléna Pokorná (HiÚ AV ČR), Marie Ryantová (FF JU, České Budějovice), Emilie Těšínská (ÚSD AV ČR), Filip Tomáš (naklad. Filip Tomáš – Akropolis)
Příprava obrazového materiálu z fondů A AV: Vlasta Mádlová
Technická redakce: Josef Tichý

Adresa redakce: Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

e-mail: kabova@mua.cas.cz; <http://www.mua.cas.cz/>

Graická úprava a sazba: Dušan Růžička, Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o.

Tisk: Akcent, tiskárna Vimperk, s. r. o.

Distribuce pro předplatitele: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Úsek vydavatelský a distribuční, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1;
příjem objednávek a reklamací: tel. 234 612 211
e-mail: dedeciusova@mua.cas.cz

Registrace ev. č.: MK ČR E 18928

Vychází dvakrát ročně v Praze

Náklad 300 ks

Redakční uzávěrka tohoto čísla: 30. 9. 2014

Na obálce je využit motiv medaile Královské české společnosti nauk z r. 1784.

Teologie a věda – moderní dichotomie. Katoličtí teologové v Čechách a jejich působení ve vědeckých institucích¹

MIROSLAV KUNŠTÁT

Theology and science – a modern dichotomy.

Catholic theologians in Bohemia and their activities in scholarly institutions

Abstract: The widening gap between theology and the “world of science” in the 19th and 20th centuries has been quite well described in the Czech lands based on the example of the changing position of theological faculties at state universities. This case study presents a brief analysis in a different comparable area, i.e. in selected learned societies and research academies. Attention is focused primarily on the similarities and differences in the representation of Catholic theologians in these institutions, particularly in the Czech Academy of Sciences, Literature and Arts (ČAVU) and in the comparable German institution Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (GFDWKL).

Keywords: theology and science; theologians and scientific institutions; theologians and modern society; theologians and ethnic issues in the Czech lands.

Vztah teologie a vědy či definice teologie jako vědy byly a jsou předmětem diskusí – diskusí z povahy věci nikdy nekončících, v minulosti často vášnivých a nesmiřitelných. V českém prostředí byla otázka vědeckosti teologie formulována již na sklonku 19. století, se zvláštní naléhavostí však především v souvislosti s reformami univerzit a zřizováním nových vysokých škol po roce 1918. Na půdě Národního shromáždění byl již v listopadu 1918 předložen návrh poslance Františka Krejčího (1858–1934), známého pozitivistického filozofa a psychologa, na vynětí teologických fakult z rámce univerzity a jejich proměnu v „*samostatné, autonomní státní ústavy se všemi právy (jmenování doktorů) a privilegii univerzit*“.² Jeho návrh nebyl v parlamentním plénu nikdy

- 1 Článek vznikl s podporou Grantové agentury ČR v rámci projektu P410/13/09541S *Univerzita Karlova a Československá akademie věd. Instituce vědy a vysokoškolské vzdělanosti v proměnách vědy a politiky v letech 1945–1968*.
- 2 Zasedání Národního shromáždění československého 1918, tisk č. 13/1918-20. *Návrh člena Národního shromáždění Dra Frant. Krejčího a společníků na neodkladnou změnu příslušného zákona, po případě nařízení týkajících se universit a náboženského vyučování na školách středních a nižších*. Srv. VAŇÁČ, Martin. Teologická fakulta součástí Univerzity Karlovy. In *Teologická věda a vědecká teologie*. Eds. Petr Gallus, Petr Macek. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 7–34, zde s. 9.

projednán, o této problematice však proběhly příslušné rozpravy ve školském výboru resp. v plénu během roku 1919, a to v souvislosti s dílčími normami, které se týkaly zejména zřízení druhé české univerzity v Brně a otázky založení teologické fakulty či její translace z Olomouce, názvu již existující olomoucké teologické fakulty, zřízení evangelické teologické fakulty v Praze, resp. i zřízení bratislavské katolické teologické fakulty. Dlouhé debaty zachycené v příslušných parlamentních tiscích jenom shrnuly starší pozice a ukázaly, že většina účastníků na ně není příliš připravena: František Krejčí (a další) tak opakovaně dokládali nevědeckost teologie dle tehdy převažujícího pozitivistického pojetí vědy a kriticky poukazovali na archaickou instituci „*bohoslovecké fakulty, jejíž kořeny jsou ve středověku, která pracuje metodami myšlení nikoliv vědeckými, nýbrž čistě autoritativními*“, resp. na „*rozdíl mezi věděním, kterého poznávacím principem jest rozumový důkaz, a mezi věděním, které se opírá o princip víry*.“³ Naopak jeho oponenti, především poslanec a brzy nato nový pražský arcibiskup František Kordač, zdůrazňovali nutnost existence fakulty, „*kteřá jest v koncertu ostatních fakult, které se zabývají více jevy hmotného kosmu, [...] která je oduševňuje a odkazuje od hmoty k duchu*“ a charakterizoval teologii jako vědu, která „*má ten úkol, zabývat se nejprve důkazem, že Bůh jest; za druhé vyložiti zároveň, co jest, pokud náš rozum stačí, a pak dokázati metodou historicko-kritickou, že tento Bůh, lidstva stvořitel, je zároveň lidstva vychovatelem*.“⁴ Těmto akademickým střetům dvou poslanců-univerzitních profesorů většina poslanců příliš nerozuměla: výkřiky některých z nich byly dle Ferdinanda Peroutky „*banální a prozrazovaly, že jejich autoři nečetli více než jednu nebo dvě brožury*.“⁵ V sérii následujících hlasování sice neprošla teologická fakulta brněnské univerzity, k vynětí teologických fakult z lůna pražských univerzit však nakonec – i když to bylo většinové přání fakult i akademického senátu české univerzity – také nedošlo. Takto nastalý status quo však ani neumožnil začlenění nově vzniklé Husovy evangelické fakulty bohoslovecké do svazku Karlova učení.⁶ Potenciální ohrožení tohoto provizoria přinesla léta 1933–1934, kdy se v souvislosti s hospodářskou krizí zrodil návrh na přeložení obou pražských katolických fakult (teologické fakulty Univerzity Karlovy a Německé univerzity) do Olomouce a jejich sloučení s tamní samostatně existující teologickou fakultou. Proti tomu se tentokrát postavila nejenom německá univerzita jako celek, ale i vedení univerzity české, především sám její rektor Karel Domin.⁷

3 Těšnopisecká zpráva o 22. schůzi Národního shromáždění československého v Praze v úterý dne 28. ledna 1919. Řeč poslance Františka Krejčího.

4 Tamtéž. Řeč poslance Františka Kordače.

5 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. (1918–1919)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1991, s. 397–399. Srv. VAŇÁČ, M. Teologická fakulta součástí Univerzity Karlovy, s. 10–15.

6 Podrobněji VAŇÁČ, Martin. Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká. *Teologická reflexe*, 2001, roč. 7, č. 2, s. 132–154.

7 KUNŠTÁT Miroslav. Německé církevní vysoké školství v Čechách: teologická fakulta pražské Německé univerzity. In *Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*. Eds. Kristina Kaiserová, Miroslav Kunštát. Ústí nad Labem: Albis International/Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2011, s. 235–259, zde s. 247–248.

Okázala inkorporace stávajících československých teologických fakult do svazku univerzit v roce 1990 – po 40 letech nuceného pobytu pod přísnou státní kuratelou a u některých z nich i odloučení od jejich mateřských univerzit (Praha, Olomouc, Bratislava) – a následný vznik teologických fakult zcela nových (České Budějovice) či staronových (Olomouc) mohly vyvolat dojem, že dávné a vleklé spory ohledně místa teologie a teologických fakult v akademických institucích a strukturách demokratického státu, tak jak kulminovaly po vzniku samostatného Československa v roce 1918, jsou po trpkých zkušenostech s vládou komunistického režimu překonány či alespoň milosrdně zapomenuty.⁸ Křesťanským církvím a jejich institucím byl načas dopřán jistý *kairos*, tedy čas mimořádně příhodný a neopakovatelný pro (znovu)dosažení poměrně příznivé pozice ve společnosti – společnosti v českých zemích však téměř bezprecedentně sekularizované (snad s výjimkou některých nových spolkových zemí SRN a Lotyšska) resp. odcírkevněné. Skutečnost, že od roku 1990 jsou součástí pražské Karlovy univerzity dokonce *tři* teologické fakulty – což např. v zahraničí vyvolává u neinformovaných zájemců značný údiv – je třeba chápat, podobně jako následný restituční proces v podobě tzv. mimosoudních rehabilitací (v rozsahu, který nemá v zemích bývalého komunistického bloku srovnání), především jako výraz nápravy historických křivd, ke kterým ve vztahu k církvím a jejich institucím v období komunismu došlo – křivd, které byly bezprostředně po roce 1989 většinové společnosti zcela zjevné. Nesporný podíl církví, jejich jednotlivých představitelů (kardinál František Tomášek) a angažovaných duchovních i laiků (Josef Zvěřina, Václav Malý, Tomáš Halík, Václav Benda, Dana a Jiří Němcovi a mnozí další, vesměs signatáři Charty 77) na pokojném, „sametově revolučním“ přechodu od komunismu k demokracii tuto nápravu křivd silně legitimizoval. Zmíněný *kairos* však postupem doby, zejména po rozdělení Československa a odloučení méně sekulárního Slovenska od společného státu, resp. v souvislosti s vleklým jednáním o rozsahu a podobě církevních restitucí a o konečné podobě soužití církví a státu (a potažmo soužití církví a stále více dekonfessionalizované české společnosti) vyprchal. Existence teologických fakult v rámci univerzit sice nebyla otevřeně zpochybněna, problémy oko-

8 Inkorporace samostatných, státem zřízených teologických fakult v Československu (Římskokatolická Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích, Husova československá bohoslovecká fakulta v Praze, Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze, Římskokatolická Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Bratislavě, Slovenská evangelická bohoslovecká fakulta v Bratislavě, Pravoslavná teologická fakulta v Prešově) do svazku místně příslušných univerzit proběhla na základě zákona Federálního shromáždění ČSFR č. 163/1990 Sb. z 3. května 1990. Kromě toho zákon obnovil katolickou Cyrilometodějskou teologickou fakultu v Olomouci (a přiřadil ji k Univerzitě Palackého tamtéž) a nově zřídil v rámci Univerzity P. J. Šafaříka v Košicích řeckokatolickou teologickou fakultu. Srv. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 309–311; KUNŠTÁT, Miroslav. *Geschichte der Theologie und der theologischen Ausbildung*. In *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Eds. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2009, s. 806–808 aj.

lo široce medializované a vleklé krize na pražské katolické teologické fakultě (1994–2003) a akreditace jejích studijních programů, resp. i obecně problémy s financováním a pozicí teologie a náboženských věd v rámci projektového financování vědy (Grantová agentura České republiky aj.) signalizují některé potenciální rozpory a diskuse, jež jsou v řadě západoevropských zemí již v plném proudu. Ty naznačují erozi nejenom dosavadního „partnerského“, kooperativního modelu soužití církvi a státu, dlouho deklarovaného po německém či rakouském vzoru i u nás, nýbrž – logicky – i dosavadního způsobu zastoupení tradičních, víceméně konfesně definovaných teologických fakult v rámci státních univerzit. Hlavní otázky např. v sousedním Německu znějí: Co s akademickou teologií v situaci, kdy vědecká veřejnost na univerzitách již neprojevuje vůči teologii, křesťanství a církvím žádný konstruktivní zájem (což se ale týká i řady dalších tradičních humanitních disciplín)?⁹ K čemu univerzitní teologie, když církve nezadržitelně rychle erodují? A lze vůbec teologii považovat za vědu? Tyto otázky paradoxně, byť s inovovaným slovníkem, připomínají vypjaté české diskuse v akademickém senátu pražské univerzity, ba i na parlamentní půdě v Československu raných dvacátých let.¹⁰

Následující řádky chtějí nabídnout – bez bezprostředního vztahu k aktuálním diskusím doma a v zahraničí, nicméně na jejich pozadí – stručnou sondu, rozhodně ne kompletní historickou inventuru, o vztahu teologie (a teologů) k vědě a vědeckým a vysokoškolským institucím u nás. V obecné rovině jej charakterizuje jako „moderní dichotomii“, tj. jako vztah dvou nepřekrývajících se, ale souvisejících entit, jehož základní parametry formulovala společenská modernizace v českých zemích. Ta také, spolu s kolaterálním efektem nacionalizace, nastartovala již dobře popsané procesy jazykové resp. etnické diferenciaci a paralelizace vědeckých institucí v českých zemích.¹¹ Ostatně i zdánlivě srozumitelný proces národnostního rozdělení pražské univerzity (1882) se „zadrhl“ právě u teologické fakulty. Její rozdělení ovšem nebrzdily jenom národnostní ohledy a odlišné pastorační strategie důležitého aktéra, tj. pražského arcibiskupa a „velkého kancléře“ fakulty Bedřicha kardinála Schwarzenberga (1809–1885), nýbrž i stále hlasi-

9 I v českém prostředí výjimky spíše potvrzují toto obecné zjištění. Spolupráce teologů s dalšími humanitními obory přitom může být velmi inspirující, jak např. v roce 2002 přesvědčivě potvrdila konference *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny*, v níž zazněly příspěvky teologů, historiků, uměnovědců a sociologů a jež měla i výstup v knižní podobě. Srv. *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny*. Eds. Kristina Kaiserová, Jiří Mikulec, Jaroslav Šebek. Ústí nad Labem, Praha: Albis international, Historický ústav AV ČR, 2005.

10 K současné krizi akademické teologie v SRN např. GRAF, Friedrich Wilhelm: *Kirchendämmerung. Wie die Kirchen unser Vertrauen verspielen*. München: Verlag C. H. Beck, 2011, s. 39–48 a řada dalších odborných i publicistických příspěvků tohoto autora, profesora systematické teologie a etiky na Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově, řádného člena Bavorské akademie věd – a mimochodem historicky prvního teologa, kterému byla udělena od Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) prestižní Leibnizova cena.

11 Přehled problematiky přináší nověji MÍŠKOVÁ, Alena. Věda jako nástroj a předmět nacionálního a politického boje. Němečtí vědci a jejich organizace v Čechách. In *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Eds. Kristina Kaiserová, Jiří Rak. Ústí nad Labem: Albis international, 2008, s. 235–289.

tější debaty o místě teologie na univerzitě vůbec. Podle jednoho ze směrodatných účastníků tehdejších diskusí, profesora morální teologie a pozdějšího pražského svätícího biskupa Wenzela Frinda (1843–1932), mělo právě rychlé rozdělení fakulty na nacionálním principu zabránit zlu mnohem horšímu, tj. vyloučení (exkorporaci) teologické fakulty ze svazku univerzity, což by mohlo představovat nežádoucí precedens pro celou monarchii a následně ohrozit prestiž a postavení teologie mezi ostatními vědami – a na druhé straně též omezit na teologických fakultách ústavně zaručenou svobodu výuky a bádání, byť limitovanou církevními autoritami a institutem kanonické mise.¹² Právě akcelerace těchto debat a obavy o budoucí osud fakulty v rámci univerzity urychlily i panovníkovo konečné „nejvyšší rozhodnutí“ o jejím rozdělení v roce 1891 – tedy o jakýchsi zdařilých „puktacích v malém“, které coby etapové, malé vítězství staročeské politiky bylo spíše součástí následného nezdaru jak „velkých“ puktací, tak staročeské politiky jako takové.¹³

Zatímco postavení německé fakulty se po roce 1891 v rámci německé univerzity spíše stabilizovalo a tento trend se znovu potvrdil, i z nacionálních důvodů, po české proticírkevní ofenzívě po roce 1918, česká fakulta musela od samého počátku své existence bojovat s latentním odporem a zpochybňováním své pozice v rámci své univerzity. Ostatně již instalace prvního rektora z jejich řad, historika Františka Xavera Kryštůfka (1842–1916) v listopadu 1893 byla vážně narušena výtržnostmi „pokrokových“ studentů, kteří během ceremonie při pouhém vyslovení jmen ministra kultu a vyučování Paula Gautsche, místodržitele Františka Thuna či při zmínce „katolické církve“ lomozili a hlučeli. Postupem času byl relativizován i čtyřletý cyklus, v němž se postupně kandidáti z jednotlivých fakult stávali po příslušné volbě rektory. A tak při volbě rektora v roce 1909, kdy byl v duchu dosavadní tradice na řadě zástupce teologické fakulty pastorální teolog Gabriel Pecháček (1855–1931), prošel ve volbách v druhém kole neočekávaně jeho protikandidát z filozofické fakulty klasický filolog Josef Král (1853–1917). Týž Gabriel Pecháček se o osm let později (1917) stal historicky posledním teologem v čele české univerzity; do svého úřadu však již nikdy nebyl slavnostně uveden. Po roce 1918 vykonávali teologové rektorskou funkci pouze na fakultě německé – církevní historik a proslulý „železný rektor“ August Naegle (1869–1932) zastával tento úřad dokonce dvakrát v letech 1918/20 a 1929/30, pastorální teolog Josef Jatsch (1870–1932)

12 I takto omezená akademická svoboda se jevila některým současníkům, jinak zastáncům katolického pravověří, ohrožena např. počínající expanzí novoscholastiky a jejím „monopolním“ nárokem, který bylo možno sledovat např. na tehdy velmi agilní jezuitské teologické fakultě v Innsbrucku. Srv. FRIND, Wenzel (vyšlo však anonymně). *Eine eventuelle Teilung (Verdoppelung) der Prager theologischen Fakultät ist mit dem Prinzipie und der Aufgabe der Kirche vereinbar. Zugleich als Studie über das Verhältnis der Kirche zur Nationalität*. Prag – Warnsdorf: Ambros Opitz, 1884, s. 4, 12; GOLLER, Peter. *Katholisches Theologiestudium an der Universität Innsbruck vor dem Ersten Weltkrieg (1857–1914)*. Innsbruck – Wien: Studien Verlag, 1997, s. 46–58.

13 KUNŠTÁT, Miroslav. *Ecclesia universalis versus ecclesia nationalis? Cesta k rozdělení pražské teologické fakulty roku 1891. In Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Práce z dějin vědy, sv. 11. Eds. Harald Binder, Barbora Křivohlavá, Luboš Velek. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, s. 241–246 resp. 727–728.

v akademickém roce 1924/25, známý katolický politik a morální teolog Karl Hilgenreiner (1867–1948) pak v roce 1935/36. Ani po roce 1990 se však postavení teologů v tomto ohledu nezlepšilo: tři malé teologické fakulty (katolická, evangelická, husitská) nebyly v čele univerzity nikdy zastoupeny.¹⁴

Zvětšující se propast mezi teologií a „světem vědy“ lze pozorovat nejenom na nenápadně postupující izolaci teologických fakult v rámci rychle se rozvíjejících univerzit, nýbrž i na zastoupení teologů resp. vyučujících těchto fakult v učených společnostech a vědeckých akademiích – tedy v institucích, které zrodila osvícenská preference empirické vědy a později – v dalších vlnách – její další specializace a fragmentace v kombinaci s emancipačními snahami jednotlivých národních společností. Kteří teologové byli do těchto společností povoláváni a jakou v nich hráli roli? Jakou roli při jejich přijetí hrály „mimovědecké“ zásluhy a výkony (např. v kulturní či politické oblasti)? Které teologické disciplíny byly i moderní vědeckou komunitou „vzaty na milost“ do takové míry, že jejich představitelé byli přijímáni do vědeckých společností? K zodpovězení těchto otázek nám může dobře posloužit analýza biografických dat, případně souvisejících archivních materiálů, *reprezentativní skupiny profesorů a docentů teologických fakult obou pražských univerzit* (tj. české i německé) v letech 1891–1945 resp. 1950, tj. v období již zjevné „nesamozřejmosti“ existence těchto fakult v rámci moderní univerzity. Jednalo se však zároveň o období, v němž tradiční liberální či později socialistická kritika tohoto stavu byla vyvažována přetrvávajícím respektem k historickým tradicím pražského vysokého učení – s nepominutelnou rolí této kdysi nejvyšší fakulty – a jistou „samozřejmostí“ principu náboženské svobody a přiměřené přítomnosti církve (církvi) ve veřejných záležitostech coby charakteristického prvku moderního demokratického státu. Navázat lze přitom na podrobný biografický a prosopografický výzkum, který v minulých letech uskutečnili zejména Vojtěch Novotný, Martin Vaňáč a autor tohoto článku.¹⁵ Ten byl sice soustředěn na obě *univerzitní* tj. katolické teologické fakulty, nicméně kontextuálně zohlednil i ústavy mimopražské (především katolickou teologickou fakultu v Olomouci), resp. nekatolické (meziválečnou Husovu evangelickou fakultu bohosloveckou). Z následujícího přehledu lze získat představu, kteří pražští katolíci

14 ŠTEMBERKOVÁ, Marie. Rektori – teologové na české Karlo-Ferdinandově univerzitě. In *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Eds. Zdeněk R. Nešpor, Kristina Kaiserová. Ústí nad Labem: Albis international, 2010, s. 86–95. Srv. Seznam rektorů, prorektorů, děkanů a proděkanů německé univerzity in *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918–1990)*. Eds. Jan Havránek, Zdeněk Poustka. Praha: Univerzita Karlova – Karolinum, 1998, s. 587–594.

15 NOVOTNÝ, Vojtěch, VAŇÁČ, Martin, KUNŠTÁT, Miroslav. *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013; NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007; VAŇÁČ, Martin. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. Příspěvek k dějinám vztahu mezi státem, církví a univerzitou na přelomu 19. a 20. století*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 1999 a další práce tohoto autora, které z jeho kvalifikační práce vycházely a dále ji rozvíjely.

teologové obou národností figurovali ve významnějších vědeckých společnostech resp. vědeckých grémiích v českých zemích resp. v zahraničí, jakkoliv u některých z nich nemusely o jejich členství či jiné formě participace nutně rozhodovat jen důvody vědecké.¹⁶ Přehled je vesměs založen na vlastních životopisech resp. osobních spisech uložených v registratuře obou teologických fakult, případně dalších pramenech a literatuře.¹⁷ Při konečném výběru institucí bylo odhlédnuto od vědeckých spolků s členstvím na základě prostého přihlášení či jiné méně náročné procedury, byť jejich vědecký přínos je nesporný. Odhlédnuto tak bylo zejména od historických spolků obou národností (*Historický klub, Historický spolek, Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen*), a to nejenom kvůli povaze členství (na základě přihlášení resp. placení členských příspěvků), nýbrž někdy i kvůli úzce konfesijnímu a spíše apologetickému, tj. primárně mimovědeckému charakteru činnosti některých z nich (to platí např. pro agilní *Historický kroužek* při katolickém Družstvu Vlast'). Naopak sem byly zařazeny i instituce širě zaměřené či konfesně specifické, které však měly ve své struktuře jasně definovanou vědeckou složku (sekci), např. pražská *Akademie křesťanská* se svými jasně odlišenými odbory (vědecký, pro výtvarné umění a archeologii). Námí zvolený soubor – profesori a docenti obou pražských teologických fakult – je sice poměrně reprezentativní (z hlediska zastoupených oborů studia bohosloví), samozřejmě však nepokrývá vědecké aktivity řady dalších významných duchovních (viz i níže). U jednotlivých, abecedně seřazených jmen jsou uvedena příslušná životopisná data a hlavní oborová resp. podoborová specializace, příp. některé další směrodatné údaje:

Académie Internationale d'Histoire des Sciences, Paříž:

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie.

Akademie křesťanská, Praha:

Josef Doubrava (1852–1921) – církevní právo, jednatel;

František Xaver Kryštůfek (1842–1916) – církevní dějiny, předseda vědeckého odboru.

Brentano-Gesellschaft, Praha:

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie.

Comité International d'Histoire de l'Art, Paříž aj.:

Josef Cibulka (1886–1968) – křesťanská archeologie, dějiny umění, církevní dějiny.

16 U naší sondy bylo nutné samozřejmě rezignovat na úplnost, např. na značné množství lokálních a regionálních spolků. Rozsáhlost materie ostatně naznačuje i víceméně vyčerpávající a stále užívaný soupis MANDLEROVÁ, Jana. *Soupis odborných spolků a institucí v českých zemích 1860–1918*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1973, který čítá 449 položek.

17 Podrobné odkazy na ně jsou uvedeny u biogramů jednotlivých osobností in NOVOTNÝ, V., VAŇÁČ, M., KUNŠTÁT, M. *Biografický slovník katolických teologických fakult*, passim.

*Česká akademie věd a umění, Praha (ČAVU):*¹⁸

František Dvorník (1893–1975) – obecné i české církevní dějiny, byzantologie;

Josef Kachník (1859–1940) – křesťanská filozofie a fundamentální teologie, církevní dějiny a dějiny umění – jednatel Archeologické komise, nebyl však členem ČAVU;

Josef Vajs (1865–1959) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika;

Josef Vašica (1884–1968) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika.

Československý národní komitét pro dějiny umění, Praha:

Josef Cibulka (1886–1968) – křesťanská archeologie, dějiny umění, církevní dějiny.

Deutsch-Morgenländische Gesellschaft, Halle – Lipsko:

Wenzel Gerber (1857–1896) – biblické studium Starého zákona, semitská filologie;

Eduard Peter (1818–1898) – biblické studium Starého zákona, semitská filologie;

Josef Rieber (1862–1934) – církevní právo, biblické studium Starého zákona, semitská filologie;

Leo Adalbert Schneedorfer (1839–1914) – biblické studium Starého a Nového zákona, semitská filologie;

Josef Zaus (1863–1944) – křesťanská filozofie, fundamentální teologie.

*Deutsche Akademie, Mnichov:*¹⁹

August Naegle (1869–1932) – církevní dějiny, dogmatika resp. dějiny dogmatu, patrologie.

*Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlín (DAW):*²⁰

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie.

Deutsche Historiker-Gesellschaft der Deutschen Demokratischen Republik, Berlín:

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie – od roku 1958 viceprezident.

Geographische Gesellschaft, Vídeň:

Josef Schindler (1835–1911) – církevní dějiny.

18 Od 1890 (resp. 1892, kdy došlo k definitivnímu schválení stanov) do 1918 celým názvem *Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, od listopadu 1918 *Česká akademie věd a umění*.

19 Založena 1925, celým názvem *Akademie zur Wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschums*, 1945 zanikla, později (1950 resp. 1951) na ni volně navázal *Goethe-Institut* jakožto hlavní instrument (západo)německé zahraniční kulturní politiky.

20 Od 1946 nástupkyně *Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften* (založena 1700), 1972 přejmenována na *Akademie der Wissenschaften der Deutschen Demokratischen Republik*.

*Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, Praha (GFDWKL):*²¹

Eduard Eichmann (1870–1940) – církevní právo a sociologie;

Wenzel Frind (1843–1932) – morální teologie a křesťanská sociologie;

Anton Kurz (1837–1900) – morální teologie;

August Naegle (1869–1932) – církevní dějiny, dogmatika resp. dějiny dogmatu, patrologie;

Wenzel Pohl (1870–1949) – fundamentální teologie, filozofie a pedagogika;

Anton Reinwarth (1822–1893) – pastorální teologie;

Josef Schindler (1835–1911) – církevní dějiny;

Johann Schlenz (1867–1939) – církevní právo, církevní dějiny, křesťanská sociologie;

Josef Sprinzl (1839–1898) – dogmatická teologie, fundamentální teologie;

Franz Steinmetzer (1879–1945) – biblické studium Starého a Nového zákona, semitská resp. orientální filologie;

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie;

Josef Zaus (1863–1944) – křesťanská filozofie, fundamentální teologie.

Historische Kommission für Geschichte Schlesiens, Breslau/Wroclaw aj.:

Bernhard Panzram (1902–1998) – církevní dějiny, církevní právo resp. dějiny církevního práva.

International Council of Museums (ICOM), Paříž:

Josef Cibulka (1886–1968) – křesťanská archeologie, dějiny umění, církevní dějiny.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Starine/Záhřeb

Josef Vajs (1865–1959) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika.

Královská česká společnost nauk, Praha (KČSN):

František Xaver Kryštůfek (1842–1916) – církevní dějiny;

Jaroslav Sedláček (1860–1925) – biblické studium Starého zákona a semitská filologie;

Josef Vajs (1865–1959) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika;

Josef Vašica (1884–1968) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika;

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie.

Medieval Academy of America, Cambridge (Massachusetts):

František Dvorník (1893–1975) – obecné i české církevní dějiny, byzantologie.

21 Od 1924 společnost získala celostátní charakter a působila pod názvem *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik*, 1941 přejmenována *Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag*.

Národní muzeum, Praha:

Josef Doubrava (1852–1921) – církevní právo, předseda archeologického sboru;
Alois Kudrnovský (1875–1955) – křesťanská filozofie a fundamentální teologie, člen kuratoria.

Orientální ústav, Praha:

Václav Hazuka (1875–1947) – semitské jazyky, asyriologie;
Vincenc Pořízka (1905–1982) – komparativní religionistika, hindistika;
Josef Slabý (1869–1930) – biblické studium Starého zákona, semitská filologie, egyptologie, asyriologie;
Franz Steinmetzer (1879–1945) – biblické studium Starého a Nového zákona, semitská resp. orientální filologie;
Vojtěch Šanda (1873–1953) – speciální dogmatika, semitská filologie.

Österreichische Akademie der Wissenschaften, Vídeň (ÖAW):

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie – člen Bolzano-Kommission.

Reinhard-Heydrich-Stiftung, Praha:

Eduard Winter (1896–1982) – církevní dějiny, dějiny východní Evropy, křesťanská filozofie a sociologie – ředitel Ústavu pro východoevropské duchovní dějiny.

Slovanský ústav, Praha:

František Dvorník (1893–1975) – obecně i české církevní dějiny, byzantologie;
Josef Vajs (1865–1959) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika;
Josef Vašica (1884–1968) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika.

Staroslavenska akademija, Krk:²²

Josef Vajs (1865–1959) – církevní dějiny, staroslovanská filologie a liturgika.

Zentralkommission für die Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Vídeň:

Josef Kachník (1859–1940) – křesťanská filozofie a fundamentální teologie, mimo profilující obory i církevní dějiny a dějiny umění.

V souboru 79 profesorů a docentů teologických fakult (49 z fakulty české, 30 z fakulty německé) byly u 29 z nich zaznamenány výraznější aktivity v některé ze sledovaných mimouniverzitních vědeckých institucí (tj. 36,7 %). Větší kumulaci aktivit (dvě

22 Založena 1902 biskupem Antonem (Antunem) Mahničem (1850–1920) jako středisko výzkumu a přípravy vědeckých edic glagolitických textů.

a více institucí) vykazovali tito teologové : Eduard Winter – TF NU (7 institucí), Josef Vajs – TF UK (5), Josef Cibulka – TF UK (3), František Dvorník – TF UK (3), Josef Vašica – TF UK (3), Josef Doubrava – TF UK (2), Josef Kachník – TF UK (2), František X. Kryžtůfek – TF UK (2), August Naegle – TF NU (2), Josef Schindler – TF NU (2), Franz Steinmetzer – TF NU (2), Josef Zaus – TF NU (2). Poměr obou fakult (česká TF: německá TF) činí v tomto souboru 12:17, přičemž je nutno vzít v úvahu nižší počet vyučujících na fakultě německé (49 Čechů: 30 Němců). To by mohlo na první pohled indikovat v průměru větší vědecké aktivity německých teologů. Tento *prima vista*-dojem ovšem relativizuje skutečnost, že v českém prostředí byla zjevně mnohem větší rezistence k přijímání teologů do vědeckých společností a k volbě do funkcí v nich. To ukazuje i letmé srovnání příslušné praxe v ČAVU a GFDWKL (viz níže). Na druhé straně u řady vynikajících osobností na německé fakultě (např. Eduard Eichmann, Michael Schmaus) nemohlo být k jejich pozdějších vědeckým metám přihlédnuto, protože (téměř) nesouvisely – na rozdíl od polyhistora Eduarda Wintera – s jejich pražským působením, navíc poměrně krátkým. Z hlediska oborových preferencí nepřekvapí, že většina teologů v sekulárních vědeckých institucích nezastupovala jádro „čistě teologických“ oborů (jako např. dogmatika, fundamentální teologie, křesťanská filozofie, pastorální teologie), nýbrž především obory biblické, a to zejména v jejich filologické dimenzi (semitské jazyky); byla to ostatně doba, kdy historicko-kritické metody mnohých biblistů doznaly v širším akademickém světě obecného uznání. Další prioritu jasně představovaly historické obory (české i obecné církevní dějiny, ale i dějiny církevního umění) a česká specialita – staroslovanská filologie a liturgika a s nimi související východoevropské a byzantské církevní dějiny (Josef Vajs, Josef Vašica, František Dvorník).

Aktivity teologů ve vědeckých institucích nelze samozřejmě ohraničit jejich členstvím a obvyklými povinnostmi z něho vyplývajícími. Tak např. známý historik umění Josef Cibulka (1886–1968), nominálně profesor církevních dějin, specializovaný především na církevní umění a křesťanskou archeologii, působil kromě teologické fakulty i na fakultě filozofické. *Abbé Cibulka*, jak jej s laskavým přirovnáním k všestrannému Josefu Dobrovskému nazývali žáci a přátelé, sice nefiguruje v prestižních institucích jako KČSN či ČAVU, na druhé straně v letech 1939–1945 převzal věru nelehký úkol vedení připravované Národní galerie (a protektorátní období i díky Cibulkovi paradoxně urychlilo její vznik!), resp. funkci ředitele Státní sbírky starého umění. Při pohledu na jeho bibliografii i široce založenou organizační činnost nepřekvapí ani jeho členství ve výboru ICOM (International Council of Museums), v Comité International d'Histoire de l'Art (Paříž) či v Československém národním komitétu pro dějiny umění.²³ Kazajka kněze a akademického teologa byla samozřejmě příliš těsná i pro (především) historika Eduarda Wintera (1896–1982). Jeho pestrému životnímu osudu, suspektním kariér-

23 HOBZEK, Josef. Josef Cibulka. Nástin životopisný. In *Umění věků*. Eds. Dobroslav Líbal, Milada Vilímková. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 7–20; VLNAS, Vít. Josef Cibulka (1886–1968) Kunsthistoriker. Zwischen Resistenz und Zusammenarbeit. In *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*. Essen: Klartext Verlag, 2001, s. 153–173 aj.

ním strategiím i názorovým zvrátům, ale především jeho významnému vědeckému dílu byla ostatně věnována řada prací.²⁴ Seznam vědeckých společností a grémií, v nichž figuroval, je sice úctyhodný (viz výše), nicméně sahá od tradiční Královské české společnosti nauk přes německou Společnost na podporu vědy, umění a literatury (řádným členem zvolen v roce 1935) a neblaze proslulou Reinhard-Heydrich-Stiftung (kde byl ředitelem tamního Ústavu pro východoevropské duchovní dějiny) až po řádné členství v Německé akademii věd resp. Akademii věd NDR v Berlíně – vědecká kariéra vskutku střeoevropská.²⁵

Zvláštní, ale svým způsobem i charakteristický případ představuje Josef Kachník (1859–1940), druhý řádný profesor morální teologie na české fakultě (od roku 1922). Ten se totiž v mládí jako vikář při olomouckém dómu Sv. Václava, krátce po dosažení doktorátu teologie (1887), začal v souvislosti s tehdejší přestavbou olomoucké katedrály zabývat dějinami umění a spolupracovat na edici Moravského diplomatáře. Díky takto nabytým kompetencím byl v roce 1889 jmenován na místo konzervátora v archivní sekci vídeňské památkové *Zentralkommission*, v roce 1894 se stal i jednatelem Archeologické komise ČAVU. Tyto časově náročné veřejné vědecké aktivity téměř nesouvisely s jeho hlavním vědeckým zájmem – křesťanskou filozofií a sociologií, resp. morální teologií (již v roce 1894 jmenován na teologické fakultě v Olomouci mimořádným profesorem morální teologie a fundamentální teologie).²⁶

Někteří teologové zase figurují v archivech někdejších vědeckých společností jako uchazeči o různé formy podpory své vědecké práce, zejména v souvislosti s badatelskými cestami. Tak např. Wenzel Gerber (1857–1896), nadaný filolog a od roku 1892 extraordinář semitských jazyků a biblické archeologie na německé teologické fakultě v Praze, uskutečnil jako adjunkt fakulty svůj delší studijní pobyt v Tübingen, Lipsku a Římě, a to i za podpory Společnosti na podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, od níž pak získal v roce 1895 i příspěvek na vydání své klíčové lexikografické studie.²⁷

24 NOVOTNÝ, V., VAŇÁČ, M., KUNŠTÁT, M. *Biografický slovník katolických teologických fakult*, s. 272–277. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha, Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Německá akademie věd (NA), k. 57, složka Eduard Winter.

25 Nejpodrobnější práci o E. Winterovi představuje žel stále nevydaná, ale již s úspěchem obhájená disertace LUFT-KOWALSKI, Ines. *Religiöses Selbstverständnis und Kontinuitäten. Eduard Winter (1896–1982). Priester, Jugendführer, Theologe und Historiker*. München – Bamberg: Otto-Friedrich-Universität, Katholisch-theologische Fakultät, 2006.

26 VAŇÁČ, M. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939*, s. 125–127; KACHNÍK, Josef. *Vlastenecké vzpomínky na Nivnici, Třebíč, Uherské Hradiště, Olomouc a Prahu*. Olomouc: nákladem vlastním, 1937, s. 36–37.

27 A AV ČR, fond NA, k. 12, složka Wenzel Gerber. Gerberova žádost o příspěvek na vydání studie *Verba denominativa der hebräischen Sprache, insbesondere im biblisch-theologischen Sprachgebrauch des Alten Testaments* (vyšla s mírně pozměněným názvem v roce 1896 v Lipsku) byla podpořena kladným posudkem známého *protestantského* teologa a bibliisty E. Kautzsche (Halle), což můžeme chápat jako zajímavý doklad fungující „protoekumenické“ spolupráce a kolegiality mezi teologi různých vyznání v konfesně jinak spíše vypjaté době. U biblických oborů se však taková praxe postupně stávala běžnou normou.

O podporu běžně žádali Společnost i řadoví duchovní, kteří se vedle své pastorační činnosti zabývali některým z vědních oborů. Typický příklad ad illustrandum: P. Johannes B. Wiesbaur, profesor církevního gymnázia v Doupově a botanik v jedné osobě, získal v roce 1898 od Společnosti stipendium 250 K na podporu výzkumu flóry – v okolí Bratislavy...²⁸

Zejména v německé Společnosti (GFDWKL) prakticky absentovala liberální rezistence proti jmenování duchovních resp. teologů řádnými či korespondujícími členy. Navržení profesori teologické fakulty byli zpravidla bez jakýchkoliv průtahů jmenování členy Společnosti. To se jasně projevilo i v meziválečném období, kdy byl jejím místopředsedou v roce 1930 zvolen – v samém závěru svého života – pražský světitel biskup a emeritní profesor německé teologické fakulty Wenzel Frind (1843–1932).²⁹ Výjimky spíše potvrzovaly pravidlo: z nepříliš jasných důvodů byl stažen (a tudíž neprojednávan) návrh na přijetí Wenzela Stoderla (1881–1953) z 3. března 1932, profesora biblického studia Starého zákona.³⁰ S překvapivě záporným výsledkem skončilo hlasování o nominaci Karla Hilgenreinera (1867–1948) řádným členem Společnosti – profesora morální teologie (předtím extraordinaře církevního práva), senátora a jednoho ze zakladatelů Německé křesťansko-sociální lidové strany (DCSVP) v Československé republice. Zdá se, že navzdory rozsáhlé publikační činnosti před první světovou válkou převážilo u části účastníků valné hromady negativní hodnocení jeho politického angažmá. Pro jeho přijetí za řádného člena tak bylo pouze 14 z 30 hlasujících.³¹

U jiných kandidátů z řad teologů byla přitom naopak zohledňována, často poměrně velkoryse, nejenom jejich vědecká činnost, nýbrž i národně-politický a kulturní význam jejich úřadu. To sehrálo rozhodující roli např. při přijetí tepelského opata Gilberta Helmera, O. Praem. (1864–1944, korespondenční člen 1901, řádný člen 1934). V příslušném návrhu na řádné členství z 2. února 1934 tak není uvedena žádná, jinak obligatorní bibliografie, nýbrž jsou v něm zdůrazňovány jeho „zásluhy o němectví“ v republice a mlhavě též – v souvislosti s „nekonečným úsilím o zvelebení Mariánských Lázní“ – neutuchající podpora umění sudetských Němců.³² Ve stejném roce jako Helmer byl za korespondenčního člena přijat osecký opat Meinrad Siegl, O. Cist. (1842–1911), a to prakticky ze shodných důvodů: stál v čele významné instituce, která byla tehdy vnímána jako starobylá a německá zároveň. Jak u Siegla, tak u Helmera bylo v kumulativním návrhu z 24. června 1901 mj. zdůrazněno: „*Sie haben sich auch allzeit als treue deutsche Männer bewährt, auf welche sich das Volk, dem sie angehören, verlassen kann.*“ Čestný charakter členství ostatně opat Siegl předpokládal i v děkovném dopisu (provázeném finančním darem) z 19. července 1901: „*Sollte eine wirkliche [rozuměj: vědecká, literární] Thätigkeit auf literarischem Gebiete erlangt werden, so muß ich allerdings geste-*

28 A AV ČR, fond NA, k. 56, složka Johannes Wiesbaur.

29 Tamtéž, k. 11, složka Wenzel Frind.

30 Tamtéž, k. 50, složka Wenzel Stoderl.

31 Tamtéž, k. 17, složka Karl Hilgenreiner.

32 Tamtéž, k. 17, složka Gilbert Helmer.

hen, daß mir hierzu die Fähigkeit fehlt, abgesehen davon, daß die Pflichten meines Amtes solche Thätigkeit nicht gestatten.“³³

V této souvislosti je ovšem třeba dodat, že u některých osobností se význam a důstojnost vysokého úřadu a (většinou předcházející) vědecká činnost vhodně doplňovaly. To sehrálo roli při návrhu vídeňského světícího biskupa, českolipského rodáka Hermanna Zschokkeho (1838–1920) na korespondenční členství v roce 1891. V příslušné žádosti z pera Josefa Schindlera, Antona Reinwartha a Wenzela Frinda dominovalo především ocenění jeho vědeckých děl z oboru starozákonní biblistiky a historie, které vznikly ještě v době jeho působení na teologické fakultě vídeňské univerzity (řádným profesorem biblického studia Starého zákona zde byl jmenován již v roce 1870).³⁴ Pražská Společnost také oceňovala vědecké a kariérní úspěchy, kterých dosáhli i ti teologové z řad českých Němců, které osud zavál za hranice užší vlasti. To platí i pro nominaci Wenzela Pohla (1870–1949), profesora fundamentální teologie, filozofie a pedagogiky (pokračovatele Otto Willmanna) na teologické fakultě vídeňské univerzity, za korespondenčního člena v roce 1926. Zde ovšem v posudku Augusta Naegleho, Josefa Zause, Franze Steinmetzera a Wenzela Frinda figurují důvody čistě vědecké, s nimiž se pak při hlasování ztotožnilo i plenární zasedání Společnosti.³⁵

V některých případech se Společnost snažila získat do svých řad i ty slavné vědce-teology, kteří v českých zemích resp. v Praze působili jen přechodně, avšak později se jim dostalo širšího evropského uznání. To platilo i pro Eduarda Eichmanna (1870–1940), profesora církevního práva a sociologie na německé teologické (ale i právnické) fakultě, rodáka z falckého Hagenbachu, jehož strmá akademická dráha vedla po roce 1913 z Prahy do Vídně a posléze do Mnichova; jeho učebnice kanonického práva je s příslušnými doplňky vydávána až do dnešní doby. Eichmann byl za korespondenčního člena Společnosti přijat v roce 1927, tedy 14 let po svém odchodu z Prahy.³⁶ Z podobných důvodů byl navržen za člena i pozdější teologický poradce Druhého vatikánského koncilu a člen řady světových vědeckých ústavů a společností Michael Schmaus (1897–1993), který v letech 1929–1933 působil v Praze jako profesor dogmatiky (zde také začal pracovat na svém stěžejním díle *Katholische Dogmatik*, poprvé vydaném 1937–1941). Doporučující návrh z 3. března 1933 byl však nakonec, zřejmě na Schmausovo přání, stažen.³⁷

V analogické české instituci – České akademii věd a umění (ČAVU) – byli ve srovnání s GFDWKL teologové zastoupeni o něco skrovněji, za členy byli navíc většinou přijati ještě před první světovou válkou.³⁸ Kromě již uvedených univerzitních teologů to

33 Tamtéž, k. 47, složka Meinrad Wenceslaus Siegl.

34 Tamtéž, k. 59, složka Hermann Zschokke.

35 Tamtéž, k. 39, složka Wenzel Pohl.

36 Tamtéž, k. 7, složka Eduard Eichmann. Srv. EICHMANN, Eduard. *Lehrbuch des Kirchenrechtes: auf Grund des Codex Iuris Canonici*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1923 (poslední vydání, rozšířené Klausem Mörsdorfem a Wilfriedem Aymanssem, 2007).

37 A AV ČR, fond NA, k. 44, složka Michael Schmaus.

38 A AV ČR, fond Česká akademie věd a umění, k. 182, i. č. 245–248, seznamy členů ČAVU; k. 183–210, i. č. 257–258, osobní a další spisy týkající se členů ČAVU. Srv. BERAN, Jiří. I. a III.

byl i profesor církevního práva na vídeňské univerzitě a dlouholetý studijní ředitel Frintanea František Laurin (1929–1914, řádný člen I. třídy ČAVU od roku 1890), výrazný zastánce ultramontanismu na tamní teologické fakultě, resp. i osobnosti, které na pražské teologické fakultě působily ještě před jejím rozdělením (1891), byly pak pověřeny jinou církevní funkcí (a proto nebyly zařazeny do našeho souboru) a zároveň se výrazněji angažovaly v národních kulturně-emancipačních snahách; svoji vědeckou aktivitu pak vyvíjely vedle svého církevního úřadu. Zejména v prvních dvou dekadách existence ČAVU byli duchovní tohoto typu oceňováni i širší vědeckou obcí. To platí např. pro svatovítského kanovníka a někdejšího profesora církevního práva a fundamentální teologie Klementa Borového (1838–1897), též plodného historika a dlouholetého redaktora *Časopisu katolického duchovenstva*, člena KČSN od roku 1884 a hned od počátku existence ČAVU řádného člena její I. třídy (od prosince 1891). Podobná kritéria lze uplatnit i na dopisujícího člena téže třídy Františka Krásla (1844–1907), mezi léty 1880–1884 docenta dogmatiky na pražské fakultě, svatovítského kanovníka a od roku 1901 pražského světicího biskupa. V téže době se stal mimořádným (1895) a posléze řádným členem I. třídy (1907) i farář od Sv. Ludmily na Královských Vinohradech, vydavatel časopisů *Cyril a Method* Ferdinand Lehner (1837–1914), člen KČSN, kněz a historik umění v jedné osobě; na půdě ČAVU načas působil jako místopředseda její Archeologické komise. Před první světovou válkou byl členstvím v ČAVU (ale také v KČSN) oceněn i další známý svatovítský kanovník a posléze pražský světicí biskup, vydavatel *Českého slovníku bohovědného* a rozsáhlého *Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém* Antonín Podlaha (1865–1932), dopisující člen I. třídy od roku 1903, mimořádný člen od roku 1915.³⁹ Jako jisté kuriosum může působit, že za dopisující členy ČAVU (I. třída) byli zvoleni oba vydavatelé konzervativního filozoficko-teologického časopisu *Hlidka*, filozof a teolog, profesor fundamentální teologie a dogmatiky v brněnském semináři Josef Pospíšil (1845–1926) a o generaci mladší Pavel Vychodil (1862–1938). Z dalších katolických duchovních je možno zmínit biblistu a spisovatele Vincenta Zapletala (1867–1938, dopisující člen III. třídy od roku 1909), resp. premonstrátského knihovníka Bohdana (Isidora) Zahradníka (1864–1926, mimořádný člen III. třídy od roku 1904), později ministra železnic v Kramářově vládě (1918–1919) a jednoho ze zakladatelů Církve československé.

Po roce 1918 byli do ČAVU teologové povolováni jen zcela mimořádně – kromě již na jiném místě uvedených Josefa Vajse, Josefa Vašici a Františka Dvorníka to byli vyučující na evangelických teologických fakultách: slovenský biblista resp. hebraista Ján

třída České akademie věd a umění v letech 1891–1914. *Československý časopis historický*, 1972, roč. 20, s. 457–484.

39 Od 1901 Podlaha přednášel pražským bohoslovcům dějiny křesťanského umění – nikoliv však na teologické fakultě (jak je mylně uvedeno v některých životopisech), nýbrž na půdě arcibiskupského semináře. Proto také nebyl Podlaha zařazen do výše uvedeného seznamu profesorů a docentů, kteří působili v sekulárních vědeckých institucích. Srv. NOVOTNÝ, V., VAŇÁČ, M., KUNŠTÁT, M. *Biografický slovník katolických teologických fakult*, s. 114–115.

Bakoš (1890–1967), profesor na Československé státní teologické fakultě evangelické v Bratislavě, člen III. třídy od roku 1938, resp. František Michálek Bartoš (1889–1972), profesor církevních dějin na Husově československé evangelické fakultě bohoslovec-ké (mimořádný člen I. třídy od roku 1938). Mezi významné evangelické osobnosti v ČAVU patřil i slovenský luteránský duchovní, spisovatel a botanik Jozefa Ľudovít Holuby (1836–1923, dopisující člen III. třídy od roku 1920), filozof, teolog a politik Jan Blahoslav Kozák (1888–1974, mimořádný člen od roku 1937; ten však stál již od roku 1919 mimo církevní službu a působil na fakultě filozofické), resp. spisovatel, filolog a kmenolog Jan Blahoslav Čapek (1903–1982, mimořádný člen III. třídy od roku 1948).⁴⁰ Z teologů vzešlých z nově vzniklé Církve československé (1920), která se postupně stala druhou početně nejsilnější církví v Československu (se zhruba 900 000 členy v roce 1950), resp. z profesorů její sekce na Husově fakultě či na její samostatné Vysoké škole teologické nepůsobil v necírkevních vědeckých institucích nikdo, ačkoliv jak její první patriarcha Karel Farský (1880–1927), tak i třetí patriarcha František Kovář (1888–1969) ještě jako mladí katoličtí duchovní vědecké ambice bezpochyby měli – oba také působili řadu let jako adjunkti pražské teologické fakulty.⁴¹ Základní sebedefinici této církve (v dikci usnesení jejího prvního sněmu v roce 1924), že totiž „*Církev československou tvoří křesťané, kteří usilují naplnit současné snažení mravní a poznání vědecké Duchem Kristovým*“, tak věru nebylo snadné naplnit životem.⁴²

Nominace teologů do vědeckých společností prakticky ustaly během německé okupace a v tomto ohledu se situace zásadně nezměnila ani v krátkém poválečném mezidobí, výjimkou představuje povýšení Františka M. Bartoše na řádného člena I. třídy v roce 1946.

Po vzniku centrální Československé akademie věd (1952) na něco podobného již nebylo možné ani pomyslet. Ve veřejném akademickém prostoru a v mimocírkevním odborném tisku se pak jen výjimečně objevovala jména odborníků z církevního prostředí, resp. z trpěných teologických fakult, především historiků (Josef Cibulka, František M. Bartoš, Amedeo Molnár, Miloslav Kaňák a Jaroslav Kadlec), výjimečně i biblistů (jako Jan Merell, Miloš Bič či později Petr Pokorný). Zvláštní případ tak představoval akademik SAV (1953) a ČSAV (1965) Ján Bakoš, který se vědecky etabloval již na Československé státní teologické fakultě evangelické v Bratislavě (řádným profesorem biblického studia Starého zákona a hebrejštiny od roku 1921, viz výše). Samy teologické fakulty (nejenom v rámci univerzit) a obecně všechny ústavy pro odbornou přípravu

40 AAV ČR, fond ČAVU, k. 182, i. č. 245–248, seznamy členů ČAVU. Poslední oficiální seznam členů odeslalo prezidium ČAVU 17. ledna 1952 na Ministerstvo školství, věd a umění. Tamtéž, k. 183–210, i. č. 258. Srv. Osobní stav České akademie věd a umění ke dni 1. října 1943. Praha: ČAVU, 1943; Osobní stav České akademie věd a umění ke dni 1. října 1944. Praha: ČAVU, 1944.

41 TONZAR, David. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, s. 83–87, 94–97.

42 Cit. dle *Základy víry Církve československé husitské*. Praha: Ústřední rada CČSH, 1975, s. 6. K historickému vývoji této preambule viz TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie*, s. 65–68. V nyní platné verzi je samozřejmě použit novější název *Církev československá husitská*.

a duchovní formaci duchovních křesťanských církví představovaly pro úspěšně se etabloující totalitní diktatury 20. století (nacionálněsocialistickou a komunistickou) nejenom ideologický, ale i praktický problém. Výchova budoucích generací akademicky vzdělaných duchovních totiž z jejich pohledu petrifikovala trvalejší a samozřejmě nežádoucí přítomnost křesťanství v jejich společenských projektech. Jak nacistický, tak komunistický režim tyto ústavy proto postupně omezovaly a eliminovaly. Nacisté tuto politiku postupně prováděli již od konce třicátých let v rámci tzv. *Gesamplanung*, na jehož formulaci se podílel především Alfred Rosenberg a jeho úřad pro světonázorový dozor a výchovu při stranické centrále NSDAP v Mnichově (a samozřejmě další složky nacistické správy). V průběhu války pak redukce, násilné slučování či úplné rušení teologických fakult a dalších církevních vysokých škol ještě více akcelerovaly – s neskrývaným cílem konečné likvidace po kýženém válečném vítězství.⁴³ Komunisté tak činili velmi podobně s tím, že po dosažení „finality“ komunismu, tj. po překonání tzv. přechodných vývojových fází (lidové demokracie a socialismu) již teologické fakulty a církevní semináře nebudou zapotřebí. V obou případech se argumentovalo, paradoxně i v klasickém liberálním duchu, „nevědeckostí“ teologie a jejích satelitních disciplín, či v širším ideologickém záběru „překonaností“ a škodlivostí křesťanství (nacismus), případně náboženství vůbec (komunismus).⁴⁴

Recenzovaly

Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc., Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

PhDr. Marie Štemberková, emeritní pracovnice Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy v Praze

43 BURKARD, Dominik. Kirchenpolitik in der Wissenschaftspolitik? Akteure und Faktoren. In *Katholische Theologie im Nationalsozialismus*. Bd. 1/1: Institutionen und Strukturen. Eds. Dominik Burkard, Wolfgang Weiß. Würzburg: Echter Verlag, 2007, s. 105–104; WOLGAST, Eike. Nationalsozialistische Hochschulpolitik und die theologischen Fakultäten. In *Theologische Fakultäten im Nationalsozialismus*. Eds. Leonore Siegele-Wenschkewitz, Carsten Nicolaisen. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, s. 45–79; MEIER, Kurt. *Die Theologischen Fakultäten im Dritten Reich*. Berlin – New York: De Gruyter, 1996, s. 436–465 aj.

44 NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 65–143; KUNŠTÁT, Miroslav. *Geschichte der Theologie und der theologischen Ausbildung*, s. 787–808.

Resumé

**Theology and science – a modern dichotomy.
Catholic theologians in Bohemia and their activities in scholarly institutions**

The issue of relations between theology and science, theologians and scholarly institutions and institutes of higher education at the end of the 19th century and during the 20th century is characterized by the author as a “modern dichotomy”, i.e. as a relationship between two non-overlapping but associated entities, whose basic parameters were formulated by social modernization in the Czech lands, including the specific processes of ethnic and linguistic differentiation and parallelization of scholarly institutions. The widening gap between theology and the “world of science” in the 19th and 20th centuries has been quite well examined in the Czech lands based on the example of the changing position of theological faculties at state universities. This is described in another comparable area, i.e. learned societies and research academies.

Attention is focused primarily on the similarities and differences in the representation of Catholic theologians in these institutions, particularly in the Czech Academy of Sciences, Literature and Arts (ČAVU) and in the comparable German institution Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (GFDWKL). While the German GWDFKL includes representatives of key theological fields (dogmatics and fundamental theology, Christian philosophy and moral theology), the Czech ČAVU almost exclusively comprised representatives of “associated” fields (Czech and general church history, old Slavonic philology and liturgics, Byzantology and the history of art), which were respected in a secular environment. Until the Nazi takeover, the German Gesellschaft had practically no liberal resistance to the appointment of priests or theologians by full and corresponding members, whereas this could be seen after 1918 in the Czech equivalent.

The ensuing National Socialist and Communist dictatorship periods were dominated by the absolute “incompatibility of science and theology”, albeit with varying degrees of emphasis. However, in both cases the theologians were gradually removed from the scholarly institutions with the argument, paradoxically in a classical liberal spirit, that theology was “unscientific” or from a broader ideological perspective “obsolete”, and that Christianity (according to the Nazis) or religion in general (according to the Communists) was harmful.

Translated by Melvyn Clarke.

**Theologie und Wissenschaft: eine moderne Dichotomie.
Katholische Theologen in Böhmen und ihre Aktivitäten in den wissenschaftlichen
Institutionen**

Das schwierige Verhältnis zwischen der Theologie und der modernen Wissenschaft, bzw. der Theologen (und der theologischen Fakultäten) zu den wissenschaftlichen Institutionen und staatlichen Universitäten charakterisiert der Verfasser als eine „moderne Dichotomie“, d.h. als ein Verhältnis von zwei einander sich nicht völlig überdeckenden, doch eng zusammenhängenden Entitäten. Ihre Basisparameter wurden durch den Modernisierungsprozess in den böhmischen Ländern mitbestimmt, darunter auch durch die hierzulande spezifischen Prozesse der

ethnischen und sprachlichen Differenzierung a Parallelisierung. Die stets tiefere Kluft zwischen der Theologie und der „Welt der Wissenschaft“ im 19. und 20. Jahrhundert wurde bereits auf dem Beispiel der geänderten Stellung der theologischen Fakultäten im Rahmen der staatlichen Universitäten relativ ausführlich erforscht. In dieser Fallstudie wird diese Kluft auf einem anderen vergleichbaren Gebiet skizziert, d.h. bei den wissenschaftlichen Akademien und gelehrten Gesellschaften.

Besonderes Augenmerk ist auf die Übereinstimmungen bzw. auch Unterschiede bei der Vertretung der katholischen Theologen in diesen Institutionen gerichtet, insbesondere in der tschechischsprachigen Böhmisches Akademie der Wissenschaften, der Literatur und Kunst in Prag (Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, ČAVU) sowie in der vergleichbaren deutschsprachigen Institution, d.h. in der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (GFDWKL). In der deutschen GFDWKL erschienen die Repräsentanten der theologischen Haupt- und Schlüsselfächer (Dogmatik, Fundamentaltheologie, Moralthologie, Christliche Philosophie), während in der tschechischen ČAVU handelte es sich ausschließlich um die Vertreter der theologischen „Satellitenfächer“ (Böhmische und allgemeine Kirchengeschichte, Altlawische Philologie und Liturgiewissenschaft, Byzantinistik, Kunstgeschichte), die jedoch auch in den nichtkirchlichen Kreisen anerkannt waren. Bis zum Beginn der NS-Periode war die liberale Resistenz gegen die Ernennungen von Geistlichen zu den ordentlichen bzw. korrespondierenden Mitgliedern in der deutschen GFDWKL praktisch nicht präsent – im Unterschied zu der tschechischen Akademie nach 1918.

Die nachfolgenden totalitären politischen Regime in den böhmischen Ländern (Nationalsozialismus, Kommunismus) prägten die These über die „Unvereinbarkeit der Wissenschaft und Theologie“, wenn auch mit den unterschiedlichen Akzenten. In beiden Fällen wurden die Theologen in den wissenschaftlichen Institutionen allmählich eliminiert. Argumentiert wurde dabei, paradoxerweise auch im klassischen liberalen Sinn, mit der „Unwissenschaftlichkeit“ der Theologie, bzw. in der breiteren ideologischen Auffassung mit der „Überwundenheit“ und Schädlichkeit des Christentums (Nationalsozialismus) oder der Religion als solchen (Kommunismus).

Übersetzt von Miroslav Kunštát.

Ukázka poškození emulzní vrstvy pozitivů z fondu Reportáže ČSAV a AV ČR. Rozmrazování a rozebírání splených fotografií na jednotlivé položky v dezinfekčním roztoku Ajatinu (A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, SYSEL, František. Restaurátorská zpráva č. 8/03–75, duben 2004)

Ukázka poškození emulzní vrstvy plastového negativu. Sušení poškozených negativů z fondu Reportáže ČSAV a AV ČR (A AV ČR, Povodně 2002, SYSEL. Restaurátorská zpráva)

Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni¹

ŠTĚPÁNKA BORÝSKOVÁ – VLASTA MÁDLOVÁ – TOMÁŠ W. PAVLÍČEK

Photographic archives at the ASCR Archive fonds twelve years after the floods

Abstract: The aim of this study is to present the photographic archives in the ASCR fonds, to describe the extent of damage to these archives during the floods in 2002, to assess the rescue work after the floods and the subsequent restoration of the damaged photographs. Collaboration between archivists and restorers is of importance to optimize the specialist care of photographic material, the protection of archive material in future and the selection of relevant procedures for their storage and presentation to researchers.

Keywords: photography, photographic archives, floods, water damage, restoration of photographic archives.

Úvod

Fotografie představuje fenomén, který může být vnímán, studován a zpracováván v mnoha nejrůznějších rovinách. Fotografie lze považovat za jeden ze znaků moderní doby. Vznikla jako vynález s cílem dosáhnout jednodušší produkce obrazů navazující na snahy z 18. století o vylepšení tisku a rozvoj kreslicích pomůcek (1839 oficiální zveřejnění společné práce J. Daguerra a N. Niépce).²

Fotografie představuje jeden typ vizuálního historického pramene. Jako taková by si však zasloužila hlubší interpretaci, než které se jí v historiografických textech dostává. Nejčastěji ji historici a historičky využívají jako ilustrační materiál pro své texty místo toho, aby jí přiznali srovnatelný význam a specifický obsah, který vyžaduje odlišné interpretační postupy než v případě písemného historického pramene.³

- 1 Tato studie vznikla v rámci projektu Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR podpořeného na Akademii múzických umění v Praze z prostředků Inštitucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytlo MŠMT v roce 2014. Projekt probíhá v letech 2014–2018 a na jeho řešení spolupracuje Katedra fotografie Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění v Praze (dále: FAMU), resp. její obor Restaurování fotografie a Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
- 2 WITTLICH, Filip. *Fotografie – přímý svědek?! Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 22–26.
- 3 PETRÁŇ, Josef a kol. *Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 17–28. Dělení historických pramenů podle obsahu navrhl v roce 1957 polský historik Gerhard Labuda.

Dále je fotografie svého druhu svébytný historický aktér, který zachytil určité jevy, objekty nebo lidi v konkrétních situacích. Některá novější bádání o fotografii pokračují v tradici (např. Walter Benjamin, Siegfried Kracauer, Gisèle Freundová, Susan Sontagová) zabývající se proměnami vnímání fotografie a chováním lidí před objektivem a v přítomnosti kamery. Lze proto tvrdit, že v určitých obdobích a situacích fotografie přímo ovlivnila situační jednání lidí, představuje komunikační kanál a odráží různé stránky života společnosti.⁴ Fotografie jako specifické obrazové médium je vlastně objektivním technickým obrazem, který vyrobil přístroj, nicméně její vznik je poháněn lidskou touhou po iluzi – zachycené zaměňuje za stvořené (Vilém Flusser) a je „*mechanickým opakováním toho, co se existenciálně nikdy opakovat nemohlo*“ (Roland Barthes).⁵

Nehybnost fotografie vede k filozofickému zrušení lineárního času. Lidé, kteří si sebe sama po letech prohlížejí na fotografii, se začínají rozpomínat a konstruovat historické vyprávění jinými způsoby než bez ní. Fotografie jako prostředkování historické reality vyjadřuje myšlenku a implikuje určitý výklad. Navíc lze vnímat, že v průběhu 20. století jsou lidé stále méně schopni rozumět složitým textům (krize textolatrie) a lidstvo se začíná vracet k obrazům. Právě technické obrazy mají učinit texty opět pochopitelnými.⁶

Zároveň je třeba připomenout význam fotografie jako vědecké dokumentace. Zachycuje obrazy z pozorování pomocí nejrůznějších přístrojů, různé časové etapy vědeckého výzkumu v laboratořích i měnící se stav nejrůznějších sbírek (např. herbářů) nebo má posloužit k pohodlnějšímu a rychlejšímu zpřístupnění pramenů vědecké práce (např. fotokopie historických pramenů). Vizualní vědecká dokumentace se někdy dostane do archivů (zpravidla častěji jako součást osobních než institucionálních fondů), ale většinou zůstává přímo ve vědeckých ústavech a případně slouží k další vědecké práci.

Fotografické archiválie jako typ nosiče byly vytvořeny různými fotografickými procesy a technikami. Podléhají specifickým typům poškození a vyžadují zvláštní způsoby ukládání.⁷ Analogová fotografie se v 90. letech 20. století stává historickým fenoménem, protože tuto technologii v běžné každodenní praxi nahradila digitální fotografie.

Všechny tyto souvislosti a kontexty bychom měli mít na zřeteli, pokud jako historici, archiváři a restaurátoři pracujeme s fotografickými archiváliemi.

4 Tzv. vizuální sociologii se věnoval SZTOMPKA, Piotr. *Vizuální sociologie. Fotografie jako výzkumná metoda*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.

5 BARTHES, Roland. *Světla komora. Poznámka k fotografii*. Praha: Agite/Fra, 2005, s. 13.

6 K tzv. technickému obrazu viz FLUSSER, Vilém. *Za filosofii fotografie*. Praha: Hynek, 1994. Srv. také PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem. Průvodce současným filosofickým myšlením pro středně pokročilé*. Praha: Herman & synové, 2009.

7 BENEŠOVÁ, Emilie. Archivní zpracování fotografických archiválií. *Paginae historiae*, 2012, sv. 20/2, s. 427–504; MARUŠICOVÁ, Božena. Historická fotografia v slovenských archívoch a nové technológie ochrany. *Slovenská archivistika*, 2012, roč. 47, č. 1, s. 72–87; ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002.

Koncepce a cíle studie

Cílem této studie je představit fotografické archiválie ve fondech Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.,⁸ popsat jejich osudy a míru poškození během povodní v roce 2002, zhodnotit záchranné práce a následné restaurátorské zásahy. Autoři studie si kladou následující otázky: Jaká specifika vyžadují fotografické archiválie co do způsobu archivního popisu, ukládání, manipulace a zpřístupňování?⁹ Proč a jakým způsobem by měla být věnována pozornost fotografiím a způsobu jejich uložení a popisu v neuspořádaných fondech nebo dokonce už při přejímání nového materiálu do archivu? Za důležitý pokládáme požadavek věnovat více prostoru vzájemné komunikaci a spolupráci mezi archiváři a restaurátory.

Od povodně v roce 2002 už Vltavou proteklo hodně vody, a proto považujeme za nutné provést průzkum stavu fotografických archiválií, které byly tehdy zatopené. Rozhodli jsme se v textu postupovat archeologickým způsobem, podobným práci restaurátorů, tedy popisem jednotlivých časových vrstev proti směru toku času i vody.

1. Fotografické sbírky a soubory v Archivu AV ČR

Protože se lze občas setkat s nespokojeností badatelů nad nedostatečnou prezentací fotografických sbírek v českých archivech obecně,¹⁰ rozhodli jsme se zveřejnit celkový přehled z fondů náležejících Masarykovu ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. Samostatné fotosbírky Archivu AV ČR a další soubory fotografií jsou dnes uloženy ve 146 archivních fondech.¹¹

Úvodem je třeba podotknout, že další fotografie se nacházejí také ve fondech, které dosud nejsou přístupné z důvodu nezpracovanosti. Největší zastoupení mezi archivními fondy obsahujícími fotografie mají přirozeně osobní fondy, kde fotografie představují jak ilustrační materiál o původci fondu, tak i vědeckou dokumentaci jeho práce. Co do množství se jedná o velmi různorodé celky, zastoupené od jednotlivin (např. fotografie

8 Přehled se netýká fondů Archivu ÚTGM, protože ty náležejí Ústavu T. G. Masaryka, o. p. s.

9 WANNER, Michal a kol. *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, 2013, s. 28, 59, 70.

10 Viz např. WITTLICH, F. *Fotografie*, s. 115–123.

11 Aktuální přehled vychází z jednotlivých *Formulářů pro generální inventuru r. 2012* a z aplikace PEVA (stav fondů A AV ČR po dokončení GI v únoru 2014). Určitá obecná nesystematičnost v rozlišování mezi označeními archivní fond či sbírka v případě fotografického materiálu vychází z tradičního vnímání fotografie jako doplňku či ilustrace k písemným archivním dokumentům. Na tuto praxi poukazyval již NĚNIČKA, Miloslav. Fotografický materiál ve fondech a Fotosbírka ÚA ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1972, sv. 3, s. 48. Další přehled fotografických archiválií viz MÁDLOVÁ, Vlasta. Fotografie v Archivu AV ČR. *Historická fotografie*, 2012, roč. 11, s. 56–67; TÁŽ. Fotografický materiál Archivu AV ČR. *Práce z dějin Akademie věd*, 2009, roč. 1, s. 159–162; BARVÍKOVÁ, Hana, JANDEROVÁ, Helena, PODANÝ, Václav. *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky*. Práce z dějin Akademie věd, řada B, sv. 13. Praha: A AV ČR, 1999; BERAN, Jiří a kol. *Archiv Československé akademie věd. Průvodce po fondech*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 94, 99–100.

s portréty původce) až po stovky či tisíce kusů, v případě samostatných archivních fotografických fondů i desetitisíce kusů (Fotosbírka Bohumila Vavrouška, Fotosbírka – Reportáže ČSAV a AV ČR). Některé takové soubory fotografií jsou podchyceny alespoň v přejímacích soupisech, další budou zaevidovány až během archivního pořádání.

Velmi pestrý a rozsáhlý soubor fotografických archiválií se nachází v částečně uspořádaném fondu Zdeněk Nejedlý (rodinný archiv).¹²

Jaké druhy fotografických archiválií se nacházejí v uspořádaných fondech Archivu AV ČR? Podle typů evidenčních jednotek se nejčastěji vyskytují fotografie na papírové podložce (pozitivы ve 136 fondech), fotoalba (34 fondy), výrazně méně pak fotografické desky (skleněné negativы v 15 fondech¹³), listové a svitkové filmy (negativы v 12, resp. 6 fondech¹⁴), zcela ojediněle kinofilmy (fondy I. Málek, F. Lexa, J. Knop) a mikrofilmy (pouze fond I. Málek); nevyskytují se mikrofiše.¹⁵

Výběr evidenčních jednotek po tento článek jsme omezili pouze na analogovou fotografii. Pokud je archivář laikem v oblasti fotografických procesů a technik, je pro něho velmi komplikované rozlišit a přesně určit druh materiálu. V tomto směru zůstává zatím nejasné, zda se ve fondech Archivu AV ČR nacházejí nějaké ambrotypie, ferrotypie či kalotypie. Teprve pomocí laboratorní analýzy dovede restaurátor jednoznačně určit typ plastu u svitkových nebo listových filmů a upozornit archiváře na technická opatření související se způsobem uložení těchto archiválií.

V rámci zmiňovaného projektu bylo v nedávné době zjištěno, že část fotografií na plastové podložce z fondu Bedřicha Hrozného je z nitrocelulózy. U tohoto materiálu hrozí riziko samovznícení. Osobní fond tohoto významného českého orientalisty zahrnuje celkem 3344 fotografie a během povodně v roce 2002 nebyl vodou zasažen. Men-

-
- 12 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále: AAV ČR), fond Zdeněk Nejedlý (rodinný archiv). Fond obsahuje jak fotoarchiv, tak rozsáhlé soubory fotokopii rukopisů původce, korespondence a dokumentů jeho veřejné činnosti, a to v celkovém rozsahu cca 70 kartonů; více než polovinu představují fotokopie.
 - 13 Viz tzv. předchůdcovské fondy Masarykova akademie práce, Státní hvězdárna, Svatobor, Svaz okrašlovací v Praze; dále fond Ústavu molekulární genetiky AV ČR, Fotosbírka Bohumila Vavrouška a osobní fondy J. Bidlo, H. Jireček, M. Paulová, J. Podpěra, S. Prát, F. Roubík, K. Šandera, B. Šternberk, Z. Trousil.
 - 14 Listové filmy viz fondy Svaz okrašlovací v Praze, Komise prezidia ČSAV pro vodní hospodářství (průzkum zátopové oblasti Orlík), V. Birnbaum, Arnold Jirásek, J. Klika, V. Lesný, B. Němec, K. Schäferna, S. Špaček, B. Šternberk, Z. Trousil, J. Werstadt; svitkové filmy viz fondy Česká akademie věd a umění, J. Böhm, B. Hrozný, V. Lesný, Heinz Zatschek, F. Závíška.
 - 15 Určitou část fotodokumentace vědecké práce si ústavy AV ČR zpravidla nadále drží ve své správě. Konkrétně se jedná např. o mikrofiše literárních památek a historických pramenů, fotodokumentaci astronomických pozorování na skleněných deskách, pozitivы zobrazující pozorování buněk elektronovým mikroskopem apod. V tomto ohledu zaznamenal po povodni 2002 největší ztráty a poškození sbírek Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. Viz JIRÁŇ, Luboš a kol. *Archeologické rozhledy*, 2003, roč. 55, s. 451–457. Za žádoucí lze považovat myšlenku projektu, v kterém by tyto sbírky napříč ústavu AV ČR mohly být zhodnoceny, digitalizovány a propojeny do společné databáze.

ší část tohoto souboru tvoří 196 negativů. Na tomto fotografickém materiálu byl proveden test odebraného vzorku plastové podložky (malý kousek z perforace nebo z okraje listového filmu, kde není obraz) pomocí roztoku difenylaminu v koncentrované kyselině sírové. Pokud dojde po působení roztoku k modrému zbarvení vzorku, jde jednoznačně o nitrátovou podložku.¹⁶ Tyto materiály by měly být separovány od ostatních archiválií a uloženy v chlazeném depozitáři (ideálně při teplotě 2°C a relativní vlhkosti 20–30 %).¹⁷

Osobní fond Bedřicha Hrozného byl inventarizován už v roce 1975. Fotografie zobrazují původce fondu v různých životních etapách a situacích, převážně se ale jedná o fotografie dokumentární povahy z přelomu dvacátých a třicátých let 20. století (zachycení různých badatelských lokalit, kulturních artefaktů a obyvatelstva Malé Asie), případně jde o fotografický studijní materiál (fotokopie tabulek s různými druhy písma). Také tento materiál je fyzicky uložen v řadě kartonů se spisy, což si žádá přemanimulování. Právě výše zmíněné negativy, na jejichž vzorku byl proveden test, jsou uloženy v papírových obálkách spolu s pozitivy.¹⁸

S ohledem na téma tohoto článku nás přednostně zajímají fotografické archiválie zasažené povodní v roce 2002, které se nacházejí ve 34 fondech (vybrané fondy viz Tabulka č. 1).¹⁹

Mnohé z nich byly po povodni vydezinfikovány, případně restaurovány. Odborný průzkum, konzervátorský a restaurátorský zásah však vyžadují i ty archivní fondy obsahující fotografie, kterých se vodní zkáza nedotkla. Pozornost a konzervátorská péče by však měla být zaměřena na detailní průzkum jednotlivých souborů fotografií, a to především ve třech oblastech: 1) Důležité je zjistit, které fotografie byly poškozeny vodou, přestože nejsou podle inventáře označeny jako fotografické evidenční jednotky. Například v některých osobních nebo institucionálních fondech se fotografie objevují jako dokumentační přílohy rukopisů nebo aktového materiálu. Případně je možné věnovat pozornost nezpracovaným částem inventarizovaných fondů obsahujících poškozené

16 Průzkum byl proveden v květnu 2014 řešiteli projektu *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR z Katedry fotografie FAMU*.

17 LAVÉDRINE, Bertrand, GANDOLFO, Jean-Paul, MONOD, Sibylle. *Les collections photographiques Guide de conservation préventive*. Paris: Arsag, 2000, s. 111, kde jsou doporučeny podmínky pro dlouhodobé uložení.

18 A AV ČR, fond Bedřich Hrozný, k. 8, 9, 10.

19 Celkově bylo vodou poškozeno 114 fondů Archivu AV ČR, většinou pouze částečně. Konkrétně šlo o 20 institucionálních fondů do r. 1952 (signatura A – tzv. předchůdcovské fondy), 50 institucionálních fondů ČSAV (signatura B), 38 osobních fondů (signatura C) a konečně o 6 zvláštních archivních sbírek (signatura D) – č. NAD: 484 Sbirka medailí, 485 Umělecké sbírky, 486 Fotosbirka A AV ČR, 491 Osobní spisy členů ČSAV, 546 Fotosbirka – Reportáže ČSAV a AV ČR, 547 Fotosbirka Bohumila Vavrouška. Míra poškození vodou byla různá. Například v osobních fondech byly poškozeny zpravidla jen diplomy, které v letech 2003–2004 zrestaurovali RNDr. Miroslav Široký, CSc., a Bohumil Šimeček. A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, ŠIROKÝ, Miroslav. *Restaurátorská zpráva*, Dobřichovice, 10. 2. 2004; ŠIMEČEK, Bohumil. *Restaurátorský protokol, Archiválie poškozené záplavami v r. 2002 – diplomy*, Kyjov, b. d.

fotografie. 2) Některé jednotlivé fotografie mohly být před povodní dočasně uloženy na jiném místě (např. z důvodů rozměrových, badatelských apod.) a v důsledku toho byly poškozeny vodou, přitom však nebyly zrestaurovány. 3) Přínosné může být provedení průzkumu fondů, které nebyly poškozeny vodou během povodně v roce 2002, ale jiným způsobem (např. poškození prachem, teplem, světlem, plísňemi), především ještě před převzetím do Archivu AV ČR. V případě těchto fondů stávající fyzický stav fotografických archiválií vyžaduje restaurátorský zásah nebo konzervátorskou péči a odpovídající manipulaci (přebalení, uložení).

Tabulka č. 1 – Fondy s fotografickými archiváliemi poškozenými vodou²⁰

č. NAD	název archivního souboru - typ fotografického materiálu	signatura	aktuální počet evid. j.	evid. j. poškozené vodou
1	Česká akademie věd a umění - pozitivy (i. č. 417)	A	130	0
	Česká akademie věd a umění - svitkové filmy		0	1
	Česká akademie věd a umění - sbírka fotografií ČAVU		13	122
16	Královská česká společnost nauk (dříve Fotosbírka KČSN)	A	0	135
19	Masarykova akademie práce - pozitivy	A	294	2
	Masarykova akademie práce - fot. desky		151	0
29	Státní hvězdárna - pozitivy	A	992	0
	Státní hvězdárna - fot. desky		19	6
33	Svaz okrašlovací v Praze - pozitivy	A	1632	745
	Svaz okrašlovací v Praze - fot. desky		63	0
	Svaz okrašlovací v Praze - listové filmy		335	0
	Svaz okrašlovací v Praze - fotoalba		1	1
486	Fotosbírka A AV ČR - pozitivy	D	780	300
	Fotosbírka A AV ČR - fotoalba		0	12
546	Fotosbírka – Reportáže ČSAV a AV ČR - pozitivy	D	12612	8800
	Fotosbírka – Reportáže ČSAV a AV ČR - negativy		50446	35300
547	Fotosbírka Bohumila Vavrouška - pozitivy	D	14975	8500
	Fotosbírka Bohumila Vavrouška - fot. desky		13480	5600
	Fotosbírka Bohumila Vavrouška - fotoalba		0	7
<i>Celkem</i>			<i>95923</i>	<i>59531</i>

Tabulka č. 1 ukazuje, ve kterých fondech se nacházejí fotografické archiválie poškozené vodou během povodně v roce 2002. Jedná se o uspořádané fondy, s výjimkou tří fotosbírek (NAD 486, 546, 547), které jsou dosud nezpracované, nicméně často badateli požadované. Ke každé ze tří výše uvedených oblastí restaurátorského průzkumu lze zmínit konkrétní příklady. Ad 1) Ve fondu Masarykova akademie práce (dále MAP)

²⁰ A AV ČR, stav fondů podle aplikace PEvA po dokončení GI 2012. U neuspořádaných fondů jde o orientační počty evidenčních jednotek (dále evid. j.). Srv. A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, ŠLĚCHTOVÁ, Jana. *Přehled ztrát a poškození fotosbírek povodněmi*, b. d.

byly vodou poškozeny pouze dvě fotografie,²¹ nicméně vedle 445 fotografických evidenčních jednotek lze další fotografické archiválie nalézt jako součást osobních spisů členů MAP, které byly rovněž poškozeny vodou. Ad 2) Z fondu Státní hvězdárny bylo z celkového počtu fotografických archiválií vodou poškozeno pouze 6 fotografických desek (z rozměrových důvodů uložených samostatně), které zatím nebyly restaurovány.²² Ad 3) Nutnost průzkumu fotografických archiválií, které nebyly poškozeny vodou, vyplývá z faktu, že dřívější archivní praxe používala jiné standardy pro zpracovávání a především ukládání.²³ Pozitiviv jsou často zabaleny po několika kusech až desítkách kusů v papírových obálkách, občas společně s negativy; do kartonu s fotografiemi byly někdy přidány navíc skleněné negativy. Poměrně vysokému zájmu badatelů o fondy Archivu AV ČR a častému využívání fotografických archiválií neodpovídá dnešní stav fyzického uložení ani stávající obalový materiál. Někdy může dojít k převzetí archivního materiálu, který byl už dříve poškozen vodou nebo vlhkostí. Příklad můžeme uvést z osobního fondu Arnolda Jiráka, kde se nachází fotoalbum poškozené plísní, které tvoří neuspořádanou část fondu.²⁴

2. Restaurátorské zásahy

Přehled fotografických archiválií zasažených povodní v roce 2002 evokuje otázku, které fotografie byly v uplynulých letech restaurovány nebo konzervovány. Otázka je na místě již proto, že fotografie zasažené vodou nebo zvýšenou vlhkostí podléhají rychlé degradaci, při které dochází k rozkladu fotografické vrstvy želatiny, a to u pozitivů i negativů. V případě archivních fondů Archivu AV ČR se restaurování archiválií zasažených povodní uskutečnilo už v letech 2003–2004, a to ve dvou fázích.

1) Jednalo se o část fondu Reportáže ČSAV a AV ČR, konkrétně o osm plastových přepravků zmražených pozitivů a negativů. Tento fond představuje velice rozsáhlý a pestrý soubor fotografických archiválií dokumentujících činnost Československé akademie věd (dále ČSAV) a od roku 1993 Akademie věd ČR. Snímky reportážního charakteru začali pořizovat pracovníci Oddělení pro fotografii a reprografii Základní knihovny ČSAV v září 1955. Reportáže dokumentují valná shromáždění Akademie, vědecké konference a kongresy s mezinárodní i domácí účastí, slavnostní shromáždění při významných příležitostech, návštěvy cizích vědců a vědeckých delegací, vzájemná jednání

21 A AV ČR, fond MAP, k. 397, desky 8.

22 A AV ČR, fond Státní hvězdárna, k. 169, i. č. 1587.

23 V tomto ohledu je nutné podat vysvětlení k Tabulce č. 1, proč v případě fotoalb ve fondech č. NAD 486 a NAD 547 nejsou evidována fotoalba vzhledem k stávajícímu stavu zpracování fondu. Některá dříve evidovaná fotoalba se v důsledku poškození vodou rozpadla a vysušené fotografie jsou dnes rozptýlené mezi ostatními pozitiviv, a to s omezenou možností bližší identifikace. Nebo dříve evidované fotoalbum dnes představuje konvolut fotografií adjustovaných na kartonech, které byly procišlovány a tvořily např. podklad pro obrazovou přílohu připravované knihy. Vzhledem k nezpracovanosti obou fondů není zatím možné podat přesný popis těchto archiválií.

24 A AV ČR, fond Arnold Jirásek, neuspořádaná část.

a podpisy dohod o vědecké spolupráci, vyznamenání a ocenění domácích a zahraničních vědců, výstavy přístrojové techniky a vědecké literatury. Na fotografiích jsou zachyceny také budovy jednotlivých pracovišť ČSAV a jejich vybavení. Největší část fotografické sbírky vytvořil fotograf ing. Jiří Plechatý.²⁵

Tyto archiválie byly postupně rozmrazovány ve vodní lázni, očišťovány, restaurovány a konzervovány v restaurátorské dílně Františka Sysla v Těšnovicích u Kroměříže. Další postup přibližuje restaurátorská zpráva: „Po rozmrazení byly obálky po jedné z vody vyjímány a v dezinfekčním roztoku Ajatinu rozebírány na jednotlivé položky. V této fázi byly spleené filmy i pozitivy oddělovány a souběžně tříděny podle typu: negativy byly prány v několika vodních lázních, podle znečištění a stavu, stejně i pozitivy na papíru. Ostatní materiály byly zpracovávány podle charakteru, převážně po několikaletém praní byly sušeny buď volně, nebo mezi filtračními papíry.“²⁶ Jak vyplývá z restaurátorské zprávy, některé materiály byly v dobrém stavu bez známek narušení fotografické vrstvy, oproti tomu v jiných případech postoupila degradace do té míry, že se z emulzní vrstvy stal roztok a tato zobrazení se již nedala zachránit. Nejčastěji však byly emulzní vrstvy postiženy částečně a v různé míře.

Zatímco negativy se sušily na vzduchu, pozitivy byly po praní v dezinfekčním roztoku několikrát znovu vyprány ve vodní lázni, očišťovány otíráním od rozteklé emulzní vrstvy a poté sušeny v bubnové leštičce. Z restaurátorské zprávy se zdá, že důvodem tohoto zvoleného postupu bylo zohlednění informativní hodnoty fotografického obrazu.²⁷ Přínos z hlediska archivního i badatelského využití znamenal následná identifikace vyčištěných fotografií s čísly původních obálek.

2) Restaurátorské zásahy se týkaly fotografií vysušených po povodni svépomocí. Zhruba 5000 pozitivů byly ošetřeno a konzervováno v restaurátorské dílně Bohumila Šimečka v Hodoníně. V restaurátorském protokolu není bohužel uvedeno, z kterých archivních fondů fotografie pocházely. Z dílčí fotodokumentace v příloze je patrné, že se restaurování týkalo například pozitivů z fondu Fotosbírka Bohumila Vavrouška (1875–1939), českého pedagoga a jednoho z prvních amatérských fotografů zabývajících se kulturním místopisem. Fotosbírka patří k nejvýznamnějším souborům fotografií uložených v Archivu AV ČR. Tvoří ji celkem cca 30 000 kusů černobílých pozitivů, negativů a skleněných negativů z první třetiny 20. století. Zahrnuje jeho ojedinělou celoživotní fotografickou, dokumentační a sběratelskou práci k tematice literární historie, výtvarného umění, uměleckých památek a národopisu. Vavroušek se při svých cestách neomez-

25 A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, neuspořádáno. Dříve fond nesl název Reportáže ČSAV.

26 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, SYSEL, František. *Restaurátorská zpráva č. 8/03–75*, duben 2004.

27 „Leštěním horkem v bubnové leštičce tak již nedocházelo k uvolňování rozteklé želatiny, nepoškozené části obrazu zůstávaly beze změn. Bylo tak dosaženo optimální metody, při které zůstávala v maximální možné míře informativní hodnota poškozených dokumentů při maximálním možném obnovení původního vzhledu (rovná a čistá papírová podložka, lesk nepoškozených částí emulzní vrstvy apod.).“ Tamtéž.

val pouze na Čechy a Moravu, sbírka obsahuje i části týkající se Slovenska a Ukrajiny (Podkarpatské Rusi), které jí (dnes) dávají mezinárodní význam.

Restaurování se týkalo pouze dílčí části fondu. Některé fotografie byly původně adjustovány na papírových kartonech s popiskami. Fotografie se čistily mechanicky. Následně byla fixována razítka a vodou rozpustné inkousty. Po čištění deionizovanou vodou a vysušení na bubnové leštičce následovaly ambulantní opravy natržených částí.²⁸

Na základě obou restaurátorských zpráv (Šimeček, Sysel) lze velmi dobře sledovat vývoj tehdejších trendů v oblasti restaurování fotografických materiálů v České republice. V dnešní praxi je například tehdy často užívané promývání fotografických negativů i pozitivů v deionizované vodě nahrazeno praním ve vodných roztocích ethanolu. Z dnešního pohledu se nepovažuje za vhodné, aby se k sušení želatinostříbrných pozitivů používaly bubnové sušičky. Ty jsou primárně určeny pro leštění vyvolaných fotografií v závěru zpracovatelského procesu a zpravidla nejsou uzpůsobeny pro práci s materiály, které vykazují degradaci citlivé vrstvy. Tato zařízení většinou nebývají vybavena regulací teploty, čímž může docházet k tepelným šokům želatiny. Uvedené postupy mohou být doprovázeny vznikem sekundárního poškození. V současné restaurátorské praxi se spíše preferují méně invazivní postupy.²⁹

3. Popis průběhu záchranných prací po povodni

Záchranné práce se rozeběhly s plnou intenzitou v sobotu 17. srpna 2002 odpoledne, tedy hned poté, když opadla voda a pracovníkům Archivu AV ČR byl umožněn vstup do areálu v ulici V Zámčích čp. 56 v Praze 8 – Bohnicích. Archiv zde sídlil od roku 1992 v budovách bývalé vodárny psychiatrické léčebny a užíval starší budovu tzv. Vodárny (z počátku 20. století) a mladší budovu tzv. Filtrů.³⁰ V budově tzv. Vodárny se v přízemí nacházely kanceláře, knihovna a depozitář fotosbírek, v prvním patře sekretariát a ředitelna. V zadní části centrálního traktu budovy byla depozitární hala knihovny, jejíž podlaha se nacházela pod úrovní ulice. Zaplaveno bylo první a druhé podlaží knihovního depozitáře do celkové výšky 4,8 m a kanceláře v přízemí budovy do výšky asi 20 cm nad okenní parapety. Budova tzv. Filtrů sestávala v přední části z kanceláří, pořádacích místností a sociálního i technického zázemí. Druhou část budovy z pohledu od hlavního vchodu tvořil dvoupodlažní archivní depozitář. Další depozitář, adaptovaný z bývalé kotelny, se nacházel v přístavku. Po vstupu do objektu bylo zjištěno, že voda zatopila přízemí hlavního archivního depozitáře do výšky druhé police archivních regálů a zároveň celé spodní patro depozitáře v přístavku.³¹

28 ŠIMEČEK, B. *Restaurátorský protokol*. Obě restaurátorské dílny použily k ukládání fotografií ochranné obaly programu FOTOARCHIV EMBA – Paseky.

29 BACÍLKOVÁ, Bronislava. *Studium účinků par butanolu a jiných alkoholů na plísňě*. Výzkumná zpráva Národního archivu (dále: NA). <http://www.nacr.cz/Z-Files/butanol.pdf> [cit. 12. 9. 2014].

30 Objekt náležel Akademii od 70. let 20. století; sídlil zde nejprve Ústav fyziky plazmatu ČSAV.

31 K přiblížení stavu zatopeného objektu lze použít především fotografickou dokumentaci pořízenou zaměstnanci archivu. Viz A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, fotografie z 13.–17. 8. 2002.

Záchranné práce archivářů byly organizovány tím způsobem, že vznikly dvě pracovní skupiny. První pracovala ve vytopeném objektu V Zámčích, druhá se přemístila do objektu bývalé tiskárny Prometheus v ulici V Holešovičkách v Praze-Libni, kde sídlí Ústav struktury a mechaniky hornin AV ČR a kde měl Archiv pronajaty deponitární prostory. Hned od prvního dne archiváři měli možnost přímo na místě konzultovat postup záchranných prací s restaurátorem doc. Dr. Ing. Michalem Ďurovičem ze Státního ústředního archivu.³²

Přednostně byl zachraňován poškozený fotografický materiál z deponitáře tzv. fotobírek – fondy Fotobírka Bohumila Vavrouška, Reportáže ČSAV a AV ČR, Fotobírka Archivu AV ČR a konečně také Fotobírka ČAVU a Fotobírka KČSN (tyto dva fondy byly později přičleněny k institucionálním fondům ČAVU a KČSN).³³ Voda poškodila také skleněné negativy a diapozitivy z cest českého geografa Jiřího Viktora Daneše.³⁴

Zaměstnanci Archivu a dobrovolní pomocníci postupovali tím způsobem, že fotografie se převážely 17. a 18. srpna 2002 do pozdních nočních hodin do deponitáře v Prometheu, kde druhá pracovní skupina omývala jednotlivé fotografie. Takto očištěné pozitivy a negativy se ukládaly do truhlíků s čistou vodou. Do některých se přidával roztok Aja-tinu. Pozitivy byly rozkládány po jednotlivých kusech, podkládány filtračním papírem a sušeny na regálech, naopak skleněné negativy se vkládaly do plastových odkapávačů na talíře. Část pozitivů byla sušena na bubnové leštičce. Negativy na plastové podložce se sušily rozvěšením na prádelních šňůrách.³⁵

Usušené pozitivy a skleněné negativy byly vzhledem k nedostatku obalového archivního materiálu ukládány do rychle nakoupených poštovních obálek a popisovány dle dochovaného označení. Bohužel nezřídka docházelo ke ztrátě původního popisu nebo značení fotografií kvůli rozmočení obálek, odlepení fotografií z kartonů (vizitky, kabinetky) apod.

Přestože se zaměstnancům podařilo přestěhovat vodou poškozené fotografické archiválie hned v průběhu prvních dvou dní po povoleném vstupu do objektu V Zámčích, bylo evidentní, že vzhledem k časovému postupu degradace materiálu nebude reálně omýt a usušit všechny zatopené fotografie.³⁶ V této situaci bylo rozhodnuto zabalit zbývající část zatopených fotografických archiválií, které se následně odvezly do Mochovských mrazíren. Šlo o rozsáhlou fotobírku Reportáže ČSAV a AV ČR. Podstatný důvod spočíval v různorodosti tohoto materiálu – jedna obálka často obsahovala pozitivy, kon-

32 BARVÍKOVÁ, Hana, SULITKOVÁ, Ludmila. O stavovské solidaritě. *Archivní časopis*, 2003, roč. 53, s. 171–175.

33 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Přehled ztrát a poškození fotobírek povodněmi (příloha Zápisu z 54. zasedání Vědecké rady A AV ČR dne 1. 10. 2002).

34 V časovém presu záchranných prací bylo možné dostat se k nezpracované části fotografického souboru v Danešově osobním fondu až na posledním místě. Velké množství skleněných negativů bylo značně poškozeno postupující degradací; přesto se podařilo zachránit část materiálu, která si vyžaduje restaurování v budoucnu. Srv. A AV ČR, fond Jiří Viktor Daneš, neuspořádaná část.

35 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, fotografie ze 17. a 18. 8. 2002.

36 Nezatopená část fotografických sbírek byla následně převezena na přechodnou dobu do Slovanského ústavu AV ČR.

taktní fotografie i negativy doplněné někdy o tematicky související výstřižky z novin. Vzhledem k tomu by bylo náročné nebo dokonce nereálné včas provést omývání, sušení a třídění fotografií přímo v archivním depozitáři.

Souběžně s fotosbírkami byly do Promethea ještě v průběhu soboty a neděle odváženy ty části archivních fondů, které byly zatopeny v depozitářích ve Filtrech. Jelikož se jednalo o uspořádané fondy, nacházely se spisy v kartonech a archivních košíčkách, což podstatně zabránilo poškození archiválií záplavovým bahnem. Vzhledem k tomu, že archiválie z nejnižší police stihli archiváři vystěhovat v rámci preventivních opatření, byly poškozeny pouze archiválie ve druhé polici v celkovém rozsahu cca 143 bm. V Prometheu druhá skupina odstraňovala rozmočené archivní kartony a vkládala archiválie do igelitových pytlů, které byly následně převezeny do mrazíren v Mochově. Některé méně zasažené spisy se sušily okamžitě v depozitáři Prometheus (fond Masarykova akademie práce) nebo v prostorech Matematicko-fyzikální fakulty UK (fond Státní hvězdárna).

Problematictější byla záchrana fondů z tzv. nového depozitáře v přístavku budovy tzv. Filtrů, kde voda vystoupila asi do výše 2 m od podlahy. Nacházel se zde například osobní fond českého přírodovědce Otakara Matouška (cca 40 bm). Jelikož se jednalo o fond neuspořádaný, byla pouze část archiválií uložena do prozatímních, měkkých archivních krabic, zatímco ostatní písemnosti byly schraňovány v původních krabicích, tzv. banánovkách. Především tyto písemnosti byly silně zasaženy zátopovým bahnem, které muselo být při záchranných pracích list po listu odstraňováno proudem čisté vody. Omyté archiválie byly rovněž zabaleny do igelitových pytlů a převezeny do mrazíren. Vodou poškozeny byly také fondy Sbirka medailí ČSAV, Umělecké sbírky, gramodesky z Fonografické komise ČAVU a více než 500 diplomů z osobních fondů. Od začátku prvního „popovodňového“ týdne (19. 8. 2002) začala být zachraňována také archivní knihovna a knihovna Kabinetu Zdeňka Nejedlého. Celkově bylo zatopeno na 25 000 svazků knih.³⁷ Celkový rozsah zamražených archiválií byl cca 200 bm, dále bylo zamraženo 12 000 svazků odborných knih, včetně 80 starých a vzácných tisků.³⁸

Aby se zabránilo dalšímu neúměrnému zvlhčení nezatopených archiválií a knih, bylo 127 archivních fondů a zbytek knihovny (23 000 svazků) převezeno k prozatímnímu uložení do soukromé spisovny A.L.C.Z. v Praze – Horních Počernicích.³⁹

37 Postup byl obdobný jako v případě archiválií. První pracovní skupina vyvázela knihy z depozitáře, venku je omývala čistou vodou, balila do igelitových pytlů, ukládala do rychle zakoupených zelinářských přepravek a následně odvážela do mrazíren. Při této práci, která trvala déle než dva týdny, se značně uplatnili dobrovolní pomocníci. Ještě přímo v areálu V Zámčích musela být provedena alespoň základní selekce knih. Vyřazeny byly řady knihovních duplikátů (např. encyklopedie) a řady novějších periodik (cca 12 000 svazků). Zatopena byla také část knihovni kartotéky, nicméně ta byla ještě před povodněmi naskenována.

38 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádaný, Informace o stavu knihovny Archivu Akademie věd ČR po srpnových záplavách r. 2002 (příloha Zápisu z 54. zasedání Vědecké rady A AV ČR dne 1. 10. 2002).

39 Badatelsky méně využívané fondy byly posléze přemístěny do archivního depozitáře poskytnutého Státním oblastním archivem v Praze na Chodovci. Dále viz A AV ČR, registratura A AV ČR,

Více frekventované fondy, které nebyly zasaženy vodou, se převážely přímo do Promethea. Před transportem byly také nezatopené archiválie dezinfikovány roztokem Ajatinu. Záchraně popovodňové práce a stěhování zatopených i nezasažených fondů se podařilo realizovat v poměrně krátké době především díky osobnímu nasazení zaměstnanců, jejich rodinných příslušníků a dalších dobrovolných pomocníků a díky vstřícnosti kolegů z jiných archivů. Záchranu umožnila také významná finanční pomoc na záchranu archivních fondů, kterou vyjednala tehdejší ředitelka Archivu, doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc., u německé kulturní nadace Kulturstiftung des Bundes.⁴⁰ Díky tomuto příspěvku bylo možné nedlouho po povodni přistoupit k dezinfekci a restaurování vodou poškozených archiválií uchovávaných v mrazírenských halách.⁴¹

Která doporučení a informace o tom, jak nakládat s jednotlivými druhy archiválií, měli archiváři a archivářky tehdy k dispozici? První pomoc pro vytopené archivy zabezpečoval Státní ústřední archiv v Praze (SÚA, dnes Národní archiv), který spolu s Archivní správou Ministerstva vnitra ČR (dnes Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR) metodicky koordinoval záchraně práce.⁴² Nabízel pomoc formou odborných konzultací, půjčováním odvlhčovačů a dalších prostředků a pro dezinfekci zatopeného, příp. zvlhlého materiálu dával k dispozici dezinfekční komory. Podrobné informace k záchraně knihovních i archivních fondů byly umístěny na webových stránkách tehdejšího SÚA. Jako téměř jediná možnost záchrany bylo uváděno urychlené zmrazení a následné odborné restaurování. SÚA vydal Pravidla bezpečnosti práce se zasaženými dokumenty a dále Hlavní zásady záchrany – Způsoby stabilizace mokrého papíru.⁴³

Druhý dokument seznamoval archiváře s tím, jak postupovat při čištění a balení mokrych archiválií, jak manipulovat s knihovními fondy, jak je možné stabilizovat mokry

neuspořádáno, Přehled o ztrátách, stavu a současné lokaci archivních fondů a fotosbírek původně uložených v depotech budov „V Zámčích“ (příloha Zápisu z 54. zasedání Vědecké rady A AV ČR dne 1. 10. 2002).

- 40 Tato podpora, kterou zprostředkoval PhDr. Luboš Velek, Ph.D., byla v Česku poskytnuta pěti institucím, mezi nimi i Archivu AV ČR.
- 41 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002; KODERA, Pavel. *Zaplavená minulost. Povodeň v létě 2002 a likvidace jejích následků v Archivu AV ČR*. PowerPoint prezentace, 2003.
- 42 Výběrově uvádíme zprávy o povodňových škodách v jiných archivech: LINHARTOVÁ, Lenka, ĎUROVIČ, Michal. Archivy v České republice a povodně 2002. *Archivní časopis*, 2002, roč. 52, s. 193–200; BĚLIČOVÁ, Milena. Archiv Národního muzea v povodni. *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2003, roč. 172, s. 101–106; VÁCHA, Zdeněk, VÁCHOVÁ, Petra. Od nápravy povodňových škod k nové archivní badatelně (2002–2009). Archiválie Národního technického muzea se opět zpřístupňují. *Archivní časopis*, 2010, roč. 60, s. 48–58; ŠIMÁKOVÁ, Věra. Archivy po záplavách. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni*, 2002, roč. 1, s. 103–105.
- 43 NA ČR, *Pravidla bezpečnosti práce se zasaženými dokumenty*, b. d. Doporučení vypracoval SÚA a zveřejnil na <http://www.mvcr.cz/archivy/index.htm> [cit. 24. 8. 2002]. Tamtéž, *Hlavní zásady záchrany – Způsoby stabilizace mokrého papíru*, b. d. Doporučení vypracoval SÚA a zveřejnil na <http://www.cesarch.cz/nastenka/2002/zachrana.htm> [cit. 15. 8. 2002]. Dále srv. *Zpráva pro ČTK*. SÚA a Archivní správa MV ČR, 15. 8. 2002.

papír (zmrazení, sušení vzduchem, odvlhčování, sušení za mrazu, termické vakuové sušení). Nakonec je zmíněno, jak postupovat v případě fotografických materiálů: „*Ponoření do čisté chladné vody je dočasné řešení vhodné pouze pro některé materiály, např. fotografické materiály a mikrofilmy. Zpracovány by měly být do 48 hodin.*“⁴⁴ Po více než dvou dnech po opadnutí vody vznikala reálná hrozba nebezpečí vzniku plísní.

Součástí dokumentu byla tabulka s přehledem základních záchranných prací pro jednotlivé typy archiválií. V případě fotografií tabulka sice podrobně rozepisuje, jak postupovat u materiálů vzniklých různými fotografickými technikami, nicméně v praxi si lze těžko představit, že by záchranné práce v prostředí zatopených depozitářů a pod časovým tlakem mohly být organizovány přesně podle priorit uváděných tabulkou (vysušit okamžitě, vysušit nebo zmrazit do 48 hodin). Pro archiváře a dobrovolné pomocníky nebylo možné v dané situaci přesně stanovit typ fotografické techniky a podle toho organizovat priority záchranných prací už také vzhledem k tomu, že ani v uspořádaných fondech nebyly tyto techniky přesně určeny.

Z dnešního pohledu je obtížné zhodnotit průběh záchranných prací po povodni. Některé jistě oprávněně kritické připomínky je nutné vyvážit zasazením do kontextu tehdejší dramatické situace, rozsahu povodňových škod, počtu zasažených institucí, časového stresu a nedostatku předchozích zkušeností s podobnými situacemi.

SÚA doporučil, aby se dezinfekce archivních dokumentů prováděla přípravkem s obsahem kvarterních amoniových solí (Ajatin, Septonex, Deconex 51DR). Podle dobových záznamů byl v praxi nejvíce používán Ajatin, a to i na fotografické materiály. Pozdější výzkum provedený už v Národním archivu prokázal, že materiály ošetřené tímto prostředkem vykazují změnu barevnosti obrazu (žloutnutí až hnědnutí).⁴⁵

4. Povodně v roce 2002 a preventivní opatření

Postupujeme-li proti toku času i vody, vyplývají na povrch další otázky. Jaký průběh měla katastrofická povodeň v Praze? Proč nebyla realizována dostatečná preventivní opatření? Které materiály se v Archivu AV ČR podařilo před povodní zabezpečit?

Povodeň, která v roce 2002 postihla velkou část České republiky,⁴⁶ byla největší povodní v moderní české historii, neboť průtok Vltavy byl přibližně o 20 % větší než při velké povodni v roce 1845.⁴⁷ Povodeň postupovala ve dvou vlnách, první v týdnu od 7. srpna 2002 rozvodnila hladiny jihočeských řek a zaplavila jihočeská města. Druhá povodňová vlna, která přišla v týdnu od 12. srpna 2002, měla mnohem katastrofičtější následky. Pod vodou se hned 12. srpna ocitla některá jihočeská a západočeská města

44 NA ČR. *Hlavní zásady záchrany.*

45 WEBEROVÁ, Lucie. *Výběr vhodného čistícího prostředku na praní filmového materiálu.* Třeboň: Seminář restaurátorů a historiků, 2006. Testován byl 1,5% roztok Ajatinu.

46 Srv. <http://www.povodne02.wz.cz/>; [http://cs.wikipedia.org/wiki/Povodeň_v_Česku_\(2002\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Povodeň_v_Česku_(2002)) a seriál *Velká voda na stránkách* <http://zpravy.idnes.cz/domaci> [cit. 2. 7. 2014].

47 Průtok Vltavy v Praze v roce 1845 byl 4500 m³/s, v roce 1890 byl 3975 m³/s. Srv. STÁTNIKOVÁ, Pavla. *Povodně a záplavy.* Praha: Paseka, 2012.

a tehdejší premiér Vladimír Špidla vyhlásil stav nouze pro Prahu, Středočeský, Jihočeský, Plzeňský a Karlovarský kraj. Pražský povodňový štáb vyhlásil v Praze na Vltavě třetí povodňový stupeň a hlavní město se připravovalo dle slov jeho primátora Igora Němce na dvacetiletou vodu.⁴⁸ Záhy se ukázalo, že šlo o značně podhodnocený údaj.

Archiv AV ČR sídlil v té době v budovách bývalé vodárny na okraji Prahy v Bohnicích v ulici V Zámčích. Paradoxně v červnu 2002 podalo tehdejší vedení Archivu žádost místopředsedkyni AV ČR o výstavbu nového archivního depozitáře (do těch stávajících v Prometheu při přívalových deštích zatékalo). Akademická rada AV ČR si 2. července vyžádala podklady pro novou budovu. V nich je závěrem také podotknuto, že sídlo Archivu se nachází přímo v zátopové oblasti.⁴⁹

Na základě tehdy dostupných oficiálních informací se očekávala povodňová vlna ve výši dvacetileté vody, proto byla provedena preventivní opatření, která spočívala ve vnesení kartonů ze spodní police regálů v prvním podlaží do druhého podlaží archivního depozitáře ve Filtrech (cca 150 bm). V budově Vodárny byla vystěhována část knih z nejnižší položeného podlaží knihovního depozitáře do vyššího. Předpokládalo se, že preventivní opatření v tomto rozsahu budou dostatečná.

Již následující den, v úterý 13. srpna, se situace v Praze výrazně zhoršila. Pražský primátor Igor Němec v nové situaci pouze konstatoval, že Prahu zasáhne více než stoletá voda. Již v průběhu tohoto dne přesáhla hladina vody v Praze povodňové stavy z let 1890 i 1845. Téhož dne již nebyl zaměstnancům Archivu AV ČR oficiálně umožněn vstup do objektu Archivu a ulice V Zámčích byla evakuována. Několika archivářům se toho dne ještě podařilo do objektu proniknout a v depozitáři ve Filtrech vystěhovat kinematografické filmy a z mapové skříňné výkresy a plány z fondu MAP.

Ve středu 14. srpna Vltava v Praze v odpoledních hodinách (mezi druhou a třetí hodinou) kulminovala. Hladina Vltavy dosáhla v Praze-Chuchli extrémní výšky 785 centimetrů.⁵⁰ Jak je patrné z fotodokumentace pořízené téhož dne, zasáhla povodňová vlna obě budovy Archivu AV ČR v daleko větší míře, než bylo očekáváno. V budově Vodárny dosahovala voda více než dvě desítky centimetrů nad okenní parapety v přízemí.

Pracovníci Archivu drželi pohotovost v archivních depozitářích v Prometheu, případně doma po celou dobu, kdy nemohli vstoupit do budov V Zámčích a kdy se čekalo na opadnutí vody. Během 14. a 15. srpna 2002 začal tehdejší SÚA zveřejňovat pokyny pro práci s archiváliemi zasaženými povodní. Od 13. srpna 2002 zasedal také krizový štáb Akademie věd.⁵¹ Ve čtvrtek 15. srpna 2002 se díky Městské knihovně v Praze podaři-

48 Viz <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?y=domaci/online1208a.htm> [cit. 2. 7. 2014].

49 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Zápis z ústavní rady ze dne 12. 6. 2002.

50 Viz <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?y=domaci/online1408b.htm> [cit. 2. 7. 2014].

51 Z ústavů a pracovišť AV ČR byly v Praze dále zatopeny Archeologický ústav AV ČR, Praha, Filosofický ústav AV ČR, Fyzikální ústav AV ČR (společná laboratoř s Matematicko-fyzikální fakultou Univerzity Karlovy v Tróji), Botanický ústav AV ČR v Průhoncích, Ústav jaderné fyziky AV ČR v Řeži u Prahy, Ústav anorganické chemie AV ČR tamtéž a detašované pracoviště Ústavu termome-

lo zajistit mrazírenské kapacity v Mochovských mrazírnách, a. s.⁵² S nimi pak jednalo i vedení Archivu AV ČR. V sobotu 17. srpna 2002 byla svolána pohotovost do depozitáře v Prometheu, kde se začalo s přesouváním archivních fondů, aby bylo uvolněno místo pro nastěhování archiválií z depozitářů V Zámčích. Archiváři netrpělivě očekávali povolení ke vstupu do těchto budov. Teprve odpoledne bylo po jednání s povodňovým štábem poprvé umožněno vstoupit do poškozených budov. Celková situace a stav archiválií mohl být zjištěn a zdokumentován až 72 hodin po zaplavení.

K čemu vlastně v zatopených depozitářích došlo a jak lze vysvětlit působení vody a bahna na archivní, především fotografický materiál? Zvláště závažné je při povodňových vniknutí vod z kanalizačních systémů do prostor s archivními dokumenty a sbírkovými materiály. Tyto vody obsahují velké množství rozpuštěných i nerozpuštěných částic a fekální znečištění. Přítomnost mikroorganismů, které mohou být i patogenní, klade také značné nároky na zajištění bezpečnosti pracovníků, kteří s danými materiály pracují, tzn. dodržování zásad bezpečnosti a ochrany zdraví při manipulaci s biologicky vysoce kontaminovaným materiálem.⁵³

Voda patří obecně mezi jedny z největších rizik pro archivní materiály. Je transportním médiem pro pevné částice, které mohou mechanicky poškozovat archiválie, popřípadě ulpívat na jejich povrchu. Může také negativně působit jako rozpouštědlo (inkousty, barvy...). Dále zapříčiňuje bobtnání citlivé vrstvy u fotografického materiálu. Nelze rovněž opominout funkci vody jako optimálního média pro růst bakterií a hub. Působení vody vytváří prostředí, ve kterém dochází k intenzifikaci chemické degradace, např. oxidačně-redukční procesy.

Za těchto extrémních podmínek se začínají především na světlocitlivých vrstvách hojně vyskytovat plísně a bakterie. Projevy poškození mikroorganismy jsou u většiny typů fotografických materiálů velmi podobné. Stupeň poškození závisí především na době, po kterou byly těmito extrémními podmínkám archiválie vystaveny.⁵⁴ Při prorůstání plišňového mycelia do hloubky citlivé vrstvy pozorujeme většinou bělavé a šedé skvrny, v některých případech se objevují barevné skvrny. U želatinostříbrných citlivých fotografických materiálů se vlivem působení mikroorganismů mění i charakter povrchu – dochází k jeho zmatnění, nebo úplným ztrátám obrazu – citlivé vrstvy.

Při silném poškození citlivé vrstvy plísněmi může dojít až k jejímu úplnému oddělení od podložky. Plísně současně napadají i jiné materiály (především obaly) v bezprostřed-

chaniky AV ČR v Novém Kíně. Naopak jiná pracoviště AV ČR nabídla pomoc, např. zapůjčením odvlhčovačů. Viz NEKVASIL, Vladimír. Povodeň postihla také Ústavy Akademie věd ČR. *Akademičeský bulletin*, 2002, roč. 10, č. 9, s. 2–3.

52 NA ČR, *Činnost SÚA v době povodní a v týdnech následujících*. Zpracovalo oddělení informatiky SÚA v Praze, září 2002.

53 A AV ČR, registratura A AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, *Pravidla základní hygieny po záplavách*, Ministerstvo zdravotnictví ČR, b. d.

54 MAYER, Bernard, ĐUROVIČ, Michal. *Flood disaster in Prague 2002 – Rehabilitation of the Czech Archives and Central State Institutions*. Konference *Water Impact on Library, Archival and Museum Materials*, Praha: IFLA-PAC, 29–31. 10. 2009.

ním okolí citlivé vrstvy, jejichž poškozením je pak zpětně ovlivněn i samotný fotografický materiál. Pokud byly fotografické archiválie v obálkách s popiskami, tak velmi často dochází vlivem vody k migraci záznamových prostředků z obalu na archiválii.

Závěr

Studie podrobně popisuje průběh povodně v roce 2002, provedená preventivní opatření a hodnotí záchranné práce po povodni. Archiváři a dobrovolní pracovníci byli během fyzicky náročné práce vystaveni velkému časovému a psychickému tlaku i mnoha zdravotním rizikům. Pracovali v náročných podmínkách navzdory únavě. Byli motivovali naději na záchranu archivního dědictví a povzbuzováni ochotným přístupem dobrovolníků, státních úředníků, osob ze soukromé sféry a v neposlední řadě kolegů archivářů, historiků a restaurátorů. Při rozhodování v nestandardních situacích volili takový postup, který byl v tehdejších podmínkách proveditelný. Do tří let po povodni se podařilo zajistit výstavbu a otevření nové archivní budovy v Gabčíkově ulici v Praze 8 a v roce 2007 byla potvrzena akreditace Archivu AV ČR.

Fotografické archiválie Archivu AV ČR pestře dokumentují etapy z dějin vědeckého života v českých zemích a jsou badateli často požadovány a využívány při prezentacích, výstavách, v knihách, filmových dokumentech.

Fotografické archiválie, zachráněné a vysušené po povodni, však s odstupem několika let vyžadují provedení odborného restaurátorského průzkumu.⁵⁵

Je nepochybně důležité věnovat náležitou pozornost fyzickému stavu a uložení těch fotografických archiválií, které nebyly restaurovány ani poškozeny povodní.

Jde o to zjistit, zda na tomto citlivém archivním materiálu nedochází k degradaci navzdory provedených zásahů (vysušení, dezinfekce, restaurování, konzervování) a uložení ve stabilizovaném prostředí.

Projekt *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR* se zabývá průzkumem fyzického stavu fondů, jak poškozených, tak těch, kterých se povodeň nedotkla, a následným navržením a aplikací archivně korektního systému zpracování a odborné interpretace. Důvodem je mimo jiné fakt, že některé zatopené fotografické archiválie nebyly restaurovány. Zároveň se občas vyskytne materiál, který byl poškozen jiným způsobem.

Spolupráce s restaurátory nabízí možnost odborného posouzení a určení fotografických technik a materiálů, volbu odpovídajícího popisu obsahu a uložení.⁵⁶

55 Výsledky záchranných prací a restaurátorských zásahů byly prezentovány už na odborném semináři *Zkáza a naděje. Vodní živel a archivy*, který se uskutečnil 14. 9. 2004 v Praze v Clam-Gallasově paláci v rámci stejnojmenné výstavy připravené A AV ČR ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Viz MÁDLOVÁ, Vlasta. Výstava *Zkáza a naděje (vodní živel a archivy)*. *Archivní časopis*, 2005, roč. 55, s. 43–45.

56 V rámci projektu *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR* laboratorní testy potvrdily, že plastová podložka některých negativů může být z nitrocelulózy. Bylo by proto vhodné pokračovat v průzkumu plastových negativů z 20. a 30. let 20. století.

Výsledkem projektu bude modelové (výběrové) ošetření a zpracování (včetně digitalizace) uložených fotografických materiálů, analýza dat získaná při průzkumu fyzického stavu a vytvoření vhodných podmínek pro odbornou interpretaci zmíněného fotografického materiálu. Význam projektu je dán důležitou povahou fotografií zachycujících pracoviště AV ČR a osobnosti z vědeckého prostředí. Dále je potřebné zmínit, že fotografické fondy byly povodněmi v roce 2002 poškozeny podstatně více než archiválie písemné povahy. Tato skutečnost (tj. poškození povodní a následné degradace) nebyla dosud komplexně zhodnocena.⁵⁷ Dosažené výsledky budou využity v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., k optimalizaci odborné péče o fotografické materiály a k jejich většímu zpřístupnění pro badatelskou veřejnost. Na konzervátorském pracovišti Katedry fotografie FAMU budou využity ke zkvalitnění výukového procesu, k získání reálných zkušeností s archivním prostředím a k prohloubení praktických dovedností studentů oboru.

Recenzovali

Mgr. Jiří Pátek, Moravská galerie v Brně

PhDr. Zdeněk Vácha, Archiv Národního technického muzea

Resumé

Photographic archives at the ASCR Archive fonds twelve years after the floods

Photography is a phenomenon that can be considered, studied and pursued at many different levels. It does not just involve illustrative historical material, but it can also be a technical image providing a faithful representation of reality. The creation of image archives has changed the mentality of individuals and modern society. Photography used to document scientific working procedures actually safeguards memory physically.

Analogue photography, which is the primary subject of this study, has been a historical phenomenon since the 1990s, as this technology has practically disappeared from everyday usage beyond museums. Photographs are physically presented in ASCR Archive fonds. Some of these archives were damaged by the 2002 floods. The aim of this study is to present this event, to assess protective and restoration work, to present other types of damage to which photographic archives are generally exposed and benefits to archivists of research into restoration techniques, all with an eye on future prevention techniques.

The first chapter describes the current state and archive treatment techniques for photographs in ASCR Archive fonds, stressing the need to also carry out restoration research on untreated

57 Obecné zhodnocení a popis výsledků popovodňových prací v Národním archivu viz DRAŠAROVÁ, Eva, ĎUROVIČ, Michal. Deset roků od velké vody aneb poučili jsme se z krizového vývoje alespoň v Národním archivu? *Archivní časopis*, 2012, roč. 62, s. 370–406.

fonds. The second chapter assesses restoration procedures deployed on photographs damaged by water. This involves archive material from the CSAS and ASCR Reportage fonds and the Bohumil Vavroušek photo collection. The next chapter proceeds anti-chronologically, describing protective work after the floods in 2002 and the way the archive material was stored on the ASCR Archive premises at the time in Prague 8 – Bohnice. It depicts the aftermath of the flood waves in the depositories, the movements of the archive material, the responsible procedure for safeguarding the archives and the time pressure surrounding the rapid degradation of the flooded archive material. The fourth chapter presents the story of the floods in Prague, the decision-making of the individuals in charge, the contentious moments and the improvised technical and technological interventions performed at the time of peak danger. A clear explanation is given of the way degradation occurs in photographic material damaged by water. The study also includes a summary of photographic archive fonds, as well as a characterization and quantification of photographic archive material affected by water.

The authors conclude that restoration research needs to be undertaken on photographs damaged by floods or in other ways, as well as an assessment of photographic archive material restored in the past and the optimization of the way it is stored and made accessible to researchers.

This study is the initial output from the project entitled *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR* – An assessment and interpretation of the ASCR Archive photographic fonds, which will be dealt with between 2014 and 2018 by the Photography Department at the Film Faculty of the Academy of Performing Arts in collaboration with the Photography Restoration Department and the Masaryk Institute and Archive at the ASCR.

Translated by Melvyn Clarke.

Tabulka č. 2 – Hlavní zásady záchrany. Způsoby stabilizace mokrého papíru
 (NA ČR. Hlavní zásady záchrany, b. d. Doporučení vypracoval SÚA a zveřejnil na <http://www.cesarch.cz/nastenka/2002/zachrana.htm> [cit. 15. 8. 2002].)

Ochrana archiválií před živelními pohromami - voda

*Státní ústřední archiv v Praze
 Oddělení ochrany archivních fondů*

Přehled základních záchranných prací pro jednotlivé archivní materiály

typ materiálu	Priority	manipulace	metody balení	metody sušení
Papírové dokumenty a rukopisy				
Stabilní	Zmrazit nebo vysušit do 48 hodin	Neoddělovat jednotlivé listy	Prokládat polyetylenovou fólií a balit do přepravek nebo karton. Krabic	Sušit vzduchem, ve vakuu nebo vymrazit
Rozpustné inkousty	Okamžitě zmrazit nebo usušit	Pozor na rozmazání		Sušit vzduchem nebo vymrazit
Mapy a plány				
Stabilní	Zmrazit nebo vysušit do 48 hodin	Dát pozor v případě skládaných nebo rolovaných map		sušit vzduchem nebo vymrazit
Rozpustná barviva, mapy a plány, fotoreprodukce i ručně kolorované	Okamžitě zmrazit nebo usušit	nevysoušet povrch savým papírem	Prokládat	sušit vzduchem nebo vymrazit
Mapy na křídovém papíře	Okamžitě zmrazit nebo usušit			Přednostně nrazit
Knihy				
Knihy a brožury	Zmrazit nebo vysušit do 48 hodin	Neotvírat a nezavírat, neoddělovat vazbu	Separace PE fólií, hřbetem dolů do přepravek nebo lepenkových krabic, jen jednou vrstvou	Sušit vzduchem, vakuové sušení nebo vymrazování
Ušňovaná a pergamenová vazba	Okamžitě sušit, pokud je hodně knih, pak zmrazit	Neotvírat a nezavírat, neoddělovat vazbu	Separace PE fólií, hřbetem dolů do přepravek nebo lepenkových krabic, jen jednou vrstvou	Sušit vzduchem
Knihy a periodika se zúšlechťeným (křídovým) papírem	Okamžitě zmrazit nebo vysušit	Neotvírat a nezavírat, neoddělovat vazbu	Udržovat mokré, ukládat hřbetem dolů do kontejneru vyplněného sáčky na odpadky	Přednostně mrazit, sušit stránky pomocí fénů a prokládat.
Pergamenové rukopisy				
	Okamžitě zmrazit		Prokládat. Velké formáty balit horizontálně	Sušit vzduchem nebo vymrazováním. Illuminované a zlatčené rukopisy nesušit vymrazováním

Tisky a kresby				
Stabilní	Zmrazit nebo vysušit do 48 hod	Neoddělovat jednotlivé listy	Prokládat a balit do přepravek nebo kartonů	Sušení vakuové, vzduchem a vymrazováním
Nadrozumně tisky a kresby	Zmrazit nebo vysušit do 48 hod.	Pozor na skládané a rolované materiály		Vlhké-sušit vzduchem nebo vymrazováním Mokré- přednostně vymrazování
Zarámované tisky a kresby	Zmrazit nebo vysušit do 48 hod.	Opatrná manipulace- sklo	Pokud je možné, rozebrat rámování a balit jako jednotliviny	Sušit vzduchem nebo vymrazování
Tisky s rozpustnými inkousty a ručně kolorované	Okamžitě zmrazit nebo vysušit	nevysoušet povrch savým papírem	Prokládat a balit do přepravek nebo kartonů	Sušit vzduchem nebo vymrazování
Natřené papíry (např. plakáty)	Okamžitě zmrazit nebo vysušit		Udržovat mokré v kontejneru s vloženým pytlíkem na odpadky	Přednostně sušit vymrazováním. Sušit vzduchem při oddělování stránek a prokládat.
Počítačová media				
Magnetické pásky	Okamžitě propláchnout pásky nasáknuté špinou ve vodě. Sušit během 48 hod, pokud mají papírové krabičky s označením. Jinak vydrží několik dní mokré. Nemrazit!	Nedotýkat se magnetických médií holými rukama	Udržovat mokré v plast. Obalech. Balit vertikálně do plastových přepravek nebo nádob.	Sušit vzduchem nebo zkusit vakuové sušení bez teploty
Floppy disky	Hned balit. Nemrazit!	Nedotýkat se povrchu holými rukama	Udržovat mokré. Balit vertikálně do přepravek nebo lepenkových krabic	Sušit vzduchem.

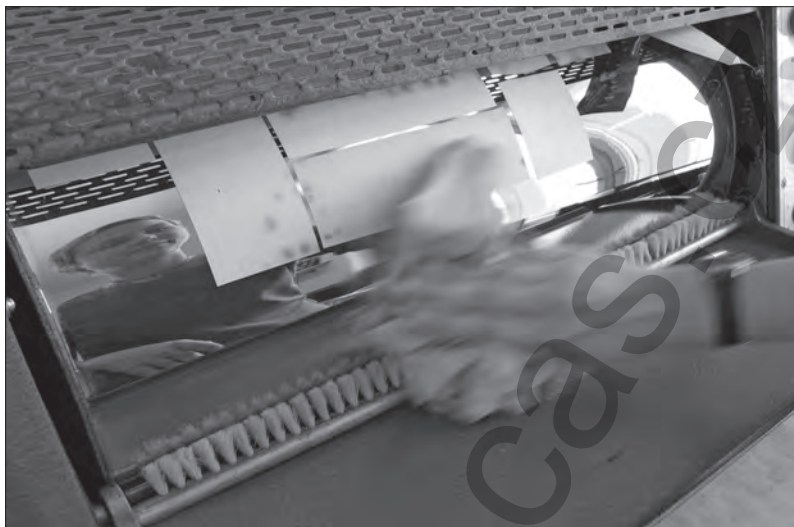
Kompaktní disky a CD ROM				
	Okamžitě vysušit. Během 48 hodin vložit do papírových obálek.	Dát pozor, aby nedošlo k poškrábání povrchu.	Balit vertikálně do přepravek nebo lepenkových krabic	Sušit vzduchem.
Zvukové a videové záznamy				
Zvukové a videopásky	Okamžitě propláchnout pásky nasáknuté špinou ve vodě. Sušit během 48 hod, pokud mají papírové krabičky s označením. Jinak vydrží několik dní mokré. Nemrazit!	Nedotýkat se magnetických médií holými rukama	Udržovat pásky mokré v plastových pytlíků. Balit vertikálně do plastových přepravek nebo nádob.	Sušit vzduchem nebo vakuové sušení bez teploty.

Šelakové a acetátové desky	Okamžitě vysušit.	Desky jsou velmi křehké. Držte je za okraje. Pozor na náraz.	Balit vertikálně do plastových přepravek vyložených ethafoam	Sušit vzduchem, přednostně vyčistit na zařízení pro čištění
Vinylové desky	Usušit během 48 hodin. Mrazení není odzkoušeno. Usušit nebo zmrazit obaly do 48 hodin	Desky držet za okraje. Pozor na náraz.	Balit vertikálně do plastových přepravek vyložených ethafoam	Sušit vzduchem, přednostně vyčistit na zařízení pro čištění
Černobílé fotografie				
Albuminové	Zmrazit nebo vysušit během 48 hodin	Nedotýkat se holýma rukama	zařadit do skupiny fotografií	Sušit vzduchem, nechat rozmrazit a sušit vzduchem
Kolodiové	Zmrazit nebo vysušit během 48 hodin	Pozor na poškrábání. Nedotýkat se holýma rukama.		Sušit vzduchem, nechat rozmrazit a sušit vzduchem nebo vymrazit
Stříbrnoželatino-vé	Zmrazit nebo usušit během 48 hodin	Nedotýkat se emulze holýma rukama	Uchovat mokré. Balit do plastových sáčků do krabic.	Pořadí preferencí 1. sušit vzduchem 2. nechat rozmrazit a sušit vzduchem. 3. vymrazování nesušit vakuově!
Uhlíkové a woodburytypie	Okamžitě zmrazit nebo usušit	Opatrně zacházet, botná pojivka	Horizontálně	Sušit vzduchem nebo nechat rozmrazit a sušit vzduchem
Fotomechanické techniky (světlo-tisk) Kyanotypie	Zmrazit nebo usušit během 48 hodin	Neoddělovat od sebe jednotlivé listy	Proložit každých 5 cm a balit do krabic nebo přepravek	Sušit vzduchem nebo vymrazit.
Barevné fotografie				
Dye transfer prints	Zabalit proti poškození-možnost záchrany je malá	Nedotýkat se emulze	Převážovat v horizontální poloze	Sušit vzduchem lícem nahoru
Chromogenic prints a negativy	Zmrazit nebo usušit během 48 hodin	Nedotýkat se povj holýma rukama	Balit do plast. sáčků do krabic	Pořadí preferencí 1. sušení vzduchem 2. nechat rozmrazit a sušit vzduchem. 3. vymrazování nesušit vakuově!

Fotografie – historické techniky				
Ambrotypie Pannotypie	Možnost záchrany je malá. Okamžitě vysušit.	Zacházet opatrně. Velmi křehké!	Horizontálně do vyložených přepravek	Sušit vzduchem lícem nahoru. Nemrazit!
Daguerrotypie	Okamžitě vysušit.	Zacházet opatrně. Velmi křehké!	Horizontálně do vyložených přepravek	Sušit vzduchem lícem nahoru. Nemrazit!
Ferotypie	Okamžitě vysušit	Zacházet opatrně. Velmi křehké!	Horizontálně	Sušit vzduchem Nemrazit!
Negativy				
Mokré kolodiové skleněné desky	Možnost záchrany je malá. Okamžitě vysušit.	Zacházet opatrně. Velmi křehké!	Horizontálně do vyložených přepravek	Sušit vzduchem lícem nahoru. Nemrazit!
Želatinové suché desky skleněných negativů	Zmrazit nebo usušit během 48 hodin	Opatrně zacházení-sklo!	Uchovat v mokřém stavu. Balit do plastových sáčků,	Sušit vzduchem, nechat rozmrazit a sušit vzduchem,

			vertikálně do vyložených kontejnerů.	vymrazování
Poškozené nitráty	Okamžitě zmrazit nebo vysušit. Možnost záchrany je nízká.		Horizontálně	Sušit vzduchem, nechat rozmrazit a sušit vzduchem.
Poškozené acetáty	Okamžitě zmrazit nebo vysušit. Možnost záchrany je nízká.	Opatrná manipulace! Botná emulze.	Horizontálně.	Okamžitě zmrazit nebo vysušit. Možnost záchrany je nízká.
Polyesterové filmy, nitráty a acetáty v dobrém stavu	Zmrazit nebo vysušit do 48 hodin	Nedotýkat se emulze holými rukama.	Udržovat v mokřém stavu. Balit do malých plastových sáčků do krabic.	Pořadí preferencí 1. sušení vzduchem 2. nechat rozmrazit a sušit vzduchem. 3. vymrazování nesušit vakuově!
Transparentní				
Diapozitivy, stříbromoželatino-vé	Zmrazit nebo vysušit do 48 hodin	Opatrná manipulace! Uvolnit vazbu a sklo	Vertikálně ve vyložených kontejnerech	Sušit vzduchem nebo nechat rozmrazit a sušit vzduchem
Barevné (většinou skleněné) Autochrom, agfacolor, Dufaycolor	Zabalit jako prevence poškození- možnost záchrany je malá. Okamžitě vysušit.	Opatrná manipulace! Uvolnit vazbu a sklo	Horizontálně do vyložených kontejnerů.	Sušit vzduchem. Nemrazit!

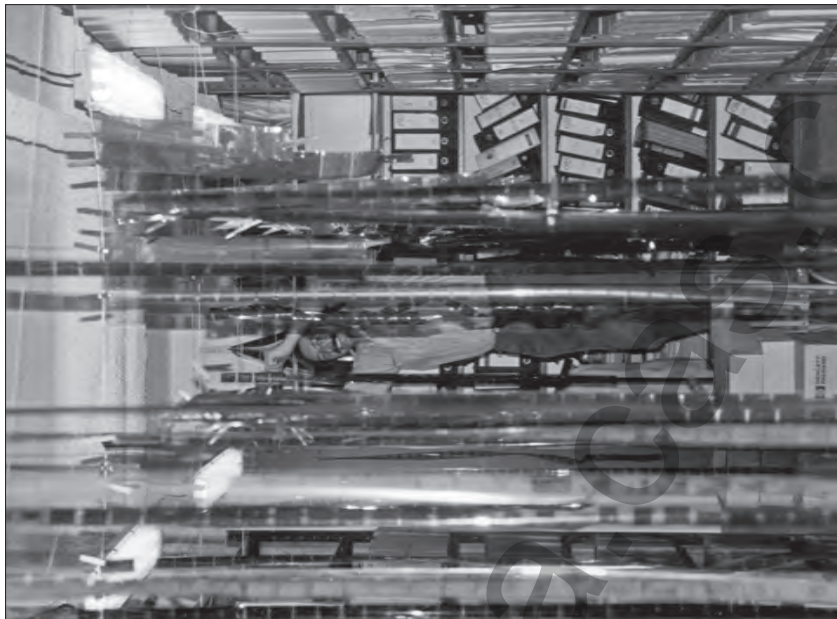
Kinematografické filmy				
	Vyprat a usušit během 48 hodin		Udržovat v mokřém stavu. Balit do plastových kbelíků nebo lepenkových krabic vyložených sáčky na odpadky	Promýt a usušit (průmysl. zařízení)
Mikroformy				
Mikrofilmové svítky	Promýt a usušit během 48 hodin	Neoddělovat od krabic,	Udržovat v mokřém stavu. Balit po 5 kusech do lepenkových krabic vyložených sáčky na odpadky	Promýt a usušit (průmysl. zařízení)
Díaz a vezikulární mikrofiše	Zmrazit nebo usušit během 48 hodin		Prokládat a balit do plastových přepravek nebo lepenkových krabic	Sušit vzduchem nebo zmrazit, nechat rozmrazit a sušit vzduchem.

*Sušení vypraných pozitivů v bubnové leštičce
(A AV ČR, Povodně 2002, SYSEL. Restaurátorská zpráva)*

*Aktuální stav fragmentárního fotoalba z fondu Fotosbírka Bohumila
Vavrouška. Papirová podložka a podkladový karton se v důsledku poškození
oddělily (A AV ČR, Povodně 2002, ŠIMEČEK, Bohumil. Restaurátorský
protokol. Archiválie poškozené záplavami v r. 2002, Kyjov, b. d.)*

Sušení plastových negativů po povodni v Prometheu
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Daniela Brádrerová,
17. 8. 2002)

Očišťování skleněných negativů po povodni a sušení
v archívem depozitári v Prometheu
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)

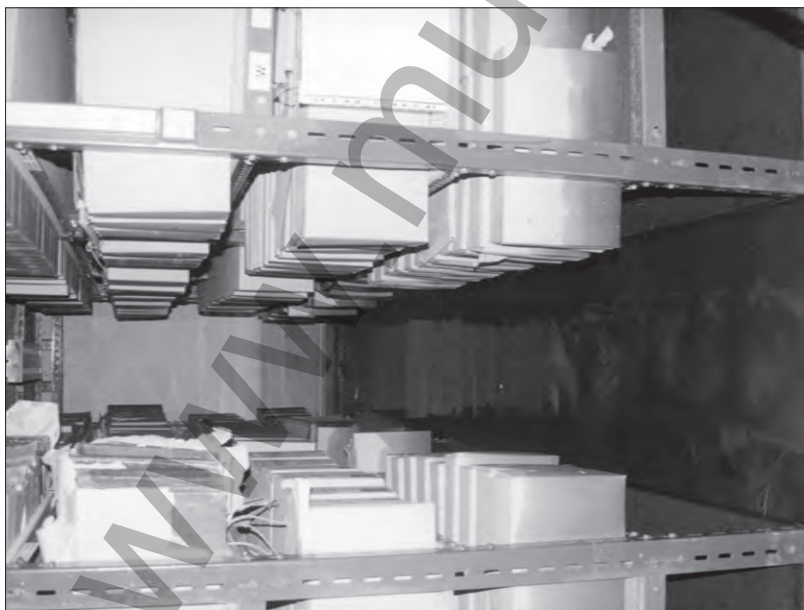
*Fotografické archiválie naložené ve vodní lázni
s roztokem Ajatimu
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)*

*Sušení pozitivů poškozených povodní v Prometheu
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)*

*Pohled do depozitáře knihovny Archivu AV ČR po povodni
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)*

*Pohled do archivního depozitáře v tzv. Filtrech po povodni,
kde voda zatopila druhou polici archivních regálů. Zřetelná
je i preventivně vyklizená nejnižší police (A AV ČR, Povodně
2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)*

Budova tzv. Vodárny po vstupu do objektu Archivu AV ČR. Výška povodňové vlny je patrna nad okenními parapety podlaží v úrovni pouliční komunikace (A AV ČR, Povodně 2002, foto Martin Šolc, 17. 8. 2002)

Detailní záběr zatopeného objektu Archivu AV ČR v Bohnicích (A AV ČR, Povodně 2002, foto Milan Barvík, 14. 8. 2002)

*Budova Vodárny psychiatrické léčebny v Bohonicích, kde sídlil Archiv AV ČR
od r. 1992 (A AV ČR, Povodně 2002, foto Milan Barvík, 26. 6. 2002)*

*Budova tzv. Filtrů bývalé vodárny psychiatrické léčebny v Bohonicích, kde byly
umístěny deponitáře Archivu AV ČR
(A AV ČR, Povodně 2002, foto Vlasta Mádlová, 30. 4. 2004)*

Masarykova akademie práce a výprava amerických Čechů do Československa v létě 1921 (Edice dokumentů)¹

JAN HÁLEK

Masaryk Academy of Labour and the trip made by American Czechs to Czechoslovakia in 1921 (Document publication)

Abstract: This publication looks at one of the visits made by American Czechs to Czechoslovakia in 1921. Using material surveys the editor attempts to make a contribution to knowledge of the issue, which has not been dealt with so much by Czech historians. This publication also presents information on the origins of the Masaryk Academy of Labour.

Keywords: Masaryk Academy of Labour, American Czechs, Czechoslovak National Association, National Czechoslovak Council.

Úvod a ediční poznámka

Významu amerických Čechů pro úspěch zahraničního odboje v době první světové války je historickou obcí věnován poměrně velký prostor.² Podstatně méně však je historiky reflektována problematika poměru obou skupin po roce 1918. Tato edice si klade za cíl přispět právě k poznávání vzájemných vztahů mezi českou krajanskou komunitou v USA a prvorepublikovým Československem, a tak tuto mezeru alespoň z malé části vyplnit. Případ návštěvy amerických Čechů úzce propojený s nově založenou Masarykovou akademií práce (dále: MAP) je zajímavý nejen jako jeden z řady dokladů pěstování kontaktů mezi Československem a Čechy žijícími na severoamerickém kontinentu, ale rovněž jako doklad úsilí mladého státu o rozvoj vlastního ekonomického, technického a vědeckého potenciálu. Spojené státy americké byly považovány za „největší pracoviště světa“.³ Toto vnímání ovlivňovaly mimo jiné pokroky dosažené v ob-

1 Děkuji za připomínky i doporučení oběma anonymním recenzentům.

2 Z nejnovějších prací srv. HÁJKOVÁ, Dagmar. „Naše česká věc“. *Češi v Americe za první světové války*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011.

3 Toto označení použil ve svých vzpomínkách i jeden z prezidentů MAP Emil Zimmerler. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Masarykova akademie práce (MAP), karton (k.) 40, i. č. 336, Osobní složka Stanislav Špaček, Vzpomínky E. Zimmerlera na

lasti vědecké organizace práce a techniky, spjaté se jmény Fredericka Winslowa Taylora a Franka Bunkera Gilbretha. Uvedená problematika patřila rovněž k hlavním oblastem zájmu MAP.⁴

Jmenováním Bedřicha Štěpánka, který náležel mezi první členy MAP, československým vyslancem ve Washingtonu, k němuž došlo na konci roku 1920, získala tato instituce možnost úzkých kontaktů s americkým prostředím. Štěpánkuv zájem o zavádění nových vědeckých poznatků do života mladého Československa a jejich další rozvoj, charakterizovaný jeho vlastními slovy jako snaha „*vše nejlepší technické, se zřetelem k našim potřebám, přenést do Republiky, aplikovati tam, zvýšiti tím naši mezinárodní schopnost konkurenční a získati pro naše techniky nové světové horizonty*“,“⁵ se projevoval v řadě směrů. Patřila mezi ně i podpora tzv. odborných atašé zaměstnaných při washingtonském vyslanectví, kde vedle standardních obchodního, kulturního a vojenského atašé působili rovněž sociální atašé Antonín Sum, zemědělský atašé Rudolf Kuráž a především jeden ze zakladatelů MAP, technický atašé Stanislav Špaček.⁶

Výprava amerických Čechů do Československa, které se věnuje tato edice, nebyla v prvních letech existence nového státu ojedinělou akcí. Již v roce 1920 u příležitosti sedmého všesokolského sletu navštívila Prahu delegace amerických Sokolů čítající asi 525 osob. Rok 1921 pak vedle námi sledované výpravy přinesl rovněž příjezd skupiny několika set osob na dělnickou olympiádu. V roce 1922 následovala například tzv. obchodní výprava amerických Čechoslováků.⁷

Námi sledované výpravy se zúčastnilo více než 350 osob. Do Evropy připluly společně na lodi Nieuw Amsterdam, na níž obsadily téměř polovinu míst.⁸ Účastníci výpra-

B. Štěpánka, [19. září 1948]; srv. ZIMMLER, Emil. *Moje inženýrské paměti*, 2 sv. Eds. Michaela Havelková, Jan Hozák. Praha: Národní technické muzeum, Scriptorium, Město Nymburk, 2013.

4 Podle § 1 zákona z 29. ledna 1920, č. 86 Sbírky zákonů a nařízení Republiky československé bylo úkolem MAP „*organizovati technickou práci k hospodárnému využívání schopností veškerého lidu i přírodního bohatství československého státu k nejvyššímu obecnému prospěchu*“. Srv. TĚŠÍNSKÁ, Emilie. Vznik Masarykovy akademie práce: Technokratické tendence a účast přírodovědců. In *Technokracie v českých zemích (1900–1950)*. Práce z dějin Akademie věd České republiky, řada A, sv. 6. Eds. Jan Janko, Emilie Těšínská. Praha: Archiv AV ČR, 1999, s. 103–134; TĚŠÍNSKÁ, Emilie, SCHWIPPEL, Jindřich. Masarykova akademie práce. In *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Eds. Alena Mišková, Martin Franc, Antonín Kostlán. Praha: Academia, 2010, s. 286–331.

5 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále: AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky (KPR) – protokol T (Tajné) 1921–1944 [1953], k. 82, sign. T 149/22, Bedřich Štěpánek, část II., B. Štěpánek ministerstvu zahraničních věcí, 6. července 1921.

6 Srv. POLIŠENSKÁ, Milada. *Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1968*, I. díl: 1918–1938, 1. svazek: *Ministerstva, legace a diplomaté*. Praha: Libri, 2012, s. 278–286. K osudům Bedřicha Štěpánka srv. HÁLEK, Jan. „Washingtonská aféra“ a osud prvního československého vyslance v USA Bedřicha Štěpánka. *Historický obzor*, 2014, roč. 25, č. 1/2, s. 22–33.

7 POLIŠENSKÁ, M. *Diplomatické vztahy* (viz pozn. 6), s. 267. AKPR, fond KPR, k. 30, sign. D 7493, USA 1925, Výpravy amerických Čechoslováků do ČSR v roce 1922.

8 Seznam pasažérů viz <http://www.gjenvick.com/PassengerLists/Holland-AmericaLine/Eastbound/1921-06-04-PassengerList-NieuwAmsterdam.html#axzz33ZnNKySv> [cit. 10. 6. 2014].

vy opustili loď v severofrancouzském přístavu Boulogne-sur-Mer a dále pokračovali po železnici přes Paříž do Prahy, kam přijeli 17. června 1921. Vyslanec Štěpánek hlavní význam výpravy spatřoval ve třech oblastech: 1) utužení pocitů vzájemnosti mezi americkými Čechoslováky a jejich starou vlastí; 2) povznesení jejich zájmu o Československo; 3) hlavním cílem však mělo být poskytnutí správných informací, „*což jest svrchované důležité pro veškeré naše podnikání ve Spojených státech, ať politické, hospodářské, kulturní i sociální.*“⁹ Obdobně vyzníval i článek jednoho z hlavních organizátorů výpravy Emila Tůmy otištěný v červenci 1921 na stránkách *Nové práce* – tiskového orgánu Jednoty přátel Masarykovy akademie práce (JPMAP). Neodpustil si však poznámku vztahující se k československé vnitropolitické situaci: „*Politické poměry zámořským krajanům zůstávají nesrozumitelnými. Ale oni jsou trpělivějšími, nežli my sami. Říkají, že se musí naše politika vykvasiti a pak, že bude dobře.*“¹⁰

Sledovaná výprava byla organizována Československým národním sdružením v Americe, jehož členové také tvořili většinu jejich účastníků. Doplněna byla o příslušníky Slovenské ligy a Národního svazu českých katolíků v Americe. Ze seznamu členů výpravy je patrné výrazně převažující zastoupení obyvatel Chicaga. Nescházeli ale ani reprezentanti krajanských komunit z New Yorku, Cedar Rapids, Omahy, Clevelandu a dalších měst amerického Středozápadu. Poměrně pestré bylo profesní složení. Nalezeme zde dělníky, rolníky, ale i bankéře a živnostníky, či ženy v domácnosti. Seznam nám přináší rovněž informaci o zájmech jednotlivých účastníků. Převážná většina z nich měla v úmyslu zúčastnit se organizátory připravovaných vyjížděk. Nezanedbatelná část se však zajímala o obor svého podnikání a jeho stav v Československu. Několik osob pak dávalo najevo úmysl usadit se v mladé republice.¹¹ V možnostech této edice však není zjistit, zda se jejich plány dočkaly realizace. Situace v Československu nebyla na jejich příchod připravena. V této souvislosti již zmíněný Emil Tůma konstatoval: „*Mnoho krajanů touží zůstat v rodných krajích. Dosud však bylo pramálo učiněno, aby mohli dosáti nějakých výhod. Nemáme pro americké krajany osidlovacího programu, a přeci by mnohý, prošlý tvrdou školou amerického farmaření, rád se zde usadil. Není také žádného střediska, v němž by se mohli informovati před koupí dílen, závodů apod. Schází dosud informační ústředí, v němž by krajan vrátivší se z Ameriky nalezl rady, ať již v záležitostech obchodních, hospodářských či jiných.*“ Další část Tůmova článku pak možná nechtěně poukazuje na jisté rozdíly ve fungování české a americké společnosti. Je ovšem možné, že se v tomto prohlášení promítla i tendence idealizovat americké poměry: „*Povinností naší jest přičiniti se, aby v nejbližší době byla podobná instituce vybudována. Musí však býti zřízena po americku, to znamená, že musí poskytovat radu i pomoc rychle, diskrétně a poctivě.*“¹² Podle zpráv publikovaných na stránkách *Nové*

9 Srv. dokument č. 2.

10 TŮMA, Emil. Zájezd našich bratří a sester z Ameriky do Republiky. *Nová práce*, 1921, roč. 3, č. 8 a 9, 15. 7., s. 81–82.

11 Srv. dokumenty č. 11 a 14.

12 TŮMA, E. Zájezd našich bratří a sester z Ameriky do Republiky.

Práce proběhla návštěva amerických krajanů k oboustranné spokojenosti a dávala naději na další spolupráci. Pobyt amerických Čechů v Československu byl oficiálně ukončen 12. srpna 1921 na večírku pořádaném v pražském hotelu Beránek. Následujícího dne výprava odjela zpět do USA.

Velmi úzké zaměření edice se promítlo ve výběru dokumentů: všechny tvoří součást archivního fondu Masarykova akademie práce (MAP) uloženého v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. Převážná většina editovaných dokumentů je uložena v kartonu 93, pod i. č. 537, nesoucím označení Styky s americkými Čechoslováky. Výjimku představují dokumenty č. 3, 7, 8, 10, 12 a 13. Dokument č. 3 zabývající se připravovaným filmem Práce v RČS, který měl být předán účastníkům americké výpravy, je uložen v kartonu 220, i. č. 636 (Filmy a diapositivy). Dokumenty č. 7 a 12 – korespondence mezi MAP a Československou národní radou v Americe – se nacházejí v kartonu 93, i. č. 538 (Americká korespondence). Dokument č. 8 – zpráva o schůzi vědecké rady MAP – se nachází v kartonu 16, i. č. 305 (Schůze vědecké rady MAP). Dokument č. 10 – zápis z poradní schůze mezi zástupci MAP a členy výpravy amerických Čechoslováků je uložen v kartonu 221, i. č. 637 (Schůze Jednoty přátel MAP). Dokument č. 13 – Zpráva o činnosti MAP – tvoří součást kartonu 11, i. č. 302 (Výroční valná shromáždění MAP).

Editované dokumenty byly transkribovány a dále zpracovány v souladu s pravidly pro vydávání novověkých pramenů.¹³ Všechny byly opatřeny stručným záhlavím obsahujícím údaj o lokaci a dataci vzniku dokumentu a o jeho obsahu, dále textovými a věcnými poznámkami. Do věcných poznámek byly rovněž zařazeny krátké medailony osob, zmiňovaných v textu, pokud se je editorovi podařilo blíže určit. Veškeré doplňky editora byly označeny prostřednictvím hranatých závorek. Zásahy do textu provedené odesílatelem jsou ohraničeny pomocí rovných závorek, zásahy provedené adresátem jsou označeny složenými závorkami, zásahy provedené třetí osobou jsou ohraničeny lomenými závorkami. Text, který byl v předloze podtržen, je v edici zvýrazněn kurzivou. V případě dokumentu č. 14 (seznam účastníků výpravy) byl text přepsán podle předlohy bez diakritických znamének, aby nedošlo k možnému zkreslení jmen některých osob; zachováno je rovněž pořadí jmen, které nerespektuje zcela alfabetské řazení. Lze předpokládat, že seznam není úplný.

13 ŠŤOVIČEK, Ivan a kol. *Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 2002.

Edice dokumentů

1

1921, 14. března, Praha

Národní rada československá Masarykově akademii práce

Čís[lo] jedn[ací] ad Z. – 398/3

Porada o československé výpravě z Ameriky do Prahy k 21. 6. 1921.

P. T. předsednictvo!

Československé národní sdružení americké z Chicaga, Illin[ois],¹ oznámilo Národní radě československé,² že dne 4. června tohoto roku vyjede po lodi Nieuw Amsterdam do Boulogne-sur-Mer (holandsko-americkou linií) a odtud vlakem přes Paříž do Prahy velká výprava československých krajanů amerických, aby mohla se zúčastniti národní slavnosti na paměť obětí habsburské nenávisti z 21. června 1621.³ Podle sdělení připojeného podniká výpravu Československé národní sdružení americké a přijímá pouze členy své a jako hosty členy Slovenské ligy,⁴ nebo Národního svazu českých katolíků v Americe,⁵ kteří za války světové obětavě pracovali pro československé osvobození národní a státní.

Za účelem nutné úrady o organizaci příprav a pobytu milých našich hostí z československé Ameriky svolává Národní rada československá na

pondělí, dne 21. března v 5 (pět) hodin

do zasedací síně Národní rady československé v Praze I, Masarykovo nábřeží⁶ 10 (vchod z ulice Betlémské), důležitou schůzi interesentů, aby včasně byla učiněna žádoucí opatření a drahým krajanům americkým, aby mohla býti dána žádaná odpověď.

Mám čest pozvati k této velice důležité poradě především P. T. předsednictvo Vaše a doufám, že se v pondělí 21. tohoto měsíce určitě ráčíte za tím účelem do NRČ^a dostaviti a přispěti ke zdárnému rozřešení jednotlivých otázek dotčených.

S dokonalou úctou a oddaností

A. Prokůpek⁷
předseda NRČ a poslanec NS^b

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Hlavičkový papír: Národní rada československá, Praha I, Masarykovo nábřeží 10.

^a NRČ – Národní rada československá.

^b NS – Národní shromáždění.

- ¹ Československé národní sdružení – vzniklo v září 1914 jako České národní sdružení /v Americe/ (angl. Bohemian National Alliance /in America/). Organizace sdružující členy různých českoamerických spolků, resp. americké Čechy vůbec za účelem vedení jednotné akce za osvobození Československa. Účast Slováků sdružených primárně ve Slovenské lize byla zcela nepatrná. Vedle zajišťování finanční podpory pro československý zahraniční odboj vedený T. G. Masarykem patřila k hlavním úkolům sdružení materiální pomoc československým legionářům, pozůstalým po obětech války, sirotkům atd. Především od jara 1917 byla významná i jeho práce politicko-propagační – informování amerických politiků a veřejnosti o cílech československého odboje apod.
- ² Národní rada československá – svépomocná všenárodní instituce založená v roce 1900 jako Národní rada česká s cílem podporovat a hájit české a slovenské zájmy doma i v zahraničí. Vydavatel sborníku *Naše zahraničí* a časopisu *Čechoslovák*.
- ³ Je míněna poprava 27 českých pánů.
- ⁴ Slovenská liga – organizace zastřešující jednotlivé slovenské krajanské spolky v USA. Byla založena v roce 1907 v Clevelandu. V říjnu 1915 uzavřeli představitelé Slovenské ligy a Českého národního sdružení tzv. Clevelandskou dohodu o vzájemné spolupráci.
- ⁵ Národní svaz českých katolíků v Americe – organizace založená v roce 1917. V průběhu první světové války svaz podporoval československý zahraniční odboj.
- ⁶ Dnešní Smetanovo nábřeží.
- ⁷ Adolf Prokůpek (1868–1934), československý politik, člen agrární strany; 1917 předseda českého pomocného výboru České srdce; 1918 předseda Národní rady československé, kde působil až do roku 1934; 1918–1920 poslanec Revolučního národního shromáždění; 1920 poslanec Národního shromáždění; předseda organizace Zemědělská jednota Československé republiky.

2

1921, 26. dubna, Washington

B. Štěpánek¹ Masarykově akademii práce

Č. 4975

Věc: Výprava Čechoslováků amerických do RČS^a v červnu 1921.

Masarykově akademii práce v Praze.

Dne 4. června tohoto roku odjíždí z Nového Yorku výprava „Československé národní rady pro Ameriku“ (asi 350 osob),^b jakož i výprava DTJ² (přesný počet dosud neznám, zúčastní se jí však několik set osob).

Program pro uvítání hostů amerických připravuje dle došlých zpráv „Národní rada československá“ v Praze, rada města Prahy a ministerstvo zahraničních věcí (ZOZ).^c

Jelikož Masarykova akademie práce spolu s JPMAP³ rozvinuly již roku loňského, společně s ministerstvem věcí zahraničních, Národní radou i ostatními korporacemi, rozsáhlou činnost, aby američtí hosté, zavítavši v té době do Prahy na slet,⁴ byli co nejvíce uspokojeni, je tím více nutno letos, aby na základě získaných zkušeností co nejintenzivněji spolupracovaly též při uvítání a informování amerických hostů. Mám za to, že letos je možno daleko větší měrou připravit přesný program a bezvadně jej provést, poněvadž nebude spousta oněch cizích hostů, jako v době sletu, kdy nebylo možno výhradně se věnovati určité skupině.

Píší současně o tomto předmětu:

- 1) Ministerstvu zahraničních věcí (Prez[idium]),
- 2) ZOZ,
- 3) Kanceláři pana prezidenta,
- 4) Ministerstvu železnic,
- 5) Ministerstvu veřejných prací,
- 6) Ministerstvu financí,
- 7) Radě města Prahy,
- 8) Národní radě v Praze,
- 9) Ústřednímu svazu československých průmyslníků,
- /10) Ministerstvu s plnou mocí pro Slovensko,
- 11) Slovenské Matici (Turč[ianský] sv. Martin),
- 12) Č[eské] obci sokolské,
- 13) DTJ^d

Proto jest nutno, aby zástupci MAP a JPMAP zúčastnili se všech příslušných porad o přípravách pro uvítání našich Američanů. Zdůrazňuji zcela mimořádnou důležitost těchto výprav a to z těchto důvodů:

- 1) Mají utužiti skutečnou vzájemnost;
- 2) Povznésti zájem o Republiku;
- 3) Hlavně však nabytí správných informací z vlastního názoru o RČS, což jest svrchovaně důležité pro veškeré naše podnikání ve Spojených státech, ať politické, hospodářské, kulturní i sociální.

Mnozí zdejší našinci, neznající Republiky a nevědouce, jaká ohromná konstruktivní práce byla za minulá dvě léta vykonána, snadno stávají se obětmi různých novinářských zpráv, šířících nepravdy o RČS, takže často zbytečně se zlobí nad poměry v Republice, často pochybují, zda je Republika vedena správně. Proto jest nutno poskytnouti našim krajanům veškeré možné informace v nejhojnějším rozsahu, jak jsou zvyklí z Ameriky (informační brožury, diagramy, přednášky atd.), zdůrazňovati neustále co dobrého, konstruktivního za pouhá dvě léta vykonáno; upozorňovati, že nelze spravedlivě vytrhávat ze souvislosti jen omyly nebo chyby, které se staly, nýbrž hodnotiti vykonanou práci celkově; neustále zdůrazňovati, že RČS nesrovnatelně vyniká nejen nad veškeré tzv. národní státy, nýbrž směle přinejmenším se vyrovná Belgii, Holandsku, Švýcarsku, a že v mnohém předčí i Německo, Francii a Itálii – zdůrazňovat, že spousta obtíží v RČS není zjevem československým, nýbrž světovým, že RČS nežije ve „vzduchoprázdném prostoru“ a že je přesto po celou dobu poválečnou v ní největší klid a pořádek ze všech snad kontinent[álních] států.

Jest tedy nutno, aby MAP a JPMAP svými odbornými vědomostmi i zkušenostmi všude přispívaly a považovaly za svou čestnou povinnost postarati se o nejdokonalejší zdar zájezdu našich amerických hostí. Ostatně bude to jen v zájmu MAP samé, jestliže co nejvíce pro naše Američany vykoná; vždyť – k mému návrhu – povolila již NRČS⁵ dne

19. dubna tohoto roku Kč 50 000 na A[merickou] kor[espondenci] u MAP;⁶ dále americká výprava věnuje MAP čestnou hedvábnou vlajku americkou a přiveze za 1 000 \$ (75 000 Kč) výborných pracovních filmů amerických. Kromě toho podniká (ing. Špaček)⁷ rozsáhlou akci o získání značného počtu předplatitelů pro „Novou práci“,⁸ jež bude tím úspěšnější, čím lepších dojmů o práci MAP naši Američané ze svého pobytu v RČS nabudou. A to vše jsou jen začátky. Jsem přesvědčen, že zdárné vybudování MAP nelze si dobře představit bez pomoci /československé/^d „naší“ i „americké“ Ameriky.

Doporučuji tedy:

1) Aby MAP spolu s ostatními korporacemi (též DTJ) připravily nejdůležitější program výpravy, počínaje slavnostním uvítáním na hranici, a postaraly se o filmování (Havel,⁹ Degl¹⁰). {dr. Bažant¹¹ a ing. Veselý.¹² MAP film¹³ v Plzni}^e

2) Aby MAP a JPMAP uspořádaly, podobně jako roku loňského, slavnostní schůzi, na které by byla přednesena zpráva o vývoji obou, přehled vykonané práce, zdůrazněna součinnost Ameriky a sdělen program práce další. {18. 6. 16.30 odp[oledne]}^e

Při této příležitosti by se předvedly a) některé filmy tamější, zejména z činnosti psychotechnického oddělení {odpoledne snad až 22. 6.}^e a b) ukázky amerických filmů pracovních, jež výprava NRČS přiveze s sebou.

3) Aby {JP}^e MAP projevila své uznání americkým Čechoslovákům tím, že by dala co nejrychleji pořídit film pod názvem „Práce v RČS – Film MAP“, znázorňující různé typické práce v RČS (zemědělství, venkov vůbec, průmysl, školství, sociální činnost), který by se věnoval při této příležitosti Národní radě československé v Americe. Jistě, že by se na to získaly příspěvky též od jiných korporací. Bylo by ovšem nutno započítat ihned s nejdůležitější přípravou. {zařídí arch[itekt] Zákrejs¹⁴}^e

4) Nejlépe na 4. července 1921 společnou slavnostní schůzi s N[árodní] r[adou] v Praze, kdež by oběma korporacím (MAP a N[árodní] r[adě]) byly odevzdány čestné americké vlajky. K tomu pozvatí amerického vyslance pana Crane-a,¹⁵ a učiniti z toho manifestační projev pro nejužší styky RČS a Spojených států.

5) Též by bylo třeba uvážiti, nemělo-li by město Praha, společně s druhými korporacemi, konati informační večírek, na němž by se, dle způsobu amerického, konaly stručné desetiminutové přednášky. Zde by mohli jednotliví ministři (železnic, veřejných prací, financí atd.) podati přehled vykonané práce a sděliti, co se zamýšlí podniknouti dále. {Mělo být 18. 6. – zástupci vlády odřekli.}^e Toto bych považoval za zvlášť velmi důležité, poněvadž by účastníci získali rychle přehled o hospodářství Republiky a viděli v tom [značný výkon]^f/zřejmý důkaz skutečného zájmu/^d

6) Společně s ministerstvem veřejných prací budiž sestaven program pro vyjížděku po Vltavě, přičemž budiž účastníkům vysvětlen program elektrizace Republiky, jakož i způsob financování těchto prací. {Min[isterstvem] veřej[ných] prací pověřen pan ing. Zim[m]ler¹⁶ a ing. Vaňouček,¹⁷ č. 205AP}^e

7) Totéž platí o železnicích, kde nutno zejména podati zprávu o nutné rekonstrukci železniční na Slovensku. O Slovensku by se vůbec doporučovalo sestavit referát, co se tam již provedlo, co se zamýšlí, a jakých investic bude zapotřebí, zejména též, aby byla

sdělena doba, dokdy se tak stane. To by musela vypracovati všechna ministerstva společně.

8) Návštěva vzorného hospodářství v okolí Prahy.

9) Velmi by prospělo, kdyby byly vydány stručné informační brožury ze všech ministerstev, které by se mezi účastníky rozdaly.

10) Poněvadž NRČS na schůzi v Pittsburgu dne 19. tohoto měsíce usnesla se věnovati 50 000 Kč na A[merickou] k[orespondenci], budiž tohoto obnosu použito k zintenzivnění činnosti A[merické] k[orespondence] vůbec a dokumentována její součinnost při zájezdu rychlým zpravodajstvím do Ameriky atd. Neškodilo by uspořádati též poradu o další činnosti A[merické] k[orespondence].

11) Na zmíněné již schůzi v Pittsburgu rozhodla NRČS vydati provolání ku sbírce půl milionu dolarů na zřízení „Československého studijního fondu pro Ameriku“ k vysílání našich nadaných lidí všech oborů na praxi a k rozšíření jejich obzoru do Ameriky. Po vysvětlení dalekosáhlého účelu a ohromných důsledků této akce pro zabezpečení RČS, rozhodla NR zvýšiti obnos mnou navrhovaných (250 000 \$) na 500 000, z čehož vidno, jakou důležitost tomu přiřkládají.

Poněvadž vysílání našich stipendistů sem musí se díti po nejpečlivějším výběru a přípravě (o čemž podrobnosti sdělím), a doufám, že MAP případně důležitý podíl, doporučuji naléhavě, aby při poradách s našimi Američany MAP spontánně se přihlásila k nejdalekosáhlejší spolupráci a prohlásila, že a) se postará o zřízení praktických anglických kurzů pro budoucí stipendisty (zejména se zřetelem k odborné terminologii anglické) {na slavn[ostní] schůzi},^e b) že bude dbáti při výběru, aby byli navrhováni lidé opravdu nejzpůsobilejší, dle plánu, který své doby vyslanectví zašle.

12) Dne 3. května 1921 odjíždí z New Yorku konzul dr. Smetánka¹⁸ (Chicago), který je současně pověřen, aby při všech přípravných pracích byl nápomocen, a bude s to, aby podal příslušné informace dříve. Budiž pozván k přednášce o významu Ameriky pro nás.

13) „Nová práce“ uspořádejž zvláštní číslo na počest amerických výprav („Americké číslo“).¹⁹

14) Dr. Pecivál,²⁰ předseda NRČS /v Chicagu/^d budiž pozván k přednášce o vybudování našich styků s Amerikou.

O veškerých pracích přípravných, jakož i o poradách a pracích během návštěvy budete prostřednictvím A[merické] k[orespondence] podávány stále zprávy do Ameriky, aby se dle toho mohlo zde dále postupovati.

Doufáje, že MAP /i JPMAP/^d napnou veškeré síly pro naprostý zdar výpravy a že budou mi zasílány podrobné zprávy,

jsem s přátelskými pozdravy

Dr. B. Štěpánek

vyslanec RČS ve Washingtoně, D. C.

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojopis, 4 listy, psáno na s. 1–7. Podle podacího razítka MAP byl dopis doručen 13. května 1921, čj. 121AP21. Hlavičkový papír: Czechoslovak Legation, 1734 N Street Northwest, Washington, D. C.

- ^a RČS – Republika československá.
- ^b Blíže neurčenou osobou byl počet členů výpravy upřesněn dodatečně na 366 osob.
- ^c ZOZ – patrně zkratka zahraničního obchodního zpravodajství ministerstva zahraničních věcí.
- ^d Dopsáno perem B. Štěpánkem.
- ^e Doplněno perem blíže neurčenou osobou patrně z řad pracovníků MAP.
- ^f Text byl přeškrtnut.

-
- ¹ Bedřich Štěpánek (1882–1943), český diplomat; 1913–1915 vicekonzul v Cařihradu, 1915–1916 v Brémách a Dortmundu; od 1915 pomáhal udržovat spojení mezi domácím a zahraničním československým odbojem, od 1916 jeden z předních činitelů domácího odboje; 1918–1919 správce ministerstva zahraničí v Praze, 1919–1922 československý vyslanec v USA, v souvislosti s tzv. washingtonskou aférou odešel z diplomatické služby a žil jako soukromá osoba v San Francisku.
 - ² DTJ – Dělnická tělocvičná jednota. Hnutí vzniklo na přelomu 19. a 20. století odštěpením od Sokola.
 - ³ JPMAP – Jednota přátel Masarykovy akademie práce. Nepolitický spolek, zřízený vědeckou radou MAP. Byla tvořena ústředím se sídlem v Praze a sítí tzv. odboček. Cílem JPMAP byla péče o všestranný rozvoj MAP, zprostředkovávání a podněcování styků mezi MAP a veřejností, hmotná podpora MAP.
 - ⁴ V roce 1920 od 27. do 30. června se v Praze uskutečnil VII. všesokolský slet.
 - ⁵ NRČS – Národní rada československá v Americe, správně Československá národní rada americká (angl. Czechoslovak National Council of America). Byla ustavena 10. března 1918, kdy na společné schůzi Českého národního sdružení a Slovenské ligy byla prohlášena jako odbočka Československé národní rady v Paříži.
 - ⁶ Americká korespondence – nejprve součást tiskového odboru prezidia ministerské rady, zajišťující styk s USA, později byla přičleněna k MAP. Její úkoly byly především propagačního a organizačního rázu: sledování, usměrňování a utváření představ americké veřejnosti o Československu, zajišťování informací o dění v USA a v tamější československé krajské komunitě pro zájemce žijící v Československu apod.
 - ⁷ Stanislav Špaček (1876–1954), český inženýr; 1896–1901 studoval na české technice v Praze; 1904 pracovník Státní stavební služby; v době první světové války člen tzv. technické Maffie, která připravovala plány na rychlou technickou poválečnou obnovu Československa; jeden ze zakladatelů Technicko-hospodářské jednoty, resp. JPMAP a MAP; počátkem 20. let 20. století technický atašé při vyslanectví ve Washingtonu; člen několika významných amerických technických organizací; od 1924 pracovník ministerstva veřejných prací.
 - ⁸ *Nová práce* – časopis vydávaný Jednotou přátel MAP, zaměřený na problematiku organizace práce a technickou a sociální politiku.
 - ⁹ Miloš Havel (1899–1968), český filmový podnikatel; od 1915 pracoval v rodinné filmové společnosti Lucernafilm, 1918 její spolujednatel a jednatel; 1917–1926 ředitel pražského kina Lucerna; 1919 zakladatel půjčovny filmů Americanfilm v Praze; 1920 spoluzakladatel, 1928–1939 předseda správní rady a majoritní akcionář filmových továren A-B, pro něž vybudoval barrandovské ateliéry; 1926–1948 spolujednatel Podniků bratří Havlů; 1937–1945 řídil společnost Lucernafilm; pro pracovní kontakty s německou okupační mocí byl po válce nařčen z kolaborace a vyloučen z činnosti v československém filmu; 1952 emigroval do Rakouska; od roku 1955 žil trvale v Mnichově.

- ¹⁰ Karel Degl (1896–1951), český filmový kameraman a podnikatel; od 1916 působil v Lucernafilmu, spoluzakladatel společnosti Bratři Deglové, specializované na dokumentární filmy.
- ¹¹ Zdeněk Bažant (1879–1954), český technik; absolvent české techniky v Praze; 1903–1907 konstruktér mostárny Pražské akciové strojírny; 1906 docent, 1909 mimořádný, 1917 řádný profesor české techniky v Praze; 1923/1924 a 1945/1946 rektor ČVUT; zabýval se statickými výpočty mostních konstrukcí.
- ¹² Jaroslav Veselý (1884–1954), český technik; po absolvování české techniky v Praze pracoval ve strojírně Breitfeld-Daněk; vyučoval na střední průmyslové škole; 1909 kustod a později ředitel Technického muzea československého v Praze.
- ¹³ MAP film – výroba a půjčovna filmů založená jako podnik Komitétu pro vědeckou kinematografii zřízeného při JPMAP na začátku roku 1921.
- ¹⁴ Vladimír Zákrejs (1880–1943), český architekt a urbanista; absolvent české techniky v Praze; 1919–1924 docent urbanismu na brněnské technice; 1922 spoluzakladatel Ústavu pro stavbu měst při MAP; přednosta regulačního odboru hlavního města Prahy.
- ¹⁵ Richard Crane (1882–1938), americký diplomat; 1915–1919 osobní tajemník státního sekretáře Roberta Lansinga; 1919–1921 první vyslanec USA v Československu.
- ¹⁶ Emil Zimmler (1863–1950), český vodohospodář; vystudoval českou techniku v Praze; 1900 zaměstnanec odboru výstavby vodních cest vídeňského ministerstva vnitra; později člen Komise pro kanalizování Vltavy a Labe; po vzniku ČSR působil do roku 1924 v ministerstvu veřejných prací; stál u zrodu MAP, 1926–1932 byl jejím prezidentem.
- ¹⁷ Karel Vaňouček (1871–1937), český technik, průkopník a organizátor elektrizace českých zemí; 1899–1918 působil na zemském výboru, posléze jako přednosta strojního a elektrotechnického oddělení; 1918–1922 přednosta oddělení, 1922–1933 přednosta odboru ministerstva veřejných prací.
- ¹⁸ Jaroslav Smetánka (1881–1937), český právník a diplomat; po absolvování gymnázia v Kolíně odešel 1899 do USA, kde studoval evangelické bohosloví, filozofii a práva; 1914–1917 advokát v Chicagu; za první světové války aktivní účastník československého zahraničního odboje; 1920 československý konzul, 1933 generální konzul v Chicagu.
- ¹⁹ Zvláštní číslo *Nové práce* sice nakonec vydáno nebylo, informace o výpravě amerických Čechoslováků se zde však objevily několikrát: TUMA, Emil. Zájezd našich bratří a sester z Ameriky do Republiky. *Nová práce*, 1921, roč. 3, č. 8 a 9, 15. 7., s. 81–82; MANSFELD, Bedřich. K pobytu Čechoameričanů v Praze. *Nová práce*, 1921, roč. 3, č. 10., 25. 8., s. 108–112.
- ²⁰ Joseph P. Pecival (*1865), představitel české krajské komunity v USA, lékař, předseda Českého národního sdružení v Chicagu.

3

1921, 17. května, Praha

Osnova filmu Práce v RČS schválená na společné schůzi zástupců MAP a JPMAP dne 17. května 1921

„Autorská práva vyhrazena.“

„*Práce v RČS.*“

Film Jednoty přátel Masarykovy akademie práce věnovaný americkým Čechoslovákům. Hudební doprovod napsal skladatel dr. J. Cajner. Schváleno ve společné schůzi zástupců MAP a JPMAP dne 17. května 1921.¹

(Rozdělit lze na filmy kulturní, samostatné, 250–300 m dlouhé.)

Oddělení I.

Vývoj a povaha lidu československého.

- 1) Zeměpisná přeměna státu československého od pradávna na naše časy (grafikon).
- 2) Německá kolonizace 13. století (grafikon).
- 3) Založení Nového Města Karlem IV. Paralela soudobé Paříže (grafikon).
- 4) Žižkovy metody válečné (film), umění strategické, bitva (grafikon), tažení husitů na Slovensko a do ciziny (Balt).
- 5) Letohrádek král[ovny] Anny (film).
- 6) Bílá Hora (grafický průběh bitvy, film).
- 7) Komenský, spisy, význam a putování po světě.
- 8) Konfiskace po Bílé Hoře.
- 9) Národní divadlo.
- 10) Ústřední matice školská.
- 11) Činnost revolučních výborů a československého vojska za hranicemi v době světové války, legie.
- 12) Revoluce 1918.
- 13) Hospodářský rozvoj, vzkříšení mezinárodního významu, konzuláty a vyslanectva, rozvoj bank, spořitelen, založen.
- 14) Parlament.
- 15) Amerika po válce.

Oddělení II.

Lékařství a přírodovědy.

(Purkyně,² bohatství nerostná, Macocha, radium, ústav Hlavův³ atp.).

Oddělení III.

Zemědělství, lesnictví, rybníkářství, hřebčince.

Oddělení IV.

Architektura, inž[enýrství] stavební, vodní cesty, železnice, silnice, elektrizace.

Oddělení V.

Strojnictví, hutnictví.

Oddělení VI.

Chemie.

(Keramika, sklo, cukr).

Oddělení VII.

Sociální a národohospodářství.

Šumava, Rudohoří, Krkonoše, Orlic[ké] hory, Tatry, Domácí práce.

Kraslice, výšivky. Telč. Školství (Bakule,⁴ Beneš⁵), vojsko.

Oddělení VIII.

MAP a JPMAP.

(MAP – založení, struktura. Psychotechnický ústav.⁶ JPMAP. Zahrádky.⁷)

Navrhl Arch[itekt] VI[ladimír] Zákrejs.

A AV ČR, fond MAP, k. 220, i. č. 636, Filmy a diapozitivy. Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1–2.

¹ Zápis ze schůze konané 17. 5. 1921 se v archivním fondu MAP nedochoval.

² Míňen český fyziolog, anatom a biolog Jan Evangelista Purkyně (1787–1869).

³ Hlavův ústav – dnešní Ústav patologie I. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Název podle zakladatele české patologické anatomie Jaroslava Hlavy (1855–1924).

⁴ František Bakule (1877–1957), český pedagog; 1897–1915 učitel obecných škol; zabýval se výchovou tělesně postižených dětí, pracovník Jedličkova ústavu v Praze; 1920 založil sbor *Bakulových zpěváků*, s nímž vystupoval v Evropě i v USA.

⁵ Vojta Beneš (1878–1951), český učitel, publicista, spisovatel, politik, bratr E. Beneše; během první světové války prováděl v USA agitaci ve prospěch československého odboje; po 1919 se v ČSR podílel na vytváření koncepce školní reformy; místopředseda Čs. obce legionářské; předseda Zemského ústředí péče o mládež v Čechách; vedoucí funkcionář Svazu učitelstva československého; 1925–1935 poslanec, 1935–1936 senátor Národního shromáždění za sociálně demokratickou stranu; v červnu 1939 odešel do exilu, publikačně se angažoval v odboji; 1945 se vrátil do ČSR; 1946–1948 poslanec Národního shromáždění; 1948 odešel do exilu a dále se věnoval politické činnosti na obranu demokracie.

⁶ Psychotechnický ústav MAP byl založen v roce 1921. Zabýval se výzkumem otázek fyziologie a psychologie práce v průmyslu a problematikou volby a výběru povolání dospělých osob. Srv. JANDEROVÁ, Helena. Psychotechnický ústav. In *Technokracie v českých zemích (1900–1950)*. Práce z dějin Akademie věd České republiky, řada A, sv. 6. Eds. Jan Janko – Emilie Těšínská. Praha: Archiv AV ČR, 1999, s. 135–143.

⁷ Jedná se patrně o tzv. dětské zahrádky zřizované podle amerického vzoru, jejichž cílem bylo přiblížit městské děti přírodě a seznámit je se základy zemědělství. Činnost dětských zahrádek řídil Komitét pro zakládání dětských zahrádek spadající do I. lékařsko-přírodovědecké skupiny MAP.

4

1921, 18. května, Praha

Masarykova akademie práce předsednictvu ministerské rady

Č. j. 121AP21

Předsednictvo ministerské rady, Praha IV. Hrad.

Republice československé velice na tom záleží, aby cizina měla o ní dobrý názor, aby se tak snáze dalo docílití intenzivnějších styků obchodních a kulturních. Jedním

z prvních států, na kterých v tom ohledu mimořádně záleží, je jistě Severní Amerika, kde máme také dosti našinců ochotných vzájemně styky podporovati. Jako doklad oné ochoty vydala Československá národní rada v Americe provolání ke sbírce Českoslov[enského] studijního fondu v částce 500 000 dolarů k vysílání našich lidí na praxi do Ameriky a poslala Kč 50 000 na Americkou korespondenci zřízenou při MAP, aby obstarávala rychlé zpravodajství.

Je již zajisté ministerské radě známo, že americká Národní rada chystá zvláštní výpravu do Československa k památnému výročí staroměstské popravy dne 21. června, a bude tedy povinností republiky, aby této výpravě v naznačeném smyslu využila a výpravu o našich poměrech náležitě informovala. Mají se o to starati hlavně naše Národní rada, ministerstva, město Praha a podepsaná MAP.

Ministerstvům a MAP připadá hlavně informace odborná. Výprava přiveze darem, dle sdělení našeho vyslanectví, za Kč 75 000 vybraných pracovních filmů amerických, a bude tedy potřeba, aby zase naopak naše republika obstarala nějaké informační filmy pro naši Ameriku a sestavěla také nějakou informační publikaci jako památník. V obém by byla ukázána práce ČSR a vylíčeny dle pravdy poměry zemědělství, průmyslu, obchodu, vzdělání československého lidu.

Iniciativa má ovšem vyjít od MAP, jakožto organizačního střediska, poněvadž však MAP jako instituce nová nemá dosud sama zásobu takových filmů, obrací se na ministerstva se žádostí, aby takové filmy, pokud je mají nebo mohou zaopatřit, dala MAP k dispozici pro okopírování, a některé filmy by se snad daly ještě do té doby vyrobiti.

Na tyto filmy a tuto publikaci bude potřeba finančních prostředků, kterých MAP také nemá, a proto si dovoluje žádati ministerskou radu, aby dle možnosti s urychlením dala poukázati k tomu cíli MAP obnos, který by umožňoval, aby československým Američanům mohly býti dány k dispozici filmy ceny asi také Kč 75 000 a vydali onu publikaci.

Mimo to bude ovšem nutno pořádati pro výpravu zvláštní informační večer, na němž by bylo záhodno, aby každý z pánů ministrů podal krátkou zprávu o svém oboru, o kterouž si dovoluujeme také požádati. Zprávy by se vytiskly ve zmíněném památníku a rozdaly účastníkům výpravy.

Výprava několika set amerických Čechoslováků bude zajisté míti příznivé výsledky pro ČSR, jestliže se obratně využije této příležitosti k její informaci, a proto doufáme, že ctěné předsednictvo snaze naší věnuje svou podporu.

Za Masarykovu akademii práce

Dr. Zd. Bažant v. r.
generální tajemník

Ing. Dr. A. Klír¹ v. r.
prezident

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Opis, strojopis, 2 listy, psáno na s. 1–2.

- ¹ Antonín Klír (1864–1939), český stavební inženýr; po absolvování pražské techniky nastoupil roku 1890 do vodního oddělení státní stavební služby v Čechách; člen Komise pro kanalizování řek Vltavy a Labe v Čechách; 1908 profesor české techniky v Praze; 1907–1923 místopředseda a předseda Spolku architektů a inženýrů v království Českém; 1920 stál u zrodu Spolku československých inženýrů; jeden ze zakladatelů MAP (její druhý prezident).

5

1921, 25. května, Praha

Protokol přípravné schůze MAP pro organizaci přivítání výpravy amerických Českoslovců do ČSR

Protokol

Poradní schůze o výpravě amerických Českoslovců do ČSR konané dne 25. května 1921 v zasedací síni MAP.

Přítomni: dr. ing. Klír, arch. Zákřejs, A. Schauer, dr. ing. Bažant, ing. Veselý, ing. Čluppek,¹ dr. ing. Kučera,² ing. Vondrák,³ Em. Tůma,⁴ ing. Žižka,⁵ Vojta Beneš, M. Kellero-
vá,⁶ ing. Brousil,⁷ ing. Ruml,⁸ ing. Pičman.⁹

Slova se ujal prezident ing. dr. Klír a žádá, by si členové volili ze svého středu předsedu do poradní komise pro uvítání výpravy amerických Českoslovců do ČSR. Předseda JPMAP sděluje, že JPMAP již o této akci měla schůzi. Žádá, by se projednalo:

- 1) Uvítací slavnost, která se bude konat od 21.–28. června.
- 2) Přípis od pana min[istra] dr. Štěpánka z Washingtonu, jehož obsah dává MAP na starost, a žádá, by s největším urychlením byla věc projednána. Navrhovalo se, by JP a MAP pracovaly zvlášť na této akci, však proti tomu návrhu jest prezident ing. Klír a dr. ing. Kučera. Z toho důvodu žádá ing. Žižka, aby bylo zvoleno společné předsednictvo této akce. Dále předčetl jmenovaný pán zápis poslední schůze JPMAP následujícího stručného obsahu.

1) Filmování při této slavnosti má provést MAP film. Předseda dr. Růžek prohlásil, že si onu záležitost vezme na starost. Současně podotýká, aby byl na hranice vyslán k uvítání zástupce MAP. Návrh se schvaluje a svolení pan ing. dr. Klír, gen[erální] tajemník dr. Zd[eněk] Bažant za MAP a ing. Žižka za JPMAP.

2) Ing. Žižka upozorňuje na bod 5:¹⁰ Oznamuje, že budou přizvána ministerstva školství, zemědělství, obchodní a živnostenská komora atd., aby se zúčastnily uvítání výpravy, a každý ministr má mít 10 minut přednášku. <Odpadlo, protože ministerské předsednictvo neuznalo toto vystoupení za vhodné. Předseda [Žižka] opatřil přednášku pana dr. Hodáče,¹¹ Klindery¹² a Bořkovce.¹³ Bylo jim písemně poděkováno. Zimmerler>^a Pan prezident ing. Klír čte dopis od ministra veřejných prací,¹⁴ v němž slibuje proslovení přednášky. Dále mají být před-

vedeny filmy, které přivezou Američané s sebou. Večer má býti 1) uvítací; 2) informační. Američané mají býti zpraveni o situaci ČSR. Při bodu pátém promluví zástupce MAP. Americký odbor bude míti schůzi, až přijede dr. Smetánka. Členové MAP se usnesli 2. bod škrtnouti a filmování odpadne. O tom se musí uvědomit komitét města Prahy aneb americký komitét. Pan kapitán Tůma se žádá, by vzal na vědomí, že chce MAP míti na den 18. června účast.

3) Arch[itekt] Zákrejs předčítá ustanovení předchozí schůze o filmování ve znění:

- 1) Německé osídlení Čech ve 13. století.
- 2) Obraz Paříže a Prahy za Karla IV.
- 3) Doba husitská.
- 4) Předvedení husitské bitvy.
- 5) Letohrádek královny Anny.
- 6) Revoluční činnost výborů a vojska za hranicemi během války.
- 7) Národní divadlo.
- 8) Ústřední matice školská.
- 9) Parlament.
- 10) Vývoj státu ČSR.

Současně poznamenává, že věci jsou již připraveny, jenom najmouti kresliče. Prezident ing. Klír sděluje, že takový složitý film nelze v tak krátkém čase vyhotoviti. Co se týče finančních prostředků, může MAP doufat, že bude jí ode všech stran pomáháno. Ing. Ruml sděluje, by se požádalo ministerstvo zahraničí o podporu, což se též vykoná. Arch[itekt] Zákrejs předčítá ustanovení o tomto filmu:

- 1) Práce bude státi K 4 000–5 000. Spolupracovníci nebudou žádati ničeho, jenom odměna kresliče se musí hraditi.
- 2) Schvaluje se nástin programu.
- 3) Arch[itekt] Zákrejs se pověřuje přípravou filmu.
- 4) Film se zhotoví ve 3 stejnopisech. Jeden se předá MAP.

Prezident ing. Klír oznamuje, že nemůže všechny body schválit. MAP film bude likvidovat a spojí se se společnostmi, v níž budou filmy MAP zastoupeny. Arch[itekt] Zákrejs navrhuje, by se filmování projednalo, až bude sestavena komise, což dr. ing. Kučera doporučuje. Jednohlasně se věc předá JPMAP a prezident ing. Klír slibuje spolupráci. Dne 4. července mají býti předány vlajky a vyjasněny styky ČSR a českoslov[enské] Ameriky. Zástupce MAP poděkuje za vlajku.

Na 4. bod se přistupuje a zásadně se schvaluje.

V bodu šestém jest pověřen ing. Zimmeler a ing. Vaňouček se požádá, by připravil referát o elektrizaci.

7) Záležitost o železnicích převezme si na starost Slovenská liga v Bratislavě.¹⁵ MAP a JPMAP dopíše ministerstvu železnic, by se připravila přednáška o železnicích na Slovensku.

8) Návštěva okolí Prahy bude se konati do vesnice - <dopsáno zemědělské radě 28. 5. a 21. 6., viz číslo 205/AP>.^a Co se týče hospodářských informací, je to těžké, jelikož MAP není dostatečně zpravena o hospodářských poměrech. Předá se II. odborem zemědělské radě k vykonání.

9) Mají býti vydány brožury, by se pak rozdaly účastníkům. Navrženo, by se požádala ministerstva, mají-li takové brožury, aby je darovaly MAP, a potom se předají Americké korespondenci, by je rozdala s ostatními spisy. Dále navrženo, by se požádalo nakladatelství Kočí, zdali má albumy města Prahy od Šetelíka,¹⁶ které by dostala MAP jistě za maximální cenu. Ing. Ruml slíbil onu záležitost opatřiti. Zároveň oznamuje, že ministerstvo zahraniční má anglickou brožuru, která by se nechala rozmnožiti a ozdobit obrázky. Požádá se ministerstvo zahraniční, by onu publikaci rozmnožilo a 500 exemplářů bude hraditi MAP, aby se mohly rozdat účastníkům americké výpravy.

10) Národní rada v Pittsburghu dala Americké korespondenci dar Kč 50 000. – Kapitán Tůma onu věc projedná.

11) Bod tento se schvaluje a prezident MAP učiní o tom zmínku na slavnostní schůzi.

12) Jest již projednán.

13) Americké číslo „Nové práce“ má býti vydáno a stenografický zápis řeči na slavnostní schůzi uveřejněn, což bude taky památka. Pan Vojta Beneš oznamuje, že má v úmyslu vydati spis.

14) Bude vyžádán.

Pan kapitán Tůma byl požádán, by obstaral vše, co bude k tomu potřeba, jako místnost apod. Do slavnostního komitétu byli zvoleni: ing. dr. Klír, ing. dr. Bažant, ing. Pičman, kapitán Tůma, ing. Žižka a ing. Vondrák. Komitét bude končiti svou činnost po odjezdu Američanů.

Schůze skončena v 6 ½ hodin večer.

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojopis, 4 listy, psáno na s. 1, 3, 5, 7.

^a Doplněno perem E. Zimmlerem v poznámce na spodním okraji stránky.

¹ Bohumil Člupek (*1881) český stavební inženýr; absolvent české techniky v Praze; nejprve se věnoval mostnímu stavitelství; 1909 zaměstnanec expozitury ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze (podíl na úpravách středního Labe); 1914 povolán jako domobranecký inženýr k ženijnímu ředitelství do Přemyšlu; 1915 zajat a odvezen do Taškentu, zde se podílel na stavbě železnice Taškent – Semipalatinsk; 1916 vstoupil do československých legií v Rusku; 1919 československý člen spojeneckého technického železničního výboru, který měl uspořádat poměry provozu na Sibiřské magistrále; 1920 odejel z Vladivostoku na studijní cestu do USA; po návratu do Československa v prosinci 1920 technický referent Kanceláře prezidenta republiky.

- ² Rudolf Kučera (*1887), český technik; absolvent české techniky v Praze, kde se posléze stal asistentem; podílel se na založení MAP, tajemník jejího IV. odboru.
- ³ Jiří Vondrák (1897–1945), absolvent české techniky v Praze; od roku 1920 pracovník Výzkumné stanice cukrovarnické v Praze; později ředitel Výzkumného ústavu československého průmyslu cukrovarnického.
- ⁴ Emil Tůma (1877–1941), český novinář, kapitán československých legií ve Francii; organizátor krajaných spolků v USA (Omaha, Nebraska); po válce redaktor časopisu *Československý legionář*; sokolský činovník.
- ⁵ Rudolf Žižka (1881–1937), český stavební inženýr; absolvent české techniky v Praze; jeden ze zakladatelů MAP a JPMAP.
- ⁶ Milada Kellerová (†1946), česká pedagožka; věnovala se péči o sociálně ohrožené děti.
- ⁷ Albert Brousil (1864–1933), absolvent české techniky v Praze; po krátkém působení v Ringhoffrových strojárnách v Praze odešel do Německa, kde se podílel na pracích na stavbě průplavu mezi Severním a Baltským mořem; od roku 1907 zaměstnanec firmy A. Lanna v Praze; zabýval se vodním inženýrstvím.
- ⁸ Josef Ruml, stavební rada železničního oddělení zemského výboru.
- ⁹ František Pičman, český stavební podnikatel.
- ¹⁰ Body se v zásadě shodují s rozdělením v dopise Bedřicha Štěpánka Masarykově akademii práce. Srv. dokument č. 2.
- ¹¹ František Xaver Hodáč (1883–1943), český národohospodář a politik; zeť historika Jaroslava Golla a otec herečky Nataši Gollové; vystudoval práva na pražské univerzitě a národohospodářství ve Vídni; 1919 docent, 1922 profesor národohospodářské politiky, finanční vědy a statistiky na ČVUT v Praze; čelný představitel Ústředního svazu československých průmyslníků; 1929–1935 poslanec Národního shromáždění za Československou národní demokracii.
- ¹² Ferdinand Klindera (1875–1953), český agrární národohospodář; absolvent české techniky v Praze; od 1903 statkář ve Spomyšli u Roudnice nad Labem; 1914 starosta Ústřední jednoty hospodářských družstev; 1921 založil Centrokooperativ (vrcholné ústředí 12 zemědělských družstevních svazů) a Slovanskou zemědělskou družstevní komoru.
- ¹³ Bohumil Bořkovec (1863–1935), český stavitel a projektant; absolvent stavebního inženýrství na české technice v Praze; krátce působil v arsenálu rakousko-uherského válečného námořnictva v Pule; od roku 1892 samostatný stavební projektant; stavitel silnic, mostů a železničních tratí.
- ¹⁴ František Kovařík (1865–1942), český technik a průmyslník; absolvent vídeňské techniky; 1894 založil se svým bratrem Josefem v Prostějově továrnu na hospodářské stroje a slévárnu; 1918 se spojil se strojárnou Františka Wichterleho ve firmu Wichterle & Kovařík; 1920–1921 ministr veřejných prací.
- ¹⁵ Slovenská liga v Bratislavě – sdružení působící na Slovensku, mající za cíl podporovat národní uvědomění Slováků a udržovat kulturní a hospodářské styky se Slováky v zahraničí.
- ¹⁶ Jaroslav Šetelík (1881–1955), český malíř, krajinář.

6

[1921, po 25. květnu, Praha]
Protokol o příjezdu Američanů

Protokol o příjezdu Američanů.

Kapitán Tůma oznamuje, že siň i varhany jsou zadány a prof. Wiedermann¹ jest zamluven. Honorář není ještě určen. Městská rada byla požádána panem kapitánem Tůmou o květinovou výzdobu. Den 21.–28. června netýká se Akademie. Zdali Masarykova akademie práce pojede do Chebu, předseda dr. Žižka má onu věc na starosti. Kapitán Tůma pojede do Chebu a telegraficky oznámí jejich příjezd.

Bod 1) Týká se MAP den 18. června a den 22. června <předáno Jednotě>^a týká se JPM[AP]. Má býti ukázka českého filmu v biografu Světozoru. Co se týče filmování: Má se filmovati cestou, jak přijíždějí. MAP film má se o to požádati. O příjezdu bude rozmluva telefonická s ministerstvem zahraničním, které příjezd rozšíří dál. Ministerstvo železnic jest o tom vrozuměno ministerstvem zahraničním. Pan ing. Ruml má ještě sdělití příjezd, jelikož telefonoval do Paříže. Pan ing. Klír se nemůže zúčastniti, jelikož jest na exkurzi. Mají jeti v pátek ráno do Chebu. Ohledně pozvánek, mají se dáti natisknouti, a když nepříjedou, tak budou platiti na jiný den. Z ostatních korporací půjde dr. Smetánka a za MAP dr. Bažant. Předvedení filmu odpadne <18. 6 odpadne>^a

Bod 3) MAP má požádati ministerstvo zahraniční za podporu. Požádati JPMAP, jak jest daleko s filmováním. Na den 4. července bude zvláštní program.

Bod 4) dne 1. července v pátek vyjede parník do Klecan, přičemž má býti promluven referát o elektrizaci.

Bod 7) Bylo již dopsáno Slovenské lize ohledně referátu o železnicích. Má se dopsati ministerstvu železnic ohledně přednášky o železnicích na Slovensku. Program si dělají na Slovensku sami. Přednáška má býti po 10. červenci. Mezi 5. a 10. červencem. V pátek jest uvítání v Měšťánské besedě a v sobotu v Obecním domě.

9) Ing. Ruml v záležitosti albumu Šetelíka.² Pozvánky se nechají tisknout na 18. června. Na staroměstské radnici mají seznam, kolik bude hostů. Brandýsovi zatelefonovat, aby poslal plán. Zatelefonovat české obci sokolské o adresu skautů, kteří by činili pořádek.

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Datováno a lokalizováno podle souvislosti.

^a Poznámku učinila perem blíže neurčená osoba.

¹ Bedřich Antonín Wiedermann (1883–1951), český varhanní virtuóz, hudební pedagog a skladatel; 1917–1944 vyučoval hře na varhany na pražské konzervatoři.

² Srov. pozn. 16 k dokumentu č. 5.

7

[1921, 13. června], Chicago

Československá národní rada v Americe Masarykově akademii práce

Masarykova akademie práce

Jelikož vyřizujeme veškeré záležitosti prostřednictvím Národní rady v Praze, bude nutno, by jsme se v té věci dohodli a vypracovali společný plán, jak by bylo nejlépe pracovati ku prospěchu československého lidu zde v Americe i u Vás v Československu.

Bylo by ale dobře, by jste prostřednictvím Vašeho tisku oznámili Vašemu lidu, by ušetřil peníze za poštovné a neposílal sem, hlavně jednotlivci, dopisy žádající o podporu na všechny možné i nemožné věci.

Zdejší spolky i jednotlivci jsou zaplavovány žebravými dopisy od jednotlivců, ve kterých tito žádají o zaslání \$ 1 000 a i více, a jsou v nich uvedeny takové nesmysle, jako kupříkladu: Jsem sirotek 21 let stará, provdána, jsem ve stavu těhotenství a nemám ani kusa hadru na sebe ani na to dítě, které přijde, a proto Vás prosím, milostpane, pošlete mně \$ 1 000 nebo si vezmu život. Četl jsem ožen dopis u obchodníka, který oznamuje ve zdejších listech, které k Vám odchází. Dotyčný obchodník jest zde rozen, Čech, a divně se na to dívá a nechápe, jak jest něco takového možné. Jest to ovšem výjimka, ale jsem členem několika spolků a nemine jedné schůze, by nebyl tam předčítán dopis, ve kterém se žádá pomoc ku postavení pomníku, neb odebrání a rozprodání starých známek apod.

Bylo by dobře, by Vaším tiskem bylo na ten zlořád poukázáno. Bude nejlépe, když sestavíme jakousi formální žádost a Vy ji můžete publikovati.

Prozatím přejeme Vám hojně zdu a jsme s pozdravem za Československou národní radu v Americe

John Straka
II. místopředseda

Václav J. Cipra
ředitel kanceláře

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 538, Americká korespondence. Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Datováno podle souvislostí a dalších dokumentů uložených ve fondu. Hlavíčkový papír: Czechoslovak National Council of America, 3734 West 26th Street, Chicago, Ill[inois].

8

1921, 24. června, Praha

Zpráva o schůzi vědecké rady MAP

Zápis o schůzi vědecké rady 24. června 1921.

[...] 8) *Běžné věci*: Generální tajemník podává zprávu o *výpravě československého sdružení z Ameriky*. MAP byla zastoupena generálním tajemníkem v deputaci, která jela Američanům naproti do Chebu. V sobotu 18. 6. uspořádala MAP Američanům slavnostní uvítání v „Obecním domě“. Američané přivezli pro Akademii 9 filmů v ceně asi 75 000 K: 1) Stavba betonového sila; 2) stavba dřevěného sila; 3) 4) 5) vládní družbežnická farma (3 díly); 6) New York; 7) Washington; 8) Petrolej; 9) Amerikanism na škole Th[eodora] Herzla. Filmy odevzdal vůdce výpravy dr. J. Pecival generálnímu tajemníkovi 21. 6. [19]21. Odměnou za to má být věnován Američanům film o naší republice, na němž se pracuje; o hrazení nákladu (ve výši rovněž 75 000 K) bylo požádáno ministerstvo zahraničí. MAP obstarala americké výpravě také dopravu tří beden knih pro rektorát české techniky a ministerstvo zdravotnictví. Ing. Sládeček¹ sděluje, že IV. odbor opatří filmy z Vítkovic, Kladna a Třince; Ing. Zimmerler upozorňuje, aby k filmům byl zároveň opatřen text. Prof. Klokner² žádá, aby filmy byly veřejně promítány. *Vědecká rada se usnáší, aby filmy, které Akademie má, byly co nejlépe využity*. Má se dopsati JP[MAP], aby uspořádala promítání nových filmů.

Americká výprava sebrala při jízdě na lodi značnou částku a žádá od MAP návrh na rozdělení. Podle návrhu Klírova *usneseno doporučiti americkému výboru*, aby věnoval: 1/3 sbírky Národní radě (na vydávání Věstníku), 1/3 MAP na vydávání vědecko-populárních příruček, 1/3 České matici technické na podporu vydávání překladů klasických spisů anglických a amerických o vědeckém vedení práce. [...]

A AV ČR, fond MAP, k. 16, i. č. 305, Schůze vědecké rady MAP. Originál, strojopis, listy 3, 4, psáno na s. 5, 7.

¹ Rudolf Sládeček (1857–1928), český montanista a manažer; správce různých, zejména státních dolů; 1911–1917 šéf hornicko-hutnického oddělení zemské vlády v Sarajevu; aktivně činný v MAP (předsesta IV. odboru).

² František Klokner (1872–1960), český technik; absolvent české techniky v Praze; 1899–1920 konstruktér Pražské mostárny; 1909–1939 působil na pražském ČVUT; 1921 zakladatel a do 1939 přednosta Výzkumného ústavu hmot a konstrukcí stavebních (tzv. Kloknerův ústav).

9

1921, 24. června, Praha

Zpráva o poradě zástupců výpravy Národního sdružení amerického v Národní radě československé

Důvěrné!

Zpráva o důvěrné poradě zástupců výpravy Nár[odního] sdružení amerického v Národní radě československé dne 24. června 1921.

Poradu zahájil uvítáním hostů předseda NRČS Prokůpek.

Vůdce výpravy *dr. Pecival*, profesor univerzity v Chicagu, ve své řeči uvádí, že hosté našli poměry v Československé republice daleko lepší, než jaké očekávali. Velkou závadou spatřuje v tom, že československý americký tisk uveřejňuje ponejvíce zprávy špatné o Československé republice, kdežto zjevy dobré zpravidla vůbec nekomentuje, a žádá v této věci nápravu.

Účelem výpravy jejich bylo v první řadě vzdání poctu popraveným dne 21. června 1621. Doznává, že zdaleka nečekali takového uvítání, jakého se jim dostalo, a takových poct, třebaže věděli, že je budeme vítati jak z lásky, tak z povinnosti. Pokud se týče československo-amerického tisku, předpokládá, že návštěva tato bude mít na československo-americký tisk podstatný vliv. Zmínuje se též o pozvání učiněném kanceláří prezidenta republiky do hradní zahrady a praví, že má dojem, že je na Hradě více demokracie, než pod Hradem. Ohledně dalších styků Národní rady v Americe s Československou národní radou v Praze jest toho názoru, že tyto mají se omezovati na otázky národnostní a kulturní, kdežto otázky politické povahy mají býti opomíjeny.

*Reditel Seifert*¹ zmínil se, že má býti v dohledné době uskutečněn „Penzionát J. A. Komenského“ pro děti emigrantů. Místo pro budovu věnoval již J. Svoboda v Tróji.

Člen Národního sdružení Kubeč polemizuje s vývodem *dr. Pecivala* a uvádí, že Národní rada v Americe bude dělat politiku též, a to již z toho důvodu, že jest třeba čeliti důrazně maďarské a německé propagandě v Americe. Promlouvá o poměrech v Národní radě americké a uvádí, že z revoluce těžili vlastně jen v Americe katolíci. Na neurovných poměrech a sporech mezi americkými krajany nesou vinu dle názoru řečníka též poměry v ČSR.

Mluví dále o naší legaci a o vyslanci Štěpánkovi praví, že pracuje dobře a dobře využívá politického pozadí.

Paní *Ludvíková* z Chicaga podává námět, zda by mohla býti uskutečněna její myšlenka výměny dětí československých mezi Amerikou a ČSR, a slibuje si mnoho od akce této pro vzájemné poznání se a pro udržení národního vědomí u americké kolonie.

Pan *Kostorys* z Texasu připojuje se k návrhu paní *Ludvíkové* ohledně výměny dětí (na handl). Uvádí dále, že již větší počet amerických krajanů uvažoval o tom, že by investovali svoje úspory do podniků v ČSR, dosud však že je od toho odrážely dle jejich názorů ne dosti pro ně jasné názory na soukromý majetek ČSR, a činí výtky českoslo-

venskému zákonodárství, že tímto způsobem odvrací emigranty od návratu. Dodává, že sám interesován jest na těžení petroleje v Americe a že mohl by svých zkušeností dobře využití na Slovensku, že však nepodnikne ničeho, dokud nenabyde lepších názorů o našem zákonodárství, pokud se týče soukromého majetku. Žádá tedy v tomto směru přesných informací a povšechného informování krajanů v Americe.

Odb[orový] rada *Velemínský*² zmiňuje se o tom, že v československém zákonodárství nebylo vůbec pamatováno na nutné úlevy pro vracející se emigranty a že jest nutno po této stránce naše zákonodárství revidovati. Jako pozitivní výsledek výpravy amerických hostů viděl by v tom, kdyby došlo konečně k realizování ústředního československého knihkupectví v Americe. Zmiňuje se dále o kulturní propagandě a propagandě filmové. Projevuje vřelé politování nad tím, že odvolán byl z Washingtonu ing. Špaček, který z vlastní iniciativy zasílal ministerstvu školství filmy a jiný informační materiál, a že nebylo postaráno o náhradu.

Profesor Láznovský³ podává námět, aby ve smyslu emancipace od tzv. germánské kultury a přimknutí se ke kultuře anglo-saské bylo pomýšleno na vypravení českých knihoven veřejných i ústavních a popřípadě i soukromých knihami anglo-americkými. Náhradou za to by česko-americká veřejnost mohla dostati jistou kompenzaci v českých knihách sebraných zájemníky o knihy anglické. Námět tento byl s velkým povděkem kvitován od amerických hostů a v následující poradě po skončené schůzi uvolil se prof. Láznovský vypracovati konkrétní návrh.

Z celého jednání vyplynulo:

- 1) že jest třeba věnovati zvýšenou pozornost a péči službě krajské;
- 2) že informace ciziny pokládá se za nesmírně důležitou z hlediska národního a že se volá po jejím prohloubení a zdokonalení.

O pronesených námětech bude podrobně jednáno ve schůzi dne 29. tohoto měsíce dopoledne v Národní radě československé.

V Praze dne 28. června 1921.

Ing. Ruml

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojopis, 3 listy, psáno na s. 1, 3, 5.

¹ Augustin Seifert (1873–1955), publicista, první tajemník Národní rady české a od 1918 ředitel kanceláře Národní rady československé.

² Karel Velemínský (1880–1934), státní úředník, překladatel a pedagog.

³ Patrně Bohuslav Láznovský (1882–1944), středoškolský profesor.

10

1921, 27. června, Praha

Poradní schůze s Američany

Poradní schůze s Američany konaná dne 27. června 1921 ve Vyšší dívčí škole, Praha II, Školská ul[ice].

Na své 3. schůzi 16. komitét IV. skupiny Jednoty přátel Masarykovy akademie práce rozhodl se použití současného zájezdu členů Československého národního sdružení v Americe do naší vlasti a požádati naše milé hosty o pomoc v naší snaze povznést domácí průmysl a zlepšiti trpný osud ubohých našich domácích výrobců. Laskavostí tajemníka Československého národního sdružení pana kap[itána] Tůmy svolána byla na pondělí dne 27. června 1921 o 10. hod[ině] společná informační schůzka do Domo-va Československého [červeného] k[říže] v budově Vyšší dívčí školy ve Školské ulici. Za Jednotu přátel Masarykovy akademie práce dostavil se přednosta kanceláře pan ing. Vondrák, členové 16. kom[ise] tajemník pan ing. B. Kühnel, Čechoameričan pan Scherber, ref[erent] ing. Kuřil a Slovák pan ing. C. Pecho-Pečner, za ministerstvo sociální péče dostavil se pan konsulent[!] Nápravník. Vzdor tomu, že schůze oznámena byla teprve v sobotu odp[oledne], dostavilo se mnoho pánů i dam z našich milých hostů.

Tajemník pan ing. B. Kühnel zahajuje sch[ůzi] a vítá přítomné. 16. kom[ise] chce organizovati domácí průmysl, jenž provozuje se po většině v krajích, kde není jiného průmyslu a kde ani chudá půda nedá obživu četným rodinám.

Krutý osud lidu zabývajícího se domácí výrobou se ještě velice zhoršil po válce, neboť předváleční jeho zaměstnavatelé byli většinou z kruhu vídeňského obchodnictva, jež nebylo si po převratu jisto podporou našich úřadů. Na důkaz dnešní bídě čte dva dopisy z postižených krajů a vřele se přimlouvá, aby vzácní naši hosté američtí byli nám všemožně nápomocni v boji proti této bídě, hlavně prodejem výrobků našeho lidu v Americe.

Pan S. Prokůpek z Omahy, Neb[raska], upozorňuje, že on i přítomný jeho vzájemný přítel pan Tesař jsou již členy na západě založené odbočky Jednoty přátel Masarykovy akademie práce, a slibuje ochotně svou pomoc. Naše lněné textilie a krajky najdou v Americe jistě dobré odbytiště. Pan kons[ulent] Nápravník poukazuje na to, že nynější nedostatek mezi domácími výrobci zaviněn jest valnou měrou nynější světovou obchodní stagnací. Musíme se snažiti nejenom prodávati odbytoschopné výrobky, nýbrž zaváděti nové předměty výroby místo staré výroby předmětů dnes neprodejných. Doufá, že v dohledné době bude možno opět získati potřebné suroviny z Ruska a že umožní se potom plně zaměstnati naše tkalce plátna, kapesníků, šátků, ubrusů, běhounů atd. Co se týče jemných výrobků, možno zaopatřiti práci ihned.

Totéž platí i o výšivkách a krajkách. Výrobci těchto trpí nejvíce tím, že nemají dosud žádné organizace. Před válkou výborně prosperoval bratislavský závod „Isabella“, jenž pod maďarskou vlajkou a pomocí svých zástupců Maďarů prodával hlavně slovenské

výrobky. Závod tento byl likvidován, jedná se však o jeho obnovu a bylo by dobře využít jeho světové obchodní zavedenosti. Naši američtí přátelé mohli by fedrovati^a naše výrobky buď bona fide^b nebo, což by bylo ještě vhodnější, po živnostensku. Co se hraček týče, bylo jich po převratu skoupeno a vyvezeno mnoho, to však bylo více následkem národního hnutí a propagace našimi americkými Čechy. To dnes již nebude. Dnes nutno bezpodmínečně řídit se dle vkusu a přání odbytiště a tj. lehko možno, neboť dovednost našich výrobců jest neobmezená. O domácí výrobě perletě a skla nemožno mluvit, neboť výroba tato díky své organizaci blíží se již velkopřumyslu. Mnoho by však mohli američtí Čechové pomoci převzetím zastoupení jednotlivých firem, které se z valné části počestňují. Perleťáři organizováni jsou ve svazu, v jehož čele stojí Čechoameričané, a mohlo by se tu jednat snad o rozmnožení zahraničních zástupců a hledání nových odbytišť. Totéž platí asi o keramice. Řada žáků bechyňské školy keramické založila v Americe svou vlastní výrobu, nedostačí však ani zdaleka americkému konzumu.

Kovový domácí průmysl dodává své výrobky větším prům[yslovým] závodům, Amerika mohla by snad mít zájem o kované drobné předměty, hlavně hřeby.

Pan Dvořák z Chicaga vyslovil svůj zájem o některé drogy[!] a nitěné knoflíky, o něž by snad byl v Americe velký zájem vzhledem k větší trvanlivosti oproti dosud užívaným knoflíkům perleťovým. K tomu podotýká pan kons[ulent] Nápravník, že dosavad nitěné knoflíky, které se u nás vyrábí v Jablonném a mezi Volary a Prachaticemi, odbíraly domácí továrny prádla. Knoflíky pro Ameriku musely by býti vyráběny dle tamějšího vkusu. Pan Dvořák má dobré zkušenosti s prodejem našich výrobků v Americe. V hračkářství máme velkého konkurenta v Japonsku. Dobře jde v Americe na odbyt jistý druh dřevěných korálů. Skleněnými korály jest trh zaplaven. Pan Olmer upozorňuje, že v Chicagu založena právě velká českoamerická společnost na dovoz československého zboží, jež jistě by mnoho mohla učiniti v prodeji našich domácích výrobků. Naproti tomu dlužno si povšimnouti toho, že v Milwaukee a Wisconsinu^c založeny byly dvě továrny na hračky. Pan Olmer přivezl s sebou část výrobků těchto továren a jest ochoten vzorky ty předložit.

Člen 16. kom[ise] pan Scherber (Čechoameričan) srdečně vybízí své krajany ku spolupráci a nabízí, aby se Československé nár[odní] sdružení přetvořilo v odbočku JPMAP, jež bude pracovati nevýdělně kryjíc pouze své vlastní výlohy. Přítomný předseda krajského výboru pan J. Veselý myslí, že stačí, vytvoří-li se pouze zvláštní odbor při Československém národním sdr[užení] pro podporu našeho domácího průmyslu. Na stížnost pana Dvořáka do jisté nesolidnosti někt[erých] našich československých exportérů a do stěžování zahraničního obchodu některými našimi úřady odpovídá pan kons[ulent] Nápravník, že se tu jedná většinou o nově založené neoborné závody. Naše úřady pro zahraniční obchod jsou v likvidaci. Místo nich nastoupí nyní celní tarif, který bude jistě nejlepší směrnici našeho zahraničního obchodu.

Pan ing. Kühnel v doslovu mluví o poměrech na Slovensku, znovu upozorňuje na hroznou bídu, která panuje mezi našimi domácími výrobci a na návrh pana Scherbe- ra vyzývá vzácné hosty k nové schůzce, jež určena na 5. července dopoledne. Děku-

je všem milým krajanům za zájem i slib pomoci a schůzku končí. Doufáme, že i příští schůze bude tak plodná jako prvá a že uskuteční se úzké sblížení našich drahých krajanů zaoceánských s naší snahou o podporu nejubožejších z ubohých domácích výrobců, a nepochybujeme, že přátelé naši američtí ujmou se věci se svou tolikrát již osvědčenou láskou ke všemu českému a rádi připojí nový list ku svému věnci zásluh o kulturní a hmotné povznesení naší drahé republiky.

A AV ČR, fond MAP, k. 221, i. č. 637, Schůze JPMAP. Originál, strojepis, 4 listy, psáno na s. 1, 3, 5, 7.

^a Fedrovat – podporovat, napomáhat.

^b Bona fide – v dobré víře.

^c Psáno: Milvalke a Visconsil.

11

1921, 27. června, Přítoky u Kutné Hory
František Holub¹ Masarykově akademii práce

Pánové!

Děkuji zdvořile za pozvání ku zúčastnění se vyjížďky ku prohlídce podniků družstevních a zemědělských v kraji Králo-Hradeckém před vyjížďkou do Poříčí u Trutnova.

Zúčastním se milerád vyjížďky této a nadále bych prosil, by mi bylo sděleno, kdykoliv bude nějaká vyjížďka podnikána týkající se hlavně zemědělství.

Mám zájem o povznesení zemědělství v naší Československé republice, jakož i rád bych seznal, co lepšího je zde oproti zemědělství v Americe, hlavně pěstování obilí a v mlékařství i chovu čistokrevného dobytka mlékařského.

Bude-li nám možno zakoupiti si potřebnou rozlohu pozemku (třeba i bez budov) v úrodném kraji, jest nás dosti zde s výpravou Národního sdružení československého, kteří bychom rádi se zde usadili a dle našich schopností a zkušeností v Americe nabytých zde k rozvoji zemědělství napomáhali.

Doufáme, že Vaším spolupůsobením můžete nás uvést do styku se zemědělskou radou (či úřadem zemědělským), jenž dnes právě luští pozemkovou reformu ohledně vyvlastnění a rozdělení velkostatků způsobem nejlepším a nejhodnějším. Snad po výměně názoru a náhledu s krajanými zámožnými mohl by Váš slavný úřad v něčem pokračovati, možno úspěšněji ku lepšímu bytí Republiky československé a zemědělství vůbec. Přicházíme ze všech končin Spojených států severoamerických, kde podmínky úspěšného rolničení (či farmaření) jsou tak rozdílné tam, liší se velice podnebím, půdou i polohou svou. Víme, že obilní hospodářství zde je na vysokém stupni, co se všestranného zemědělství týče, v Americe následkem věnování se více jistému odboru zemědělskému jsou rolníci pokročili a vynikají ve svém oboru.

Děkujíc Vám předem za Vaši ochotu, s jakou nám vycházíte vstříc, jsem vždy k službám Váš

Frant. Holub v. r.
Přítoky
p. p. Kutná Hora

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Opis, strojopis, 2 listy, psáno na s. 1, 3.

¹ Srv. dokument č. 14.

12

1921, 4. července, Praha

Masarykova akademie práce Československé národní radě v Americe

Ctěná Národní rado.

S radostí potvrzujeme příjem Vašeho listu ze dne 13. června 1921¹ a děkujeme srdečně za oznámení daru Kč 45 000, tj. čtyřicet pět tisíc korun československých, které užijeme ve prospěch Americké korespondence.

Oznamujeme Vám dále, že jsme dnes v den oslavy neodvislosti Spojených států amerických přijali z rukou pana dr. Pecivala prapor americký, který bude znamením a upomínkou nám drahou Vaší lásky a obětavosti, zástavou naší věrnosti a vděčnosti k Vám. Pod ním chceme jít cestou Vámi ukázanou, cestou práce a demokracie, „která chrání slabé a jíž podrobiti se musí i silný“, jak řekl Váš vůdce dr. Pecival dnes.

Filmy americké výpravou přivezené převzala MAP a přičiní se o jejich využití k prospěchu obecnému co nejlépe.

Těšíme se na Vaše sdělení ohledně toho, jak by Americká korespondence měla být upravena a chceme rádi dohodnouti se s Národní radou v Praze.

Ohlásíme listy veřejnými, aby neposílal lid žádosti za podporu na nemožné věci, přirozeně marně.

Jsmo ochotni nešvaru tomu čeliti a čekáme formulář žádosti Vámi sestavený. Konečně oznamujeme, že jsme s Jednotou přátel MAP vypracovali řád, dle kterého Vámi usnesený fond pro studie v Americe má se řídit a v život uvádět, a Jednota zaslala jej dne 18. května 1921 pod čís[lem] 2527 na pana ing. Stan[islava] Špačka, ataše československého vyslanectví ve Washingtonu, ke schválení, abycho[m] zvěděli tamější názory.

Prosíme, račte se přičiníti, možno-li, o vyřízení této věci.

Opětujeme přání všeho zdaru a srdečné pozdravy za Ústřední prac[ovní] výbor MAP

Zimmler
předseda

A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 538, Americká korespondence. Originál, strojopis, 2 listy, psáno na s. 1, 3. Adresováno: Czechoslovak National Council of America, 3734 West 26th Street, Chicago, Ill[inois].

¹ Srv. dokument č. 7.

13

1922, 8. dubna, Praha

Zpráva o činnosti MAP přednesená na druhém valném shromáždění MAP

Druhé valné shromáždění Masarykovy akademie práce.

[...]

Gener[ální] tajemník dr. Zd[eněk] Bažant přednesl pak tuto zprávu o činnosti Masarykovy akademie práce pro druhé valné shromáždění.

[...] Z daleké ciziny přišla, a přece jest nám velice blízká, hojná návštěva Československého národního sdružení z Ameriky, jež nám přivezla darem americkou vlajku a devět technických filmů v ceně 75 000 Kč. Naše Akademie uspořádala těmto milým hostům slavnostní uvítání v Obecním domě, ve kterém jim byl sdělen dr. Hodáčem, ing. Klinderou a ing. Bořkovcem obraz našeho úsilí technického a hospodářského i nynějšího stavu naší republiky. Mimo to byla s americkými hosty řada schůzek přátelských a debatních. Celá tato významná návštěva byla připravena našim vyslanectvím ve Washingtonu. Program pro pobyt u nás vypracovala „Americká korespondence“, připojená k „Jednotě přátel MAP“, jež se starala o vše, co s pobytem amerických Čechoslováků u nás souviselo; tato korespondence pracuje od počátku na prohloubení styku s naší americkou větví. [...]

A AV ČR, fond MAP, k. 11, i. č. 302, Výroční valná shromáždění MAP. Tisk: Věstník Masarykovy akademie práce, 1922, roč. 2., č. 1, květen, s. 3.

14

Účastníci výpravy Českého národního sdružení v Americe do Československa

Seznam vynikajících členů výpravy ČNS do Prahy v červnu 1921.

Dr. Josef P. Pecival, předseda ústředního výboru ČNS, lékař v Chicagu, předseda Národní rady, horlivý funkcionář v českém spolkovém životě.

Ferdinand Musil, tajemník ústředny ČNS, žurnalista a básník.

Frank J. Kubeč, člen ústředny ČNS, předseda krajského výboru ČNS pro Chicago, pozemkový obchodník v Cicero, Ill[inois].

Jan Mrázek, místopředseda ČNS, soukromník, býv[alý] hostinský v Chicagu.

Jan Dlouhý, člen ústředny ČNS, tesařský kontraktor.

Karel Kouba, člen ústředny ČNS, vládní zřízenec v Chicagu, Ill[inois].

Paní Bohumila Ludvíková, člen ústředny ČNS, ředitelka Ludvíkovy divadelní společnosti v Chicagu.

Paní Julie Hrychová, člen ústředny ČNS, horlivá pracovnice v národních a svobodomyšlných organizacích.

Václav Sekyra, tajemník krajského výboru ČNS v New Yorku.

Josef Trčka, předseda krajského výboru ČNS v Clevelandu, spoluzakladatel deníku Svat.

August F. Sobotka, předseda distriktního Svazu českých katolíků, bankovní úředník v Chicagu.

Rev[erend] Jan Sekera, katol[ický] farář z Omahy.

Paní Ernestina Švehlová, vdova po Janu Švehlovi, slovenském vůdci v Chicagu, důležitá pracovnice v slovenském spolkovém životě.

Paní Olga Mamatejová, choť Alberta Mamateje, konzula v Pittsburgu, býv[alého] předsedy Slovenské ligy.

Vincenc Faltýs, kapelník z New Yorku, dříve v Egyptě a na Rusi.

Slečna Žofie Majerová, učitelka v Chicagu, úřednice Včelek, ČNS.

C. G. Fouček, lékárník v Chicagu, jeden z nejstarších osadníků.

Rudolf Wlodek, obchodník v Ciceru, předseda Nár[odně] soc[ialistické] besedy J. V. Frič.

A. J. Čejka, soukromník ze St. Louísu, vlivný v kruzích ČSPS.

L. L. Kostorys, pozemkový obchodník z Corpus Christi, Texas.

Šimon Rokůsek, z Omahy, býv[alý] starosta Sokola, župy střední a člen krajského výboru ČNS.

W. F. Severa, vyrabitel léků v Cedar Rapids, Iowa, předseda Matice vyššího vzdělání.

F. C. Horáček, bankéř z Omahy.

Emil Folda, z Clarkson, Nebr[aska], předseda pěti bank v Nebrasce.

F. J. Sadílek, předseda státní banky ve Wilber, Nebr[aska], dříve činný v republikánské straně.

Dr. Josef Šimeček, lékař ve Swanton, Nebr[aska].

Dle předběžného odhadu bude asi jedna třetina účastníků výpravy z Chicaga, jedna třetina ze západu, a jedna třetina z měst východních. New York, Pittsburgh, Cleveland a Detroit.

Asi jedna čtvrtina přihlášených jsou farmáři, a jen asi 10 procent Slováků.

Seznam účastníků výpravy Českého národního sdružení do Československa 1921

Jméno:	Bydliště	Povolání	Zajímá se o:
Ambroz Jakub	Chicago	kovodělník	
Bednarova Anna	Cleveland, Ohio	domácnost	
Belohlavek Frant[išek] s rodinou	Flint, Michigan	rolník	
Benda F. E.	Chicago	krejčí	vyjížd'ky
Benes Emil	Chicago	řezník	vyjížd'ky
Bouckova Barbora	Pittsburgh, Pensylvánie	služka	
Brabcova Albina	Pittsburgh, Pensylvánie	vdova	
Brejla Josef	Chicago		vyjížd'ky, lázně
Bruna Josef	Newport, Massachusetts	krejčí	
Chmelikova Rozalie a dcera	Joliet, Illinois	domácnost	vyjížd'ky
Crandallová Marie	Chicago	švadlena	
Calek Jindrich	Chicago	strojník	výroba traktorů, mluvit k Sokolům, vyjížd'ky
Capova Anna	Dearborn, Michigan	domácnost	vyjížd'ky
Cejka Ant[onín] J.	St. Louis, Missouri, předseda krajského výboru CNS	krejčí	vyjížd'ky, chce přednášeti
Cerný Josef	Cleveland, Ohio	dělník	
Cicovsky Josef a žena	Chicago	obchodník	vyjížd'ky
Cochnar Josef	Morse Bluff, Nebraska	farmář, dělník	
Dedicová Marie	Chicago		
Dezort Josef	Virginia, Nebraska	rolník na odpočinku	vyjížd'ky
Dlouhý Jan	Chicago, člen ústředny CNS	tesařský kontraktor	vyjížd'ky, stavby
Dlouhý Václav, dcera a syn	Chicago	horník	zemědělství
Dolezalová Frant[išek]	Cicero, Illinois	domácnost	
Dolenský Jan a žena	Duquesne, Pensylvánie	dělník	zemědělství
Dusek Jaroslav	Elkhart, Indiana	hudební nástroje	hudební nástroje, vyjížd'ky
Finková Josefa a syn	Cicero, Illinois	domácnost	
Filipi Adolf	Cedar Rapids, Iowa	řezník	řeznictví
Fischerová Ruzena	Chicago	domácnost	vyjížd'ky
Fischer James	Virginia, Nebraska	rolník	vyjížd'ky
Folda Emil a žena	Clarkson, Nebraska (rozený v Americe), má švagrovou dr. Olgu Stastnou u YMCA v Praze	bankéř	bojiště ve Francii, vyjížd'ky
Foltyn Petr	New York	foukač skla	sklářství, vyjížd'ky
Frcka Josef	Cleveland, Ohio, předseda krajského výboru ČNS	prodavač	průmysl, obchod, přednášky, vyjížd'ky

Frohlich Jan a žena	Braddock, Pensylvánie	soukromník	vyjížd'ky
Frochlichova Paulina	Chicago	domácnost	
Froulova Barbora a dcera	Chicago	domácnost	
Geletic Michal	Duquesne, Pensylvánie	dělník	zemědělství
Hains Jan	Kenosha, Wisconsin	řemeslník	průmysl, vyjížd'ky
Hajek Matej, žena a syn	Chicago	na odpočinku	vyjížd'ky
Herold Vaclav a žena	Cicero, Illinois	krejčí	krejčovství
Hochova Antonie a syn	Chicago	švadlena	
Holub Frant[išek]	Prairie View, [Texas]	rolník	zemědělství
Hopp Alois a žena	Chicago	na odpočinku	vyjížd'ky
Horacek F. C. a žena	Omaha, Nebraska	bankéř	vyjížd'ky, bankovníctví
Horacek Jakub a žena	Brainard, Nebraska	bankéř	vyjížd'ky, bankovníctví
Horacek J. Otto, žena a dcera	Chicago	klenotník	vyjížd'ky, granáty, klenoty
Horky Frant[išek]	Chicago	obchodník	obchod
Hruby Simon a žena	Chicago	soukromník	
Hruzova Marie	Chicago	domácnost	
Hueber Jan	Chicago	krejčí	usadí se
Hybner Vaclav	Chicago	cukrář	usadí se
Hurkova Josefa	Baltimore, Maryland	vdova	
Hurka Rudolf	Chicago	obuvník	obuvnictví
Jahoda Frant[išek], matka a 5 dětí	New York City	truhlář	
Jakoubkova Antonie a matka	Chicago	švadlena	
Janac Josef	Chicago	rolník	rolnictví
Janovska Anna	Highland Park, Illinois	kuchařka	usídlení
Jecna Ruzena	Baltimore, Maryland	domácnost	
Jelinkova Adela	New York City	vdova	vyjížd'ky
Jirasek Josef a dcera	Cicero, Illinois	domácnost	vyjížd'ky
Jisova Marie a dcera	Chicago	domácnost	vyjížd'ky
Johanek Josef a žena	Chicago	dělník	vyjížd'ky
Jonas Josef, žena a 3 dcery	Scio, Oregon	rolník	zemědělství
Kabelova Emma	Cicero, Illinois	ošetřovatelka	vyjížd'ky
Karlovsky Jan a dcera	Chicago		stavitelství, lázně, vyjížd'ky
Kaspar Vaclav a žena	Chicago	soukromník	vyjížd'ky
Kinstova Lillian a matka	Cicero, Illinois	domácnost	
Klecka F. V.	Chicago	obchod ovocem	
Kleckova Marie a dcera	Chicago	vdova	vyjížd'ky
Kočmoud Jan	Chicago	restauratér	
Kopecky Frant[išek] a žena	Dallas, Texas	krejčí	

Kopeccky Josef	Long Island, New York	na odpočinku	
Kopeccky Jan	Beatrice, Nebraska	krejčí	
Korouš Vaclav a syn	Cicero, Illinois	pekař	vyjížděky
Kouba Karel	Chicago, člen ústředny CNS	soukromník, úředník	zpracování dřeva, vyjížděky
Kozeluh Jan	Hanover, Pensylvánie	krejčí	krejčovství
Kralova Terezie	Detroit, Michigan	domácnost	
Kriz Frant[išek]	Omaha, Nebraska	krejčí	
Ksir Jan	Chicago	soukromník	
Liskova Vilma	San Francisco, Kalifornie	komorná	usídlení
Littvova Ludmila	Chicago	domácnost	vyjížděky
Ludická Anna	Chicago	domácnost	
Lukova Albina a dcera	Berwyn, Illinois	domácnost	
Maca Vaclav, žena a dcera	Omaha, Nebraska	obuvník	obuvnický průmysl
Majerova Zofie	Chicago	korespondentka	ruční práce
Marsikova Arnostka	New York	domácnost	
Marik Josef, dcera a syn	Cicero, Illinois	krejčí	krejčovský průmysl
Masikova Frant[iška]	Racine, Wisconsin	vdova	usídlení
Matoušková Marie	New York City	modistka	
Midla Jan	Duquesne, Pensylvánie	strojvedoucí	
Michal Viktor	Indiana Harbor, Indiana		
Minarik Josef a syn	Clarkson, Nebraska	natěrač	
Majzís Antonín	Chicago	notář	
Mrazek Jan	Chicago	strojník	strojnictví
Nachtmannova Marie	Chicago	domácnost	vyjížděky
Neumann Zikmund	Cleveland, Ohio	sklenář	
Novák Alois	Chicago	obchodník	zelinářství
Olmer Vaclav a žena	Chariton, Iowa		vyjížděky
Pav Josef	Chicago	kovář	
Pecirková Julie	Detroit, Michigan	vdova	
Pivonka Frant[išek]	Chicago	zedník	stavitelství
Plavcák Jan	Duquesne, Pensylvánie	dělník	
Plosova Zuzana	Brooklyn, New York	služebná	usídlení
Podlesáková Marie	Chicago	domácnost	
Pokorný Cenek	Detroit, Michigan	na odpočinku	vyjížděky
Polena Antonín, žena a dcera	Chicago	hasič	rolnictví
Popelka Frant[išek]	Omaha, Nebraska	pekař	usídlení
Radova Aloisie	Stamford, Connecticut	služka, tajemnice pomocného odboru	
Richter Antonín a žena	Chicago	malíř porcelánu	keramika
Rokusek Simon	Omaha, Nebraska	pekař	

Růžička Frant[išek]	Sioux City, Iowa	obuvník	zemědělství
Olsavicki Michal	Monessen, Pensylvánie	obchodník	přednášky
Rehakova Ludmila	Braddock, Pensylvánie	domácnost	
Risky Vaclav	Chicago	na odpočinku	vyjížd'ky
Sadilek F. J.	Wilber, Nebraska	na odpočinku	vyjížd'ky
Sedlon Josef	Chicago	koželuh	koželužny
Sekora Jan	Omaha, Nebraska	vychovatel	přednášky
Sekyra William	New York City, tajemník krajského výboru CNS		usídlení
Skala Josef	East Islip, L[ong] I[sland]	dělník	
Smrha Karel	Chicago	klempř	vyjížd'ky
Sobotkova Aloisie	New York City	domácnost	
Sobotka August	Chicago	bankovní úředník	obchod
Sucha Vaclav a žena	Chicago	na odpočinku	vyjížd'ky
Splavec Karel	Chicago	kontraktor	stavitelství
Svatom Vaclav	Atlanta, Georgia	dělník	vyjížd'ky
Santrucek Frant[išek]	New York City	pozlacovač	
Sebrlik Viktor	Ogema, Wisconsin	obchodník	
Sebkova Ruzena	Cicero, Illinois	domácnost	
Sediva Anna, dcera a syn	Jersey City	domácnost	usídlení
Sevcik Vaclav	Berwyn, Illinois	kontraktor	stavitelství
Simcik Antonin	Omaha, Nebraska	pekař	pekárenství
Simecek Josef	Swanton, Nebraska	lékař	
Sistek Alois a žena	Cleveland, Ohio	dělník	
Siska Josef	Detroit, Michigan	dělník	
Skarda Josef	Iowa City, Iowa	dělník	
Severa Vaclav	Cedar Rapids, Iowa	lékárník	dobročinné a výchovné ústavy, školy a vyjížd'ky
Skoda Vojtech	Los Angeles, Kalifornie	kožešník	vyjížd'ky
Smid Alois	Cedar Rapids, Iowa	zavaděč plynu	
Stebetak Karel a žena	Manly, Iowa	obchodník	
Stetka Karel, manželka, dcera a syn	Cedar Rapids, Iowa	domovník	
Svecova Karolina	Chicago	švadlena	krejčovství, vyjížd'ky
Tejcka Jan a žena	Chicago	na odpočinku	
Tomaskova Josefa	Chicago	domácnost	
Trckova Rosa	Willmette, Illinois	komorná	vyjížd'ky
Tregler Josef	Passaic, New Jersey	obchodník	vyjížd'ky, přednášky
Tucek Karel	Chicago	sklepník	vyjížd'ky
Tylnerova Marie	Chicago	domácnost	
Vanova Antonie	Chicago	domácnost	

Vesela Anna	Chicago	dělnice	
Vesela Božena	Chicago	vdova	vyjížďka
Vimr Jan, žena a dcera	Detroit, Michigan		vyjížďky
Vonka Josef a žena	New York City	holič	
Voparil Jan	Iowa City, Iowa	obuvník	vyjížďky
Votanek Ladislav a žena	Chicago	sladovník	usídlení
Vozkova Anna a syn	Detroit, Michigan, pokladnice odbočky CNS		
Vojtech Emanuel	New York	řezník	řeznictví
Vyleta Václav	Cicero, Illinois	krejčí	vyjížďky
Wavrova Paulina	Wood River, Illinois	domácnost	
Wlodek Rudolf	Cicero, Illinois	obchodník	potravinářství
Zahradka Josef	Lankin, North Dakota, tajemník odbočky CNS	rolník	vyjížďky
Zajobal Josef	Chicago	dělník	
Zeman Antoni	Cleveland, Ohio	strojník	
Zeman Frant[išek]	Wilber, Nebraska	na odpočinku	
Zichova Marie	Chicago	studentka	vyjížďky
Zidek Josef a žena	Chicago	strojník	

*A AV ČR, fond MAP, k. 93, i. č. 537, Styky s americkými Čechoslováky. Originál, strojo-
pis, 7 listů, psáno na s. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13.*

Recenzovali

JUDr. Ivan Dubovický, Ministerstvo zahraničních věcí

Mgr. Jan Kahuda, Národní archiv

Resumé

Masaryk Academy of Labour and the trip made by American Czechs to Czechoslovakia in 1921 (Document publication)

This publication aims to contribute towards knowledge of meetings between American Czechs on the one hand and the inhabitants of the newly established Czech Republic on the other hand in the period shortly following the end of the First World War. The actual selected case of a visit made by American Czechs in 1921 is closely connected to the initial operation of the newly established Masaryk Academy of Labour. This is of interest not just as one of the cases in which contacts were fostered between Czechoslovakia and Czechs living on the North American continent, but also as proof of the efforts being made by the young state to develop its economic, technical and scientific potential. This issue was also one of the main areas of interest at the Masaryk Academy of Labour.

Translated by Melvyn Clarke.

FEBRUÁRY,
1922

FARM MECHANICS

TITLE REGISTERED, U. S. PATENT OFFICE.

A Monthly Magazine Featuring Farm Improvements
Machinery, Equipment, Farm Buildings

HENRY FORD
and His Power Farm
in this issue

Interstate
Basic Open Hearth
Alloy Steels

Meets requirements of largest and most discriminating users.
It is used in large tonnages by the Ford Motor Company and other exacting manufacturers of automobiles, motor trucks and tractors.

Interstate Iron and Steel Co.
Chicago.

POZVÁNÍ
K SLAVNOSTNÍMU
UVÍTÁNÍ

VÝPRAVY ČESKOSLOVENSKEHO
NÁRODNÍHO SDRUŽENÍ Z AMERIKY.

OBE CNÍ DŮM, SMETANOVA SÍŇ.

SOBOTA, 18. ČERVENA.

ZAČÁTEK O 16. HODINĚ 30 MINUT

(4 HOD. 30 MIN. ODPOL.)

POŘAD:

AMERICKÁ HYMNA

PROF. B. WIEDERMANN (VARHANY).

ZAHÁJENÍ PREZIDENTEM

MASARYKOVY AKADEMIE PRÁCE

PROF. DR. ING. A. KLÍREM.

PROJEVY ZÁSTUPCŮ ODBORNÝCH KORPORACÍ.

PROSLOV VŮDCE AMERICKÉ VÝPRAVY.

ZÁVĚREČNÁ ŘEČ PREZIDENTA M. A. P.

MASARYKOVA AKADEMIE PRÁCE.

**Výprava Československého
Národního Sdružení
v Americe
1921.**

**Pořad slavností, zájezdů a
návštěv a j.**

**Kancelář výpravy:
Praha II., Školská ulice číslo 17.**

Pokyny pro účastníky výpravy Československého Ná- rodního Sdružení v Americe.

**Kancelář výpravy jest v budově Přípravky vyšší
divčí školy, Praha II., Školská ul. 17.**

V kanceláři nalezno každý účastník výpravy a každý
člen Čsl. N. S. z Ameriky vždycky radu i pomoc ve
všech záležitostech.

Ke kanceláři se nejlépe dostanete, použijete-li elek-
trické dráhy č. 6 nebo 14.

Každý policista Vám poví, kde se kancelář nalézá
a kudy se k ní dostanete. Na budově vlaje americký
praporek.

V kanceláři si můžete koupiti nebo zamluviti listky
do divadel, k různým slavnostem, do koncertů, na Olym-
piadu atd. atd.

Dozvíte se tam vždycky o společných vycházkách,
zájezdech a pod., které budou pro americké hosty pořá-
dány. Kancelář Vám opatří při společných výletech
listky na parníky i vlaky. Proto dobře učiňte, zajdete-li
dříve do kanceláře výpravy.

Jsou tam vyloženy zdejší i americké časopisy.
Můžete si v písmě vyříditi svoji korespondenci.

1

Poradíme každému, když si bude přát, i v záleži-
tostech obchodních.

V budově stojí 140 lůžek, které jsou členům vý-
pravy k dispozici. Přijdete-li kdykoliv do Prahy ve dne,
či v noci, najdete vždycky čisté lůžko a zdarma.

Zavazadla, přivezete-li sebou, odevzdejte do skla-
diště, kdež za ně ručí skladník.

Ještě jiné výhody poskytuje Vám naše kancelář,
která učinila všechno, co bylo v její moci, jen abyste
byli spokojeními.

Na zdar!

Emil Tůma,
říditel Americké Korespondence.

JAROSLAV NAUMAN :

AMERIČANŮM.

Co srdce pojí — molte, nerozdvojí,
vždy znovu váší srdce tklivý hlas.
Přes čas i prostor jsme jen přece svoji,
nic nerozdělí, neodolá nás!

Mý tušili, když nejlhře nám bylo,
že kdosi milý v dálece vzpomíná
a to nás, větre, často posílilo,
až přišla ždaná spásy hodina.

A pak teprv poznali jsme cele,
jak pod hvězdou jste vlnkou povstali,
jak zděsili jste vraha nepřítel
a co jste všechno pro nás konali!

Nuž jste zas tady mezi námi chvíli,
přišli jste rodnou půdu polbit,
stínům svých předků jste se poklonili,
jichž strašný osud pomohli jste mstit!

Podlehlo „temno“ v spravedlivém boji,
pomocí vaší přišlo — svítání.

Co srdce pojí — moře nerozdvojí!
Buďte nám drazí, buďte vítání!

5

PORAD

slavností, zájezdů, návštěv a j.

pořádaných k počtě členů výpravy

Československého Národního

Sdružení v Americe.

Příjezd do Chebu:

Vojenská hudba: Hymny.

Uvítání zátupci: Národní Rady, Zahraníčního mí-
nisterstva, Masarykovy Akademie Práce, Úřady,
Jednotou přátel M. A. P., Čsl. Červeného Kříže.

Příjezd do Plzně:

Vojenská hudba: Hymny.

Pozdrav městské rady a úřadů.

Cestou pozdravuje výpravu na všech stanicích obyvatelstvo.

Zastávky: Rokycany, Zdice, Beroun, Smíchov.

Příjezd do Prahy:

Vojenská hudba: Hymny.

Krátké uvítání starostou měst pražských Dr. K. Baxou.

7

PRŮVOD PRAHOU DO MĚŠT. BESEDY.

Uvítací řeči: Starosta měst pražských Dr. K. Baxa; prezident Národní Rady A. Prokůpek; zást. vlády: min. Popelka; amer. vyslanec: R. Crane; Českosl. obce legionářské dr. J. Patojdi; bývalý vyslanec, leg. rada Jan Masaryk; vůdce výpravy Dr. Pečival.

V ečeře. Koncert sokolských trubáč. sborů. Odchod pro zavazadla do kanceláře výpravy Čsl. N. S. ve Školské ul. č. 17.

V sobotu 18. června.

Dopol. o 10. hod.: Sraz všech účastníků výpravy v kanceláři výpravy Čsl. N. S. — V 10 hod. vůdčové k poradě v Nár. Radě.

O 11. hod.: Oficiální návštěva starosty měst pražských na radnici. — Proslav. — Prohlídka radnice.

Odpol. 4-50.: Slavnostní uvítání členů výpravy Čsl. N. S. Masarykovou Akademií Práce, Jednotou Přátel Masarykovy Akademie Práce.

Program :

Americká hymna, zahraje na varhany prof. B. Wiedermann.

Zahájí prezidentem Masarykovy Akademie Práce, prof. dr. A. Klírem.

Proslav předsedy Jednoty Přátel Masarykovy Akademie Práce inž. R. Žižky.

Proslavy členů vlády.

Proslav vůdce americké výpravy.

Závěrečný proslav presidenta M. A. P.

9

V neděli 19. června.

Pořad slavnosti na Růžovém paloučku:

O 11. hodině uvítání presidenta, zástupce vlády a hostů z Ameriky.

Státní hymny zapěje spolek „Vlastimil“.

Ant. Klášterský: „Růže exultantí“.

Mistr Alois Jirásek: Slavnostní řeč.

Odevzdání pomníku veřejnosti.

Sbor.

O 12. hodině odjezd do Litomyšle.

*

Pořad slavnosti

y Litomyšli:

O 2. hod. státní hymny (hudba čl. p. pl. č. 30).

Prof. Jiř. V. Klíma: Slavnostní řeč.

Odevzdání pomníku veřejnosti.

Hudba.

Po 3. hodině prohlídka města a zemské odborné školy.

Přijede do Prahy o 11. hod. večer.

Odpoledne: olympiada.

Večer: Schůzka na Žofíně.

11

Pondělí 20. června:

Dopoledne o 9. hodině sraz u Staroměstské radnice. Prohlídka. Pomník M. J. Husi, Malé náměstí, Klimentinum, Náměstí u Karlova mostu.

O 10. hodině: Návštěva Náprstkovy Musea.

Odpoledne o 4. hod. sraz u Vyšší divé školy. — Čaj; Čsl. Červ. Kříž, v zahrádě svých ústavů v Krči. — Autobusy.

Večer o 9. hod.

SMUTEČNÍ SLAVNOST

na Staroměstském náměstí.

Sraz v 8. hod. v kanceláři výpravy, Školská ul. 17.

Pořad: 1. Zpěv Československé Obce Pěvecké. 2. Řeč předsedy poslanecké sněmovny Národního Shromáždění Fr. Tomáška. 3. Zpěv Československé Obce Pěvecké.

Úterý 21. června:

Dopoledne o 10. hodině: Smuteční slavnost na Staroměstské radnici v zasedací síni. — Pozvání v kanceláři výpravy.

Program: 1. Zpěv. 2. Proslav prof. Urbánka. 3. Položení věnce na místo poprav.

Odpoledne o 5. hodině odjezd autobusy na Bílou Horu. Položení věnce na mohyly.

Večer: Žatce: odjezd v 16.23 (4-23), do Žatce v 18.48 (6-48).

Smuteční slavnost.

Odjezd ze Žatce: ráno 6.58, v Praze 9.30.

13

Středa 22. června:

Dopol. o 10. hod.: Český film. Ukázky práce v republice; pořádá J. P. Masarykovy Akademie Práce v Biografu »Světovoz», Vodičkova ul.

Odpo. o 3. hod.: Prohlídka Národopisného Musea. Sraz před Kinského zahradou na Smíchově. (Trať elektr. dráhy 9, 12 a 13.)

Večer: Národní dům na Smíchově. — Uvítá starosta města a senátor V. J. Klofáč.

Čtvrtek 23. června:

Dopol.: Sraz 9.30 u mostu Palackého. (Trať elektr. dráhy č. 6, 7, 14.) — Prohlídka Ringhoferových závodů a Smíchovského pivovaru.

Odpo.: Výstava ve Stromovce. Sraz o 3. hod. před výstavištěm, Praha VII. (Trať č. 3 a 6.)

Večer o 7. hod.: Slavnostní představení v Národním divadle na počest amerických hostů. Smetanova.

„PRODANÁ NEVĚSTA“.

Vstupenky jsou ke koupi v kanceláři výpravy, nejdříve do 22. června.

Pátek 24. června:

Ráno: Výlet na Karlův Týn. Prohlídka brady a zástávka v ševněm lesním divadle. — Píkník v lese. Odjezd bude oznámen.

Zaznamy na výlet a zálohu 20 Kč přijímá kancelář výpravy do 23. června. — Příjezd do Prahy večer.

Sobota 25. června:

Dopoledne: Sraz v 8.30 u kanceláře výpravy a od-

15

jezd autobusy na voj. letiště ve Kbelích. — Prohlídka letadel čsl. armády. — Volné lety. — Odborné vysvětlení.

Odpoledne: Zahradní slavnost v zámeckém parku na Hradčanech. — Pořádá kancelář dr. Přemysl Šamal a legální řada Jan Musaryk. — Začátek v 5 hod. Odjezd auty o 4:45 od kanceláře výpravy.

Neděle 26. června:
Dopol v 10 hod.: Položení věnců na hroby popravených legionářů, K. Havlíčka Borovského, Fügnera a Tyrše, K. Jonáše.

Staz o 9:30 před kanceláří výpravy. Odjezd autobusy.
Odpoledne: Olympiada.

Pondělí 27. června:
Dopoledne: Doporučujeme návštěvy muzea: Národní, Václavské nám.; Technické, Hradčany; Městské, Poříč; Uměl, průmysl, profi. Nár. Shromáždění.
Oapoledne: Doporučujeme prohlídky Prahy. Přihlášky k společným prohlídkám do soboty 25. června.

Večer: Koncert v Riegrových sadech na Vínohradech.

Úterý 28. června:
Dopoledne: Výlet parníkem do Štěchovic a Svatojanských proudů. Úchvatné přírodní krásy. Odjezd o 7. hod. ranní parníkem od Palackého nábřeží. Přihlášky do 26. června. Záloha 20 Kč. Oběd v lese. Koupání. Jízda proudy na přáměch.

Středa 29. června:
Dopoledne: V 9 hod. pomady u Čsl. Národní Rady. Průvod D.T.J. Prahou.

16

Odpoledne: Olympiada.

Večer: Symfonický koncert v restauraci na Letné.

Čtvrtek 30. června:

Zjezd do Kutné Hory. Odjezd 8:23 z Denisova nádraží. Zastávka v Kolíně. Uvítání a prohlídka města. Odjezd do Kutné Hory v 1:02 odpo., příjezd do Kutné Hory 1:32 odpo. Uvítání a prohlídka města. Odjezd do Prahy 20:40 (8:40). Přihlášky v kanceláři výpravy do 28. června. — Záloha 50 Kč.

V pátek 1. července:

Výlet parníkem do Klecan. Odjezd z přístaviště. Jízda Prahou a třemi zdymadly. — Ukázka české technické zdatnosti. — Položení kytice na pomník V. Beneše Třebitzského.

Oběd v Roztokách.
Návrat vlakem večer. — Přihlášky do 30. června. — Záloha 10 Kč.

V sobotu 2. července:

Doporučujeme prohlídky Prahou: Vyšehradský hřbitov. — Starý židovský hřbitov. — Malostranské památky.

Porady i přívodecové v kanceláři.

Večer: Koncert: Zofín. — Střelecký ostrov. — Letná. Riegrovy sady.

V neděli 3. července:

Návštěvy slavností, jichž seznamy jsou v kanceláři.

17

V pondělí 4. července:

Den prohlášení americké neodvislosti.

Slavnost 4. července 1921.

V 8 hod. ráno: Zdvížení vlajky.
Shromáždění Američanů.

Přečtení proklamacie.

Voj. hudba: Hymny.

Pochod do Městanské Besedy, kdež bude v 9:30 h.
manifestační schůze Národní Rady.

V 11 hod. dopol.: Slavnostní shromáždění v Obecním
domě.

Odpol. o 2. hod.: Slavnost na Zofině. — Hudba.

Večer: Ohňostroj. — Rej na řece.

Jedním z nejdůležitějších zájezdů bude jistě

zájezd na Kladno

dne 10. července

na župní slet sokolský,

kdež bude cvičiti několik tisíc cvičenců a evičenek.

Kdo neviděl loňský slet, jistě zajede 10. července na
Kladno.

Výprava vyjede z Prahy v neděli dne 10. července
rychlíkem z Masarykova nádraží v 7:18 hod. ráno.

Příhlášky do 8. července ráno.

Další zájezdy a slavnosti budou oznámeny v novinách.

V kanceláři lze se přihlásiti

k zájezdu na Moravu, na Slovensko a do Vídně.

Příhlášky se zálohou 100 Kč možno učiniti třeba i př
semně do 5. července.

Daniela BRÁDLEROVÁ

Jan HÁLEK (ed.)

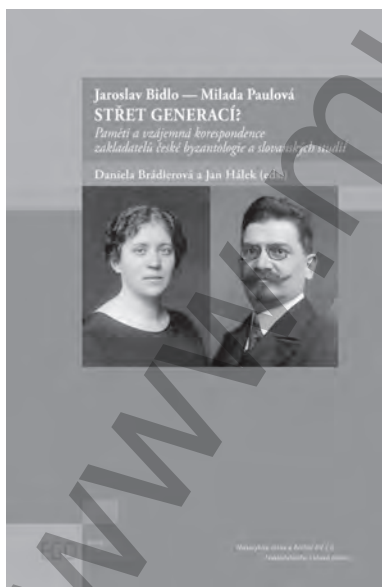
Jaroslav Bidlo – Milada Paulová.

STŘET GENERACÍ?

Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií.

Ed. Ego. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.,
Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 568 s.
ISBN 978-80-7422-350-1.

Profesor Jaroslav Bidlo (1868–1937) a jeho žačka Milada Paulová (1891–1970) jako spoluzakladatelé české byzantologie a slavistiky patří dodnes k významným představitelům naší historické vědy. Spojovalo je nesporné nadání k vědecké práci, svědomitost a preciznost, pevná vůle, pečlivost a v neposlední řadě ctižádostivost. Oba dokázali, pokud to považovali za nutné, za své zájmy rovněž úspěšně bojovat i mimo univerzitní půdu. Rozdělovala je však občas nezvládnutá emocionalita a neústupnost i názor na postavení vědy ve společenském a politickém životě. Díky dosud nepublikovaným dokumentům můžeme sledovat nejen osobní a profesní růst obou aktérů, ale i vývoj oborů, jejichž studiu se celý život věnovali, včetně českého univerzitního a společenského života. Editované dokumenty jsou rovněž zajímavým pramenem pro studium dějin meziválečné Jugoslávie.

Druhé „vyhnání“ Ivana Svitáka z Československé akademie věd¹

JAN MERVART

Ivan Sviták's „Second Expulsion“ from the Czechoslovak Academy of Sciences

Abstract: Ivan Sviták was first expelled from the Philosophy Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences and from the Communist party in the middle of 1964. During the Prague Spring of 1968, he was allowed to work at the Institute again. The documents presented here concern with Sviták's later and definite expulsion in 1969. It sheds light on the post-1968 “normalization” process in the Czechoslovak Academy of Sciences as well as on the personal activities of the individual participants in this case (especially Ivan Sviták and the Philosophy Institute's director Radovan Richta). Sviták appears here as an intellectual who did not want to end up in exile but who simultaneously opposed the process of normalization.

Key words: Ivan Sviták, Radovan Richta, normalization, Czechoslovak Academy of Sciences.

„Copak mne považujete za takového osla, že bych z obavy před jedním imperialismem vsadil na druhý, že bych obětoval to jediné, co opravdu mám – názorovou konzistenci – za životní standard spotřební selanky?“²

Úvod a ediční poznámka

Filosofický ústav (FÚ) ČSAV procházel od poloviny padesátých let pozoruhodným destalinizačním vývojem. Na jeho půdě se odehrávaly první diskuse snažící se vymánit vědu ze schémat marxismu-leninismu, zároveň zde vznikala celá řada prací (*Husitská ideologie* Roberta Kalivody, *Dialektika konkrétního* Karla Kosíka, *Civilizace na rozcestí* Radovana Richty), jež se v tehdejší poststaliniském Československu i za jeho hranicemi těšily značné pozornosti. Ve zkratce řečeno: filosofie, do značné míry institucionálně zaštitěná právě FÚ ČSAV, se podílela na prosazování reforměkomunistické agendy ve vědní politice, výrazným způsobem vstupovala také do formování intelektuálního kvasu šesté dekády 20. století. Původní filosofická díla byla recipována širokou čtenářskou obcí, jejich autoři hojně přispívali do kulturně-politických časopisů a často

1 Za kritické připomínky k tomu textu děkuji anonymním odborným recenzentům, stejně jako kolegovi Josephu Grim Feinbergovi a Vitězslavu Sommerovi.

2 Viz dokument A 7, 17. května 1969, New York, Ivan Sviták odborové organizaci Filosofického ústavu ČSAV.

vystupovali v roli veřejných kritických intelektuálů. Stranické ideologické orgány přitom s výjimkou roku 1968 na filosofy často nahlížely jako na revizionisty a proti některým jejich publikacím vedly ideologické kampaně. Po nástupu Gustáva Husáka byly mimo jiné právě v československé filosofii nalézány kořeny „pravicového oportunistu“ vedoucímu ke „kontrarevolučním tendencím“ Pražského jara 1968.

Mezi nejvýraznější postavy české intelektuální scény šedesátých let patřil filosof, básník a publicista Ivan Sviták. Nejednalo se sice o systematického filosofa či soustředěného myslitele rozvíjejícího výrazné téma, jeho eseje týkající se umění či racionalistické myšlenkové tradice se ovšem těšily značné popularitě a zcela zapadaly do tehdejší společenské atmosféry.³ Jako jeden z mála prodělal Sviták již roku 1964 zkušenost propuštění ze zaměstnání a následného vyloučení z KSČ.⁴ Oproti svým kolegům se tak již v polovině této dekády propracoval k postojům, jež mnoho z nich zaujímal až v éře normalizace. Sviták byl kritický jak vůči pozdnímu režimu Antonína Novotného, tak vůči reformním snahám svých bývalých kolegů a později i politiků. Ještě na sklonku Novotného vlády byl podroben trestnímu stíhání ve věci „hanobení republiky a jejího představitele“ za veřejné přednesení provokativního textu Desatero příkázání pro mladého intelektuála.⁵ V průběhu Pražského jara 1968 patřil k příznivcům neúspěšného pokusu o obnovení sociální demokracie a záruku společenských změn spatřoval v nezávislých organizacích občanského a nikoliv stranického charakteru. Patřil mezi přední podporovatele Klubu angažovaných nestraníků, pro nějž zformuloval neoficiální manifest Vaše nynější krize.⁶ Kvůli výbušné povaze a neutuchajícímu sarkasmu byl také oblíben v tehdejší studentské hnutí, kterému konvenovala jeho nekompromisnost vůči oficiálnímu i intelektuálnímu reformismu. Není tedy náhodou, že největší publikační prostor našel právě v časopise *Student*.⁷

Uvolnění roku 1968 současně Svitákovi umožnilo návrat do původní instituce. Poté co byl z čela Filosofického ústavu ČSAV na jaře 1968 odvolán neoblíbený a stranickým vedením na počátku šedesátých let dosazený Vladimír Ruml, nastoupil jako prozatímní

3 Srv. SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963; TÝŽ. *Montaigne*. Praha: Orbis, 1966; zejména potom TÝŽ. *Lidský smysl kultury: Eseje*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968.

4 Toto téma zpracoval v dnes již klasické studii Jiří Křestřan. Nedávné opětovné přečtení tohoto textu mě inspirovalo jednak k názvu a jednak ke zpracování této edice dokumentů. Viz KŘEŠŤAN, Jiří. Opožděná reportáž o neopožděném kultu. Vyhnutí Ivana Svitáka z Akademie věd v roce 1964. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Eds. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 2001, s. 259–267.

5 Viz SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec. Dialektika demokratizace 1968–1969*. Praha: Naše vojsko, 1990 (dále též: *Kulatý čtverec*), s. 14–15.

6 Text vyšel původně v *Literárních listech* (přetisk in *Student*, 1968, č. 18, s. 1, 7) viz tamtéž, s. 52–59.

7 Ačkoli na univerzitě působil spíše sporadicky, studentské prostředí mu bylo blízké a snažil se na něj působit již dříve. Ostatně první trestní stíhání za „hanobení republiky“ si vysloužil roku 1967 díky přednášce Desatero příkázání pro mladého intelektuála na Palackého univerzitě v Olomouci.

ředitel do této instituce spoluautor Akčního programu KSČ Radovan Richta.⁸ Ten také Ivana Svitáka na základě usnesení prezidia ČSAV z 27. března 1968 v dubnu znovu přijal do pracovního poměru. Nutno podotknout, že Richta jako jeden z mála šéfů humanitně zaměřeného pracoviště setrval v ředitelské funkci i po nástupu normalizace a od roku 1970 vedl „mamuti“ Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV. Svitákovi se nedostalo roku 1968 požadované osobní omluvy od předsedy ČSAV F. Šorma, který se pod prvním Svitákovým „vyhazovem“ roku 1964 výrazně podepsal. Předsednictvo ČSAV mu ale v atmosféře veřejných rehabilitací přislíbilo urychlené vyřízení ročního stipendia na anglické University of Leeds nebo v USA,⁹ na něž měl nastoupit na jaře 1969. Mezitím ovšem přišla invaze „spřátelených armád“ a Ivan Sviták se ocitl díky účasti na semináři v rakouském Alpbachu za hranicemi, odkud v tisku okamžitě proti vojenské agresi protestoval. Následně nastoupil vědeckou stáž (září 1968 – červen 1969) na Columbia University ke Zbigniewu Brzezinskému – jednomu z autorů konceptu totalitarismu a přednímu kritikovi komunistických režimů – což pro Svitáka nebylo vzhledem k československému vývoji nejšťastnější.

Kvůli předchozímu veřejnému angažmá byl Sviták trnem v oku sovětských orgánů,¹⁰ československých bezpečnostních složek i samotného reformního stranického establishmentu. Pro první byl symbolem „kontrarevoluce“, pro druhé nepohodlnou osobou kazící „politickou taktiku“. Kvůli prchlivé a krajně nevypočitatelné povaze však nebyl příliš oblíben ani v intelektuálních kruzích.¹¹ Po absolvování zahraničního stipendia se ovšem

- 8 Vzhledem k Richtovu angažmá ve vrcholné politice ovšem ústav prakticky řídil jeho zástupce Josef Zumr.
- 9 Do Leedsu měl Sviták odjet již v roce 1965, první propuštění z ČSAV však této cestě zamezilo. Roku 1968 mu bylo zajištěno až po osobní urgenci u Šorma, v níž si Sviták stěžoval na skutečnost, že se mu doposud nedostalo „ani morální ani hmotné satisfakce“ a že podle odpovědných orgánů ČSAV nejsou pro jeho cestu do Anglie k dispozici devizové prostředky (dopis I. Svitáka předsedovi ČSAV F. Šormovi z 27. června 1968). O několik dnů později Šorm odpověděl, že dal pro vybavení stipendia patřičné pokyny (dopis předsedy ČSAV F. Šorma I. Svitákovi z 3. července 1968 a dopis F. Šorma řediteli Ústřední hospodářské správy ČSAV dr. Jaromíru Machovi z 3. července 1968). Mimo to dal předseda ČSAV neprodlený pokyn Josefu Mackovi, aby Nakladatelství ČSAV zahájilo se Svitákem jednání ohledně případného vydání jeho prací (dopis F. Šorma J. Mackovi z 3. července 1968). Viz Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Archiv Akademie věd (dále: AV ČR), fond Vědecké kolegium filosofie a sociologie ČSAV 1963–1968, k. 8, i. č. 52.
- 10 V souvislosti s tématem této edice je ovšem třeba říci následující: z dostupných materiálů nevyplývá, že by sovětské orgány měly přímý zájem na Svitákově „odstranění“. Považovaly ho sice za „kontrarevolučního“ publicistu, nicméně vzhledem k tomu, že nezastával žádnou skutečnou funkci, byl patrně pod hranicí jejich rozlišovacích schopností. Viz VONDROVÁ, Jitka. *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, díl 4/4. Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969. Praha – Brno: Ústav pro soudové dějiny AV ČR – Doplněk, 2011.
- 11 Příkladem reakce na Svitákovu problematiku chování je dopis Olega Suse z 22. května 1968: „Milý pane doktore, to se nedělá, abyste mně stvrzoval osobním dopisem, že mohu dát do Hosta (7/68) Váš rukopis Ne trestu smrti, který jsme zde měli po celé měsíce od r. 1967 a stále s ním počítali, a abych se zároveň dozvěděl, že jste dal rukopis Studentu, kde je již vysazen a vyjde (dnes jsem

chtěl do Československa vrátit a vehementně od září 1968 usiloval o legalizaci stávajícího pobytu ve Spojených státech amerických. Uvědomoval si, že jako humanitně zaměřený intelektuál je bytostně spjat se svým posluchačstvem. Příznačné jsou v tomto ohledu jeho sebrané přednášky z podzimu 1968, které, ač byly předneseny před americkým publikem různých univerzit, nesou v rukopise podtitul „*antiseminář pro studenty zimního semestru 1968–1969 Filosofické fakulty Univerzity Karlovy*“.¹² Sám autor tuto okolnost přiznal v dopise Antonínu Jaroslavu Liehmovi psaném již z kalifornského Chica roku 1972, kde na tamější státní univerzitě po ztroskotání možnosti návratu do Československa zakotvil jako řádný profesor filosofie: „*Byl jsem stejně jako Ty zajatcem pražského myšlení dost dlouho i zde, ale nad psaním knížky jsem si uvědomil, že nejsem schopen docílit objektivity, že píšu vlastně pro pražské studenty...*“¹³

V únoru 1970 odebraly československé úřady Svitákovi státní občanství, v červnu stejného roku na něj Krajská prokuratura v Praze podala žalobu pro trestný čin podvracení republiky a v nepřítomnosti byl Městským soudem v Praze odsouzen k osmi a půl letům odnětí svobody. Mezitím se Sviták pokoušel bránit propuštění ze zaměstnání právně. V srpnu 1969 podal na Filosofický ústav ČSAV prostřednictvím svého právního zástupce žalobu, jež byla Obvodním soudem pro Prahu 1 po výslechu R. Richty 11. prosince 1969 zamítnuta, následně ovšem obnovena díky Svitákovu odvolání a definitivně zamítnuta Městským soudem v Praze 20. března 1970.¹⁴

V následujících dvaceti letech Sviták poměrně pravidelně, byť nevyváženě, přispíval do exilových periodik¹⁵ a šířil vlastním nákladem vydávané soubory aktuálních i starších esejů („Chico University Press“ nebo „Chicoslovak Academy of Science“¹⁶), některé vydal také v exilovém nakladatelství Index.¹⁷ Podobně jako předtím v Praze, zůstával však i v exilu jistým „outsiderem“ stojícím mimo hlavní vlivové skupiny. Do Československa se vrátil bezprostředně po listopadových událostech roku 1989 a do své smrti

*mluvil s Tomášem Pěkným). S těmito mravy můžete táhnout ke Křovákům. (Pokud se znění rukopisu pro Studenta kryje se zněním pro Hosta). Nasrat!** Viz Národní archiv (dále: NA), fond Ivan Sviták, k. 9. Zákroky vůči jeho publikacím ovšem začaly již v říjnu 1968, kdy byla v jihočeském nakladatelství Růže z výroby stažena jeho kniha *Filosofie pro Elišku* (viz NA, fond ÚV KSC – Oldřich Švestka, sv. 6, a. j. 90, Nakladatelství Růže. Zpráva o nevydaných publikacích).

12 Viz NA, fond Ivan Sviták, k. 2, Nový horizont. Publikováno jako kapitola Peripetie. Problémy národů. Podzim 1968. In SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec*, s. 142–189.

13 SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec*, s. 267. Publikováno jako Dopisy přátelům. 1. A. J. Liehmovi. *Svědectví*, 1973, roč. 12, č. 45, s. 90–92.

14 NA, fond ÚV KSC – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54. Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním.

15 Nejčastěji do časopisů *Listy*, *Národní politika*, *Proměny*, *Studie*, *Svědectví*.

16 Srv. např. SVITÁK, Ivan. *Nevědecká antropologie: dialectica modo bohemico demonstrata*. 1. Chico: Chicoslovak Academy of Science, 1983; TÝŽ. *Nevědecká antropologie*. 2. Chico: Chicoslovak Academy of Science, 1983; TÝŽ. *The freedom machine: absurdity on wheels*. Chico: 1988.

17 Srv. např. SVITÁK, Ivan. *Dialektika moci: redundantní informace 1969–1970*. Köln: Index, 1973; TÝŽ. *Dialektika pravdy: triáda byrokratizace*. Köln: Index, 1984; TÝŽ. *Dialektika dějin*. Köln: Index, 1989.

v říjnu 1994 se aktivně účastnil tehdejšího levicového intelektuálního a politického života.¹⁸ Podobně jako se od poloviny šedesátých let kriticky vymezoval vůči „hlavnímu proudu“, zůstal i na sklonku svého života v opozici.

Jakkoliv by bylo záslužné edičně zpracovat první Svitákovo „vyhnání“ z ČSAV nebo samotný soudní proces, byla nakonec zvolena kauza počínající zářím 1968 a končící srpnem 1969. Ze Svitákova bohatého životního příběhu poodkrývá sice jen jednu z mnoha peripetií, vrhá ale zajímavé světlo na normalizační mechanismy a proměňující se atmosféru v Československé akademii věd. I když průběh Svitákova propuštění vykazuje obdobný vzorec jako u jiných pracovníků ČSAV, kteří po srpnu 1968 zůstali v zahraničí (neplacená dovolená – snaha o legalizaci pobytu – ukončení pracovní dovolené – výzva k návratu na pracoviště – ukončení pracovního poměru),¹⁹ nejednalo se v jeho případě o zcela běžný postup. Promptnost Svitákova propuštění v době, kdy samotné oficiální československé orgány nabádaly „zbytečně nezíráct kontakt s československými občany a neuzavírat jim možnost návratu do vlasti“,²⁰ je jistě vedle změněných politických konstelací nutné připsat také osobnosti hlavního protagonisty. Sviták se jednoduše vymykal standardům všech prostředí,²¹ v nichž se pohyboval a v nichž se

18 Viz HOLUBEC, Stanislav. Ivan Sviták v letech 1990–1994. K dějinám polistopadové levice. *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2001, roč. 170, č. 1–2, s. 89–113.

19 Viz HÁLEK, Jan. Srpen 1968 a pokusy pracovníků ČSAV o legalizaci svých dlouhodobých pobytů v zahraničí (edice dokumentů). *Práce z dějin Akademie věd*, 2012, roč. 4, s. 239–266.

20 HÁLEK, Jan. *Ve znamení „bdělosti a ostražitosti“: Zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV (1953–1971) v dobových dokumentech*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, s. 208, dokument 52, Stanovisko generální prokuratury ČSSR k materiálu předloženému ministerstvem vnitra dne 27. ledna 1969 pro schůzi předsednictva vlády pod názvem „Zásady pro postup vůči československým občanům, kteří po 21. 8. 1968 zůstali v cizině“.

21 Aníž bychom ho chtěli na tomto místě heroizovat, zdá se, že navzdory přijetí marxisticko-leninské ideologie zůstával imunní vůči ztotožnění se se stalinskou „očisťující“/represivní praxí. Navštěvuje tomu minimálně Svitákův dopis jednomu z předních studentských „vyakčňovatelů“ Jiřímu Pelikánovi z 28. listopadu 1948. Dopis svou dikcí není nepodobný textům předkládaným v této edici, proto stojí za extenzivnější citací: „Kolego Pelikáne, obracím se právě na Tebe, protože nemohu předpokládat, že by prospěcháři a žbabělci byli ochotni hájit něco, z čeho nemohou mít osobní profit, jako například v této věci, asi zbytečně. Víím, že Ty sám jsi o správnosti postupu akčního výboru přesvědčen, a že tedy nemám naději na úspěch. Ale přece jen je lepší mluvit s Tebou, ne se klanět před politickými prostituty. Slyším, že jste vyloučili ze studia na všech vysokých školách Gavendu, Mestenhausera, Rennera atd. Měl bych mlčet, protože morálka a etické normy jsou produktem vládnoucí třídy, jejíž exponent pokládá za samozřejmé dívat se bez zájmu, jak fackují jeho několikaletého vládního kolegu. Dobrý příklad a dostatečný omluvný důvod. Ale v některých věcech, zvláště v rozpoznávání dobra a zla, je ještě mnoho lidí nevyčleřitelně dogmatických. A tak se omlouvám za eventuální nemorálnost a za hloupé skrupule, domnívám-li se, že provádíte křivdu. Ale toho netřeba dbát, právě tak jako argumentů, které jsou už docela zbytečné. Nezbyvá mi tedy než poprosit Tě jménem svým i Tvých kolegů (bez jejich vědomí a s vědomím dokonale beznadějnosti tohoto kroku), abyste trest zmírnili v jednoroční vyloučení ze studia nebo alespoň počítali s brzkou amnestií. Nezavil-li se socialismus ovšem toho, z čeho vyrostl: soucitu s poniženými. PS: „Spravedlnost je matematika humanity.“ T.G.M.“ Viz NA, fond Ivan Sviták, k. 29. Na téma Svitákovy činnosti v této době více viz MERVART, Jan. Věčný rebel Ivan Sviták: středoevropský intelektuál mezi východem

až s obsedantní důsledností snažil uhájit pozici intelektuála, který si za všech okolností zachovává (hyper)kritický distanc od každodenní skutečnosti.

Pro lepší čtenářovu orientaci ve sledování celé kauzy jsou dokumenty rozděleny do třech částí (A, B, C), přičemž úvod (nultou část) tvoří výměna dopisů mezi Krajskou správou StB a Radovanem Richtou. První a nejrozsáhlejší (A) představuje konvolut dopisů mezi Ivanem Svitákem a jeho bývalým kolegou, nyní ředitelem a normalizátorem Filosofického ústavu ČSAV Radovanem Richtou. Nutno říci, že mezi antropologicky laděným marxistou Svitákem a vedoucím autorského kolektivu *Civilizace na rozcestí*²² vyvstávaly vzájemné antipatie již v šedesátých letech. Zatímco Richta se přikláněl k socialistickému projektu orientovanému na profesionalizaci a expertní management, surrealisticky laděný Sviták vyzvedal roli svobodného umění při formování člověka a společnosti. Oba postoje byly součástí intelektuálního prostředí šedesátých let, avšak zatímco Richtova stanoviska měla blízko k oficiálnímu reformnímu proudu v KSČ, Sviták plédoval za krajní společenskou pluralitu při zachování základního rámce společensko-výrobních vztahů. Jestliže Sviták se automaticky musel na počátku normalizace stát personou non grata, Richtovo ztotožnění s tímto projektem nemuselo nutně pramenit pouze z osobního oportunismu. Do značné míry naopak vycházelo z jeho chápání socialismu jako efektivního uspořádání společnosti, pro něž nebyly kategorie humanistického marxismu a liberálních svobod rozhodující. Předložené dopisy ovšem Richtův myšlenkový svět příliš neodkrývají a představují ho spíše jako akademického funkcionáře podílejícího se na raně normalizačním „obnovování pořádku“.²³ Svitákův myšlenkový svět zato odráží prakticky všechny listy, zejména potom dopis odborové organizaci Filosofického ústavu ČSAV z května 1969. Zajímavým dovětkem k tomuto případu je stanovisko Ústavu státu a práva ČSAV ke Svitákovu propuštění, které pod patronací Viktora Knappa a pod dozorem předsedy ČSAV Františka Šorma schvalovalo Richtův postup – název „druhé vyhnání“ tak má svoji logiku.²⁴ Skutečnost, že první dva jmenovaní mu-

a západem. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Ed. Sylva Sklenářová. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2007, s. 125–126.

- 22 Kniha byla přeložena do mnoha jazyků, zaznamenala velký mezinárodní ohlas a v českém prostředí vyšla krátce po sobě hned třikrát. Viz RICHTA, Radovan et al. *Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda, 1966 (1. vyd.), 1967 (2. vyd.), 1969 (3. vyd.).
- 23 Ve Svitákově kauze byl tento podíl skutečně aktivní, neboť to byl právě Richtův návrh na Svitákovu formální propuštění, který ústavní rada projednávala již 13. ledna 1969. Tehdy byl případ odložen a proces propuštění byl obnoven na osobní Richtovu intervenci po návratu z léčebného pobytu 8. května (dokument A 6), neboť se mezitím „potvrdily informace o jeho protisocialistické činnosti“. Viz NA, fond ÚV KSČ – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54, Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním.
- 24 V této souvislosti je nutno dodat, že Sviták patřil mezi ty, jež v druhé polovině padesátých let postihla kampaň proti revizionismu. Tehdy musel na čas opustit Filosofický ústav a byl poslán do Kyjova studovat „společenskou vědomí mas“. Sám tedy propuštění z ČSAV roku 1969 patrně vnímal jako „třetí“ vyhnání; kyjovské intermezzo je ovšem ve srovnání s rokem 1964 či 1968/69 nesrovnatelné a lze jej přirovnat spíše k „pracovní dovolené“ než k výraznějšímu administrativnímu

seli z vedoucích funkcí odejít a třetí se stal jedním z pilířů „nového pořádku“ v ČSAV, svědčí o mnohem komplikovanější historicitě dané situace, než dovolují zachytit striktně vedené hranice mezi normalizací a šedesátými lety.

Druhá část (B) se skládá z korespondence Ivana Svitáka s československým velvyslanectvím ve Washingtonu a s orgány Ministerstva vnitra. Tyto, stejně jako předchozí dopisy, dokládají jednak Svitákovu marnou snahu o legalizaci jeho zahraničního pobytu, jednak nepřímo potvrzují zájem daného ministerstva o Svitákův osud. Stejně jako předchozí část mají tyto dokumenty nesporný tragikomický rozměr: zatímco dopisy z podzimu 1968 se nesou v relativně strohém úředním duchu, se zvětšující se beznadějí povoluje autor otěže svého sarkasmu a nevyhýbá se ani osobním, často ovšem vtipným, insinuacím.²⁵

Svitákovu snahu o legalizaci pobytu ukazují také dopisy jednotlivým tvůrčím svazům soustředěné ve třetí a nejskromnější části (C). Zde stojí mimo jiné za povšimnutí pisatelova jednoznačná podpora činnosti svazů po „srpnové invazi“, v níž spatřoval důsledný odpor proti nastupující normalizaci – „fašistoidnímu režimu“. O několik měsíců dříve si přitom pěstoval image „osamělého stíelce“ a poměrně ostře například kritizoval Svaz československých spisovatelů pro jeho „intelektuálské elitářství“ a salónní reformismus autorského okruhu *Literárních novin* (v březnu 1968 obnovených jako *Literární listy*).

Současně je příznačné, že zatímco se roku 1964 proti Svitákovu vyloučení z ČSAV postavili jeho kolegové ve Filosofickém ústavu (zejména tamější Závodní organizace KSČ), solidarizoval s ním Svaz československých spisovatelů a další intelektuálové (nakonec našel uplatnění ve Filmovém ústavu), v této době se kromě odborové organizace Filosofického ústavu²⁶ a dílčích přímluvců²⁷ za filosofa nacházejícího se za hrani-

zákroku. Na souvislost mezi touto zkušeností a jeho dílem poukazuje FEINBERG, Joseph, Grim. *Love, Surrealism and Revolution*. Chicago: Charles H. Kerr (v tisku), cit. z rkp., s. 9–10.

25 Podobný charakter mají Svitákovy dopisy z poloviny šedesátých let související s jeho prvním propuštěním. Z mnoha příkladů uvedme závěr z dopisu dr. Davidovi, náměstkovi generálního prokurátora: „Zklame-li mne i tentokrát má důvěra ve zdravý rozum lidí, institucí, ba i aparátů, pak ovšem skončím odůvodněně, logicky, oprávněně, ba dokonce filosoficky tam, kde zastávce zdravého rozumu končit musí – za mřížemi. Ale, mimochodem, soudruhu náměstků, kam jinam patří filosof, jestliže zdravý rozum vede za mříže? Jako s Pascalovým ‚argumentem sázky‘, vyhrávám v obojí případě, přičemž Vás ovšem prosím, abyste starého Pascala (feudál!) nebral příliš doslova, protože mám trochu revma a chladné místnosti mi nesvědčí. Se soudružským pozdravem a s nadějí na pokojovou teplotu svého dosavadního života...“ (NA, KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, fond 02/1 (předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971), sv. 128, a. j. 135, inf. 4, Dopis Ivana Svitáka prvnímu náměstkovi generálního prokurátora ČSSR z 12. prosince 1965).

26 Ta podle informace o Svitákově případu „zaujímala obranářské pozice“ a skutečně Svitáka v rámci svých možností hájila: snažila se celý proces pozdržet stanoviskem, podle něhož by měl být Sviták u jednání ke své osobě přítomen. Zpochybnila výpověď z 8. května 1969 (dokument A 6) a zamítla výpověď vypracovanou R. Richtou 24. června 1969, což vedlo k mírnému průtahu případu. Viz NA, fond ÚV KSČ – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54, Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním.

27 Filosof, tehdy docent Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, Milan Machovec 9. října 1969 Státní bezpečnosti vypověděl, že ho Sviták v létě stejného roku požádal o přímluvu ohledně prodloužení

cemi Československa nikdo veřejně nepostavil.²⁸ Zůstává otázkou, zda tato skutečnost byla dána raně normalizační situací, kdy pod tlakem aktuálních problémů postupně mizela z kulturního a intelektuálního života donedávna proklamovaná solidarita, zda to bylo díky tomu, jakým způsobem o Svitákovi referovala domácí média, kvůli jeho sociálnímu „outsiderovství“ či kombinací všech těchto aspektů dohromady.

Většina dopisů je přepsána z kopií soustředěných v Archivu bezpečnostních složek (dále: ABS) ve fondu Vyšetřovací spisy – centrála, pod označením vyšetřovacího svazku V-10798 MV, 1969 (dále jen: V-10798 MV, 1969), vzniklých na základě obnoveného Svitákova vyšetřování²⁹ v souvislosti s jeho „protistátní činností“ roku 1969. Tato korespondence měla vyšetřovatelům StB přinést „*vlastní doznání SVITÁKA, že v cizině publikoval některé své články*“.³⁰ V tomto ohledu se Sviták k zahraničním publikacím přihlásil pouze dvakrát, korespondence se však dochovala v takovém rozsahu, že dovoluje Svitákovi kauzu nadmíru plasticky zachytit. Archiválie soustředěné v tomto fondu poskytují navíc další cenné informace o Svitákově činnosti – překlady některých jeho článků, jejich neúplný seznam, přepisy rozhlasových relací a jiné shromážděné materiály sloužící původně jako podklad pro soudní žalobu. Cenným doplněním edice jsou dva dopisy z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i. (Archivu AV ČR, dále: A AV ČR), týkající se posudku Svitákovy kauzy vypracovaného pracovníkem Ústavu státu a práva.³¹ Ze stejného archivu byla čerpána řada informací poskytujících obecný background ke Svitákově kauze – především byly využity fondy Vědecké kolegium ČSAV 1963–1968 a Filosofický ústav ČSAV (korespondence I. Svitáka a R. Richty se bohužel v tomto fondu nedochovala). Do edice byly také zařazeny Svitákovy listy publikované na počátku devadesátých let v knize *Kulatý čtverec*,³² jež se bohužel nepodařilo dohledat v originálu. Celá řada údajů byla též čerpána z rozsáhlého Svitákova osobního fondu uloženého v Národním archivu v Praze. Nebyly v ní však nalezeny ani originály zmíněné korespondence³³ ani další materiály vhodné k uveřejnění v této edi-

výjezdní doložky. Machovec tak měl učinit i v dopise ministru vnitra, prezidentu republiky, velvyslanci ČSSR ve Washingtonu, řediteli Filosofického ústavu ČSAV i předsedovi filosofického kolegia ČSAV Jindřichu Srovnalovi. Viz ABS, V-10798 MV, Protokol o výslechu svědka Milana Machovce.

28 *Posudek o I. Svitákovi, bývalém pracovníku někdejšího Filosofického ústavu ČSAV* (patrně květen 1970, podpis nečitelný) vypracovaný jedním z jeho bývalých kolegů je ostatně nesen v tónu, jehož ostrost šla za povinné odsouzení. Sviták je zde explicitně označen za „*ideologa protisocialistických, kontrarevolučních sil*“ Viz ABS, V-10798 MV.

29 Obnovení trestního stíhání pro „podvracení republiky“ za publikování článků *Slepá ulička české politiky* a *Desatero okupovaného intelektuála* a jejich následné vysílání radiem Svobodná Evropa, je datováno k 8. srpnu 1969. Viz tamtéž, Vyšetřovací spis; srv. SVITÁK, Ivan. *Desatero okupovaného intelektuála. Svědectví*, 1968, č. 34–35–36, s. 188; TÝŽ. *Slepá ulička české politiky. Svědectví*, 1968, s. 127–130.

30 Viz ABS, V-10798 MV, 1969, Zpráva o stavu vyšetřování ze dne 20. října 1969.

31 A AV ČR, fond Ústav státu a práva ČSAV, k. 40, i. č. 650.

32 SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec. Dialektika demokratizace 1968–1969*. Praha: Naše vojsko, 1990.

33 Neznamená to ovšem, že neexistují. Vzhledem k množství a poněkud chaotické podobě Svitáko-

ci. Technický průběh Svitákova propuštění je poměrně podrobně zaznamenán v *Informační zprávě ke Svitákově případu* pocházející z písemnosti tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Švestky.³⁴

Všechny dokumenty byly transkribovány, přičemž byly provedeny jen nezbytné jazykové úpravy zjevných překlepů, gramatických chyb a interpunkce. Dle dnešního úzu bylo upraveno psaní s/z a velkých písmen (s výjimkou slova filosofie), psaní *anthropologie* bylo nahrazeno dnešním *antropologie*, současně došlo k nahrazení rovných závorek kulatými. Pisatelovo zvýraznění některých pasáží textu podtržením bylo v dokumentech ponecháno. Byly vypuštěny opakující se či redundantní údaje: v dokumentu 01 poučení o možnosti uložení pokuty v případě nedodání korespondence, adresa pro doručení a desetidenní lhůta pro stejný úkon; v dokumentu A11 pasáž citující první odstavec dokumentu A10. Všechny dokumenty jsou dle standardních zásad ediční praxe opatřeny kritickými komentáři a vysvětlujícími poznámkami. Texty jsou až na výjimku v závěru prvního oddílu řazeny chronologicky.

Edice dokumentů

01

1969, 4. září, Praha

Dopis vyšetřovatele StB mjr. Karla Jenšíka řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

VS/ČVS – 183/69

Vyšetřovatel StB zdejší součástí vede tr. stíhání pro tr. čin podvracení republiky podle § 98 tr. zák., kde jako podezřelý z tohoto tr. činu je Váš zaměstnanec Dr. Ivan Sviták, žijící t. č. v cizině. Ze zprávy čs. zastupitelského úřadu ve Washingtonu je patrné, že jmenovaný je v písemném styku s Vaším ústavem a zpravuje Vás o svých dalších záměrech, o své studijní a zejména publicistické činnosti v cizině.

vých materiálů, jež odrážejí jeho osobnostní povahu, ale též ke skutečnosti, že pozůstalost není dosud uspořádána, není vyloučen jejich pozdější nález.

34 Viz NA, fond ÚV KSČ – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54, Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním. 18. května 1970 tuto informaci O. Švestkovi, vedle jiného též šéfredaktorovi radikálně normalizační *Tribuny*, zaslal Jindřich Filípec (zástupce ředitele vznikajícího Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV) v souvislosti s denunciačním článkem Vojtěcha Dolejšího Čihání za bukem (*Tribuna* 6. května 1970, s. 2). Sviták je v něm uveden jako příklad sezení „na dvou židlích“ mezi legálním odchodem do zahraničí a „vnitřní emigrací“ v Československu.

Protože tato korespondence jmenovaného s Vaším ústavem má značný význam pro tr. řízení, vyzývám Vás ve smyslu ustanovení § 78/1 tr. ř. k vydání této korespondence a to za období jeho nynějšího pobytu v cizině (od srpna 1968) [...].

Vyšetřovatel StB:
mjr. Karel Jenšík

ABS, V-10798 MV, 1969.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Filosofický ústav ČSAV // s. R. Richta, DrSc. // Praha.

02

1969, 4. září, Praha

Dopis ředitele Filosofického ústavu ČSAV Radovana Richty vyšetřovateli StB mjr. Karlu Jenšíkovi

VS/ČSV-183/69

Vážený soudruhu majore,

dostal jsem Vaši výzvu z 3. 9. 1969,¹ v níž žádáte o vydání korespondence dr. I. Svitáka, který byl zaměstnancem našeho ústavu. Dal jsem pokyn vědeckému tajemníku našeho ústavu dr. Z. Javůrkovi, aby všechna akta, týkající se dr. Svitáka, Vám byla k dispozici. Dopisy dr. I. Svitáka Vám předáváme podle přiloženého seznamu.

Současně bych Vás rád požádal, abyste mi korespondenci dr. I. Svitáka pokud možno v brzké době vrátili. Jak už jsem sdělil Vašemu zástupci telefonicky, probíhají totiž ještě právní jednání vzhledem k tomu, že jsme již před časem dr. I. Svitákovi sdělili, že neuznáváme jeho pracovní poměr k Filosofickému ústavu a později jsme jeho pracovní poměr zrušili. Dr. I. Sviták se však odvolává k právním institucím a rozesílá na nás stížnosti, proti kterým jsme nuceni se bránit.

Se soudružskými pozdravy
člen korespondent Radovana Richta
prozatímní ředitel

ABS, V-10798 MV, 1969.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Dopis psán na hlavičkovém papíru Filosofického ústavu (FÚ) ČSAV. Adresát: Krajská správa sboru národní bezpečnosti // k rukám s mjr. Karla Jenšíka // Praha.

¹ V dokumentu skutečně uvedeno toto datum, jedná se o zjevný překlep.

A 1

1968, 21. září, New York

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený soudruhu řediteli,

dovoluji si Vás požádat o dvouletou neplacenou pracovní dovolenou počínaje 1. říjnem 1968, tak abych k témuž datu mohl nastoupit místo Senior Research Fellow na Columbia University v Novém Yorku.¹ Předpokládám, že budu dále udržovat své penzijní a nemocenské pojištění způsobem obvyklým při dlouhodobých vědeckých stážích vědeckých pracovníků v cizině.

Podle dřívějších rozhodnutí prezidia ČSAV byl jsem zařazen mezi stipendisty American Academy of Science pro rok 1969. Prosim Vás o zprávu, zda toto rozhodnutí zůstává v platnosti a zda mohu s tímto pobytem počítat i nyní. Také bych v tomto smyslu rád informoval pasové úřady v USA a dal si za tímto účelem prodloužit vízum. Potvrzení Čs. akademie věd v anglickém jazyce by mně takovou žádost usnadnilo.

Konečně Vám sděluji, že mám platný pas do roku 1973 a že jsem neučinil a nehodlám učinit žádné kroky, kterými bych se zbavoval čs. státního občanství nebo přijímal občanství jiného státu. Prosim Vás, abyste dementoval veškeré opačné zprávy, ať jsou to zprávy kteréhokoli tisku, nebo soukromé informace, a abyste vzal na vědomí, že veškeré kroky, které jsem v zahraničí činil, směřovaly a směřují k podpoře zákonné vlády Čs. socialistické republiky. Výslovně dementuji zprávu, že jsem ve Spojených státech požádal o azyl, a prosím Vás, abyste toto dementí oznámil v čs. tisku. Stručné sdělení, že jsem nastoupil místo vědeckého pracovníka Columbijské univerzity s Vaším souhlasem, by mohlo uvést fantastické zprávy na pravou míru. Děkuji Vám, že zvážíte vhodnost takové informace v čs. tisku a srdečně pozdravuji Vás osobně a celý kolektiv Filosofického ústavu Československé akademie věd, k němuž se stále počítám.

S pozdravem
Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresa pisatele: Ivan Sviták // 622 W 113 st. // Columbia University New York // New York // 10025 USA.

¹ Podle osobního sdělení Petera Hudise autorovi (4. června 2014) měla Svitákovi tuto pozici zprostředkovat zakladatelka americké tradice humanistického marxismu Raja Dunajevskaja.

A 2

1968, 8. listopadu, Praha

Ředitel Filosofického ústavu ČSAV Radovan Richta Ivanu Svitákovi

Vážený soudruhu Svitáku,

Ústavní rada Filosofického ústavu ČSAV projednala Vaši žádost o dvouletou neplacenou dovolenou. Konstatovala, že jste podle svého pracovního plánu, ohlášeného v době Vašeho nástupu ve Filosofickém ústavu v dubnu t. r., původně žádal o poskytnutí dlouhodobého studijního pobytu na univerzitě Leedsu, k němuž jsme dali předběžný souhlas. Z Vašeho nynějšího dopisu se dovídáme, že jste své rozhodnutí změnil a že chcete z vlastní iniciativy nastoupit zaměstnání na Columbijské univerzitě v New Yorku.

Zásadně nemáme námitek proti poskytnutí dvouleté neplacené dovolené. Na základě Vaší žádosti považujeme Vaše pracovní úvazky v ústavu ke dni 30. září 1968 za skončené s tím, že od 1. října 1968 jste na dvouleté neplacené dovolené.

Protože však i v případě neplacené dovolené zůstává pracovník ve formálním svazku s ústavem, potřebujeme přesnější údaje o místě, jež hodláte přijmout. Žádáme Vás, abyste nám obratem sdělil, v rámci jaké fakulty a na jakých úkolech budete pracovat. Pochopíte jistě, že bez přesných informací o povaze Vašeho zaměstnání nemůžeme dlouhodobé pobyty zodpovědně posuzovat. Domníváme se, že by Vaše činnost měla souviset s badatelskými úkoly, před nimiž stojí naše filosofie.

Ve svém dopisu se dovoláváte zásady nečinit v zahraničí žádné kroky, které by byly v rozporu s československými zákony a s ustanoveními zákonné vlády Československé socialistické republiky. Respektování této zásady, platné pro všechny československé státní občany, pokládáme s veškerým důrazem pro každého zaměstnance Filosofického ústavu za povinnost a podmínku jak souhlasu s dlouhodobým pobytem, tak vůbec setrváním ve svazku Filosofického ústavu Československé akademie věd.

Pokud jde o dementování zpráv o Vaší žádosti o azyl, pokládáme za správné, abyste se sám obrátil přímo na příslušné tiskové orgány. Váš dopis jsme předali orgánům Čs. akademie věd.

Očekáváme Vaši brzkou odpověď.

S pozdravem

Dr. Radovan Richta

ABS, V-10798 MV, 1969.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Adresováno na Svitákovu adresu na Columbia University. Dopis psán na hlavičkovém papíře FÚ ČSAV, opatřen razítkem stejné instituce.

A 3

1968, 29. listopadu, New York

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený soudruhu,

sděluji Vám, že jsem od 1. října přijal stipendium na Columbijské univerzitě, School of International Affairs, kde jsem zaměstnán jako Senior Research Fellow. Téma mé práce Čs. experiment spadá do oddělení komunismu, které vede Zbigniew Brzezinski. Předpokládám, že pokládalo-li vedení Čs. akademie věd za vhodné pozvat tohoto vědce k přednáškám v Československu, pak dočasnou spolupráci s tímto institutem bude i nyní považovat za vědeckou činnost a za nic jiného. S přijetím stipendia na napsání knihy (visiting scholarship) nebyly spojeny žádné podmínky ani zvláštní povinnosti. Mám tedy status visiting scholar, stejný status, jaký uděluje univerzita dočasným hostům univerzity, včetně soudruha Zeleného,¹ který je vbrzku očekáván. Stipendium – přesněji dočasné hostování (fellowship) – je udělováno univerzitou, nikoli jednotlivci nebo instituty. Prof. Brzezinského jsem před návštěvou Spojených států neznal a nikdy dříve jsem se s ním nesetkal. Po dokončení studie o čs. experimentu se chci co nejdříve, nejpozději od září 1969, věnovat znovu svému hlavnímu zájmu – antropologii, od něhož mne odvedlo jen staré přesvědčení marxistických filosofů, že teorie souvisí s praxí.

V této souvislosti s příštím zaměřením své práce mám mimořádný zájem o sdělení, zda stipendium přislíbené orgány Čs. akademie věd od září 1969 v USA zůstává v platnosti. Váš dopis neobsahoval odpověď na můj dřívější dotaz v této věci a navíc mylně interpretoval záležitost pobytu v Leedsu. Jak si lehce ověříte z korespondence s Čs. akademií věd, žádný z orgánů akademie nezařídil do poloviny srpna můj pobyt v Leedsu, ačkoli jsem odjezd několikrát avizoval a vyplnil příslušné formuláře. Konstatuji dále, že z Vašeho dopisu nevyplývá, že byste Vy osobně, orgány Filosofického ústavu nebo Čs. akademie věd uplatnil v mém případě stejný postup, jaký jiné instituce použily v jiných, analogických případech pro Šika, Goldstückera, Pelikána a další osoby – totiž, že jejich pobyt v cizině byl legalizován. Prozatím nemohu přehlédnout podstatný rozdíl metod použitých nejen v Bílé knize, ale dokonce i v projevech státníků, považovaných za představitelé obrodného hnutí. Pokud Vy osobně a Váš ústav tento diskriminativní postup nesdílíte, pak máte pěknou příležitost, jak celou záležitost vyřešit tím, že mně pošlete prostřednictvím mé matky nebo i úřední cestou platný služební pas,² který leží v ČSAV.

Prosím Vás, abyste si v nesnadném rozhodování alespoň uvědomil to, že jsem zatím nepřekračoval nikde v USA meze dané univerzitní a vědeckou činností, že jsem nevstoupil v žádné úřední či neúřední svazky s žádnou americkou vládní institucí ani s institucemi nebo organizacemi nepřímo závislými na vládní podpoře USA, že tedy v tomto ohledu jsou veškeré informace Bílé knihy³ a rozhlasu Vltava⁴ zcela smyšlené a vylhané, a že chci v USA nebo v Evropě pokračovat na výzkumu spojeném s plánem Filosofického ústavu a nikoli v politice. Závisí na Vás, zda takovou orientaci umožníte

nebo znesnadníte, v tomto ohledu bude Vaše jednání a rozhodnutí orgánů Čs. akademie věd ve věci legalizace mého pobytu v USA dosti závažné. Kybernetickým slovníkem řečeno, jak Vaše mlčení, tak jakékoliv jednání bude jednoznačnou informací z černé schránky, kterou je dnes bohužel náš nechtěně odumírající stát.

Se soudružským pozdravem

Váš

Ivan Sviták

Columbia University

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Hlavička dopisu chybí, dopis je však zjevně adresován Radovanu Richtovi. Datum je dopsáno ručně, patrně kvůli nedokonalé kopii je poznamenal příslušník MV.

¹ Jednalo se o Jindřicha Zeleného, předního českého znalce G. W. F. Hegela a K. Marxe (proslul zejména knihou *Die Wissenschaftslogik bei Marx und „Das Kapital“*. Berlin: Akademie-Verlag, 1968), který navzdory nespornému mezinárodnímu renomé rozhodně nepatřil mezi odpůrce normalizačního pořádku. Zelený skutečně absolvoval studijní pobyt v letním semestru v USA, ovšem na Boston University.

² Služební pasy představovaly speciální kategorii v pasové politice státního socialismu a týkaly se již prověřených osob (v podstatě se jednalo o nižší úroveň diplomatických pasů) – managementu podniků, předních umělců a vědců, vedení společenských organizací apod. V šedesátých letech se jejich vydávání výrazně liberalizovalo – pro své členy je například vybavovaly sekretariáty uměleckých a tvůrčích svazů – přičemž vrcholem byl rok 1968. Sviták takovým pasem disponoval jako zaměstnanec ČSAV.

³ V tzv. *Bílé knize* (K událostem v Československu. Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků. Moskva: Tisková skupina sovětských žurnalistů, 1968) byl Sviták citován v souvislosti se svým článkem *Smysl obrody otištěným v Práci* 19. května 1968 (s. 38) a v souvislosti s obnovováním sociální demokracie (s. 46–47).

⁴ Jednalo se o rozhlasovou stanici působící z Východního Berlína od 21. srpna 1968 ve snaze podporovat vojenskou invazi do Československa jako pomoc proti probíhající kontrarevoluci. Vltava proslula nejen vysíláním zpráv se silným přízvukem, ale též nevybíravě ostrými útoky na československé představitele a aktéry Pražského jara 1968.

A 4

1969, 10. ledna, New York

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený soudruhu řediteli,

sděluji Vám, že jsem během uplynulého čtvrtletí pracoval na úkolech, které podle mého názoru bezprostředně souvisí s potřebou chápat příčiny a důsledky nové čs. reality

a které pomáhají teoreticky objasnit některé podstatné problémy z hlediska marxistické filosofie. Konkrétněji jsem se zabýval zejména otázkou perspektiv vnitropolitického vývoje v ČSSR a nové levice v Evropě, zvláště pak poučení, která vnesla Praha a Paříž do otázky spojenectví dělníků a inteligence. Na toto téma píši knihu pod názvem *Čs. tragédie*, jejíž podstatná část je hotova a která snad vyjde v tomto roce, asi nákladem Columbia University Press,¹ tedy vydána odborným, nikoli politickým nakladatelstvím. Kromě této hlavní práce jsem napsal asi 100 stran textu, jenž se týká bezprostředních otázek vývoje ČSSR, avšak až na jednu výjimku v srpnových dnech² jsem žádný z těchto textů neuveřejnil. Nechci v dané situaci publikovat kritické články, ačkoli je o ně značný zájem, nevystupuji politicky protichůdně zájmům legální vlády a své přednášky omezují na univerzity. Konečně jsem připravil k anglickému a německému překladu *Lidský smysl kultury*³ a články ze Studenta plánované původně ve Spisovateli pod názvem *Hlavou proti zdi*.⁴ Žádný nový text jsem zatím žádnému nakladateli nezadal, opět ve snaze nevyužívat konjunktury, takže také v tomto ohledu jsem respektoval nakladatelské usance a předpisy platné v ČSSR.

V příloženém dopise čs. velvyslanectví v USA žádám o prodloužení výjezdní doložky a znovu dementuji nesprávné informace tisku. Zároveň se Vás opakovaně táži, zda slibené stipendium ČSAV platí či nikoli, protože podle Vašeho rozhodnutí budu plánovat svou další práci. Dne 22. dubna 1969 vyprší platnost výjezdní doložky a vzniká tedy otázka, zda chcete legalizovat můj pobyt nebo ne. Pokud ČSAV nezměníla své rozhodnutí, nestojí nic v cestě tomu, abyste prostřednictvím mé matky neposlali můj služební pas a platnou doložku pro příští období. Konkrétní pracovní náplň bych rád upřesnil ve shodě s Vaším plánem výzkumu člověka, který považuji za jeden z nejlepších projektů tohoto druhu a velice rád bych na něm spolupracoval. K tomuto cíli bych mohl využít svých nových známostí na amerických univerzitách a navštívit všechna důležitá pracoviště v USA, zabývající se analogickými otázkami. Počínaje červnem 1969 jsem tedy k dispozici opět pro služební úkoly Filosofického ústavu ČSAV, pokud o ně budete mít zájem.

Se soudružským pozdravem

Ivan Sviták

Kopie dopisu čs. velvyslanectví.⁵

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Opatřeno razítkem FÚ ČSAV s potvrzením o doručení 13. února 1969. Adresa pisatele: Ivan Sviták // Columbia University // 438 West 116 Street // New York, N. Y. 10027.

¹ Text uveřejněn pod jiným názvem. Viz SVITÁK, Ivan. *The Czechoslovak Experiment*. New York: Columbia University Press, 1971.

² Nejedná se o zcela přesné tvrzení, neboť Sviták publikoval v srpnových dnech Výzvu k československému lidu (Anruf and as Volk der Tschechoslowakei) ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (24. srpna

1968) a článek Die Angst vor der Infektion durch Freiheit v *Die Presse* (24.–25. srpna 1968, s. 5); a později též v deníku newyorského Long Island článek s názvem The End of Game (*Newsday*, 21. září 1968).

³ Nekompletní anglické vydání viz SVITÁK, Ivan. *Man and His World: A Marxian View*. New York: Dell, 1970. Německý překlad nevyšel, je ale možné, že o něm Sviták jednal.

⁴ Rukopis, respektive soubor článků s tímto názvem se nachází ve Svitákově osobním fondu v NA (k. 24). Je ovšem otázka, zda byla kniha při zákazu již skutečně v tisku, jak Sviták tvrdí v poděkování anglického vydání. Jeho texty především z časopisů Student a Literární listy jsou soustředěny v několika různých knihách. Česky nejuceleněji viz SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec. Dialektika demokratizace 1968–1969*. Praha: Naše vojsko, 1990. Německy viz SVITÁK, Ivan. *Verbotene Horizonte. Prag zwischen zwei Wintern*. Freiburg: Rombach, 1969. Anglicky jako výstup pobytu na Columbia University viz SVITÁK, Ivan. *The Czechoslovak Experiment* (viz pozn. 1). Vzhledem ke Svitákovu způsobu práce se ovšem nejedná o zcela totožné knihy – jádro textů zůstává, některé ovšem variiují.

⁵ Patrně se jednalo o dopis stejného data – viz dokument B1.

A 5

1969, 28. února, New York

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený soudruhu řediteli,

po třech měsících od svého dopisu ze dne 29. listopadu 1968 postrádám stále odpověď nebo alespoň sdělení, že jste dopis obdržel. Předpokládám, že toto zdržení bylo způsobeno tím, že nastalo podstatné zhoršení v písemném styku s ČSSR, posílám Vám proto znovu kopie všech dopisů a tentýž soubor dokumentů posílám akademiku Šikovi. Byl bych Vám vděčen za zprávu, že jste zásilku dostal. Opakovaně Vás pak žádám o sdělení, zda stipendium pro příští akademický rok 1969/70 zůstalo v platnosti a kde je mám nastoupit. Podle informací z července 1968 byla partnerem Americká akademie věd a nastoupit bylo třeba v září 1969. V tom případě bych Vás prosil o program studia skupiny, jež se chce zabývat otázkami člověka, abych svůj pobyt mohl využít co nejlépe k prospěchu Filosofického ústavu.

Se soudružským pozdravem

Váš

Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: člen korespondent ČSAV, dr. Radovan Richta, Dr.Sc., ředitel Filosofického ústavu, Praha. Adresa pisatele: Ivan Sviták // Columbia University, // 438 West 116 // New York, N. Y. 100 27.

A 6

1969, 8. května, Praha

Ředitel Filosofického ústavu ČSAV Radovan Richta Ivanu Svitákovi

Vážený soudruhu,

k Vaším dopisům a dotazům sdělujeme:

1) Jak jsme Vám oznámili 8. 11. 1968, Filosofický ústav ČSAV uplatnil důsledně u všech pracovníků zásadu, že nemá námitek proti tomu, aby dočasně studovali svůj obor v zahraničí – pokud to slouží k získání zkušeností, potřebných pro plnění státního plánu badatelského výzkumu. Tato podmínka je podle platných ustanovení ČSAV závazná. Neměli jsme nic proti tomu, abyste v zahraničí studoval či pracoval v oboru filosofické antropologie – na který jste byl na jaře t. r. do našeho ústavu přijat a to v kterékoli zemi. Byli jsme ochotni poskytnout Vám k tomu – tak jako ostatním – neplacenou dovolenou. Z Vašich dopisů však vyplývá, že jste přijal v USA úvazky, které nesouvisí s výzkumem, ke kterému jste se zavázal podle badatelského plánu, a že jste v nich setrval i přes naše upozornění v tomto směru, a to déle než půl roku. Nebyl tu tedy faktický podklad pro zachování pracovního poměru, který se stal formálním. Za těchto okolností jsme byli nuceni zabezpečit plán antropologického výzkumu jinak a v důsledku toho jsme s Vámi plně přerušili pracovní poměr. Podle platných ustanovení by mohl být pracovní poměr znovu navázán, pokud byste se vrátil k stanoveným úkolům a pokud by přitom z Vaší strany byly dodrženy zákonné podmínky, které platí pro pracovníky ČSAV.

2) K Vašemu dalšímu dotazu jsme zjistili, že naše Akademie nemá pro rok 1969 žádné vlastní prostředky pro stipendia v USA ve společenských vědách, a nebude je tedy udělovat.

Máme za to, že formální záležitosti, o nichž se dále zmiňujete, byly při respektování zákonnosti vyřešeny a zůstáváme s pozdravem

R. Richta

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Vážený soudruh, Dr. Ivan Sviták, CSc., Columbia University, 438 West 116, New York, N. Y. 10027. Pisatel: člen korespondent Radovan Richta, DrSc. // prozatímní ředitel FÚ ČSAV.

A 7

1969, 17. května, New York

Ivan Sviták odborové organizaci Filosofického ústavu ČSAV

Vážení soudruzi odboráři,

sděluji Vám, že ředitel Filosofického ústavu Čs. akademie věd v Praze, člen korespondent Radovan Richta rozvázal se mnou pracovní poměr, zrušil dříve povolenou dvouletou neplacenou dovolenou a oznámil mně tyto skutečnosti 8. května 1969. Výpověď nemá právní náležitosti výpovědi, postrádá jakýkoli údaj o stanovisku odborové organizace a je založena na domněnkách okupačního tisku, jimž dnes nevěří ani školní mládež. Kromě toho přichází toto rozhodnutí v kritické chvíli mé opakované žádosti o legalizaci pobytu v cizině, takže je zatím nejtvrďší a nejlépe mířenou ranou, na níž by nestačil běžný úředník KGB/STB, kdyby neměl oporu přímo v realitech ústavu. Pro surrealisty v tomtéž ústavu bych rád objasnil některé okolnosti, o nichž nejste informováni.

Na počátku roku 1968 jsem naivně očekával, že nesmyslná rozhodnutí z roku 1964 budou zrušena stejně, jako byla zrušena stranická rozhodnutí ohledně Ludvíka Vaculíka, A. J. Liehma a jiných. Stačilo k tomu tak málo – stačilo vyjít některé z tří mých odvolání, jež jsem podal od roku 1964 Ústřednímu výboru KSČ, sjezdu KSČ v roce 1966 a kontrolní komisi v roce 1967. Neučinil jsem tři měsíce naprosto nic, čím bych toto řešení znemožnil, ale kupodivu se všichni odpovědní lidé tvářili tak, jako by se snad stal přehmat u spisovatelů, ale ne jinde.

Po státní linii byl případ likvidován potichu a rychle, protože tytéž osoby, které byly přímo odpovědné za vznik konfliktu v roce 1964, měly nyní zájem na likvidaci konfliktu. Zatímco v prosinci 1967 byla podmínkou přijetí má omluva předsedovi ČSAV (!!!), v lednu 1968 má žádost bez nároku na omluvu z mé strany, v únoru bylo *via facti* zrušeno rozhodnutí o mém zákazu pracovat v ČSAV, abych mohl být v březnu vyzván předsedou ČSAV k přijetí místa a abych byl v dubnu přijat s devítisetkorunovým zvýšením příjmu a s květnovým konkrétním příslibem ročního stipendia v USA. Nyní jste tedy po roce u první fáze retrogradního procesu, jen s tím rozdílem, že přeskakujete platové snížení a ocitáte se jedním rázem v tuhém prosincovém odpolední dne, kdy estetické dimenze průmyslové civilizace ve mně budily tytéž pochyby, jako budí dnes.

Během Pražského jara jsem dělal totéž, co celá česká a slovenská inteligence, a pokud jde o správnost či nesprávnost politických stanovisek, ponechme historii, aby posoudila, kdo jak daleko viděl. Nepopírám, že jsem se vždycky lišil od hledisek Literárních listů a spisovatelského klubu,¹ a že jsem hájil stanoviska, jež se snad *ex post* zdají logická, ale tehdy se zdála být netaktická všem, kteří považovali a považují politickou taktiku za kritérium pravdy. Daleko nejvýznamnější rozdíl netkvěl však v těchto pragmatických diferencích mezi spisovateli a studenty, mezi Literárními listy a Studentem, ale tkvěl v tom, že za mými názory nestála nikdy žádná instituce, žádná organizace, žádná frakce a že jsem vždycky uplatňoval jen osobní hlediska a nic víc. Domníval

jsem se totiž, že filosof musí sloužit době jako filosof, jako jedinec, a že není horší degenerace filosofa nežli rychle zasednout místa ještě teplá po olověných intelektch bývalých protivníků, aby pak zvedl ruce pro tak podlá opatření, jako je okupace vlastní země, tedy pro opatření, jež jsou daleko horší nežli všechny hříchy Antonína Novotného dohromady.

Ve shodě s touto zásadou jsem nepřijal žádnou funkci v žádné ze starých nebo vznikajících organizací a vyhýbal jsem se reálné faktické moci právě proto, abych si udržel pravdivý pohled na jedinečný společenský proces Pražského jara. Snad Vás překvapí, že jsem nikdy nevstoupil do předsednictev žádné organizace, ba že jsem dokonce nikdy nepodal žádnou přihlášku ani do KANu, ani do sociální demokracie, ani do jakékoli jiné organizace, s nimiž jsem dnes sdružován, identifikován, nebo za něž jsem činěn odpovědným. Zároveň Vás snad překvapí, že během celé demokratizace jsem nepromluvil ani do rozhlasu, ani do televize, přičemž výjimku tvoří minutový citát v Písníčkách s telefonem a několik záběrů ostravské televize z projevu na Doubravě. Je naopak logické a vůbec Vás nepřekvapí, že výtka politického exhibicionismu padla od Vašeho kolegy v ČSAV, jenž se věnoval televizní propagaci vlastní osoby s toutéž náruživostí, s jakou se nyní věnuje středočeským střevlíkům.²

V optice reformistů, kteří změnili své postoje ve prospěch různě odstíněného realismu až čiré entomologie (povolený excentrismus), jsem ovšem učinil stejný počet závažných politických chyb nepovoleného excentrismu, kolik skutečných věcných podnětů jsem dokázal uveřejnit v tisku. Byly aspoň tři, za něž je přirozeně možné brát mne k zodpovědnosti napřed v ČSAV a pak před státním soudem, přičemž je ovšem výhodnější, aby před soudem nefiguroval obžalovaný pracovník ČSAV. Bude-li logika věci důsledná, dojde i na střevlíky-extremisty, a budou vyloučeni z ČSAV, ne-li z národa. Jestliže filosofové, přátelé moudrosti z profese, přijímají hledisko, že je třeba najít exkulpační beránky v zájmu normalizace, pak přece musí být důslední a neomezit se na jediného člověka, jehož reálná moc se rovnala nule, ale musí žádat tisíce odpovědných, z nichž daleko významnější figury nežli jakýsi Sviták se skrývají ve středočeských lesích pod záminkou výzkumu střevlictva. Jestliže naopak myslíte, že jde o podlou hru, proč mne vylučujete z ČSAV?

Chcete omezit čistku proti extrémistům na jednoho člověka, aby reálně, fakticky zodpovědní lidé za národní debakl mohli setrvat v póze ubohých naivků, svedených extrémisty na scestí? Pročpak by měla být úlitba realismu tak ubohá, když v ČSAV je tolik osobností, jež měly asi stokrát větší politický vliv než nějaký Sviták? Dostal výpověď Šik?

Mých několik smrtelných hříchů v očích téhož aparátu, který nyní začne pracovat starým způsobem, je nutné vyčíslit podrobněji, má-li být zřejmý pravý důvod výpovědi. Prvním hříchem byl jistě první otevřený dopis ohledně smrti Jana Masaryka, protože tím se po rehabilitačních gestech vůči vlastním strůjcům represivní mašinérie otevřela dimenze rehabilitací jiným směrem, než bylo zamýšleno. Nebyl jsem to já, kdo hovořil o Berijových gorílačích, bylo to Rudé právo – v tomto případě oprávněně – ačkoli Ran-

dova zpráva je místy chybná, realita je daleko horší, nežli ji popsal Weigel-Rand. Kdyby pan dr. Kotlář vážil cestu do USA za přímými svědky a přáteli – jako ji vážil do Anglie – naskakovala by mu nad pravdou husí kůže.³ Co bylo a je neprominutelné v této věci, je fakt, že zde byl poprvé překročen povolený horizont státně koncesované kritiky a před mocenskou elitou se objevil reálný rozpor, totiž jak sloučit demokratizační frazeologii s elementární praxí.

Byla-li jednota teorie a praxe v politice prvním smrtelným hříchem, pak druhým byla docela obyčejná marxistická metodologie, spatřující za politickými problémy mocenských vztahů zájmy skupin, vrstev a tříd. V době, kdy se na filosofické fakultě snoubil Karel Marx jednak s Husserlem a Heideggerem, jednak s křesťanskou teologií v eklektickou břečku, což je jistě i dnes považováno za seriózní vědu, hodnou ČSAV, pokusil jsem se o uplatnění základních hledisek na samu danou společnost, jež vyznává ideologicky Marxe jen proto, že je karikaturou jeho vize budoucnosti, a odmítá si to přiznat. S takovou metodologií ovšem nebylo možné považovat společenské zřízení za ideál s jakýmsi nepodstatnými deformacemi, nebylo možné hovořit o „naší nynější krizi“ ve stopách Masaryka, ale bylo nutné označit věci pravými jmény a hovořit o totalitní diktatuře a krizi mocenské elity. To bylo a je neprominutelné tím spíše, že představitel této orientace nezástal v prostředí literárního klubu, ale jel do průmyslové oblasti a vystoupil tam s několika programovými projevy o jednotě dělníků a intelektuálů, před haviří a ne před studenty. Učinil tak dříve, nežli květnová Paříž prokázala obrovitou sílu tohoto spojenectví, a učinil tak v mateřské stranické organizaci Drahomíra Koldera, na tomtéž dole Doubrava, jehož osazenství o pár měsíců později zbavilo Koldera důvěry. Cožpak může tento přední představitel posrpnové politiky nechat nevyřízen takový dluh?

Konečně poslední neprominutelnou politikou zásadou – po jednotě teorie a praxe a po marxistické metodologii – byl apel na lidská práva. Ne jako teze dubnového programu, svěřená do opatrování téměř aparátníkům, kteří lámali demokracii vaz, ale jako lidové hnutí, které bere smrtelně vážně boj za vlastní svobodu. Mladí lidé začali usku-tečňovat základní občanské svobody, začali zakládat politické kluby, začali jednat jako plnoprávní občané a postavili tak před mocenskou elitu, neprozřetelně slibující zázračnou demokratizaci, strašnou otázku konsistence jejího vlastního programu. Vzali komunistickou stranu za slovo a začali jednat svobodně, ne jen jásat vstříc slovům o socialismu s lidskou tváří. To byl třetí smrtelný hřích v očích stranické elity aparátníků i v očích náhle liberálně instrumentovaných technokratických reformátorů, hřích tím nesnesitelnější, že jakýsi neznámý kandidát věd vytvářel najednou politické analýzy a prognózy, jež vývoj potvrdoval. Tento extrémista napsal v červenci, že vojenská intervence je za dveřmi („jde příliš daleko“, řekli šéfredaktoři čtyř vedoucích listů),⁴ a domníval se, že jediná možnost, jak zachránit liberalizaci, jsou opatření onoho rázu, která navrhoval extrémistický generál Prchlík, jenž v duchu přísné logiky dostal výpověď přece jen dříve než já.

Během prvního týdne okupace jsem dělal totéž, co každý druhý intelektuál, který byl náhodou v cizině. Protestoval jsem proti invazi, podobně jako stovky lidí, napsal

a otiskl dva články v rakouských novinách.⁵ Neodešel jsem tedy nelegálně ze země, ani jsem nevytvářel politické či jiné orgány v cizině. Odjel jsem na konferenci *Recht und Moral* (pěkné téma před invazí) a na filosofický kongres jako mnozí z Vás. Zároveň jsem měl pozvání z doby před okupací, abych navštívil Spojené státy a konferenci krajanského spolku „Společnost pro vědy a umění“, což jsem chtěl učinit v rámci řádné dovolené. Na podzim jsem chtěl studovat v Leedsu a nastoupit se čtyřletým zpožděním dříve nabídnutý stipendijní pobyt. Dokumenty těchto cest jsou v ČSAV a vyplývá z nich, že v době odjezdu (srpen 1968) byly tyto cesty vyřizovány zahraničním oddělením. Iniciativa, abych odjel na jaře 1969 do USA, vyšla z předsednictva ČSAV, nikoli ode mne. Po invazi se objevuje můj pobyt v USA zřejmě v jiném světle těmž lidem, kteří pro mé zahraniční stipendium zvedali dříve ruce. Nyní znemožnili, abych v dubnu 1969 dříve slíbené místo nastoupil. Dne 28. srpna jsem odjel s dvěma dolary do USA.

Přijel jsem do Spojených států na dříve dohodnutou přednášku a očekával jsem, že se vrátím během čtrnácti dnů, protože jsem měl jen krátkodobé vízum. Na konferenci Společnosti pro vědy a umění jsem přečetl vídeňský manifest⁶ proti agresi a vystupoval na podporu legální vlády stejně jako člen akademie Jiří Hájek ve Spojených národech. Dostal výpověď z ČSAV?

O týden později jsem byl okraden v hotelu Seville v New Yorku o tašku rukopisů, obsahující mimo jiné můj pas, dokumenty a letenku. Kdopak asi měl zájem na nějakých papírech ve východoevropském jazycce, na cizím pase neznámé osoby a na dokumentech osobního rázu, které se nedají zpeněžit?

Byla to špionážní služba česká, sovětská, nebo americká? Nenapovídá nic koincidence, že tato podivná krádež v hotelovém pokoji se odehrála tentýž den, kdy politizující entomolog z naší staroslavné akademie mne obvinil v televizním projevu z politického exhibicionismu v duchu realismu, za nějž by se nemusel stydět Husák o půl roku později? Nebylo závažnou shodou okolností, že krádež v hotelu spadla časově do doby, kdy bylo nutné předhodit alespoň malý ústupek sovětské okupační moci, jež hledala kontrarevoluci a musela ji najít? Člověk, jenž v tomtéž televizním interview prohlásil, že podmínky normalizace byly dány již v srpnové noci okupace (!!!), samozřejmě našel bystře objekt, od něhož se nyní mohl každý distancovat – Sviták. Nikoli Husák, ale Mlynář byl realista číslo jedna v čs. posrpnové politice a jeho dočasné zaujetí střevlivcem opadne v první chvíli, kdy šance na nové vlny mu umožní prosperitu.

Krádež pasu měla závažné důsledky, protože jsem nemohl odjet, nebo alespoň ne hned. V Leedsu byli připraveni na můj příjezd nejdříve v podzimním semestru 1969, ale nikoli hned. Neměl jsem tedy kam odjet. A protože jsem nepočítal s tím, že by ČSAV odvolala svůj slib, že nastoupím v dubnu 1969 v USA, neměl jsem důvod odjíždět. Přesně v této době legalizovala ČSAV pobyt profesora Oty Šika ve Švýcarsku a také postoj jiných organizací kryl jiné ohrožené osoby tím, že legalizoval jejich pobyty v zahraničí. Byl jsem tak naivní, že jsem se domníval, že co platí pro Šika, Goldstückera, Pelikána, Machovce atd., bude platit i pro Svitáka.

Oznámil jsem krádež pasu na čs. velvyslanectví a požádal 10. ledna 1969 o prolon-gaci doložky, což tehdy velvyslanectví provádělo běžně, každému, ihned. Po pěti měsí-cích urguji marně vyřízení. A v této kritické situaci přicházíte s něčím, co jsem opravdu nečekal – propouštíte mne z ČSAV, ačkoli tak nepostupujete vůči nikomu jinému. Ote-vřeně mě diskriminujete. Nejen, že jste neudělali ani to, co každý druhý kolektiv udě-lal pro každého druhého v kritické době, neusnadníte legalizaci pobytů – ale dokonce ji znemožňujete. Rušíte vlastní – ne sice příznivá, ale aspoň neutrální rozhodnutí – a kla-dete ministru Grösserovi na stůl právě to, co potřebuje. Máte k tomu důvod? Jaký? Sti-pendium na Columbia University? Víte přece ze zkušeností členů ústavu, že visiting scholar na americké univerzitě není zaměstnancem univerzity ani žádného jiného insti-tutu. Dělá, co mu napadne, a chce-li jezdit po USA, jako kdysi Vaše spolupracovnice,⁷ tak jezdí. Chce-li se zabývat astrologií, tak se jí zabývá, nemá žádné povinnosti kromě nepsaného závazku, že vědecky pracuje. Stipendium jsem nedostal od žádné soukro-mé osoby, od žádné vládní nebo politické instituce, ale od přední americké univerzity, tak jako mnoho českých a slovenských vědců na podzim 1968. Stipendium mne k niče-mu nezavazuje a jen ve fantazii Zpráv⁸ se dějí mimořádné věci. Copak mne považujete za takového osla, že bych z obavy před jedním imperialismem vsadil na druhý, že bych obětoval to jediné, co opravdu mám – názorovou konzistenci – za životní standard spo-třební selanky? Copak si neuvědomujete, že první věc, kterou bych musel pak udělat, je ta, že bych požádal o azyl? Copak nevidíte, že dělám pravý opak, usiluji všemi prostřed-ky o prolongaci doložky a chci si zachovat totéž hledisko jako inteligence v ČSSR?

Co mně tedy vytýkáte? Vždyť jsem neučinil nic, co by nebyl v kritických měsících dělal kdokoli z vás. Především jsem vystupoval a vystupuji jako marxistický filosof – a to není v USA po invazi právě lehké. Publikoval jsem dva články v revui „New Poli-tics“,⁹ v jediném orgánu marxistického humanismu v USA, a naopak jsem odmítl publi-kovat v „Problems of Communism“ jen proto, že závisí na vládní podpoře USA. Jediný článek, který vyšel v East Europe¹⁰ po invazi, je přetisk starého textu napsaného před srp-nem, a jakousi ironií osudu se objevuje v tomtéž časopise, kde stejným způsobem přetiskovali Dubčeka a Mlynáře. Dostanou výpověď? Co je dobré pro předsedu feder-álního shromáždění a čelného představitele naší entomologie, to snad nemusí být kata-strofální argument proti mně. Ve svých univerzálních přednáškách jsem vystupoval vý-lučně na akademické půdě. Přednáškové turné s kritickým názorem na invazi pořádali i jiní, např. Milan Machovec, řádný profesor Karlovy univerzity, jmenovaný po invazi. Byl by z ČSAV propuštěn?

Argument, který je proti mně opakovan nepřetržitě od září, je smyšlené spojení s pro-fesorem Zb. Brzezinským, hostem ČSAV v červnu 1968, odborníkem na problémy ko-munismu, profesorem na Columbia University. Do září 1968 jsem ho neznal a jestliže mně vytýká okupační tisk, že jsem se zúčastnil několika schůzí v jeho semináři – tedy na akademické půdě, pak lze totéž vytýkat sovětským vědcům, členu politbyra KS Fran-cie, Rogeru Garaudymu a dokonce členům čs. zastupitelského úřadu. Brzezinski není vládním činitelem a mé styky s ním vždycky byly ryze akademického rázu. Proč je sta-

vět do jiného světla právě v mém případě? Člen ČSAV, profesor Šnejdárek, který osobně navštívil prezidenta USA Nixona, má přece daleko závaznější styky. Bude propuštěn za to, že se osobně sešel s představitelem vládní politiky USA? Má-li být Sviták propuštěn za to, že zná Brzezinského, pak doživotní Sibiř je málo pro Šnejdárka za známost s Nixonem.

Kde je tedy rozumný argument, pro který mám být propuštěn z ČSAV? Neaspiruji na žádnou politickou roli ani doma ani v emigraci, jsem na veřejnosti zdrženlivý, jak jen mohu, a respektuji zákonnou vládu, ucházejí se opakovaně o legalitu pobytu a trváje na svém státním občanství. Přípravuji vydání knih, které jsou napsány a vydány v ČSSR za Novotného a Dubčeka. Podobné knihy vydala řada intelektuálů, daleko čipernějších než já, a nebyli propuštěni z ČSAV, ale naopak, posláni na Fordovo stipendium do USA. Dáváte zároveň výpověď R. Seluckému nebo naopak legalizujete jeho pobyt? Jediný důvod, proč mne propouštíte, je prostě ten, že odmítám přestat politicky myslit jako svobodný člověk, jako marxistický humanista a jako filosof usilující o pravdu více než o profesuru. Všechno lze strpět v ČSAV – tvůrce ekonomického modelu, zahraničního ministra napadeného sovětským tiskem, dezerci od politiky k realismu, technokracii, entomologii, čistou vědu, Husserla nebo alkoholismus – ale uplatňování marxismu jako filosofie pravdy? Tak to tedy ne, to je extrém.

A pak je třeba najít hůl. Chápu, že hůl najde ministr vnitra, ale nechápu, jak je možné, že k tomu najde pomocníky ve Filosofickém ústavu Akademie věd. Nevíte, jak se takové bumerangy vrací? Mohli byste přece snadno zaujmout postoj, souhlasící se skutečností, že vybočily-li čs. poměry dočasně z dráhy, pak lidé nemohou být posuzováni běžnými měřítky. Mimořádné poměry skončily, vše je normalizováno, pracuji zase na své antropologii – a tak proč mám být propuštěn? Dokonce ani podle Vámi dodatečně sdělených kritérií jsem nepracoval na své nové politické knize, ale pouze jsem připravil do tisku text, přijatý k vydání Čs. spisovatelem, pod názvem Hlavou proti zdi! Čs. spisovatel nemohl knihu vydat, vydám ji tedy sám, co je na tom strašného? Kde je důvod k tomu, abyste zaujali stanovisko výpovědi?

Soudruzi odboráři, poraďte, co mám dělat?

Mám se vrátit 8. července 1969 do Prahy jako potřeť propuštěný pracovník ČSAV, terč nenávisťi pro všechny krysy národa, objekt pozornosti pro KGB/STB dokonce i v newyorském hotelu, jako nepřijatelný extrémista i v očích reformistů a jako člověk, který půjde do vězení při první další krizi režimu? Mám dělat statistu v českých filmech jako nezaměstnaný filosof, mám znovu hledat, co bych prodal, abych se uživil? Mám znovu přijmout skutečnost, že nesmím publikovat ani článek a dát si zamítnat jeden rukopis za druhým? Teď není jiné volby, protože jste znovu vytvořili novou situaci výpovědi.

Dost často jsem v minulých letech byl schopen předvídat důsledky společenských událostí nebo osobních procesů a pochopit složité struktury společnosti nebo osobnosti. Obávám se, že mé nesnáze vyplývají jen z toho, že jsem tak nezdvorný, že si uvědomuji některé souvislosti skandálně brzo, což vrhá stín ne na mou, ale na vlastní inteligenci lidí, jimiž dochází totéž poznání s jistým zdržením, takže musí pak nevražít na držitele

prozíravější hlavy podle stejné zásady, podle níž Nietzsche tvrdil, že není bůh, neboť by bylo nesnesitelné nebýt bohem, kdyby bůh existoval. Zároveň musím říci, že se mýlím vždy, když se spoléhám na jakési zásady fair play, a že jsem často zaskakován něčím, co nedovedu zakalkulovat do úvahy a před čím jsem bezbranný – před podlostí. Ta se vymyká rovině pravdivé úvahy, stejně jako se vymyká myšlení aparátníků úsilí o osobní integritu filosofa. Podlost zasahuje pravdu do kořene, jako kudla do zad, znenadání, bez varování a z čista jasna – jako Vaše výpověď, soudruzi, filosofové, přátelé.

SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec. Dialektika demokratizace 1968–1969*. Praha: Naše vojsko, 1990, s. 240–248.

¹ Jak již bylo zmíněno v úvodu, díky propuštění ze zaměstnání a vyloučení z KSČ roku 1964 Sviták zaujímal poměrně kritický postoj vůči autorské skupině kolem *Literárních novin*, kterou považoval za příliš oficiální, elitářskou a především málo radikální. Tento postoj je pěkně vidět ve Svitákově hodnocení Kosikovy *Dialektiky konkrétního*: „*Je to dobový produkt Svazu spisovatelů, atmosféry obědvaní v Klubu a esoterní exkluzivity elity se špatným svědomím. Kosikova filosofie ospravedlňuje kritické nálady Svazu spisovatelů, které na sebe na rozdíl od Maďarska a Polska nikdy nevzaly vážnou tvář a ospravedlňuje je jen v mezích, kde platí antinomie věčejška.*“ Viz NA, fond Ivan Sviták, k. 9, nadepsáno *Dialektika konkrétního*, datováno duben 1965.

² Míněn je Zdeněk Mlynář.

³ Sviták zde má na mysli vlastní otevřený dopis generální prokuratuře uveřejněný v časopise *Student* z 3. dubna 1968. Spojení „Berijovy gorily“ použil v článku o Janu Masarykovi s názvem *Dlužní sami sobě* Jiří Hochman (*Rudé právo* z 16. dubna 1968). Zprávou Michaela Randa (vlastním jménem Benno G. Weigel) je míněn článek uveřejněný v německém *Spiegelu* 1965 (*Fünf Männer kamen nach Mitternacht. Der Spiegel*, 1965, č. 15, s. 114–123). Dr. Kotlář vyšetřoval roku 1968 na pokyn generální prokuratury v Praze smrt Jana Masaryka a ve Velké Británii shromažďoval k případu podklady.

⁴ Jednalo se o Svitákův tehdy nepublikovaný článek *Hrozba intervence*. Viz SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec*, s. 125–130.

⁵ Bližší se nepodařilo dohledat. Patrně se jednalo o Manifest gegen die Agression, který je datován 25. srpna 1968 s označením Vídně jako místa napsání. Viz SVITÁK, Ivan. *Verbotene Horizonte. Prag zwischen zwei Wintern*. Freiburg: Rombach, 1969, s. 173–176.

⁶ Jednalo se o Manifest gegen die Agression, zmíněný v předchozí poznámce. Vznikl 25. srpna 1968, jeho autorem byl Sviták a podepsalo ho deset českých intelektuálů: Miloš Forman, Jaroslav Langer, Jiří Mucha, Jan Němec, Věra Linhartová, Josef Nesvadba, Zdena Salivarová, Jindřich Srovnal, Ivan Sviták a Josef Škvorecký. Text byl publikován též v exilových *Amerických listech* (13. září 1968).

⁷ Na tomto místě měl Sviták patrně na mysli Irenu Dubskou, která na základě svého pobytu v USA vydala knihu *Americký rok* (Praha: Československý spisovatel, 1966).

⁸ Jednalo se o periodikum se stejným zaměřením jako rozhlas Vltava, tedy na propagaci okupace, útok na reformu a reformisty. Tištěno bylo v NDR, od 30. srpna 1968 do května 1969 vyšlo 61 čísel.

⁹ Šlo o Svitákovy články *The Genius and the Apparatus* (*New Politics*/Fall 1967, s. 4–11; časopis byl ovšem tištěn až těsně po srpnové invazi roku 1968; jednalo se o překlad české přednášky přednesené 3. května 1968 na UK v Praze a publikované 10. května ve *Studentu*), *The Gordian Knot. Intellectuals and Workers in Czechoslovak Democratization* (*New Politics*/Spring 1969, s. 50–59; česky *Gordický uzel*). Ohledně tvrzení, že časopis *New Politics* představuje jediný orgán humanistického

marxismu v USA, neměl Sviták pravdu. Raja Dunajevskaja například vydávala časopis podobného zaměření s názvem *News and Letters*.

- ¹⁰ Jednalo se o článek *Before the occupation: the political crisis in Czechoslovakia (East Europe. A monthly review of East European affairs, 1968, č. 10, s. 13–16; původně přednáška přednesená na univerzitě v Lubljani 6. července 1968).*

A 8

1969, 8. června, New York

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený soudruhu řediteli,

dopisem z 8. května jste mně sdělil, že jste se mnou „plně přerušil pracovní poměr“. Vaše sdělení nemá právní náležitosti výpovědi, neobsahuje relevantní důvody, ani neuvádí normy, o které se výpověď opírá. Pokud nepřihlédnete k dále uváděným skutečnostem a budete chtít se mnou rozvázat pracovní poměr, sdělte to náležitou a právně závaznou formou mému právnímu zástupci.¹

Důvody, které jste ve svém dopise uvedl, se neopírají o skutečnosti, ale o domněnky okupačního tisku, rozhlasu Vltava a okupačních Zpráv. Vaše výpověď je tedy založena na informacích okupační moci, přičemž Vám tyto informace obecně známé kvality slouží k tomu, abyste rozvázal pracovní poměr s čs. státním občanem, který nežádal v žádné zemi o azyl. Zejména musím ostře dementovat Vaše tvrzení, že jsem přijal závazky, které nesouvisí s badatelským plánem Vašeho ústavu. Pokud máte na mysli mou knihu *Hlavou proti zdi*, byly tři čtvrtiny knihy hotovy a zadány do tisku ještě před intervencí, jak si můžete ověřit v Čs. spisovateli, a na přípravě anglického vydání jsem pracoval pouze do roku 1968, tedy ne déle než tři měsíce. Konečně Vám sděluji, že semestr na Columbia University skončil, můj pobyt na této univerzitě rovněž skončil a v příštím akademickém roce (dokonce snad i od 1. července 1969) nastupuji na katedře filosofie na univerzitě v Leedsu,² jak bylo plánováno dříve.

Závěrem bych rád zdůraznil, že nerozhodujete jen o mém pracovním poměru, ale spolurozhodujete o mém státním občanství, což si jistě sám uvědomujete alespoň jako pěknou ukázkou rozdílu mezi jevem a podstatou. Právě v tomto hlubším významovém smyslu je Váš dopis daleko pochybnějším příspěvkem normalizaci a realismu, nežli jak se jeví v pouhé právní rovině výpovědi. Ujišťuji Vás, soudruhu řediteli, že Váš osobní podpis na tak závažném dokumentu mně poskytl ono vzácné vzrušení, které je podle Aristotela zdrojem veškeré filosofie – úžas. S díky za stylovou emoci

Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Zvýraznění textu podtržením provedl Sviták. Adresát: Člen korespondent Radovan Richta, ředitel Filosofického ústavu Čs. akademie věd, Praha 1, Příkopy 29.

- ¹ Svitákův právní zástupce skutečně podle informace poskytnuté Švestkovi intervenoval v jeho prospěch 19. června 1969, čímž začal pro Filosofický ústav ČSAV právní spor. Viz NA, fond ÚV KSČ – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54. Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním.
- ² J. R. Ravetz (autor slavné knihy *Scientific Knowledge and Its Social Problems*. Oxford: Oxford University Press, 1971) Svitákovi 22. února 1969 skutečně psal, že jeho žádost byla obnovena a že může kdykoliv, zcela dle svých časových možností („at the time most convenient to you“), přijet na dvanáctiměsíční stipendium pokrývající cestovní výlohy 400 £ s měsíčním příjmem 200 £. Skutečnost, že Sviták na stipendium nakonec nenastoupil, nepodléhala jeho prechlivé povaze, nýbrž byla zapříčiněna britskými úřady, které filosofovi odmítly udělit platné vízum. Ravetzovo pozvání viz ABS, V-10798 MV, 1969.

A 9

1969, 29. července, Praha

Ředitel Filosofického ústavu ČSAV Ivanu Svitákovi

Vážený doktore Svitáku,

vzhledem k tomu, že jste náš dopis z 8. 5. 1969, týkající se přerušení pracovního poměru s Vámi, předal právnímu zástupci, jsme nuceni znovu se vrátit k této věci:

8. 5. jsme Vám oznámili, že jsme nemohli uznat stav, jaký se bez naší viny utvořil ve Vašem poměru vůči Filosofickému ústavu. Dopis neměl právní podobu výpovědi. Vycházel z toho, že sám nahlédnete, že trvání čistě formálního pracovního poměru v době, kdy jste nerespektoval předpoklady pro jeho existenci, ztratilo opodstatnění.

Platný Zákoník práce nezná dlouhodobou neplacenou dovolenou. Takový stav může být založen pouze na dobré vůli. Vyžaduje loyaltitu vůči našemu ústavu a institucím této země. Ze skutečností, které nyní zjišťujeme, je však patrné, že jste nedodržel podmínky, za nichž Vám byla předběžně a s výhradami povolena neplacená dovolená – přestože jsme Vás na ně zvláště naléhavě upozorňovali v dopise z 8. 11. 1968. Opustil jste badatelské úkoly v oblasti antropologie, které jsou pro nás podle státního plánu badatelského výzkumu závazné a na které jste byl v dubnu 1968 do Filosofického ústavu ČSAV přijat. Akceptoval jste v USA závazky a vyvíjel činnosti, které se nesrovnávají s naším vědeckým výzkumem a jeho intencemi. Musíme proto s politováním konstatovat, že Váš pracovní poměr k Filosofickému ústavu se v každém případě stal nadále nemožným. Očekáváme, že písemně pošlete souhlas s jeho přerušením podle příslušných zákonných ustanovení a podmínek, uvedených v našem dopise z 8. 5. t. r.

Protože jsme bohužel dodnes nedostali tento souhlas a protože jste předal věc svému právnímu zástupci, jsme nuceni Vám oznámit, že Filosofický ústav ČSAV ruší s okamžitou platností (nejděle do 10. 8. t. r.) všechna povolení k dlouhodobé neplacené dovolené, která byla předběžně a podmíněně vyjádřena v dopise z 8. 11. 1968. Vzhledem k tomu, že máte právnické vzdělání, jste si jistě vědom všech důsledků nerespektování dané skutečnosti.

K Vaším poznámkám zároveň oznamujeme, že jsme přerušeni pracovního poměru nikdy nespojovali s otázkou povolení pobytu v zahraničí a tím méně s otázkou Vašeho občanství. To jsou zcela odlišné věci. Naopak snažili jsme se, aby v tomto směru byla zákonná práva občana plně zaručena. Legalizace Vašeho pobytu v zahraničí ovšem nepadá do naší kompetence a závisí na Vašem jednání.

S pozdravem
Dr. Radovan Richta
prozatímní ředitel

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresováno: Vážený pan, Dr. Ivan Sviták CSc., 438 WEST 116, New York, N. Y. 10027.

A 10

1969, 25. srpna, Praha

Ředitel Filosofického ústavu ČSAV Radovan Richta Ivanu Svitákovi

Vážený doktore Svitáku,

dne 8. 5. t. r. jsme Vám sdělili, že nemůžeme uznat stav, který se utvořil ve Vašem poměru k Filosofickému ústavu vzhledem k tomu, že jste během svého pobytu v cizině opustil badatelské úkoly v oblasti antropologie, na které jste byl v dubnu 1968 do Filosofického ústavu ČSAV přijat, a že jste v USA akceptoval závazky a vyvíjel činnost, která se nesrovnává s naším vědeckým výzkumem a jeho intencemi. Čekali jsme, že sám uznáte neudržitelnost svého pracovního poměru ve Filosofickém ústavu a dáte souhlas s jeho přerušáním. Dodnes se však tak nestalo.

Dne 29. 7. t. r. jsem Vám sdělil, že Filosofický ústav ČSAV ruší s okamžitou platností – nejdéle však do 10. 8. t. r. – všechna povolení, týkající se dlouhodobé neplacené dovolené, která Vám byla předběžně a podmíněčně poskytnuta v dopise z 8. 11. 1968. Zjišťuji, že jste nerespektoval toto právoplatné a zdůvodněné rozhodnutí a nenastoupil do 10. 8. t. r. řádně do zaměstnání. Porušil jste tak hrubým způsobem kázeň. Vzhledem k tomu s Vámi Filosofický ústav ČSAV přerušuje pracovní poměr s okamžitou platností podle § 53 ods. 1 písm. b/ Zákonníku práce.

S pozdravem
Radovan Richta
čl. kor. ČSAV
prozatímní ředitel FÚ

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresováno: Pan Dr. Ivan Sviták CSc., 438 WEST 116, New York, N. Y. 10027.

A 11

1969, 9. září, Vídeň

Ivan Sviták řediteli Filosofického ústavu ČSAV Radovanu Richtovi

Vážený pane řediteli,

ve dnech, kdy je v ČSSR zaváděno stanné právo jako závěrečná fáze demokratizace komunistické strany, přesněji dne 25. srpna 1969,¹ jste mně sdělil doslova, že [...].

Během svého pobytu v cizině jsem nevyvíjel žádnou činnost, pro kterou byste Vy – jako ředitel Filosofického ústavu – byl oprávněn mne kritizovat a vyvozovat z mých názorů závěr o mém pracovním poměru. Pokud tak naopak činíte, uplatňujete své vlastní – ne zcela mylné – politické názory na oblast vědeckého bádání, přičemž teoreticky sám uznáváte nepříslušnost takového postupu. Váš postup je nejen znásilněním základních práv občana na vlastní politické názory o kvalitách vlády, ale je také flagrantním porušováním zásady svobody bádání. Vy sám aktivně provádíte represivní opatření² proti vědeckému pracovníku. Protestoval jsem svým způsobem proti okupaci své země a proti fašistoidní orientaci (takzvané normalizaci) konzervativního křídla v komunistické straně.³ Z těchto politických důvodů mne propouštíte z Filosofického ústavu, přičemž hrubým způsobem znásilňujete pravdu o mé činnosti v USA. Neopustil jsem svou studijní práci v oboru antropologie, jak bez důkazů tvrdíte, alespoň ne méně, než tak učinil kdokoli jiný ve Vašem ústavu během onoho roku, kdy sovětská okupace narušila daleko podstatnější projekty nežli výzkum filosofie člověka. Jakého stupně byrokratické degenerace a antifilosofické oblundnosti musí dosáhnout vedoucí úředník státní filosofie okupovaného státu, aby dokázal propustit politicky angažovaného odpůrce imperialistické agrese – pro porušení kázně? Musí dosáhnout Vašeho stupně.

Zrušení pracovního poměru je důsledkem Vašeho dřívějšího, daleko ostudnějšího rozhodnutí zrušit dlouhodobou dovolenou, čímž jste okamžitě po nástupu Gustáva Husáka iniciativně znemožnil legalizaci mého pobytu v cizině. Víte velice dobře, že povolení pobytu v zahraničí a uchování čs. státního občanství bylo závislé jen a jen na tom, zda pracoviště podpoří úředně žadatele o povolení pobytu v cizině. Vy osobně jako funkcionář Čs. akademie věd jste to nejen neudělal, ale aktivně jste přejal policejné represivní opatření. Vy osobně jste znemožnil legalitu mého pobytu v cizině svou podezřelou iniciativou, jež byla v otevřeném rozporu s tehdejším postojem jiných organizací. Nebyl to tedy ministr vnitra, ale člen korespondent ČSAV Radovan Richta, státně koncesovaný filosof okupačního režimu Gustáva Husáka, kdo potvrdil, jak podvodná byla, jsou a budou veškerá Vaše ujišťování o svobodě vědy. Zrazujete svobodu v prvním okamžiku, kdy je nepohodlná policii, a svoboda je ex definitione policejné byrokratické elitě nepohodlná vždycky. Když filosof ČSAV jedná jako policista, zbývá naděje, že ministr vnitra bude jednat jako filosof. Míra podlosti, kterou jste projevil normalizačnímu procesu (česky řečeno fašizaci Československa!) je pro mne stále nepohopitelná, protože tato opatření jste mohl s důvěrou přenechat povolaným orgánům – policii. Mohl jste přece aspoň mlčet – ale vy jste jednal, iniciativně a vědomě, podle.

Z hlediska elementární filosofické kultury je Váš postup tak skandální, že kdybyste byl ve filosofických opatřeních stejně důsledný jako v policejních zákrocích, musel byste sám sebe propustit z každého vědeckého ústavu pro základní nezpůsobilost.

Závěrem Vám blahopřeji k Vašemu rozhodnutí, neboť svědčí o pronikavé změně, kterou prodělal během jednoho roku signatář 2000 slov na cestě k jednotě filosofie a policie. Vaše rozhodnutí je ovšem logické a důsledné, protože jste disciplinovaným členem monopolní byrokracie a její politické strany, jejíž vedení otevřeně přešlo k fašistoidní orientaci. Jste soudruh Indrů, Švestků, Kolderů, Biřáků a jednáte v jejich zájmu. Nedovedete-li vystoupit z politické strany, která degenerovala v policejně byrokratickou opresivní mašinerii, hájíte-li dále disciplinovaně její politiku, pak Vám gratuluji k důslednosti. Věříte-li přitom, že právě tento postoj je slučitelný s představou o mužské cti a hodnotě člověka, tak Vás musím odkázat na známý román, v němž právě proti takové představě o smyslu politické činnosti vyklepává Stalinův vězeň do zdi cely své (i mé) přesvědčení o cti muže: „La vertu, c'est vivre et mourir pour ses convictions.“⁴

SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec. Dialektika demokratizace 1968–1969. Praha: Naše vojsko, 1990, 238–240.*

¹ Podle informace J. Filipce o Svitákovu případu musela být nakonec i tato výpověď kvůli pozdnímu vyjádření odborové organizace FÚ stažena a „po dodání písemného souhlasu ZV ROH 4. 9. potřeby a definitivně obnovena 5. 9. 1969“. Viz NA, fond ÚV KSČ – Oldřich Švestka, sv. 5, a. j. 54, Informace k propuštění I. Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV a k soudnímu sporu s ním. Korespondence posílaná přes oceán ovšem tuto drobnou peripetii nezaznamenala.

² I kdybychom si dokázali představit, že Richta viděl jako důvod Svitákovu propuštění skutečně jen neplnění jeho pracovních povinností, což je do jisté míry představitelné i dnes, nemůžeme odhlédnout od skutečně aktivně vstřícného přístupu tehdejšího ředitele Filosofického ústavu vůči nastupující normalizaci. V dopise ze 17. srpna 1969 Richta předsedu ČSAV Františka Šorma ujistil: „Osobním dopisem jsem se obrátil na vedoucí oddělení, členy ústavní rady a představitele závodní organizace KSČ a ROH s výzvou, aby pomohli zajistit klidný průběh srpnových dnů a aby rozhodně čelili všem provokacím. Zdůraznil jsem, že by jakákoli účast pracovníků ústavu na nepokojích a vystoupeních, zaměřených proti stanovisku naší vlády a jakékoli porušení pokynů, které jste nám dal, těžce poškodilo jak zájmy naší země, tak i zájmy naší vědy a našeho ústavu.“ Ze stejných důvodů také nařídil zákaz vydávání jakýchkoliv neoficiálních materiálů, povinné zápisy příchoďů na pracoviště a odchodů z něj i povinnou přítomnost ve FÚ v den výročí invaze. Viz A AV ČR, fond Filosofický ústav ČSAV, k. 14, i. č. 145.

³ Poslední Svitákův článek před napsáním tohoto dopisu vyšel k prvnímu výročí vojenské invaze s názvem *Die Wahrheit über die Okkupation* (*Die Presse* 21. srpna 1969).

⁴ Jedná se o citát z Koestlerovy *Tmy o polednách*, v níž na závěr románu spoluvězeň z cely č. 402 hlavní postavě, N. S. Rubašovi, vyťukává zprávu: „Čest je žít a zemřít za své přesvědčení.“ Viz KOESTLER, Arthur. *Tma o polednách*. Praha: Odeon, 1992, s. 131. Bylo by zajímavé sledovat, nakolik recepce podobné literatury u exilové inteligence osmašedesátého roku postupně posouvala vnímání sovětského bloku směrem k totalitárnímu paradigmatu. Díky prvnímu propuštění z ČSAV došlo zjevně u Svitáka k tomuto posunu již před rokem 1968.

A 12

1969, 31. července, Vídeň

Ivan Sviták prezidiu ČSAV

Vážení soudruzí,

protestuji proti rozhodnutí ředitele Filosofického ústavu ČSAV v Praze, který mně 8. května 1969 sdělil, že se mnou „plně přerušil pracovní poměr“, když nedlouho před tím zrušil dříve udělenou dvouletou neplacenou studijní dovolenou. Důvody, které ve svém dopise uvedl, se neopírají o žádné skutečnosti, jež by měly oporu v čs. právním řádu, ale opírají se o domněnky okupačního tisku, rozhlasu Vltava a okupačních Zpráv. Výpověď je tedy založena na informacích okupační moci, přičemž tyto informace obecně známé kvality, těšící se spontánní nedůvěře dvou národů, se naopak těší důvěře ředitele ústavu ČSAV a slouží mu k tomu, aby rozvázal pracovní poměr s čs. státním občanem, který nežádal v žádné zemi [o azyl]. Zejména musím ostře dementovat jakákoliv tvrzení, že jsem přijal závazky, které nesouvisí s badatelským plánem ústavu, protože jsem se věnoval téměř nepřerušeně studiu antropologie a jinou činnost jsem považoval za vedlejší a mimořádnou, jako všichni příslušníci inteligence ve stejné době v ČSSR. K žádnému stipendijnímu pobytu v Kolumbijské univerzitě podotýkám, že Zbigniew Brzezinski, který nikdy nebyl a není mým zaměstnavatelem, byl naopak hostem Čs. akademie věd v červnu 1968. Pokud čelní představitelé ČSAV považovali spolupráci s ním za prospěšný vědecký styk, pak nelze tentýž můj postoj považovat za důvod k propuštění jen po smrtící dávce dialektiky, v níž hyne také zdravý rozum.

Podobná represivní opatření nebyla uplatněna vůči žádnému z představitelů čs. jara. Naopak, organizace, jež měly nebo mají ve svých řadách osoby, jež jsou předmětem útoků okupačního a kolaborujícího tisku,¹ legalizovaly pobyty svých zaměstnanců v cizině, nebo takové pobyty aktivně zajišťovaly a zprostředkovávaly. Konstatuji, že v mém případě se tak nejen nestalo, ale ředitel Filosofického ústavu svými diskriminativními kroky horlivě předjal i čs. politické realisty. Pokud se s jeho postupem neztotožňujete, bylo by vhodné zrušit rozhodnutí ředitele Filosofického ústavu. Jeho rozhodnutí vrhá totiž problematické světlo i na Čs. akademii věd, neboť vytváří dojem, jako by orgány Akademie postupovaly právě opačně nežli Svaz spisovatelů v poměru k Eduardu Goldstückerovi, Čs. televize v poměru k Jiřímu Pelikánovi, Čs. rozhlas v poměru k Zdenku Hejzlarovi, Literární listy v poměru k A. J. Liehmovi atd. Postup ředitele Filosofického ústavu otevřeně napomáhá snaze ministra vnitra zbavit mne státního občanství ČSSR a je v rozporu s běžnou prací kulturních institucí. Nepovažuji spolupráci ředitele Filosofického ústavu ČSAV a ministra vnitra ani za projev politického realismu, ani za novou podobu vztahu teorie a praxe, ale považuji naopak každou a jakoukoli spolupráci policie a filosofie za skandální a antivědeckou, vždy a všude – i v podmínkách okupované ČSSR.

V případných úvahách o diskriminativním postupu ředitele Filosofického ústavu ČSAV přihlédněte laskavě k tomu, že můj pobyt v USA byl plně legální, že v příštím

akademickém roce nastupují na katedře filosofie v Leedsu (Anglie), a že tedy odpadly i ony nevědecké důvody, týkající se pobytu na Kolumbijské univerzitě. Konečně můj dnešní pobyt ve Vídni, kde čekám na vyřízení žádosti o povolení cesty do Anglie, je ve shodě s čs. předpisy, neboť mám platnou doložku. Prosím, aby prezidium ČSAV uvážilo, zda je možné, aby zajistilo legalitu mého dalšího pobytu v zahraničí, a to v podmínkách, kdy ministr vnitra obviňuje jejího zaměstnance z velezrady, a aby také uvážilo, zda je čestné naopak takové kroky nedělat. Prosím, abyste se neostýchali uplatnit prakticky zásady svobody vědy, k nimž se teoreticky přiznáváte, protože v sázce není jen moje budoucnost, ale také Vaše prestiž zastánců základních lidských práv. Konečně prosím, abyste projeвили shovívavost vůči omylům kolegy Richty, jehož úsilí o jednotu policie a filosofie je sice v našich poměrech originálním rozvinutím marxismu, ale před sarkasmem budoucích dějin nebude přeci jen ničím jiným nežli úspěšným kompromitováním české filosofie, marxismu a Čs. akademie věd.

Se srdečným pozdravem,

Váš
v. r.
Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 2 listy, psáno na s. 1. Zvýraznění textu podtržením provedl Sviták. Opatřeno razítkem FÚ ČSAV o potvrzení doručení 21. srpna 1969. Opis, adresát: PREZIDIUM ČS. AKADEMIE VĚD v Praze.

¹ Proti Svitákovi byly například na konci května 1969 v *Rudém právu* zaměřeny dva články s názvem *Zkušenosti a úvahy Ivana Svitáka publikované v rámci širšího seriálu Proti nepřátelským názorům na základě faktů*. Viz *Rudé právo* z 21. května 1969, s. 3 a *Rudé právo* z 22. května 1969, s. 3. Jako autor článku byl nadepsán dr. B. Hladík a patrně šlo o kompromitaci iniciovanou Ministerstvem vnitra, neboť hned v záhlaví prvního stálo: „*Po útěku za velkou louží I. Sviták zúročil vlastní zkušenosti z demokratizačního procesu v Československu, jakož i zkušenosti mnoha jiných kolegů a výsledek svého bádání pak přednesl na Columbia University [...] Ivan Sviták je všestranný a obětavý. Nelitoval času, aby uvedenou přednášku a ještě dalších sedm svých děl seřadil do seriálu Nový horizont a zaslal je ve větším množství do Prahy.*“ Právě zásilka se stejnojmenným rukopisem byla zadržena a předána orgánům StB, viz ABS, V-10798 MV, vyšetřovací spis 0183/1969, Publikační činnost.

A 13

1969, 13. srpna, Praha

Předseda ČSAV František Šorm řediteli Ústavu státu a práva ČSAV Viktoru Knappovi

Č.j.: 19.401/8/69

Vážený soudruhu řediteli,

dovoluji si Vás požádat, aby Váš ústav posoudil správnost a oprávněnost opatření, kterým rozvázal ředitel Filosofického ústavu ČSAV člen korespondent Radovan Rich-ta pracovní poměr se s. Ivanem Svitákem, vědeckým pracovníkem uvedeného ústavu. S. Ivan Sviták, který je od srpnových dnů loňského roku v zahraničí, se dopisem ze dne 31. července 1969, jehož opis připojuji, obrátil na prezidium ČSAV s protestem proti rozhodnutí ředitele Filosofického ústavu ČSAV.

Korespondence s s. Ivanem Svitákem je pracovníkům Vašeho ústavu, kteří budou po-věřeni provedením rozboru, k dispozici u ředitele Filosofického ústavu ČSAV. Vašeho posudku použiji k odpovědi s. I. Svitákovi.

Děkuji Vám a prosím, vážený soudruhu řediteli, o laskavé zajištění posudku do kon-ce srpna t. r.

Se soudružským pozdravem

akademik F. Šorm

ABS, V-10798 MV, 1969. Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1.

A AV ČR, fond Ústav státu a práva, k. 40, i. č. 650. Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Psáno na hlavičkovém papíru ČSAV. Adresováno: Vážený soudruh // akademik Viktor Knapp // ředitel Ústavu státu a práva ČSAV. Doručeno do Ústavu státu a práva ČSAV 19. srpna 1969; ručně připsaná poznámka s podpisem Viktora Knappa datova-ným 17. srpnem 1969 (V. Knapp patrně nejdříve list přečetl a teprve potom jej dal zapsat sekretářce.): „L. Svoboda. Požádej laskavě s. Chyského, ať posudek vypracuje. K tomu ovšem je třeba, aby se ve FÚ seznámil se všemi spisy. Sekretariátu s. Šorma sděl [...] (posudek dáme po prozkoumání do spisů).“

A 14a

1969, 2. září, Praha

Dopis ředitele Ústavu státu a práva ČSAV Viktora Knappa předsedovi ČSAV Františku Šormovi

880/69

Vážený soudruhu,

k Vašemu dopisu ze dne 13. srpna 1969 čj. 19.401/8/69 Vám v příloze posílám vyjádření ve věci rozvázání pracovního poměru s. Ivana Svitáka z Filosofického ústavu ČSAV. Vyjádření vypracoval pracovník ÚSF ČSAV Dr. Jiří Chyský, CSc.

Se soudružským pozdravem

Akademik Viktor Knapp
ředitel ÚSP

A AV ČR, fond Ústav státu a práva ČSAV, k. 40, i. č. 650.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Vážený soudruh, akademik František Šorm, předseda Československé akademie věd, Praha. Na konci připsal rukou: „doruč. s. Krejčík 5. 9. 69“.

A 14b

1969, 1. září, Praha

Dr. Chyský: Posudek ve věci Dr. Sviták – FÚ ČSAV

Ve věci Dr. Svitáka kontra Filosofický ústav jde v podstatě o toto:

ředitel FÚ udělil Dr. Svitákovi dopisem z 8. 11. 1968 neplacenou dovolenou na dva roky počínajíc dnem 1. 10. 1968, kteréžto dovolené měl Dr. Sviták využít ke studijnímu pobytu v zahraničí (Velká Británie, USA).

Tuto neplacenou dovolenou ředitel FÚ dopisem z 29. 7. 1969, doručeným Dr. Svitákovi dne 8. 8. 1969, odvolal a vyzval Dr. Svitáka, aby nastoupil znovu práci ve FÚ do 10. 8. 1969. Protože Dr. Sviták ani dne 10. 8. 1969 ani dosud práci ve FÚ v Praze opět nenastoupil, propustil jej ředitel FÚ dopisem z 25. 8. 1969 s okamžitou platností.

Již předtím ředitel FÚ sdělil Dr. Svitákovi dopisem z 8. 5. 1969, že se s ním pracovní poměr přerušuje. Toto sdělení však bylo později vzato zpět v tom smyslu, že se pracovní poměr Dr. Svitáka k FÚ nadále zachovává, takže stížnost Dr. Svitáka, pokud směřuje proti dopisu z 8. 5. 1969 je bezpředmětná.

Lze ovšem předpokládat, že Dr. Sviták vztáhne své vývody, které uplatnil v dopise z 31. 7. 1969 (psaném ve Vídni) i proti dopisu z 25. 8. 1968, kterým došlo k jeho okamžitému propuštění. V tom případě je nutno vzít v úvahu toto:

Čs. právní řád nezná institut „neplacené dovolené“, a poskytnutí takové dovolené je proto ponecháno dohodě mezi pracovníkem a ředitelem socialistické organizace jako zaměstnavatelem. Byla-li „neplacená dovolená“ poskytnuta bez jakýchkoli podmínek a bez určení doby, na jakou se poskytuje, lze ji kdykoli odvolat a vyzvat pracovníka, aby nastoupil práci v podniku. Toto právo patří k dispozicím ředitele podniku s pracovními síly pracovníků.

Byl-li však smlouven pevný čas – určitá doba – na který byla „neplacená dovolená“ povolena, nelze jednostranně od takové úmluvy ustoupit, nejsou-li k tomu důvody. Byla-li „neplacená dovolená“ poskytnuta s tím, že pracovník bude během ní povinen dodržet určité podmínky, zejména takové, které se týkají pracovní náplně během „neplacené dovolené“, bylo by možno odvolat poskytnutí „neplacené dovolené“ jen tehdy, když by pracovník tyto podmínky neplnil.

V případě Dr. Svitáka byla „neplacená dovolená“ podle obsahu korespondence mezi ním a ředitelem FÚ poskytnuta pod podmínkou, že práce Dr. Svitáka bude souviset s badatelskými úkoly FÚ a že Dr. Sviták nebude v zahraničí dělat nic, co by byl v rozporu s čs. zákony a ustanoveními československé vlády.

Ředitel FÚ tvrdí, že Dr. Sviták nesplnil podmínku uvedenou na prvním místě, že totiž nedělal práci, která by souvisela s badatelskými úkoly FÚ. Měl se zabývat antropologií, ale nezabýval se jí, nýbrž se věnoval práci na Kolumbijské univerzitě v oddělení prof. Brzezinského (oddělení pro studium komunismu). Dr. Sviták sám ve svém dopise z 29. 11. 1968 uvedl, že se antropologií začne zabývat až v září 1969. FÚ nemá zpráv o tom, že by se Dr. Sviták skutečně zabýval prací, která souvisí s badatelskými úkoly FÚ, naopak z celé korespondence s ním plyne, že se Dr. Sviták takovou prací nezabývá.

Za tohoto stavu byl proto ředitel FÚ oprávněn odvolat „neplacenou dovolenou“ a povolal Dr. Svitáka do FÚ k plnění badatelských úkolů FÚ v Praze. Dojde-li o tuto otázku k soudnímu sporu, bude výsledek záviset především na výsledcích důkazního řízení o otázce, zda se Dr. Sviták věnoval za svého pobytu během „neplacené dovolené“ v zahraničí práci, která s badatelskými úkoly FÚ souvisí či nikoli.

Druhou důležitou právní otázkou je, zda byl k rozvázání pracovního poměru udělen závadným výborem ROH FÚ předchozí souhlas. Podle ustanovení § 59 odst. 1 zákoníku práce je totiž takový souhlas podmínkou platnosti jakéhokoliv způsobu rozvázání pracovního poměru se zaměstnancem.

Pokud se Dr. Sviták domáhá, aby prezidium ČSAV snad samo zrušilo rozhodnutí ředitele FÚ o odvolání souhlasu s „neplacenou dovolenou“ nebo dokonce o rozvázání pracovního poměru, pak rozhodnout o těchto otázkách spadá do příslušnosti výlučně ředitele FÚ a nikoli prezidia ČSAV, které nemůže rozhodnutí ředitele FÚ měnit.

Domnívám se proto, že se prezidium věcí nejen nemusí, ale ani nemůže zabývat.

A AV ČR, fond Ústav státu a práva ČSAV, k. 40, i. č. 650.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1–2.

B 1

1969, 10. ledna, New York

Ivan Sviták Československému velvyslanectví v USA

Věc: žádost o prodloužení výjezdní doložky

Vážení soudruzi,

v příloze posílám svůj platný pas číslo 546153 a žádám Vás o prodloužení výjezdní doložky na akademický rok 1969/70, tedy do června roku 1970. Pas platí do 31. 5. 1973, výjezdní doložka do Velké Británie do 9. července 1969, kde jsem měl původně nastoupit na univerzitu v Leedsu. Mimořádné události znemožnily uskutečnění tohoto plánu.

Dále Vám sděluji, že můj služební pas číslo 0358890 platný do 30. 4. 1973 a obsahující trvalou výjezdní doložku opravňující k cestám do všech států světa, platnou do 22. dubna 1969, byl ukraden v hotelu Seville v New Yorku 13. září 1968. Tuto skutečnost jsem Vám oznámil tentýž den telefonicky. Na tento, ukradený pas jsem přijel dne 17. srpna do Rakouska a dne 28. srpna 1968 do New Yorku ve shodě s platnými předpisy, na pozvání Společnosti pro vědy a umění, která konala svou konferenci ve Washingtonu. Po svolení dosavadního zaměstnavatele, Filosofického ústavu Čs. akademie věd v Praze (viz příloha č. 1 a 2) jsem přijal stipendium na Columbia University v Novém Yorku. Zdůrazňuji, že nejsem v zaměstnaneckém poměru vůči Columbijské univerzitě, že přijetí stipendia není svázáno s žádnými povinnostmi a neukládá mně žádné závazky kromě vědeckého studia tematiky, kterou si zvolím.

Považuji za nutné znovu výslovně opakovat, že jsem v žádné zemi nepožádal o azyl, neprohlásil se za uprchlíka ani nevstoupil do spolupráce s politickými orgány a organizacemi čs. emigrace. V tomto smyslu prohlašuji, že různé zprávy západního nebo sovětského tisku jsou v rozporu s pravdou a že jsem během svého pobytu v cizině neučinil nic, co by bylo v rozporu s platnými čs. zákony. Svě přednášky jsem omezil výhradně na univerzity, kde jsem vícekrát zdůraznil loyaltitu vůči zákonné vládě a politický postoj, jaký jsem zaujímal ve svých přednáškách a článcích, byl a je identický s postojem čs. inteligence doma. Jakmile dokončím na jaře knihu o čs. jaru 1968, chci se opět věnovat svým antropologickým studiím, nikoli politické problematice, a doufám, že v této výzkumné práci budu pokračovat ve shodě s celkovým plánem výzkumu člověka, nastíněným Čs. akademií věd.

Mám-li odpovědně reagovat na nabídky pro příští akademický rok, byl bych rád, kdybych znal Vaše stanovisko a kdybyste vyřídili mou žádost o prodloužení doložky. Akademické přednášky se obsazují již během ledna na příští školní rok a bez Vašeho souhlasu s prodloužením svého pobytu bych nemohl dát konkrétní odpovědi na případné nabídky, abych přednášel filosofii na některé z univerzit.

Se soudružským pozdravem

Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Velvyslanectví ČSSR, Washington D. C. Pisatel: Ivan Sviták // Columbia University // 438 West 116 Street // New York, N. Y. 10027.

B 2

1969, 15. ledna, New York

Československé velvyslanectví v USA Ivanu Svitákovi

Uved'te č. 6130/69-Sv/Do

Vážený pane doktore:

k Vašemu dopisu ze dne 10. 1. 1969 sdělujeme, že Vaše žádost byla postoupena MZV v Praze. Jakmile obdržíme odpověď, budeme Vás neprodleně informovat.

Za velvyslance:

Procházková

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Na hlavičkovém papíře Velvyslanectví Československé socialistické republiky, Embassy of the Czechoslovak Socialist Republic, 2349 Massachusetts Avenue, N. W., Washington, D. C. 20008. Adresováno: JUDr. RSDr. Ivan Sviták, 622 W. 113 st, Columbia University New York, New York, N. Y. 10025.

B 3

1969, 9. května, New York

Ivan Sviták Československému velvyslanectví v USA

Vážený soudruhu velvyslance,

před pěti měsíci, dne 10. ledna 1969, jsem požádal Váš úřad o prodloužení platnosti výjezdní doložky, opravňující k cestě do USA, Velké Británie, Francie a NSR. Doložka platí do 9. července, tedy ještě dva měsíce, a je zapsána v pase číslo 546153, jenž platí do 31. 5. 1973. Konstatuji, že během uplynulých pěti měsíců nebyla má žádost vyřízena, ani poté, když jsem vyřízení osobně urgoval ve Washingtonu. Ze zmíněných dokumentů i z mého jednání vyplývá jednoznačně, že jsem československý státní občan a že můj pobyt je v souladu s čs. platným právem.

V rozporu s touto skutečností je řada zpráv československého, západního i východního tisku, v nichž jsem označován za emigranta, zrádce, žida, protisocialistu etc. Mé

pokusy dementovat v čs. tisku tyto útoky zůstaly zcela bezúspěšné a věcné informace o mém pobytu v USA nebyla uveřejněna ani Svazem spisovatelů ani Československou akademií věd, ačkoli jsem odpovědné představitele těchto institucí o takové dementi požádal. Zdůrazňuji, že jsem neučinil během devítiměsíčního pobytu v USA žádné kroky, které by mohly být pokládány za protivládní nebo neloyální vůči současné vládě, zejména že jsem nevstoupil ve styk s žádnými politickými orgány čs. poúnorové emigrace.

Má současná činnost v USA se omezuje na univerzitní přednášky a na vědecký výzkum v oboru antropologie, umožněný Columbijskou univerzitou. Nejsem zaměstnancem této univerzity ani žádného jejího institutu, jsem nezávislým vědeckým pracovníkem a sleduji v USA jedině vědecké, nikoli politické cíle. Má činnost v USA má vědecký ráz, je plně legální, nenaplnuje skutkovou podstatu žádného trestného činu a neodůvodňuje zamítnutí dalšího pobytu.

Můj pobyt na Columbia University, School of International Study byl v sovětském tisku kritizován v souvislosti s osobou profesora Zbigniewa Brzezinského, ačkoli tento přední americký vědec bývá navštěvován nejen mnou, ale i sovětskými vědci jako profesorem Zaneginem, členem politbyra KS Francie Rogerem Garaudym a i představiteli ČSSR. Ačkoli tedy podobné námitky jsou nevěcné, i tyto nevěcné námitky odpadávají během několika týdnů, protože v příštím roce hodlám studovat v Leedsu v Anglii, jak bylo dříve plánováno, a nebudu tedy na Columbia University.

V posledních měsících značně zesílily v čs. tisku útoky proti mé osobě, útoky, proti nimž jsem v dané chvíli bezbranný. Srovnám-li svou situaci s nezastřeným úsilím čs. vládních orgánů umožnit ohroženým osobám dočasný pobyt v cizině, pak nemohu přehlédnout diskriminační ráz opatření uplatněných vůči mně. Je-li tento postup záměrný, pak je zřejmě motivován snahou zbavit mne čs. státního občanství.

Dovolte, abych závěrem konstatoval, že čs. zastupitelský úřad neprodloužil výjezdní povolení čs. státnímu občanu přímo ohroženému zásahy okupační mocnosti a učinil tak v rozporu se skutečností, že tento občan neporušil během svého pobytu v USA žádnou právní normu ČSSR, nepožádal o politický azyl a nestal se emigrantem ani v krajně obtížné osobní situaci. Takové jednání zastupitelského úřadu ČSSR ostře kontrastuje se základními občanskými a lidskými právy, zejména s Všeobecnou deklarací lidských práv (článek 13, odstavec 2), podle níž „každý má právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní, a vrátit se do své země“. Soudruhu velvyslanče, zbývají dva měsíce k rozhodnutí, které je závažné nejen pro mne, ale i pro zemi, kterou zastupujete, protože prostor, který země vymezí pravdě, bude i prostorem, který vymezí konkrétnímu filosofu, Vašemu

Ivanu Svitákovi

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 2 listy, psáno na s. 1. Adresováno Karlu Dudovi s adresou čs. velvyslanectví.

B 4

1969, 8. června, New York

Ivan Sviták ministru vnitra české vlády Josefu Grösserovi

Vážený soudruhu ministře,

podle úřední zprávy otištěné v čs. tisku 15. února 1969 prodlužovaly čs. zastupitelské řady výjezdní doložky občanům, kteří o to požádali, nebo jejich žádosti posílají k rozhodnutí správě pasů a víz. Sdělují Vám, že o mé žádosti ze dne 10. ledna 1969 nebylo po šesti měsících rozhodnuto, ačkoli jsem opakovaně zdůrazňoval, že se nechci věnovat politice, ale studiu filosofie. Tato skutečnost je v rozporu s vládním prohlášením z 15. února 1969 a s běžnou praxí zastupitelských úřadů v ČSSR, ačkoli jsem čs. státní občan, legálně pobývající na dočasné vědecké návštěvě v USA.

Prosim, abyste při rozhodování o mé žádosti vzal v úvahu, zda má přítomnost v dnešních poměrech v Praze prospěje nebo uškodí zájmům vlády. Domnívám se, že vyjádříte-li souhlas s mým studiem filosofie v Leedsu, pak si můžeme oboustranně ušetřit rozmanité nesnáze.

Se soudružským pozdravem

Ivan Sviták

P. S.

Přikládám článek z East Europe, několikrát citovaný v čs. tisku, abyste viděl, že v záhlaví článku je uvedeno, že článek je přetiskem mé přednášky z Jugoslaviie z července 1968. Stejným způsobem byly v tomtéž časopise přetiskovány články jiných čs. občanů, nevylímaje Alexandra Dubčeka a Zdenka Mlynáře. Má „spolupráce“ s rozhlasem či organizací Svobodná Evropa je jedním z výmyslů nezodpovědných novinářů a nezakládá se na žádných faktech.

ABS, V-10798 MV, 1969.

Originál, strojopis, 1 list, psáno na s. 1. Adresa pisatele: Ivan Sviták // 438 West 116 // New York, N. Y. 10027.

B 5

1969, 8. června, New York

Ivan Sviták velvyslanci ČSSR v USA Karlu Dudovi

Vážený soudruhu velvyslanče,

v dopise ze dne 15. května mně sdělil Váš atašé Zdeněk Svoboda, že čs. zastupitelské úřady nejsou kompetentní rozhodovat o prodlužování výjezdních doložek a že má žádost ze dne 10. ledna není dosud vyřízena. Od podání žádosti uplynulo nyní půl roku.

Dovolte, abych konstatoval, že úřední zprávy, otištěné v čs. tisku 15. února 1969 naopak tvrdí, že čs. zastupitelské úřady byly oprávněny prodlužovat výjezdní doložky čs. občanům, kteří o to požádali. Tato úřední zpráva odpovídá také běžné praxi zastupitelských úřadů, takže jak pražská úřední zpráva, tak zkušenosti mnoha čs. občanů jsou v otevřeném rozporu s tvrzením, že čs. zastupitelský úřad nebyl oprávněn rozhodnout o úředním úkonu, o němž jsem Vás požádal. Musím z toho vyvodit, že všeobecné směrnice a Vaše osobní praxe se bohužel nevztahovala na mne a že jste doložku neprodloužil, přičemž zůstává nejisté, zda jste tak učinit mohl a nechtěl nebo nemohl a chtěl.

Vážený soudruhu velvyslanče, uvítal bych, kdybyste na mé osobní dopisy odpovídal osobními dopisy, což Vám snad nebude připadat zatěžko, uvědomíte-li si, že pevní filozofové mají v historii aspoň týž význam jako vyslanci vratkých režimů.

Se soudružským pozdravem

Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresa pisatele: Ivan Sviták // 438 West 116 // New York, N. Y. 10027.

B 6

1969, 7. července 1969, New York

Ivan Sviták velvyslanci ČSSR v USA Karlu Dudovi

Vážený soudruhu velvyslanče,

po uplynutí půl roku ode dne, kdy jsem podal žádost o prodloužení výjezdní doložky, nebyla moje žádost vyřízena, ačkoli tento postup je v otevřeném rozporu se zásadami vyhlášenými vládou ČSSR. Zítra vyprší platnost doložky v mém pasu a nechcili, aby můj pobyt byl považován za protizákonný – o což usiluji nepřetržitě od příjezdu do USA – musím opustit Spojené státy. Sdělují Vám, že odjíždím do Anglie na dříve sjednaný pobyt na oddělení filosofie univerzity v Leedsu, s nímž původně vyslovovaly souhlas i čs. úřady a instituce. Pokud byste chtěl dát jakoukoli zprávu ohledně mé žádosti, prosím, abyste tak učinil na adresu Department of Philosophy, University of Leeds, Leeds 2, United Kingdom.

O mém pobytu ve Spojených státech kolují některé nesmyslné zprávy, které se nověji objevují i v projevech představitelů čs. vlády. Znovu opakuji, že jsem zastával a zastávám podobné názory jako čs. inteligence v Praze a že jsem do dnešního dne neuveřejnil žádné články nebo knihy, kterými bych dal podnět k tomu, abyste moji žádost o prodloužení doložky zamítli. Pokud se na sklonku roku 1968 objevily dva mé články v cizích časopisech,¹ pak přece jenom nejsou dostatečným důvodem k tomu, aby z nich bylo uměle vykonstruováno neexistující spojení mezi kontrarevolucí a trojicí Brzezini-

ski, Tigríd, Sviták.² Musím v zájmu pravdy trvat na zjištění sovětské Pravdy z konce srpna 1968, kdy ještě byl „vůdce pravdicového protisocialistického spiknutí“ Alexander Dubček, Josef Smrkovský a Ota Šik. V tomto smyslu nutno opravit tvrzení ministra Pelnáře a usměrnit jeho pozornost příslušným směrem, naznačeným „Pravdou“, neboť odvádění pozornosti od hlavních viníků na druhořadé publicisty je jedním ze starých úskoků nepřátel v řadách dělnického hnutí. Dovolte, abych ve shodě se srpnovou „Pravdou“ i srpnovou pravdou vyslovil vážné obavy o vývoj čs. normalizace.

Váš
Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1.

¹ Sviták publikoval v Tigrídově *Svědectví* esej Desatero okupovaného intelektuála v trojčísle věnovaném Pražskému jaru (1968, č. 34–35–36, s. 188); ve stejném trojčísle měl úvodní článek Slepá ulička české politiky (s. 127–130); obojí později publikováno in SVITÁK, Ivan. *Kulatý čtverec*, s. 139–141 a 223–225. V *Die Presse* se potom objevila stať předvídající československou normalizaci s názvem Zima v Praze bude mrazivá/ledová (12. 10. 1968).

² Tuto souvislost explicitně zmínil federální ministr vnitra ČSSR Jan Pelnář v projevu na plenárním zasedání ÚV KSČ 29. května 1969. V tomto projevu ministr vnitra dokazoval spojitost domácích „antisocialistických sil“ se zahraničními rozvědkami a Sviták v něm spolu s P. Tigrídem a V. Černým zaujímal poměrně exkluzivní postavení. Viz BLAŽEK, Petr (ed.). Diskusní příspěvek člena ÚV KSČ a ministra vnitra ČSSR s. Jana Pelnáře na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 29. května 1969. Dostupné na <http://www.praguecoldwar.cz/pelnar1.htm> [cit. 15. května 2014]. Pelnář následně tuto tezi veřejně zopakoval v rozhovoru pro *Rudé právo*: „Sviták dnes pokračuje ve své protikomunistické činnosti na Kolumbijské univerzitě v USA a předává tam své zkušenosti americkým expertům a ideologům boje proti komunismu. Píše do Tigrídova *Svědectví* a spolu s ním udržuje spojení s osobami, s nimiž mají stejné cíle [...]“ (*Rudé právo* z 19. 6. 1969, s. 3). Přes veškeré snahy pracovníků Ministerstva vnitra ovšem musel na konci května 1970, těsně před připravovaným soudním procesem s I. Svitákem, vyšetřovatel StB konstatovat, že ve věci kontaktů mezi Svitákem – Tigrídem a Brzezinským „v současné době nejsou na MV takové dokumenty, které by toto spojení potvrdzovaly.“ (ABS, V-10798 MV, 1969).

B 7

1969, 26. září, Praha

Dopis předsedy ČSAV F. Šorma Správě pasů a víz

Čj.: 38.179/13

Věc: Dr. Ivan Sviták, CSc. – stanovisko k žádosti o prodloužení pobytu v USA

Po konzultaci Vaší žádosti z 18. září 1969 čj. PV 372357/11-69 s ředitelem Filosofického ústavu ČSAV sdělují, že ústav rozvázal s Dr. Ivanem Svitákem ke dni 8. května 1969 pracovní poměr.

Nemohu se proto k dalšímu pobytu a činnosti dr. Svitáka v cizině vyjádřit.

Se soudružským pozdravem

akademik František Šorm

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Psáno na hlavičkovém papíře předsedy ČSAV. Adresát: Ministerstvo vnitra // Správa pasů a víz // k rukám s. náčelníka.

B 8

1969, 14. října, Praha

Rozhodnutí Správy víz a pasů o žádosti Ivana Svitáka o prodloužení pobytu v zahraničí

387/01-69

Rozhodnutí:

Správa pasů a víz MV ČSR Vám sděluje, že Vaší žádosti o prodloužení pobytu v zahraničí podle § 3 vyhlášky MV a MZV č. 147/68, již se doplňuje vyhláška č. 64/65, ve smyslu odst. 1, písm. d) zák. č. 3/1965, nevyhovuje.

Odůvodnění:

Na základě Vaší žádosti o prodloužení pobytu v zahraničí ověřovaly příslušné orgány MV její odůvodněnost. Byly soustředěny důkazní materiály, které podle právního posouzení nasvědčují, že Vaše činnost v zahraničí je v rozporu s našimi zákony. Tyto podklady byly předány orgánům oprávněným vést trestní stíhání.

Vzhledem k tomu, že jste při svém pobytu v cizině prokazatelně poškodil dobré jméno Československé socialistické republiky, bylo rozhodnuto, jak shora uvedeno.

[...]¹

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Datace převzata z razítka v záhlaví s popiskem VYŘÍZENO. Adresováno na newyorskou adresu s titulem „pan“.

¹ Následuje poučení, že proti rozhodnutí je možno se do 15 dnů odvolat.

B 9

1969, 4. listopadu, Singhampton

Odvolání Ivana Svitáka proti zamítnutí žádosti o prodloužení pobytu v zahraničí

Podle Vašeho rozhodnutí čj. PV 387/01-69 jste zamítli mou žádost o prodloužení pobytu v cizině, aniž jste přitom vzali zřetel ke skutečnosti, že jsem jako čs. státní občan bezprostředně ohrožen zásahy okupační mocnosti. Učinili jste tak v rozporu se skutečností, že jsem během svého pobytu v cizině neporušil žádnou právní normu ČSSR, nepožádal o politický azyl a dodržoval základní hlediska marxistické filosofie v otázce imperialistických agresí.

Ve Vašem rozhodnutí se uvádí, že má činnost je v rozporu s čs. zákony, aniž blíže uvádíte, kterými činy jsem porušil které předpisy čs. zákonů. Tvrzení podobného druhu se nevyskytlo zatím ani v rozhlasové relaci Vašeho člena Ivana Hruzy (4.–25. října 1969). Vaše nedoložené obvinění je však přece považováno za dostatečný důvod k zamítnutí mé žádosti a k Vašemu závěru, že jsem poškodil dobré jméno čs. socialistické republiky. V tomto posledním bodě jsem s Vámi zajedno, že představa o dobrém jménu Čs. socialistické republiky, jakou sdílím spolu s většinou obou národů, je neslučitelná s představou, jakou sdílejí představitelé okupační mocnosti a jejich domácí pomahači. Konečně Vám sděluji, že právní aspekty případu je zmocněn projednávat dr. Jiří Linhart z Čs. advokátní poradny – Ústředí čs. advokacie.

Ivan Sviták¹

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Dopis má hlavičku se Svitákovou adresou, adresován je na MV, Správu pasů a víz, Praha 1, Hradčanské náměstí. Dopis psán na stroji bez českých diakritických znamének, ta doplnil pisatel ručně.

¹ Zamítavé stanovisko MV ČSR ke Svitákovu rozkladu není nutné na tomto místě celé reprodukovat. Jeho hlavním důvodem bylo zahájení trestního stíhání se Svitákem a nebylo proti němu odvolání. Další sled událostí je stručně popsán v úvodu edice.

C 1

1969, 10. ledna, New York

Ivan Sviták ústřednímu výboru Svazu českých spisovatelů

Vážený přítelé,

z přiložených dopisů vyplývá, že informace ohledně mé činnosti ve Spojených státech jsou značně zkrácené, a to bez ohledu, zda jde o tisk západní nebo východní. Rád

bych Vás proto požádal, abyste v Listech otiskli dementi, které uvádí věci na pravou míru, a abyste mne i nadále považovali za člověka, za solidárního s hlavními myšlenkami obrodného hnutí a s prohlášeními uměleckých svazů. Zároveň Vás prosím o pomoc nebo alespoň o rozhodnutí ve věci, která má pro mne značný význam.

Nerad bych rekapituloval znovu různá opatření, která byla učiněna proti mé publikační práci různými orgány, včetně Svazu čs. spisovatelů. Záleží mně však velice na tom, aby nyní – kdy znovu hrozí, že předchozí plány nebude možné dodržet a uskutečnit – vyšla konečně má hlavní práce, Nevědecká antropologie, aby vyšla česky a aby vyšla v Praze. Jsem přesvědčen, že právě dnes bude přístup k lidské problematice, uplatňovaný v této knize, daleko lépe pochopitelný a daleko potřebnější, než v době, kdy se mé názory jevily recenzentům jako donkichotství. Chápu, že v dnešních podmínkách nevydáte Hlavou proti zdi, soubor mých článků ve Studentu, ale znovu nevidím důvod, proč by nemohly už konečně vyjít mé filosofické eseje, psané dávno před rokem 1968. Bohužel, musím konstatovat, že ve zprávách o tom, že nakladatelství dodrží své programy, chyběly jakékoliv informace o tom, že byste vydali Nevědeckou antropologii.¹ Prosím Vás velmi naléhavě, vydejte ještě letos tuto knihu, v libovolné úpravě se škrtly, které uznáte za vhodné, ale vydejte ji rychle. Úplný exemplář má paní Vodičková (Díl I. Kniha prezence, díl II. Nevědecká antropologie, díl III. Asymetrické myšlenky). Zároveň se domnívám, že by Vaše svazové časopisy, jako Listy a Plamen, mohly otisknout ukázky, což by mne v daných poměrech velice potěšilo. Původní články – okamžitě prakticky neupotřebitelné – můžete dostat už k nahlédnutí u Václava Havla.

Prosím Vás velmi naléhavě o sdělení, zda Vaše nakladatelství Čs. spisovatel vydá nebo nevydá Nevědeckou antropologii a zda uzavře nebo neuzavře na dodaný rukopis smlouvu. Vaše rozhodnutí má pro mě podstatný význam, protože svědčí o „prostoru“, který zbývá v okupovaném Československu pro Vašeho

[Ivana Svitáka]

Přílohy²

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Bez podpisu. Adresát: Národní umělec Jaroslav Seifert a Svaz českých spisovatelů – ústřední výbor, Praha 1, Národní II. Adresa pisatele: Ivan Sviták, 438 WEST 116 Street, New York, N. Y. 100027, USA.

¹ Zda byla skutečně připravena k vydání, není jisté. Sviták ji později vydal vlastním nákladem, viz pozn. 16 k úvodu edice.

² V dochované korespondenci dopisy nejsou přiloženy.

C 2

1969, 10. ledna, New York

Ivan Sviták Svazu československých filmových a televizních umělců

Vážení soudruzi,

z příloh je patrné, že jsem čs. státním občanem, že jsem nikdy nežádal o azyl a že jsem dočasně vědeckým pracovníkem na Columbia University. Bylo by vhodné, abyste ve svazovém tisku uveřejnili zprávu o tom, že veškeré opačné zprávy západního a východního tisku, které jsou často zcela mylné nebo nepřesné, neodpovídají skutečnosti. Můj pobyt zde je ve shodě s platnými čs. předpisy a moje činnost se omezuje na univerzity a nemá politický ráz.

Odjel jsem z Československa na dříve plánované cesty do Rakouska a USA, na platný pas Svazu (nebo Čs. filmu?), obsahující doložku opravňující k cestám do všech států světa, platnou do 22. dubna 1969. Tato doložka vyprší v několika měsících, a proto se na Vás obracím s dotazem, zda by bylo možné, abych po tomto datu dostal prodloužení, motivované prací pro Svaz. Pokud byste měli zájem o mou spolupráci teoretického a snad i praktického rázu, pak se domnívám, že bych Vám mohl účinně pomoci. Chci pracovat dále na otázkách teorie filmu a myslím, že Vaše podpora badatelského projektu o teorii filmu, který jsem předložil již dříve,¹ by mohla být užitečná pro čs. film, zejména, kdybych se mohl pokusit Vaším jménem a ve spolupráci s Milošem Formanem a Ivanem Passerem o získání stipendií pro Filmový ústav. V tomto smyslu jsem jednal – ovšem jen nezávisle – s dr. Drvotou na Columbii a Meyerem Schaphiro, vedoucí osobností dějin umění. Profesor Schaphiro přislíbil podporu osobám, které mají estetické vzdělání a myslím, že jistě Vratislav Effenberger – jehož jsem doporučil – by vedle dalších estetiků filmu mohl velmi platně rozvíjet teoretické základy filmové kritiky. Domnívám se, že bych s Vaší podporou mohl učinit víc pro rozvíjení teorie filmu v USA a pro plnění plánu teoretického výzkumu ve Filmovém ústavu.

Na jaře jsme několikrát hovořili o vydávání knih o teorii filmu. Pokud trvá Váš zájem, opětovně Vám nabízím – a to zdarma – k vydání knihu *Film v manipulovaném světě*, jejíž originál jsem předložil prof. dr. Fr. Danielovi jako docentskou práci k obhajobě. Také v tomto případě bych rád udržel spojení s fakultou a doufám, že má nepřítomnost tyto plány opět nepřekazí. Jinak se přihlašuji k Vaším programovým prohlášením a srdečně Vás zdravím z metropole světa, odkud je život v Československu stále stejně přitažlivý – i s tanky, – a odkud se Praha jeví jako metropole krásy a radosti, zejména těm, kteří mají kořeny v české kultuře, jako Váš

Ivan Sviták

Přílohy²

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Praha 1, Příkopy 32. Adresa pisatele: 438 West 116, New York, N. Y. 10027.

- ¹ Jednalo se pravděpodobně o projekt s názvem *Obraz člověka* v čs. kinematografii 1898–1969 s rozčleněním na 1) sociologické změny, 2) sociálně psychologické změny, 3) estetický rozbor. Svitákův trvající zájem o toto téma dokumentuje dopis předsedovi Vědeckého kolegia filosofie a sociologie ČSAV Jindřichu Srovnalovi z 10. září 1969, v němž autor žádá o zavedení filmologie, pomezí disciplíny sociologie a filosofie. Viz NA, fond Ivan Sviták, k. 9. Filmová problematika ovšem Svitákovi skutečně nebyla neznámá. Potom, co byl na jaře 1964 poprvé propuštěn z Filosofického ústavu, našel o rok později uplatnění ve Filmovém ústavu při ředitelství Československého státního filmu. Filmové eseje publikované v šedesátých letech v časopise *Film a doba* později vydal vlastním nákladem pod názvem *Vlna pravdy ve filmu* (přesná datace neurčitelná, počátek devadesátých let).
- ² Nedochováno, patrně se jednalo o předchozí korespondenci.

C 3

1969, 1. února, New York

Ivan Sviták Svazu vědeckých pracovníků

Vážení přátelé,

z přiložených kopií vyplývá, že informace, které byly a jsou rozšiřovány ilegálním vysílačem Vltava, neodpovídají pravdě. Informuji Vás o svých krocích, které jsem učinil v poslední době, abych si zajistil prodloužení legálního pobytu v USA. Pokud byste chtěli a mohli být v tomto ohledu nápomocní, děkuji Vám. Jinak vyjadřuji plnou solidaritu s rezolucemi, které jste přijali, a s obdivem sleduji Vaš zásadní a moudrý postup při obhajobě zásady svobody slova vědy a vědců. Považuji se stále za člena Vaší organizace, které přeji klidnou a rozhodnou jistotu, vyplývající z vědomí, že nad gangstery světa vládne Největší Gangster – Čas. Nec vis, nec potestas, sola artis scepra perennat.¹

Srdečně Váš

Ivan Sviták

ABS, V-10798 MV, 1969.

Kopie strojopisu, 1 list, psáno na s. 1. Adresát: Prof. dr. Ladislav Tondl, tajemník Svazu vědeckých pracovníků, Praha. Adresa pisatele: Columbia University // 62 West 116 // New York, N. Y. 10025.

¹ Volně přeloženo: „ani síla, ani moc, pouze umění přetrvá nadvládou [doslovně žezlo]“.

Recenzovali

PhDr. Jan Hálek, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

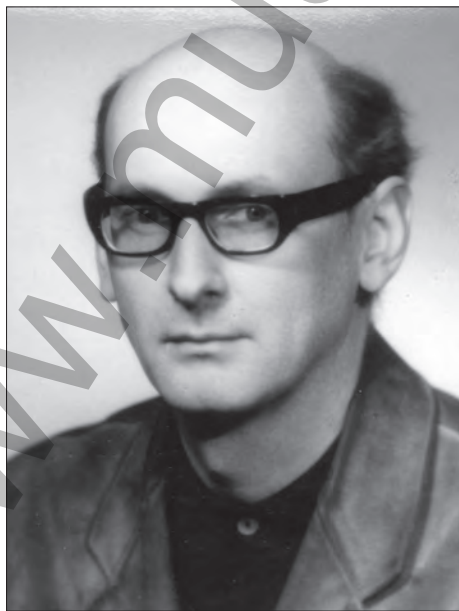
PhDr. Jiří Křesťan, CSc., Národní archiv

Resumé:

Ivan Sviták's „Second Expulsion“ from the Czechoslovak Academy of Sciences

The restoration of order in the Czechoslovak Academy of Sciences was among the chief tasks of the so-called “normalization” process in Czechoslovakia after the end of the Prague Spring. Some institutions were “cleansed” sooner, some later, but the expulsion of Ivan Sviták from the Philosophy Institute in the summer of 1969 set a precedent that would later be used in dealing with other scholars who went to capitalist countries after the military invasion of Czechoslovakia in August 1968. Above all, Sviták’s expulsion was a symbolic act that represented the elimination of “rightwing and counterrevolutionary” elements. Sviták’s institutional excommunication sheds light both on the mechanisms of normalization, on Sviták as an individual, and on then-director of the Philosophy Institute Radovan Richta. The correspondence presented here reveals Sviták’s intellectual world: his distaste for technocracy, bureaucracy and deformed socialism; his work projects; and to some extent his vision of democratic socialist society. In contrast to Sviták, Richta’s administrative curtness shows the cynicism of expert-minded scientists, who were prepared to fight any disruptive tendencies and who required normalized “peace for work.” The publication of these documents is understood as a contribution to intellectual history as well as to the history of science policy and to the history of the early period of Czechoslovak normalization.

Translated by Jan Mervart.

Ivan Sviták, 60. léta 20. století (NA, fond Ivan Sviták)

Ivan SVITÁK, *Verbotene Horizonte. Prag zwischen zwei Wintern*. Freiburg: Rombach, 1969

Vasil KATYN [= Ivan SVITÁK], *Nevědecká antropologie. I. Dialectica modo bohemico demonstrata. Chico: Chicoslovak Academy of Science, 1983*

Při prohlídce byly vydány — odňaty tyto věci:

Poř. čís.	Popis věcí (název, množství, tvar, barva, kvalita apod.)	Místo nálezu
	<p>Byt byl otevřen klíči, které přinesla Alena ŠARATKOVÁ. Po otevření bytu bylo zjištěno, že v bytě se nalézají věci, respektivě nábytek, který je poškozen, knihy, staré obnošené šaty, prádlo, boty a různé reprodukce obrazů.</p>	
1.	<p>Při domovní prohlídce bylo z bytu odňato :</p>	
2.	<p>jeden OP na jm. Ivan SVITÁK č. 446928 HS-64 v psacím jeden stolní kalendář r. 1968 s různými stole poznámkami.</p>	
<p>Po provedení domovní prohlídce byl byt předán pracovníkům ONV Praha 6 k dalšímu opatření :</p>		
<p style="text-align: right;">Bedřich JANOUŠEK :</p> <p style="text-align: right;"><i>Bedřich Janoušek</i></p>		

Záznam o domovní prohlídce 27. dubna 1970 (ABS, V-10798 MV)

Fond Edvarda Beneše v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka¹

Osobnost původce fondu Edvarda Beneše patří ke stěžejním postavám novodobých českých dějin, jež se výrazně zapsaly do národního historického povědomí.² Zůstává nedílně spjata se vznikem samostatného československého státu v roce 1918 a s jeho dramatickými osudy v následujících třiceti letech; personifikuje československý odboj za první i druhé světové války, mnichovské dilema v září 1938 i kapitulaci demokratických sil v únoru 1948. Má však i významné místo ve vývoji české sociologie a politické vědy a výrazný podíl na utváření moderního českého politického myšlení. Benešův stručný životopis pro potřeby inventáře sepsal Josef Tomeš.³

Edvard Beneš se narodil 28. května 1884 v Kožlanech na Plzeňsku jako nejmladší z deseti dětí. Vystudoval reálné gymnázium na pražských Královských Vinohradech a po maturitě 1904 začal studovat moderní filologii, sociologii a filozofii na české univerzitě v Praze, kde byl mj. žákem T. G. Masaryka. V letech 1905–1908 studoval sociologii a politické vědy na pařížské Sorbonně a École libre des sciences politiques a práva na univerzitě v Dijonu, dále absolvoval studijní pobyt v Londýně (1906) a na berlínské univerzitě (1907–1908). Po návratu do Prahy ukončil studia na české univerzitě a v roce 1909 byl promován doktorem filozofie; 10. prosince t. r. se oženil s Annou (Hanou) Vlčkovou. V letech 1909–1915 působil jako profesor národního hospodářství na Československé obchodní akademii v Praze; od roku 1913 též na České vysoké škole technické v Praze. Roku 1912 se stal soukromým docentem (od 1922 řádným profesorem) sociologie na filozofické fakultě české univerzity v Praze.

Po vypuknutí 1. světové války se aktivně podílel na organizaci domácího protirakouského odboje. Počátkem září 1915 odešel do Švýcarska a odtud záhy do Paříže. Spolu s T. G. Masarykem a M. R. Štefánikem se stal hlavním představitelem československého zahraničního odboje. Dne 14. října 1918 vyhlásil v Paříži prozatímní československou vládu, v níž se stal ministrem zahraničí a vnitra (14. října–14. listopadu

- 1 ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost*. 6 dílů. Práce z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, řada D, svazek 4. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2013. ISBN 978-80-87782-14-9 (soubor).
- 2 Literatura o Benešovi viz ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost. Oddíl I. Veřejná činnost 1918–1938*. Praha, 2013, s. 8.
- 3 TOMEŠ, Josef. Životopis Edvarda Beneše. Edvard Beneš (1884–1948). In ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost. Oddíl I. Veřejná činnost 1918–1938*. Praha, 2013, s. 8–10.

1918). Koncem října 1918 vedl v Ženevě jednání se zástupci domácího odboje o podobu a uspořádání nového československého státu.

Od 14. listopadu 1918 do 18. prosince 1935 zastával nepřetržitě funkci ministra zahraničních věcí, od 26. září 1921 do 10. října 1922 byl současně předsedou vlády všennárodní koalice. V letech 1919–1920 zastupoval (spolu s Karlem Kramářem) Československou republiku na Pařížské mírové konferenci. V roce 1920 stál u zrodu Společnosti národů a v následujících patnácti letech se významně podílel na její činnosti.

Jako nejbližší spolupracovník, ideový a politický následovník prezidenta T. G. Masaryka byl po jeho abdikaci (a na jeho výslovné doporučení) zvolen 18. prosince 1935 prezidentem Československé republiky. V září 1938 pod nátlakem francouzské a britské vlády a v důsledku selhání spojeneckých garancí kapituloval a 30. září 1938 přijal mnichovský diktát. Dne 5. října 1938 abdikoval a 22. října 1938 odešel do exilu.

Po vypuknutí 2. světové války se postavil do čela formujícího se československého zahraničního odboje. Na základě teorie právní kontinuity předmnichovské Československé republiky vytvořil v červenci 1940 v Londýně československou exilovou státní reprezentaci, v jejímž rámci převzal funkci prezidenta republiky a jmenoval vládu. Vytýčil program obnovy Československa v předmnichovských hranicích, pro nějž postupně získal podporu všech mocností protihitlerovské koalice.

Dne 4. dubna 1945 jmenoval v Košicích první poválečnou vládu Národní fronty. Dne 16. května 1945 se triumfálně vrátil do Prahy; 28. října 1945 byl ve svém prezidentském úřadě potvrzen Prozatímním národním shromážděním, dne 19. června 1946 byl Ústavodárným národním shromážděním znovu zvolen prezidentem republiky. V únorové krizi 1948 podlehl komunistickému nátlaku, přijal demisi demokratických ministrů a akceptoval nové, komunisty nadiktované členy vlády. V květnu 1948 však odmítl podepsat novou, „lidově demokratickou“ ústavu a 7. června 1948 abdikoval. Zemřel 3. září 1948 ve svém soukromém sídle v Sezimově Ústí.

Beneš takřka po celý život neplnil pouze reálnou historickou úlohu, ale působil jako symbol. Výstižně to shrnuje J. Tomeš: „*V meziválečném období personifikoval – vedle T. G. Masaryka – první zahraniční odboj a politickou skupinu ‚Hradu‘, koncem třicátých let boj na obranu republiky a posléze mnichovskou katastrofu. Za druhé světové války se stal sjednocujícím symbolem československého zahraničního i domácího odboje a zároveň ústředním terčem nacistické protičeskoslovenské propagandy. Původně nacistický obraz Beneše jako představitele a ideologa českého germanofobního šovinismu převzala po roce 1945 a dodnes udržuje sudetoněmecká politická reprezentace a publicistika. V poválečném období a zejména po únoru 1948 zosobňoval Beneš pro větší část českého národa odkaz masarykovské demokracie, první republiky a demokratického proudu druhého odboje: takto byl vnímán jak domácími odpůrci komunistické totality a účastníky protikomunistické rezistence, tak majoritou demokratického československého exilu. Z téhož důvodu byl zatracován komunistickým režimem, který proti jeho odkazu vedl ideologické kampaně a posléze jej – spolu s masarykovskou tradicí – tabuizoval. Symbolicky působí i po listopadu 1989, kdy pro jedny představuje české demo-*

kratické, protifašistické a protikomunistické dědictví, pro jiné nehumánní koncept odsunu německého obyvatelstva, poválečnou zvláštnost, ústupnost sovětskému a komunistickému tlaku, vrcholící únorovou kapitulací 1948. Fenomén ‚Beneš‘ bývá přitom účelově využíván v současných politických sporech a zápasech.“⁴

* * *

Osud Benešova archivu nebyl vůbec jednoduchý a klidný, kopíruje totiž nejenom složitou životní dráhu E. Beneše a postoje k němu po jeho smrti, ale odráží i komplikované české dějiny celého daného období.⁵ Písemnosti E. Beneše začaly být systematicky shromažďovány již od roku 1934 a je pozoruhodné, že se zachovaly v dobrém stavu, rozsahu a úplnosti. Paradoxně k tomu přispěla skutečnost, že jejich největší část byla uzavřena v trezoru Ústavu dějin KSČ (pozdějšího Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ), tudíž nebyla téměř přístupná badatelské veřejnosti. Rozsáhlý soubor dokumentů zůstal v majetku prezidentovy manželky Hany Benešové, která jej postupně předávala do Archivu Národního muzea. Další část písemnosti při stěhování byla zcela zapomenuta v Archivu ministerstva zahraničních věcí, kde je uložena dosud. Státní bezpečnost z Benešovy písemné pozůstalosti vybrala řadu dokumentů a vytvořila z nich svůj speciální fond č. 39, některé písemnosti zařadila do tzv. fondu Londýnský archiv č. 61, který je dnes uložen v Národním archivu. Podstatná část Benešovy písemné pozůstalosti je uložena v Archivu Ústavu T. G. Masaryka (dále: AÚTGM) spravovaném Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, v. v. i. Některé další dokumenty z Benešova archivu jsou v různých fondech a sbírkách Archivu Kanceláře prezidenta republiky a Husitském muzeu v Táboře.⁶

Fond v AÚTGM zpracovali a inventarizovali Ivan Šťovíček, Jaroslav Soukup, Erik Maršoun a Zuzana Jirsová, kteří navázali na pořádací práce Bohuslava Matouše a Růženy Hlušíčkové; na úvodech k jednotlivým inventářům se podílel Jan Bílek. V roce 2013 archivní pomůcky revidovali I. Šťovíček, Vlasta Quagliatová a Helena Kokešová, která zároveň provedla závěrečnou redakci.

Soubor inventářů má v tiskem vydané verzi celkem 1343 stran v šesti dílech. Jejich společný úvod se vztahuje k písemné pozůstalosti Edvarda Beneše jako celku, obsahuje životopis původce a dějiny fondu. Jednotlivé díly jsou opatřeny archivními charakteristikami fondu, rozborů obsahů a informacemi o zpracování fondu, za nimi následu-

4 Tamtéž, s. 10.

5 Viz studii o dějinách fondu: ŠŤOVÍČEK, Ivan, BÍLEK, Jan. Sedmdesát let archivního fondu Edvard Beneš (K 120. výročí narození prezidenta E. Beneše). *Archivní časopis*, 2004, roč. 53, s. 174–182, 250–264; nejnověji viz ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost. Oddíl I. Veřejná činnost 1918–1938*. Praha, 2013, s. 11–28 (text se z větší části shoduje se studií publikovanou v *Archivním časopisu*).

6 V nedávné době jsme v AÚTGM objevili část Benešova osobního fondu v nezpracovaném fondu Maffie.

jí inventární seznamy příslušných částí fondu. Na konci každého inventáře je připojen osobní a zeměpisný rejstřík.

Fond Edvard Beneš má v evidenčním listě Národního archivního dědictví číslo 5011. Písemná pozůstalost E. Beneše v AÚTGM je tedy chápána a evidována jako jeden fond Edvard Beneš (značka *EB*), který má čtyři oddíly. První oddíl (*EB I*) tvoří nejstarší písemnosti politického archivu, tj. písemnosti z let 1918–1938, oddíl druhý (*EB II*) soustřeďuje veškerou písemnou agendu z let 1939–1945, oddíl třetí (*EB III*) obsahuje dokumenty z let 1945–1948. Dokumenty soukromé povahy, osobní doklady, sbírka dokumentů o politické činnosti v letech 1915–1918, rukopisy literárních prací, soubor přednášek a projevů, poznámky, sbírky dokumentů k vědecké literární činnosti a ke psaní paměti a konečně osobní korespondence a fotografie jsou zařazeny do oddílu čtvrtého (*EB IV*). V současné době má fond 1145 kartonů.⁷ Představuje jádro archivních dokumentů spjatých s osobností E. Beneše a je bohatě využíván badateli.⁸

* * *

Oddíl *EB I* dokumentuje Benešovu činnost v letech 1918–1938. Vzhledem k tomu, že E. Beneš si založil svůj osobní archiv až v roce 1934, v oddíle převažují dokumenty úředního a diplomatického charakteru. Základ fondu tvořily písemnosti, které předal k archivaci do Archivu ministerstva zahraničních věcí. Benešův archivář B. Matouš doplňoval sbírku dokumenty z fondu ministerstva zahraničí, tedy duplicitními písemnostmi, jako jsou politické zprávy československých vyslanectví, telegramy, dokumenty z jednání mezinárodních organizací, Společnosti národů apod.

7 Oddílům fondu odpovídají jednotlivé svazky inventáře, níže specifikujeme rozsah jednotlivých oddílů:

Oddíl I. Veřejná činnost 1918–1938: 269 kartonů;

Oddíl II. Veřejná činnost 1939–1945: 499 kartonů;

Oddíl III. Veřejná činnost 1945–1948: 136 kartonů;

Oddíl IV/1. Osobní dokumenty: 163 kartonů;

Oddíl IV/2. Osobní korespondence: 49 kartonů;

Oddíl IV/3. Fotografie: 29 kartonů.

8 Dokumenty z fondu byly využity v celé řadě edičních projektů. Část dokumentů byla publikována v ediční řadě Dokumenty československé zahraniční politiky, jejíž první svazek vyšel pod názvem *Vznik Československa 1918* v roce 1994. Další rozsáhlé edice: *Československo-polská jednání o konferenci a spojení 1939–1944 = Czechoslovak-Polish negotiations of the establishment of confederation and alliance 1939–1944*. Ed. Ivan ŠTOVÍČEK, Jaroslav VALENTA. Praha: Karolinum, Historický ústav AV ČR, 1995; *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945*, I–II. Ed. Jan NĚMEČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Miroslav TEJCHMAN. Praha: Státní ústřední archiv, 1998–1999; *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945*. Ed. Jan NĚMEČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Jan KUKLÍK. Praha: Historický ústav AV ČR, Státní ústřední archiv, Karolinum, 2005; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I–III*. Ed. Jan NĚMEČEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Jan KUKLÍK, Jan BÍLEK. Praha: Historický ústav AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008–2013.

Stávající oddíl *EB I* byl původně systematicky budovaný jako archivní sbírka s významným podílem úředních dokumentů, neboť jde o archiválie pocházející z činnosti E. Beneše jako resortního ministra a ministerstva zahraničních věcí, později prezidenta a jeho kanceláře. Převažuje zahraničněpolitická dokumentace, výrazný podíl mají archiválie související s vnitropolitickou, vnitrostranickou a veřejnou činností původce fondu. Za upozornění stojí zvláště skupina zahraniční záležitosti – politické zprávy – země, která obsahuje osobní zprávy – dopisy československých vyslanců zasílané přímo E. Benešovi, ať již jako ministři, nebo jako prezidentovi, které většinou nejsou odjinud známy.

Oddíl *EB II* soustřeďuje archiválie k činnosti prezidenta E. Beneše v letech 1939–1945. Zvlášť významné jsou písemnosti dokládající Benešovu diplomatickou aktivitu, tedy jednání s politiky a diplomaty spojeneckých zemí.

Tento oddíl fondu sdružuje všechny archivní soubory Benešova válečného exilového archivu, které byly dříve považovány za samostatné fondy nebo soubory. Nejrozsáhlejší částí je soubor písemností označený signaturou V (Válka). Druhou rozsáhlou část válečného archivu tvoří písemnosti vedené pod signaturou EB L (tedy E. Beneš Londýn). Třetí velkou část tvoří dříve samostatný fond Ústavu marxismu leninismu ÚV KSČ č. 40 (tzv. Důvěrný a všeobecný protokol Kanceláře prezidenta republiky). Dalšími částmi válečného archivu jsou soubory písemností, které byly již v době svého vzniku ukládány v Kanceláři prezidenta samostatně. Jsou to soubory Depeše (sign. DEP), Radiodepeše (sign. RD), Rozhlas, Hospodářské zprávy (sign. HZ), dále sbírky map a razítek.

Zcela odlišný charakter má část označovaná jako fond 38, a vedená dnes proto pod signaturou 38. Vznikla jako umělá sbírka v roce 1952 v Archivním a studijním ústavu ministerstva národní bezpečnosti (od roku 1953 Studijním ústavu ministerstva vnitra) z dokumentů vyňatých z Benešova archivu orgány Státní bezpečnosti. Po předání Archivu Ústavu dějin KSČ došlo částečně k jejímu rozmanipulování a k zařazování celých složek i jednotlivých písemností do různých souborů Benešova archivu.⁹ Tyto části byly při současném zpracování vyňaty a připojeny k těm částem fondu, odkud byly vyjmuty. K oddílu *EB II* byly připojeny i písemnosti dříve vedené jako soubor Košice, obsahující některé písemnosti prezidentské kanceláře ustavené v Košicích v dubnu 1945. V novém uspořádání se původní označení jednotlivých souborů a číslo kartonu stalo signaturou, která umožňuje vyhledat dokumenty uváděné v literatuře podle starších citací.

Nedílnou součástí osobního archivního fondu Edvard Beneš je i Benešův poválečný archiv (*EB III*). Přestože nevznikal soustavnou a systematickou dokumentační činností, lze z obsahu dochovaných archiválií vysledovat jisté tématické okruhy sběratelského zájmu. Částečně odpovídají dochované dokumentaci období první republiky, tak jak

9 Rozsah a obsah fondu 38 dokumentuje inventární seznam zpracovaný Studijním ústavem ministerstva vnitra. Torzo, které zůstalo, obsahovalo převážně písemnosti vyňaté z válečného exilového archivu. Viz Archiv bezpečnostních složek (ABS), dříve Archiv ministerstva vnitra (AMV), spis o fondu č. 38.

jsou patrné z oddílu *EB I*. Vedle problematiky vnitropolitické zahrnuje rozsáhlou dokumentaci zahraničně politickou. Některé skupiny písemností mají ovšem charakter osobní, především soubory projevů prezidenta a jeho manželky, články, interview, ale i sbírky výstřižků. Zvláštní pozornost se soustředila na retrospektivní dokumentaci období po roce 1938. Především ve sbírce *Varia* je řada významných dokumentů různé proveniencce právě z let 1938–1945.

První část oddílu IV (*EB IV/1*) obsahuje zejména archiválie vztahující se k osobě původce, tj. osobní doklady, životopisný materiál, písemnosti dokumentující Benešovu odbornou činnost vědeckou a literární, a dále ilustrační materiál o něm. Dokumenty a materiály mají význam pro studium života, myšlení a díla Edvarda Beneše. Oddíl obsahuje stovky jeho studií, článků a interview, desítky rukopisů jeho monografií, textů mnohdy zapomenutých či neznámých a nepublikovaných, nebo nedokončených. Velice ceněna a využívána je rozsáhlá sbírka dokumentů k problematice Mnichova. Archiválie osobního charakteru, tvořící součást jiného celku, byly ponechány na původním místě (viz *EB III*).

Při pořádání a uložení korespondenční části fondu (*EB IV/2*) byla vymezena následující struktura: Korespondence, Obálky, Kartotéka. Korespondence je rozdělena na osobní řazenou abecedně podle původců nebo příjemců (jednotlivců a korporací) včetně tematických celků k jedné záležitosti a korespondence nezjištěných a dále na korespondenci cizí podle původců (jednotlivců a korporací).

Dokumenty mají význam pro studium soukromého i politického života a díla nejen Edvarda Beneše ale i pisatelů korespondence. Jde o významné osobnosti z řad politiků, diplomatů, vojáků, vědců či umělců atd., domácích i zahraničních. V odeslané korespondenci (koncepty a kopie) dominují celky pro T. G. Masaryka a M. R. Štefánika. Časově korespondence pokrývá období od počátku dvacátého století do roku 1948.¹⁰

Pokud korespondence tvořila na jiném místě fondu organickou jednotku s dalšími dokumenty nebo jinou vyšší strukturou (např. korespondence diplomatického charakteru zařazená ve složkách diplomatických zpráv v oddílech I a II, korespondence vztahující se k vydání Benešových literárních prací apod. v oddílu IV/1), byly archiválie na

10 O korespondenci viz ŠTOVÍČEK, Ivan, BÍLEK, Jan. Korespondence v archivní pozůstalosti Edvarda Beneše, *Moderní dějiny*, 2008, roč. 16, s. 321–339. Také Benešova korespondence byla využita v řadě edic, viz např.: *Vzájemná neoficiální korespondence T. G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (Říjen 1918 – prosinec 1919). Část 2. Dopisy*. Ed. Zdeněk ŠOLLE. Práce z dějin ČSAV, seria B, sv. 6. Praha: Archiv AV ČR, 1994 (název na ob. *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*); HÁJKOVÁ, Dagmar, ŠTOVÍČEK, Ivan, NOVÁČKOVÁ, Helena. Edvard Beneš a M. R. Štefánik – svědectví jejich dopisů. *Sborník archivních prací*, 2004, roč. 54, s. 567–655; *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1914–1918*. Ed. Dagmar HÁJKOVÁ, Ivan ŠEDIVÝ. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005; *Vzájemná korespondence Edvarda Beneše a Karla Čapka*. Ed. Jan BÍLEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Josef TOMĚŠ. *Masarykův sborník*, 2004–2006, č. 13, s. 347–369; nejnověji *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918–1937*. Ed. Dagmar HÁJKOVÁ, Vlasta QUAGLIATOVÁ, Richard VAŠEK. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013.

původní pozici ponechány a zpracovány; korespondence se tedy ve velké míře nalézají i v oddílech I–III a IV/1.

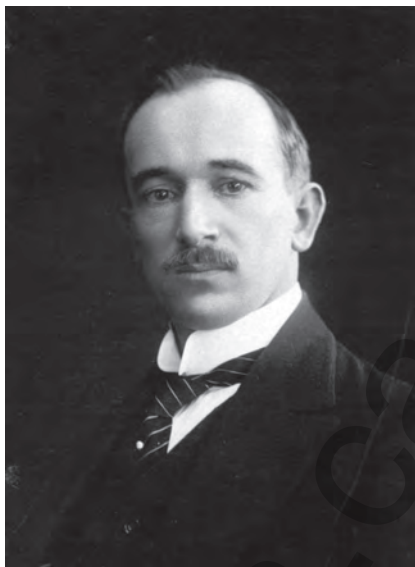
Nové zpracování fotografií (*EB IV/3*) se uskutečnilo v letech 2001–2004,¹¹ kdy byly fotografie a negativy očištěny a uloženy do nových obalů. Zároveň probíhalo jejich digitální zpracování. Během zpracování fotografií bylo určeno věcně-chronologické kritérium pro uspořádání do hlavních skupin: E. Beneš – mládí, činnost v 1. odboji, meziválečná činnost – doma, meziválečná činnost – zahraničí, meziválečná činnost – prezident, meziválečná činnost – soukromí, činnost v 2. odboji, poválečná činnost, portréty; H. Benešová; osobnosti; 2. zahraniční odboj; 2. světová válka; události domácí; události světové. Zatímco databáze je srovnána podle uvedeného schématu a hlediska, fyzické uložení originálních fotografií zachovává původní řazení podle přírůstkových čísel. Oddíl *EB IV/3* obsahuje 3802 kusů fotografií, 18 kusů negativů, 7 kusů alb (vše je uloženo ve 29 kartonech a 1 atypické krabici), a 1 původní kartotéku evidující jednotlivé fotografie.

Digitální zpracování obnášelo vytvoření elektronických kopií snímků. K technickým parametřům lze uvést rozlišení 300 dip, formát jpg. Při zpracování obdržela každá digitální reprodukce se záznamem vlastní inventární číslo. Kvantitou vynikají fotografie z ministerského období původce s dominujícím zastoupením zahraničněpolitických aktivit a z doby 2. světové války. Ne na všech snímcích je zachycen přímo E. Beneš. Autonomní je kolekce portrétů osobností, většinou politických činitelů první Československé republiky. Časově fotografie pokrývají období od počátku dvacátého století do roku 1948 (Benešův pohřeb) s výjimkou sign. 857 (Eduard Táborský v roce 1990). Nedigitalizováno zůstalo 708 fotografií (signatury 568, 569 v k. 28), a to pro úplnou tematickou odtažitost (zachycují boje v Tichomoří a postup Spojenců do Německa za druhé světové války) a z technických důvodů (fotografie nalepené v rozměrných albech). Pokud obrazová dokumentace tvořila na jiném místě fondu E. Beneš organickou jednotku s dalšími archiváliemi, byly snímky na původní pozici ponechány; fotografie se tedy v minimální míře nalézají i v jiných částech a oddílech.

Vydáním souboru inventářů vyvrcholilo mnoholeté úsilí zpracovatelů Benešova fondu. Jistě usnadní práci četným badatelům, neboť jim umožní lépe se orientovat v tak rozsáhlém a rozmanitém fondu. Můžeme doufat, že obdobné pomůcky budou vydány i k zbývajícím částem Benešova archivu, které jsou uloženy v jiných institucích.

Helena Kokešová a Ivan Štoviček

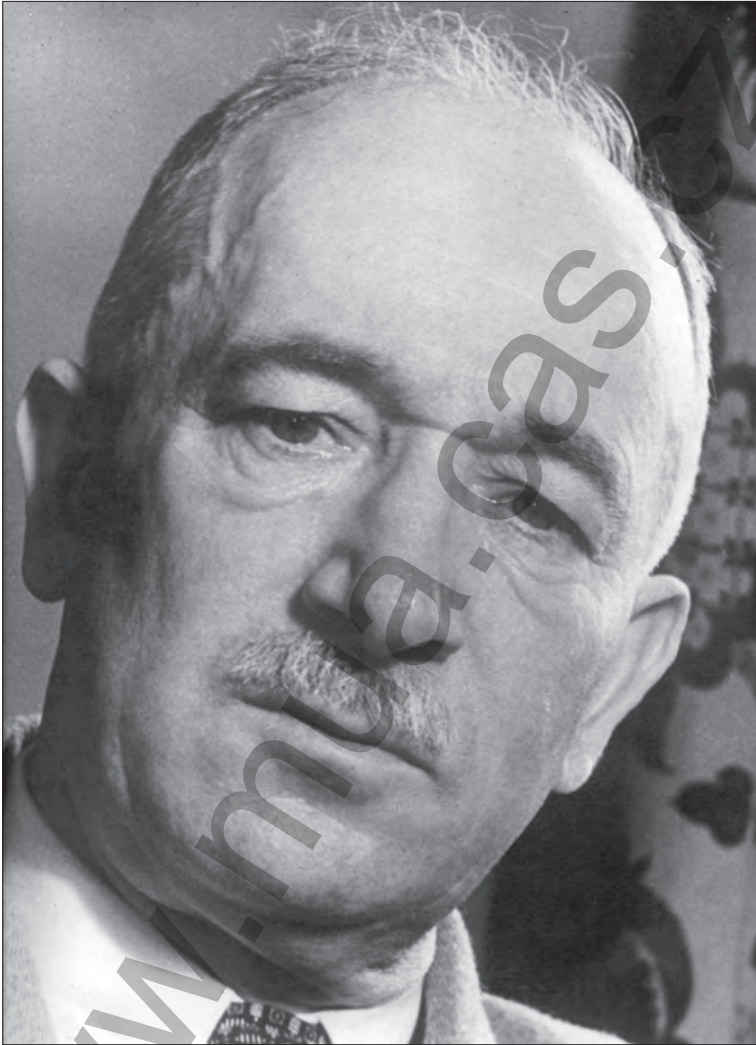
11 Blíže viz: BÍLEK, Jan. Zpracování a zpřístupnění fotografií fondu E. Beneš – internetové archivnictví. In *Sborník příspěvků z 11. celostátní konference archivářů České republiky v Chrudimi 4. až 6. května 2005*. Zpravodaj pobočky České informační společnosti, 49, 2005. Praha, 2006, s. 147–150; BÍLEK, Jan, MARŠOUN, Erik, ŠTOVIČEK, Ivan. Fotografie v archivním fondu Edvard Beneš. *Historická fotografie*. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky, 2005, s. 5–15.

*Portrét E. Beneše, Paříž 1920
(AÚTGM, f. E. Beneš, EB IV/3, sign. 493, i. č. 2290)*

*E. Beneš s chotí Hanou Benešovou v Sezimově Ústí v zimě 1936 při poslechu rozhlasu
(AÚTGM, f. E. Beneš, EB IV/3, sign. 523/2, i. č. 721)*

*Portrét E. Beneše – „učence, státníka a národního hrdiny“ – v londýnském exilu
(AÚTGM, f. E. Beneš, EB IV/3, sign. 845, i. č. 2334)*

6/3. 910.
X
Vážený pane profesore,
dovoluji ať se i já - v době,
ed celá řada jiných na Vás vypo-
míná - směle s mím při-
pojiti a přát. Vám s Vašemu
jubileu práce a radosti učině-
mí.
Není to jen formalite,
vítě sám, jak mi to jde z duše; vřelý št-
plém Vám tak mnohým a mnohým
povinen.
Vám oddaný
E. Beneš

Dopis E. Beneše T. G. Masarykovi z 6. 3. 1910 – gratulace k Masarykovým 60. narozeninám
(AÚTGM, f. T. G. Masaryk, k. 694, sign. KOR-I-51)

Osobní fond Anny Christitch v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka¹

Anna Christitch (1880–1977) byla publicistka žijící v Londýně a píšící pro řadu katolických novin a časopisů, především pro týdeník *The Tablet*. Své články a zprávy uveřejňovala v Anglii i v cizině, mj. také v československém tisku. Měla hluboký vztah ke slovanskému světu, což bylo dáno jejími rodinnými kořeny. Její otec Lubomir Christitch² byl Srb, který působil ve funkci srbského vyslance v Londýně. Anna Christitch byla známa v londýnské katolické společnosti nejen jako publicistka, ale i jako pracovnice v ženském hnutí. Působila jako tajemnice organizace *The International Council of Women*³ a angažovala se v dalších mezinárodních ženských organizacích.

Anna Christitch se narodila v roce 1880 v Anglii. Vystudovala v Londýně, kde na tamější univerzitě získala v roce 1909 bakalářský titul BA.⁴ Jako hlavní studijní předmět si vybrala ruštinu, ovšem kromě tohoto jazyka ovládala angličtinu, francouzštinu, srbsčinu a osvojila si i základy irštiny.

Navázala na činnost své matky Elizabeth,⁵ a to nejen v žurnalistice, ale i v hnutí za ženské volební právo. V roce 1914 vstoupila do 1. skotského ženského zdravotnického

- 1 Text příspěvku byl zpracován v rámci grantu Masaryk a Slované, GA ČR, grant č. P410/12/1136, T. G. Masaryk a Slované, řešitel Doc. Mgr. Vratislav Doubek, Dr.
- 2 Jihoslovanská podoba příjmení je Christić. Řada nositelů toho jména patřila mezi jihoslovanskou elitu a zastávala funkce ve státních a diplomatických službách.
- 3 Údajně byla jedinou katoličkou v této organizaci.
- 4 Tato i následující informace čerpaný z článku Elisabeth and Anna Christitch od Laury McKenna. Dostupné na: <http://writeso.wordpress.com/2013/09/17/elizabeth-and-anna-christitch/> [cit. 1. 9. 2014].
- 5 Annina matka Elizabeth Christitch, taktéž novinářka a bojovnice za ženské volební právo, se narodila v Irsku, absolvovala školní docházku ve Francii a poté působila jako guvernantka v Polsku. Tam se potkala s plukovníkem Lubomirem Christitschem, synem srbského ministerského předsedy, a provdala se na za něj. Po svatbě žila nějakou dobu v Bělehradě a Petrohradě. Vychovala tři děti. Příležitostně cestovala, navštívila Cork, Limetick, Vídeň a Budapešť. Pracovala jako novinářka pro *The Chicago Tribune* a také vydala historickou prózu *The Pride of Garr*. Při své novinářské činnosti používala občas pseudonym „Ben Hurst“. Často psala příspěvky s tématem týkajícím se volebního práva žen (byla autorkou pamfletu *A word on woman suffrage*) a obhajovala irskou samosprávu stejně jako nezávislost Srbska. Během balkánských válek v letech 1912–1913 působila jako zdravotní sestra a během 1. světové války pracovala jako dobrovolnice pro Červený kříž. Za svou obětavou činností byla posléze vyznamenána srbskou vládou záslužným křížem (*Cross of Merit*). Zemřela v roce 1933. Viz článek Elisabeth and Anna Christitch od Laury

oddílů v Srbsku pod vedením doktora Soltaua jako novinářka a tlumočnice. Byla svědkem tyfové epidemie a psala o svých osobních zkušenostech a zážitcích, čímž vzbuzovala sympatie a získávala podporu pro pomoc válečnému zdravotnictví. Ve Valjevu založila spolu se svou matkou Elizabeth Christitch nemocniční polní misi. Na konci války se Anna angažovala v péči o děti. Jako stoupenkyně ženských a katolických zájmů získala podporu papeže Benedikta XV. v hnutí za volební právo žen. V roce 1920 absolvovala přednáškové turné po Americe. Věnovala se především problematice katolické církve v Jugoslávii a širšímu kontextu úlohy církve ve slovanských zemích. Za 2. světové války spolupracovala s královnou Marií, hlavní představitelkou Království Jugoslávie, v oblasti pomoci jugoslávským vojenským zajatcům v Německu a Itálii. Po celý život publikovala v řadě periodik a v časopisech nejen v Anglii, ale v Evropě i Americe. Kromě své žurnalistické činnosti byla autorkou studie *The women of the Gospel*, kterou vydala v Londýně v roce 1929. Nikdy se neprovdala a zemřela v pokročilém věku v roce 1977 v Londýně.

Anna Christitch byla dobře známa v českých kruzích, zvláště katolických. Měla ve velké úctě cyrilometodějskou tradici a kult sv. Václava. Její snahou bylo zprostředkovat lepší znalost Československa a Jugoslávie v Anglii. Navštívila vícekrát Československou republiku. Její návštěvy byly zpravidla spojeny s nějakou význačnější událostí, jako bylo např. svatováclavské milénium v roce 1929 či unionistické sjezdy na Velehradě. O její účasti na unionistickém sjezdu v roce 1924 se zmiňuje olomoucký arcibiskup Leopold Prečan v dopise opatu pražských benediktinů v Emauzích Arnoštu Vykoukalovi.⁶ Z dobového tisku jsou doloženy její návštěvy těchto sjezdů v letech 1927,⁷ 1932⁸ a 1936.⁹ „*Na letošním unionistickém kongrese velehradském měla jsem příležitost seznámiti se s vynikající žurnalistkou z Londýna, miss Christičovou. Poznala jsem, jak tato žena mezinárodního věhlasu, která je v Glasgově, v Paříži, v Lille, v Bruselu, v Praze, v Záhřebě a v jiných městech evropských stejně doma jako v Londýně, která se zúčastňuje internacionálních sjezdů „Pax Romana“, „Sociálních týdnů“ francouzských i jiných katolických počinů světového rázu, miluje především Velehrad a pracuje v duchu Velehradu, v duchu slovanských našich apoštolů, světců Cyrila a Metoděje, jejichž je vroucí ctitelkou.*“¹⁰

Anna Christitch navázala v Československu řadu osobních přátelské vztahů, mj. s T. G. Masarykem. Nepodařilo se nám zjistit, zda se s ním znala již před rokem 1918, tedy před vznikem samostatné Československé republiky. Určitě však o sobě věděli, protože

McKenna. Dostupné na: <http://writeso.wordpress.com/2013/09/17/elizabeth-and-anna-christitch/> [cit. 1. 9. 2014].

6 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i, Archiv Ústavu TGM (dále: AÚTGM), fond Anna Christitch, k. 3, i. č. 94, dopis L. Prečana A. Vykoukalovi z 13. 6. 1924.

7 DVORNÍK, František. Po sjezdu unionistickém. *Lidové listy*, 1927, roč. 6, č. 171, 27. 7., s. 1.

8 SADOVSKÁ, M. Apoštolky unionismu. *Lidové listy*, 1932, roč. 11, č. 187, 14. 8., s. 7.

9 *Katolički list* (Zagreb), 23. 8. 1936, s. 1.

10 SADOVSKÁ, M. Apoštolky unionismu, *Lidové listy*, 1932, roč. 11, č. 187, 14. 8., s. 7.

Annina matka Elizabeth se dobře znala s Charlottou Masarykovou, se kterou byla v písemném kontaktu, o čemž mj. svědčí dochované dopisy Ch. Masarykové adresované E. Christitch z roku 1912.¹¹

Ve fondu T. G. Masaryka a fondu Anny Christitch v AÚTGM se nachází zhruba šedesát kusů korespondence A. Christitch adresované československému prezidentovi, a to jak ve fondu T. G. Masaryka (většina dopisů), tak ve fondu Anny Christitch (strojopisné průklepy deseti odeslaných dopisů, navíc 6 přijatých dopisů). Časový rozsah korespondence je vymezen lety 1918–1937. V posledních letech odpovídal T. G. Masaryk A. Christitch prostřednictvím prezidentské kanceláře a svého tajemníka. Další korespondence A. Christitch adresovaná T. G. Masarykovi se nachází v Archivu Kanceláře prezidenta republiky na Pražském hradě. S podrobným přehledem a obsahem této korespondence se budou moci seznámit zájemci již příští rok v edici korespondence věnované vztahu T. G. Masaryka s Jihoslovany, která vzniká v současné době v rámci grantu Masaryk a Slované.¹² Po smrti T. G. Masaryka si A. Christitch korespondovala s jeho dětmi Janem,¹³ Olgou¹⁴ a především s Alicí.¹⁵ Dopisovala si také s Edvardem a Hanou Benešovými,¹⁶ se kterými byla později za 2. světové války v Londýně v osobním styku.

Anna Christitch nebyla s T. G. Masarykem pouze v písemném kontaktu, několikrát se osobně setkali, a to především v rámci oficiálních návštěv na pražském Hradě, v Lánech, ale také např. v Karlových Varech či Židlochovicích. Z dobového tisku máme doložené minimálně tři osobní návštěvy u T. G. Masaryka, a to 1. 7. 1926 (pozdání na oběd),¹⁷ dále 26. 9. 1929 (při příležitosti svatováclavského milénia),¹⁸ 13. 7. 1932 (při příležitosti unionistického sjezdu).¹⁹ Návštěv ale proběhlo více, jak se lze dozvědět z protokolů Archivu Kanceláře prezidenta republiky na pražském Hradě, a to jak oficiálních, tak i neoficiálních. O jedné takové neoficiální návštěvě informuje v záznamech Masarykův tajemník Antonín Schenk: „*Miss Annie Christitch. Audience. Lány, dne 28. června*

11 AÚTGM, fond Anna Christitch, k. 2, i. č. 88, dva dopisy Ch. Masarykové E. Christitch z 5. 9. a 11. 10. 1912.

12 GA ČR, grant č. P410/12/1136, T. G. Masaryk a Slované. Výstupem grantu budou edice korespondence T. G. Masaryka s Rusy, Jihoslovany a Poláky. V rámci grantu se konala konference a byla vydána kniha: DOUBEK, Vratislav, HLADKÝ, Ladislav, VLČEK, Radoslav a kol. *T. G. Masaryk a Slované*. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A – Monographia, sv. 45. Praha: Historický ústav AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, 440 s. ISBN 978-80-7286-221-4 (HiÚ AV ČR), ISBN 978-80-87782-13-2 (MÚA AV ČR).

13 AÚTGM, fond Anna Christitch, k. 1, i. č. 27.

14 Tamtéž, k. 1, i. č. 39.

15 Tamtéž, k. 1, i. č. 28.

16 Tamtéž, k. 1, i. č. 4–5.

17 Národní osvobození, 1926, roč. 3, č. 180, 2. 7., s. 4: „*K obědu pozval pan prezident jihoslovanskou, v Londýně žijící žurnalistku sl. Annu Krističovou.*“

18 *Lidové listy*, 1929, roč. 8, č. 223, 27. 9., s. 4: „*Prezident republiky přijal ve čtvrtek 26. t. m. anglickou spisovatelku Miss A. Christich z Londýna.*“

19 *České slovo*, 1932, roč. 24, 14. 7., s. 4.

1935. Podle dřívějšího rozhodnutí (viz priora) přijal pan prezident v Lánech ve středu 1935 v 6 hodin odpoledne slečnu A. Christitchovou, která se po příjezdu do Prahy na I. celostátní sjezd katolíků přihlásila připojenými dopisy (z 20. června panu prezidentovi, z 24. června tajemníkovi). Po krátkém rozhovoru pozval pan prezident slečnu Christitchovou na vyjížděku kočárem, které se zúčastnil také pan vyslanec Jan Masaryk a paní dr Alice G. Masaryková. Vzhledem k soukromému rázu návštěvy jsem zprávu do tisku nedal. ²⁰ Poslední návštěva A. Christitch u T. G. Masaryka proběhla podle knihy návštěv zřejmě 17. 2. 1936.²¹

Prezident T. G. Masaryk udělil Anně Christitch za její vztah k Československu a její propagační činnost v této oblasti 29. května 1934 Řád Bílého lva V. třídy,²² což bylo reflektováno i dobovým československým tiskem.²³ A. Christitch si řád nepřevzala osobně, byl jí zaslán diplomatickými cestami do Londýna a ona potvrdila jeho převzetí.²⁴ V době převzetí řádu Bílého lva byla A. Christitch nositelkou několika srbských vyznamenání, a to Řádu sv. Sávy (IV. třída), Řádu bílého orla, Kříže Milosrdenství Srbského červeného kříže a Pamětní medaile za válečné služby 1912 a 1913.²⁵

Pro úplnost jejího vztahu k Československu je zapotřebí doplnit, že vřelý vztah měla i ke Slovensku. V jejím fondu se dochoval lístek Andreje Hlinky z roku 1938. V časopise Slovák lze nalézt zprávu o přijetí slovenských studentů v Londýně, pro které uspořádala v rámci jejich návštěvy Anglie čajový dýchánek: „*'Tea party' Miss Christithovej. Na zakončenie kongresu Miss Christitch dávala čaj v 'Lyceum Club' -e dňa 20. augusta, ktorého zúčastnili sa delegáti kongresu a mnoho významných predstaviteľov slavianského a katol[ického] sveta anglického. [...] Miss Christitchová je veľká priateľka Slavia- nov, i Slovákov a katolickeho hnutia. Má ohromné spojenia a veľkú vážnosť v katol[ic- kých] kruhoch anglických. Je novinárkou a hovorí asi sedem rečí (i horvátsky a rusky).*

20 Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (dále Archiv KPR), protokol A (audience), k. 8, i. č. 851.

21 Tamtéž.

22 Přesné znění návrhu: „*Anna Christičová má značný vliv v anglických katolických kruzích a za posledních 15 let napsala do anglického katolického tisku mnoho článků a statí, v nichž vysvětlovala postavení Československa anglickému katolickému publiku a vždy s velikým zájmem hájila naši politiku proti pomluvám a tendenčním zprávám propagandy nám nepřátelské. Při mnohých příležitostech byla v katolických anglických schůzích jedinou zastánkyní našich zájmů. Otec slečny Christičové, generál Christič, býval srbským vojenským attaché v Londýně a její matka byla Irčanka. Je velmi dobře známa panu prezidentu republiky, u něhož byla několikrát pozvána při svých návštěvách v Československu. Vyznamenání, kterého si plně zaslouží a které by s radostí uvítala, bylo by jí nesporně vzpruhou k další činnosti a bylo by vhodnou formou, již můžeme jí prokázat ocenění její práce pro náš stát. V uznání zásluh navrhuje se na vyznamenání řádem Bílého lva V. třídy za zásluhy občanské.*“ Viz Archiv KPR, protokol B (Čs. řád Bílého lva), k. 21, sign. B 399/34.

23 *Lidové listy*, 1934, roč. 13, č. 176, 4. 8., s. 4.

24 Archiv KPR, protokol B (Čs. řád Bílého lva), k. 21, sign. B 399/34.

25 Tamtéž.

*O slovenských veciach veľmi často informuje angl[ické] i americké noviny. Slavianí i my Slováci zviazaní sme jej vďačnosťou.*²⁶

Osobní fond Anny Christitch získal AÚTGM v roce 2003 pod přírůstkovým číslem 19/2003. V kontextu fondu nelze hovořit o osobní pozůstalosti, na to jsou materiály příliš torzovité. Přesto, či právě proto je potřeba ocenit, že se toto torzo zachovalo. Zásahu na tom má páter Jan Lang²⁷ z Londýna, stěžejní osobnost katolického společenství Velehrad v Londýně,²⁸ které bylo oficiálním dárce materiálu. Za zorganizování přesunu archiválií z Londýna do Prahy patří dík redaktorovi BBC v Londýně Milanu Kocourkovi.

Původní rozsah materiálů převzatých Archivem ÚTGM tvořily dva kartony. Zpracováním, které proběhlo v letech 2013–2014, se fond rozrostl na tři kartony, obsahuje celkem 120 inventárních jednotek. Ve fondu uspořádaném podle schématu užívaného v Archivu AV ČR jsou zastoupeny následující skupiny archiválií:²⁹

- I. Osobní doklady;
- II. Korespondence;
- III. Vlastní práce;
- V. Ilustrační materiál k Anně Christitch;
- VI. Materiály Elizabeth Christitch (matky Anny Christitch);
- VII. Materiály cizích osob.

Ve skupině I. se nachází již zmíněný Řád Bílého lva, který byl Anně Christitch udělen v roce 1934 a dochoval v originální krabičce firmy Karnet & Veselý Praha.

Ve skupině II. se dochovala zajímavá, byť torzovitá korespondence. Jsou to především dopisy od pisatelů z meziválečného Československa a dopisy z ciziny z téže doby. Uvedme alespoň část jmen a institucí (u jednotlivých pisatelů jde o 1–11 kusů korespondence, s výjimkou dopisů od A. Vykoukala: 24 kusů): Antonino Arata, Rennier Barthing, Eduard Beneš, Hana Benešová, František Dvorník, Margaret Fletscher, Cecil Gosling, Ivan Gravis, J. Hanč, Michel d'Herbigny, W. J. Hicks, Andrej Hlinka, J. V. Hyka,

26 Kongres „Pax Romana“ v Cambridge-i, Oxforde, Londýne (Početná delegácia slov. kat. študentov – dostojná reprezentácia Slovákov). *Slovák*, 1928, č. 192, 26. 8., s. 4.

27 Jan Lang (1919–2007) působil dlouhá léta v Londýně ve středisku Velehrad jako duchovní pro Čechy žijící v Anglii. Jeho písemnou pozůstalost se podařilo získat Národnímu archivu. Ten ji převzal v letech 2012–2013 (metráž 14,36 bm, zatím nezpracováno, časový rozsah 1949–2007). Pozůstalost obsahuje především korespondenci spojenou s charitativní a pastorační činností a texty Langových prací spojených s působením v BBC.

28 Mons. Jaroslav Škarvada (titulární biskup litomyšlský, předseda komise České biskupské konference pro pastorační péči o vystěhovalce) v roce 1994: „*V největším rozkvětu pastorální péče o naše exulanty měla naše katolická duchovní služba ve svobodném světě skoro padesát středisek. Jedno se lišilo od druhého, nejen pro rozmanitost místních poboček, nýbrž i proto, že každé neslo punc svého zakladatele. Jedním z nejstarších bylo české katolické společenství v Londýně. Vzniklo zcela spontánně bez zásahu shora, prostě proto, že mladý kněz Jan Lang považoval za svou povinnost věnovat svůj čas a své síly českým utečencům. A těch bylo zvláště v letech padesátých v Londýně více než jinde, už pro tradici předchozího exilu za nacistické okupace.*“ Viz Dopis otci Langovi od biskupa Škarvady. . . . Dostupné na <http://www.velehrad.org.uk/?p=1142> [cit. 1. 9. 2014].

29 Ve fondu není zastoupena skupina IV. Veřejná činnost.

František Jemelka, Anne Joyce, Ján Kaššovic, Alois Kolísek, J. Kraus, Vladimír Kučera, Jan Lang, Francesco Marmaggi, T. G. Masaryk, Alice Masaryková, Charlotte Garrigue Masaryková, George of Mecklenburg, V. Nosek, Oskar Odstrčil, Osip Olšr, František Pechuška, Herménégilde Pellegrinetti, Josef Petřík, Leopold Prečan, Olga Revilliod Masaryková, Jan Jiří Rückl, Jan Stránský, Franjo Šeper, Eduard Táborský, Aladár Topitze, František Vaněček, Arnošt Vykoukal, Metod Jan Zavoral, Rudolf Zháněl, Československá péče o dítě – Praha, Kancelář prezidenta republiky – Praha, Kongregace šedých sester – Praha, Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí – Praha, Spolek sv. Rafaela na ochranu katolických vystěhovalců československých – Praha, The Universal Knowledge Foundation – New York atd. Časové vymezení korespondence je dáno lety [1918] 1919–1944 (s výjimkou jednoho dopisu University of London z roku 1960). U korespondence přijaté od T. G. Masaryka je přiložena portrétní fotografie prezidenta z pražského fotoateliéru Františka Drtikola s prezidentovým rukopisným věnováním Anně Christitch z 25. srpna 1927.

Ve skupině III. Vlastní práce se nacházejí zejména novinové výstřížky s články Anny Christitch z anglických listů (především The Universe a The Tablet), jež publikovala pod svým jménem, zkratkou A. Ch. či pseudonymem Cyrillus. Christitch působila jako zpravodajka anglických listů a lze předpokládat, že část drobnějších zpráv z oddílů cizích osob bez uvedení autora patří autorsky také k jejímu jménu.

Ve skupině V. Ilustrační materiál k Anně Christitch se nachází památný krucifix, odznak s vyobrazením svatého Václava z oslav jeho milénia v roce 1929, konvolut novinových článků a zpráv týkajících se A. Christitch z let 1921–1934, a to v češtině, srbochorvatštině a slovenštině, dále torzo původních obalů z převozu pozůstalosti A. Christitch do České republiky.

Skupina VI. Materiály Elizabeth Christitch obsahuje dva dopisy Charlotty Garrigue Masarykové Annině matce E. Christitch z roku 1912 a dále novinové výstřížky s články dokumentujícími žurnalistickou činnost Anniny matky.

Ve skupině VII. Materiály cizích osob se nacházejí dva dopisy: první psaný Leopoldem Prečanem Anoštu Vykoukalovi (1924) a druhý od The Glasgow Observer adresovaný Johnu Duffymu (1922), dále řada novinových výstřížků a tisků českých i anglických autorů, zaměřených především na religiózní, historická a vlastenecká témata. Součástí tohoto oddílu je skupinová fotografie z přijetí papežského nuncia Saverio Rittera u prezidenta T. G. Masaryka za přítomnosti Edvarda Beneše a osobní tužka T. G. Masaryka,³⁰ kterou zřejmě Anně daroval buď přímo T. G. Masaryk, nebo někdo z jeho blízkých či přátel.

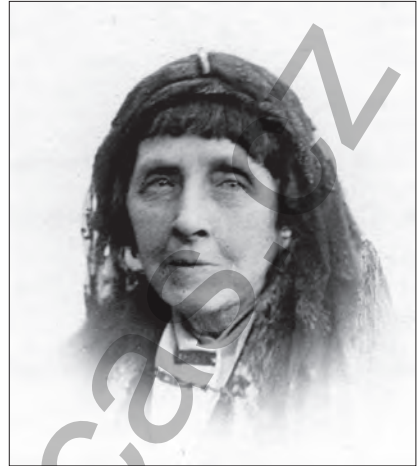
Zpracování a tím zpřístupnění fondu by chtělo přispět k prohloubení znalosti o Anně Christitch, jejíž osobnost a dílo by si zasloužilo větší pozornost a podrobnější analýzu.

Hana Klínková

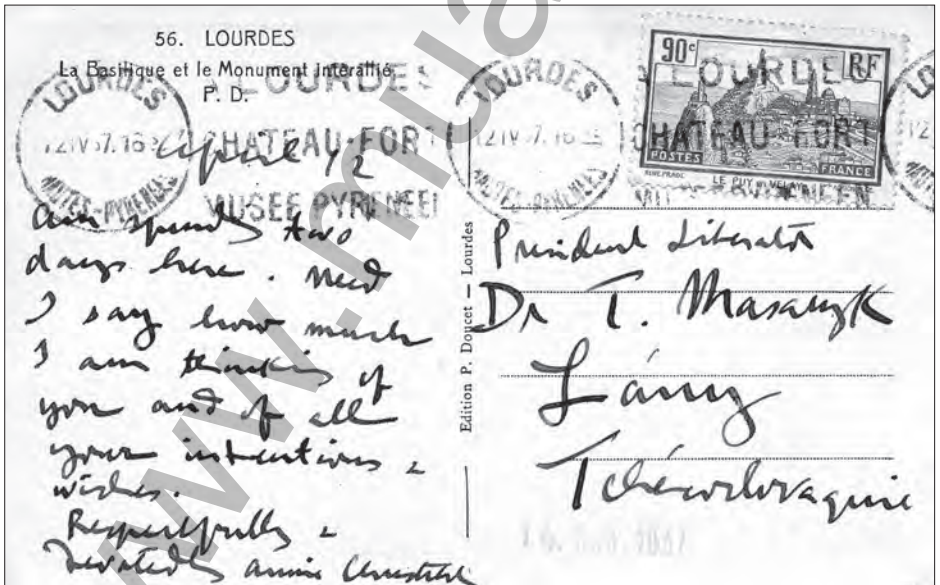
30 Tužka zabalena v balicím papíru, na kterém je napsáno: „duška [!], s kterou osobně Pr[ezident] Masaryk psal“.

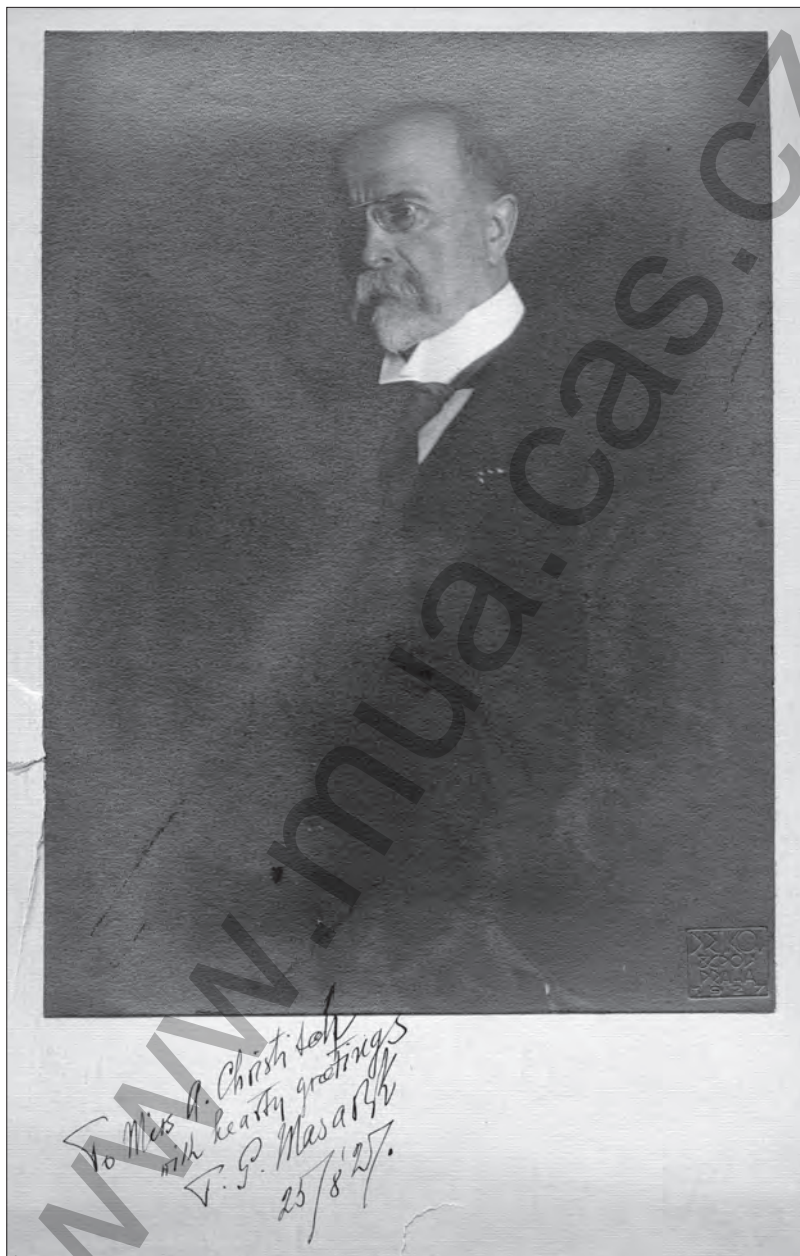
*Anna Christitch
v mladších letech*

*Elizabeth Christitch, matka A. Christitch
(AÚTGM, f. T. G. Masaryk, k. 715, sign.
KOR-II-91)*

*Pohlednice A. Christitch T. G. Masarykovi z dubna 1937
(AÚTGM, f. T. G. Masaryk, k. 738, sign. KOR-II-226)*

Fotografie T. G. Masaryka (foto F. Drtikol) s prezidentovým rukopisným věnováním Anně Christitch z 25. 8. 1927 (AÚTGM, f. Anna Christitch, i. č. 26)

Osobní archivní fond František Šorm

František Šorm
(A AV ČR, Fotobírka,
sign. FS P I 446)

V padesátých a šedesátých letech 20. století byl František Šorm¹ předním českým reprezentantem svého oboru, chemie, a organizace vědy. Byl jedním z hlavních hybatelů Československé akademie věd, která se postupně formovala a získávala téměř statut malého ministerstva vědy. Dnes by byl patrně František Šorm označen jako „vynikající a prozíravý vědecký manažer“. Aby ve svých plánech a představách o místě vědy mohl uspět, musel být aktivní také v politice a především v Komunistické straně Československa. O tom, že přesto neztratil vědomí o přípustném či nepřípustném, svědčí jeho postoje po okupaci v srpnu 1968.

Šormovy hlavní vědecké zájmy patřily té části chemie, která je tradičně spojována s aplikacemi, především s uplatněním výsledků vědecké práce v léčích. Když začínal, nebyla biochemie ještě samostatně etablovanou disciplínou, ale Šorm ji v Československu do-

-
- 1 Výběr z literatury k osobě Františka Šorma: GARFIELD, Eugene. The Restoration of František Šorm: Prolific Czech Scientist Obeyed his Conscience and Became a Nonperson. Dostupné na <http://garfield.library.upenn.edu/essays/v15p051y1992-93.pdf> [cit. 5. 6. 2012]; FRANC, Martin. *Úderná skupina? Výprava českých lékařů a přírodovědců do SSSR v roce 1950 ve světle dopisů Ivana Málka*. Práce z Archivu Akademie věd, řada B, svazek 19. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2009; TÝŽ. *Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista?* Práce z Archivu Akademie věd, řada B, svazek 20. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010; Antonín HOLÝ, viz <http://www.jergym.hiedu.cz/~canovm/objevite/objev5/sorm.htm> [cit. 5. 6. 2012]; JINDRA, Jiří. František Šorm – závěr politické kariéry. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference. Red. Blanka Zilyská, Petr Svobodný. Praha: Ústav dějin UK a Archiv UK, 2001, s. 135–157; MÍŠKOVÁ, Alena, BARVÍKOVÁ, Hana, ŠMIDÁK, Miroslav. *Československá akademie věd 1969–1972. Restaurace komunistické moci ve vědě*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998; NISONEN-TRNKA, Riika. *Science with a Human Face. The Activity of the Czechoslovak Scientists František Šorm and Otto Wichterle*. Tampere: University of Tampere, 2012; PACNER, Karel. *Příběhy české vědy*. Praha: Academia, 2002; ŠMIDÁK, Miroslav. *Institucionální vývoj Československé akademie věd v letech 1960–1969 očima jednoho z přímých aktérů*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011; VOLNÝ, Michael. Akademik František Šorm zemřel právě před 27 lety. Dostupné na <http://blisty.cz/art/37352.html> [cit. 5. 6. 2012].

kázal úspěšně prosazovat. Jeho jméno je na prvním místě u více než 150 studií, jako druhé (či další) u více než 850 studií v rozmezí let 1945–1980 a tyto práce byly velice často citovány.

Šorm se narodil 28. února 1913 v Praze. Studium na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství (VŠCHTI), tehdy součásti ČVUT v Praze, ukončil v roce 1935, doktorem technických věd se stal v roce 1936. Po okupaci českých zemí do uzavření vysokých škol pracoval s profesorem Rudolfem Lukešem, napřed jako soukromý asistent, poté v rámci Spolku pro chemickou a hutní výrobu jako výzkumný pracovník. Po válce se Šorm vrátil na VŠCHTI a brzy se stal profesorem jak tady, tak i na Univerzitě Karlově v Praze; v obou institucích se zasadil o ustavení výuky biochemie.

Hned od roku 1945 se angažoval v Komunistické straně Československa a v řadě odborně politických funkcí. Zejména se v roce 1958 stal kandidátem a v roce 1962 členem Ústředního výboru KSČ (do roku 1969), byl zvolen poslancem Národního shromáždění.

Podstatným bodem jeho kariéry bylo členství v přípravné komisi pro založení Československé akademie věd. Stál 12. listopadu 1952, v necelých 40 letech, mezi prvními jmenovanými řádnými členy ČSAV, byl prvním hlavním vědeckým sekretářem, v roce 1957 se stal místopředsedou ČSAV a po smrti Zdeňka Nejedlého v roce 1962 jejím předsedou. Snažil se zefektivnit její strukturu a působení, odrazilo se to i v zákoně o ČSAV v roce 1963. Ač se některé Šormovy cíle neuskutečnily, přesto zejména druhá polovina 60. let znamenala pro ČSAV vzestup; v Praze se konala významná vědecká setkání, řada vědců se prosadila na mezinárodní úrovni.

Rok 1968 se v ústředí Akademie věd rozjížděl pomalu; teprve v dubnu se začalo pracovat na přípravě Akčního plánu ČSAV, přišly další kroky (např. rehabilitace, nové a demokratičtější orgány). Po 21. srpnu se František Šorm spolu s dalšími angažoval ve vystoupeních proti okupaci. Známý je jeho dopis předsedovi Akademie věd SSSR, M. V. Keldyšovi. Vedení ČSAV se pak soustředilo na přípravu federální ČSAV a národních akademií věd, to už bez realizace. Na květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ 1969 se Akademie a její vedení stalo předmětem ostré kritiky, obvinění a útoků. Počátkem října 1969 musel František Šorm abdikovat z funkce předsedy, poté byl vyloučen i z prezidia ČSAV. Ve svém Ústavu jako ředitel skončil v červnu 1970 a brzo po dosažení šedesáti let byl penzionován, i když pro Ústav nadále pracoval. Nicméně nemohl například už nikam jezdit do zahraničí.

František Šorm byl pokládán nejen za vynikajícího teoretika, ale i praktika, zároveň i za autokratického šéfa. Mezi hlavní oblasti jeho vědeckého zájmu patřila chemie přírodních látek, hlavně seskviterpeny se středně velkými kruhy, azuleny, později hmyzí juvenilní hormony; podstatnou záležitostí bylo využití výzkumu v medicíně. Ústav v tomto směru výzkumu získal mnoho mezinárodních priorit a Šorm byl oceněn prestižní Fritschovou medailí Americké chemické společnosti. Byl členem (zahraničním či čestným) skoro všech akademií věd tzv. socialistického bloku. Podobně ho uctily i „západní“ vědecké společnosti – v Belgii, Dánsku, ve Velké Británii, Bavorsku, Mexiku,

Rakousku. Zahraničním členstvím ho ocenily Americká akademie věd a umění v Bostonu a washingtonská Národní akademie věd USA; obě v době, kdy už byl odsunut na vedlejší kolej. Tyto pocty doplnila také zlatá medaile Ciba Foundation v roce 1970.

František Šorm zemřel 18. listopadu 1980 na infarkt ve věku 67 let, nepochybně v souvislosti se svými osudy po roce 1968.

Osobní fond Františka Šorma převzal Ústřední archiv ČSAV ve třech etapách – od prezidia ČSAV (1970, 1 karton), z Ústavu organické chemie a biochemie (1982, 8 kartonů, 1 šanon, korespondence, texty a materiál z veřejné činnosti). Konečně paní Zora Šormová darovala do fondu několik fotografií (1982). Fond bohužel neodpovídá významu svého původce, je jen torzem obvyklé osobní pozůstalosti, reprezentován písemnostmi vzniklými z úřední agendy původce s částí jeho produkce, spíše s důrazem na působení na veřejnosti či popularizaci vědy v dobovém denním, případně politickém či institucionálním tisku. Byl uspořádán ve shodě se schématem Archivu AV, bylo ovšem nutné respektovat některé zvláštnosti dochovaného písemného materiálu.

První obvyklá skupina fondu – Životopisný materiál – je bohužel zastoupena mizivě. Druhá skupina – Korespondence – je sice podstatně rozsáhlejší, ale v naprosté většině jde o jeden, dva dopisy téhož pisatele či jejich koncepty a kopie. Při pořádání byly sloučeny z praktických důvodů dvě obvykle rozlišované skupiny – korespondence osobní a s institucemi (úřady, pracovišti). Časově jde víceméně o období 1968–1977. Převažující počet dochovaných dopisů pochází z ciziny, a to ze „západního“ světa. Nicméně v počtu dopisů jsou i tady výjimky – rozsáhlejší je například korespondence s Harry D. Brownem, jenž se věnoval výzkumu rakoviny, či s Ciba Foundation a s European Journal of Biochemistry, s International Journal of Peptide and Protein Research v Kodani. Zcela výjimečná je dochovaná korespondence s časopisem *Biochimica et Biophysica Acta* se sídlem v Amsterdamu, jež ale byla vzhledem k zahrnutému typu písemností vyčleněna do oddílu IV., kam patří doklady o Šormově veřejné činnosti.

Skupina III., podchycující výsledky vědecké práce, ale též odbornou a politickou publikační činnost, je také celkem rozsáhlá. Z vědeckých prací se ovšem dochoval jen výběr, hojnější jsou vědecké přednášky a největší oddíl představují podskupiny zahrnující dochované oficiální a politicko-propagační projevy a přednášky. Tyto části fondu dobře reprezentují Šorma v roli politického a veřejného činitele už od padesátých let 20. století.

Skupina IV., s písemnostmi dokládajícími zmíněnou veřejnou a organizační roli původce fondu, naopak při vědomí významu této Šormovy role příliš dobře ani hojně zastoupena není, stejně jako V. skupina, ilustrující osobnost původce fondu; lépe je tu zastoupena bibliografie Šormovy vědecké produkce, byť pouze do roku 1966.

Fond (spjatý s evidenčním listem Národního archivního dědictví číslo 437) je uložen v 15 kartonech, obsahujících 1055 inventárních čísel, v tom 67 fotografií.

Hana Barvíková

Institucionální fond Ústav organické chemie a biochemie ČSAV

Mezi naše významné vědecké ústavy s dlouhou tradicí patří Ústav organické chemie a biochemie AV ČR, v. v. i., který v roce 2013 oslavil 60 let své existence. Počátky Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV spadají ještě před vznik Československé akademie věd. Základem ústavu byla skupina mladých chemiků, která se utvořila již za druhé světové války kolem doc. Rudolfa Lukeše¹ a jeho žáka Františka Šorma² v tehdejších průmyslových laboratořích v pražských Modřanech a Vysočanech.³ Po roce 1945 pak došlo k definitivnímu zformování skupiny zabývající se různými otázkami organické chemie kolem Františka Šorma na tehdejší Vysoké škole chemicko–technologického inženýrství (dále: VŠCHTI) v Praze. Pracoviště se nazývalo nejprve Ústav technologie lučebnin organických a výbušných, poté Ústav technologie látek organických a nakonec Ústav organické technologie.⁴

V roce 1950 bylo při Ústředí vědeckého výzkumu zřízeno vládním nařízením č. 80/1950 Sb. ze dne 20. června 1950 s platností od 1. července 1950 sedm ústředních ústavů základního výzkumu. Jedním z nich byl také Ústřední ústav chemický (dále: ÚÚCH).⁵ Jeho prozatímním vedením byl od 20. srpna 1950 pověřen právě František Šorm,⁶ který si do nově zřízeného ústavu přivedl své spolupracovníky z VŠCHTI. Podle organizačního schématu z 10. srpna 1950 se pracoviště členilo na tři větve: výzkum-

- 1 Rudolf Lukeš (1897–1960), organický chemik. Zabýval se chemií dusíkatých a kyslíkatých heterocyklických sloučenin cukrů. Byl žákem Emila Votočka a Leopolda Ružičky. Od 1925 působil na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství v Praze, 1929 byl jmenován soukromým docentem organické chemie. V meziválečném období pracoval na syntézách rostlinných alkaloidů pomocí organoohřečnatých sloučenin (tzv. Grignardových činidel). Během druhé světové války vedl organickou laboratoř Spolku pro chemickou a hutní výrobu v Praze-Vysočanech. 1946 byl jmenován profesorem, působil na Fakultě chemické ČVUT, posléze, až do své smrti, na samostatné Vysoké škole chemicko-technologické. 1952 se stal akademikem a po vzniku Československé akademie věd převzal vedení Laboratoře heterocyklických sloučenin ČSAV.
- 2 František Šorm (1913–1980), organický chemik a biochemik, zakladatel Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, resp. Chemického ústavu. Blíže o něm v předchozím příspěvku.
- 3 FRANC, Martin a kol. *Dějiny ústavu organické chemie a biochemie AV ČR*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., pro Ústav organické chemie a biochemie AV ČR, v. v. i., 2013, s. 9. (Dále jen: FRANC, M. *Dějiny ÚOCHB*.)
- 4 Tamtéž, s. 10.
- 5 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv Akademie věd ČR (dále: A AV ČR), fond III. sekce ČSAV, k. 10, i. č. 15, Chemický ústav.
- 6 A AV ČR, fond Vládní komise pro vybudování ČSAV, fasc. 311, kopie dekretu z 25. 8. 1952.

nou, pro technické záležitosti a hospodářsko-správní s tím, že prvně jmenovanou vedl sám František Šorm a další dvě Otto Knessl (†1994) a Karel Závorka. Vedoucími jednotlivých výzkumných skupin spadajících pod Šorma byli Bořivoj Keil (1921–1994), Vlastimil Herout (1921–1999), Josef Plíva, Josef Rudinger (1924–1980), Zora Šormová (1915–1993) a Václav Černý (*1922).

Nově založený ÚÚCH měl stanoveny šest základních úkolů: 1) provádět základní výzkum v chemii a biochemii;⁷ 2) zdokonalovat staré a hledat nové výzkumné metody a předávat výsledky vědecké práce do ostatních výzkumných ústavů a pracovišť; 3) pečovat o výchovu vědeckých kádrů v oboru chemie; 4) pořádat po dohodě s Ústředím vědeckého výzkumu (dále: ÚVV) přednášky, diskuse, sjezdy, konference a semináře, a to i za spoluúčasti odborníků ze spřátelených zemí; 5) plnit ve svém oboru úkoly uložené ÚVV a podporovat ÚVV při plnění jeho úkolů a 6) vyvíjet publikační činnost v chemii a spolupůsobit při jejím plánování.⁸

Po založení Československé akademie věd (17. listopadu 1952) byl Ústřední ústav chemický přejmenován a začleněn k 1. lednu 1953 do ČSAV jako Ústav organické chemie ČSAV s příslušností do III. (chemické) sekce ČSAV. Jeho ředitelem zůstal i nadále František Šorm⁹ a jeho zástupcem pro vědeckou činnost byl jmenován Jiří Gut (1923–2002).¹⁰ Již v té době patřil ústav k nejvýznamnějším a největším chemickým pracovištům, pracovalo zde tehdy přes 150 lidí.¹¹

Akademik František Šorm stál v čele ústavu od jeho vzniku až do 30. června 1970. Byl nesmírně pracovitý a výkonný, k sobě i k druhým náročný. Významně ovlivnil rozvoj výzkumných oborů (organické chemie, biochemie) a výzkumné zaměření ústavu i jeho chod. Kromě toho byl členem prezidia ČSAV, zpočátku jako hlavní vědecký sekretář (1952–1957), posléze náměstek prezidenta ČSAV (1957–1962) a nakonec předseda ČSAV (1962–1969). Působil též v řadě odborných komisí a poradních orgánů speciálně zaměřených i těch s rozsáhlou působností.

Činnost ústavu v rámci ČSAV měla být zaměřena na výzkum přirozených organických látek, zejména terpenů, antibiotik, steroidů a přirozených léčiv. Dále se ústav zabýval obecnou organickou syntézou a speciálními úseky organické technologie, hlavně výzkumem plastických hmot nových typů. Oddělení organické syntézy vedené Jiřím Sicherem, které se v té době soustředilo na syntézu antibiotik a jejich analog, na syntézu azulenů a příbuzných látek, dosahovalo v těchto oblastech vynikajících výsledků.¹² Bi-

7 Šorm při začleňování ÚÚCH do ČSAV prezentoval zastoupení biochemických oborů v rámci pracoviště jen jako přechodné, před vytvořením samostatného biochemického ústavu. Viz FRANC, M. *Dějiny ÚOCHB*, s. 12.

8 A AV ČR, fond III. sekce ČSAV, k. 10, i. č. 15, Chemický ústav.

9 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, V. zasedání 6. února 1953, bod 2b).

10 FRANC, M. *Dějiny ÚOCHB*, s. 10.

11 Tamtéž, s. 13.

12 Již v roce 1950 byl v ÚÚCH vypracován původní výrobní postup antibiotika chloramfenikolu jako tehdy jediného účinného léčiva proti řadě chorob (tyfus či mor). Viz FRANC, M. *Dějiny ÚOCHB*, s. 13.

ochemické oddělení bylo zaměřeno na studium bílkovin a enzymů. Fyzikálně chemické oddělení pracovalo v oboru spektroskopie organických látek a v oboru fyzikální chemie bílkovin. Aby název instituce lépe vystihoval rozšiřující se pracovní náplň, byla s účinností od 1. ledna 1955 schválena změna názvu ústavu na Chemický ústav ČSAV (dále: CHÚ ČSAV).¹³

Podle informační příručky o pracovištích ČSAV z roku 1956 byl CHÚ ČSAV budován jako pracoviště základního výzkumu v oboru organické chemie a biochemie organizovaném tak, aby v něm byly zastoupeny obory, které na území našeho státu dosud nebyly vůbec rozvíjeny nebo měly malou tradici. Od počátku byly hlavní směry činnosti ústavu cílevědomě zaměřeny na problémy tří vědních disciplín a to organické chemie, biochemie a chemické technologie. Kromě řešení problémů základního výzkumu věnoval ústav značnou část své kapacity též řešení výzkumných úkolů hospodářského významu a praktického využití, které byly určeny pro chemický průmysl, zdravotnictví a zemědělství. Řada těchto výsledků byla chráněna patenty, které měly ekonomický význam: finanční úspory a možnost získání deviz.¹⁴

Ústav, stejně tak jako další pracoviště ČSAV, vychovával vědecké aspiranty a měl právo udělovat vědeckou hodnost kandidáta a doktora chemických věd. K 1. říjnu 1956 v něm existovalo osm oddělení, která vystihovala široký výzkumný záběr ústavu: 1. Přírodní látky pod vedením Vlastimila Herouta; 2. Laboratoř steroidů (Václav Černý); 3. Organická syntéza (k němu patřila i Laboratoř chemie a syntézy peptidů; Jiří Slicher /1921–1970/); 4. Organická technologie (Vladimír Bažant /1920–1973/); 5. Chemie bílkovin, pod které spadala Laboratoř biochemie nádorů (Bořivoj Keil); 6. Biochemie (Zora Šormová); 7. Fyzikální chemie (Josef Plíva) a 8. Farmakologická laboratoř (Helena Rašková /1913–2010/).¹⁵

Od 1. července 1956 existující Farmakologická laboratoř byla k 1. lednu 1957 včleněna do CHÚ ČSAV jako jedno z jeho oddělení,¹⁶ ale od 1. ledna 1963 se opět vyčlenila a spolu s farmakologickým oddělením Chemického ústavu SAV v Bratislavě a jeho výzkumnou stanicí v Dobré Vodě se stala základem Farmakologického ústavu ČSAV.¹⁷

Do 30. června 1956 bylo součástí CHÚ ČSAV oddělení chemie vysokomolekulárních sloučenin (makromolekulárních látek) zřízené 1. ledna 1954. Podle vládního usnesení ze dne 10. března 1956 bylo toto oddělení od 1. července 1956 osamostatněno jako Laboratoř vysokomolekulárních látek pod vedením akademika Otto Wichterla a byla do něj začleněna Laboratoř pro výzkum dřeva. Od 1. ledna 1959 se Laboratoř transformovala, resp. přejmenovala na Ústav makromolekulární chemie ČSAV.

13 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, II. zasedání 28. ledna 1955, bod 7.

14 Nicméně se stávalo, že postupy, patentově u nás chráněné, byly předány průmyslu k zavedení poprovozní výroby, nebyly však realizovány pro nepochopení či nezájem výroby.

15 A AV ČR, Karty pracovišť ČSAV – Chemický ústav ČSAV.

16 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, XX. zasedání 28. září 1956, bod 6.

17 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, XXVII. zasedání 28. prosince 1962, bod 9, srv. A AV ČR, Karty pracovišť – Farmakologický ústav ČSAV.

V roce 1959 se v CHÚ ČSAV ustálilo organizační schéma na následujících odděleních: 1. Oddělení přírodních látek (Vlastimil Herout), jehož součástí byla Laboratoř steroidů a Laboratoř chemického výzkumu uhlí; 2. Oddělení organické syntézy (Jiří Sicher), k němuž patřila Laboratoř chemie a syntézy peptidů; 3. Oddělení organické technologie (Vladimír Bažant); 4. Oddělení chemie bílkovin (Bořivoj Keil); 5. Oddělení biochemie (Zora Šormová), jehož jedna z laboratoří se zabývala biochemií rakoviny a další laboratoř prací s radioizotopy; 6. Oddělení fyzikální chemie (Josef Plíva); 7. Oddělení farmakologické (Helena Rašková); 8. Oddělení nových analytických metod začleněné do organizační struktury pracoviště od 1. října 1958 (Rudolf Příbil /1910–1986/).¹⁸

CHÚ ČSAV vyrostl za dobu svého trvání z poměrně skromných začátků v jedno z největších badatelských pracovišť ČSAV a svým rozsahem a kvalitou své práce patřil mezi nejvýznamnější pracoviště podobného typu na světě. Vzhledem k tomu, že se pracovní profil ústavu stále jasněji rozděloval, byly z něho posléze vytvořeny dva celky. Na XVII. zasedání Prezidia ČSAV dne 16. prosince 1959 byl schválen návrh na reorganizaci CHÚ ČSAV, který se k 1. lednu 1960 rozčlenil na Ústav organické chemie a biochemie ČSAV (dále: ÚOCHB ČSAV), nadále pod vedením Františka Šorma, a Ústav teoretických základů chemické techniky ČSAV, jehož ředitelem se stal dosavadní vedoucí oddělení organické technologie Vladimír Bažant. Současně prezidium ustanovilo, že ÚOCHB ČSAV podléhá při plánování svých vědeckých úkolů z oblasti biochemie jak sekci chemické, tak i sekci biologicko-lékařské.¹⁹

Dne 31. prosince 1962 byla z ÚOCHB ČSAV vyčleněna skupina teoretické molekulární spektroskopie vedená Josefem Plívou a zařazena do Ústavu fyzikální chemie ČSAV.²⁰ V ÚOCHB ČSAV se tak projevila diferenciací na dva hlavní úseky: organicko-chemický a biochemický. Spojení obou hlavních oborů a jejich oproštění od vedlejší problematiky, která nesouvisela s hlavní linií ústavu, znamenala další vyhranění budoucí práce ÚOCHB ČSAV.

K 1. lednu 1964 se ÚOCHB ČSAV členil v rámci svých dvou hlavních vědeckých sektorů (organicko-chemický a biochemický) na základě vědeckých úkolů pracoviště na oddělení. Sektor organicko-chemický zahrnoval čtyři oddělení, konkrétně *Oddělení přírodních látek* pod vedením Vlastimila Herouta, jež se dále členilo na Laboratoř rostlinných látek (Vlastimil Herout), Laboratoř fosilních surovin (Milan Streibl /*1923/) a Laboratoř steroidů (Václav Černý); dále *Oddělení organické syntézy* vedené Jiřím Sacherem, v jehož rámci působily Laboratoř reakčních mechanismů (Jiří Sicher), Laboratoř syntézy peptidů (Josef Rudinger) a Laboratoř syntézy složek nukleových kyselin (Jiří Farkaš /1923–1987/); *Laboratoř molekulární spektroskopie* vedenou Josefem Piť-

18 A AV ČR, Karty pracovišť ČSAV – Chemický ústav ČSAV.

19 A AV ČR, fond ÚOCHB ČSAV, sign. 010 – Zřízení ústavu a organizační změny, reorganizace; Reorganizace Chemického ústavu ... (sdělení o rozhodnutí prezidia ČSAV s pokynem k provedení příslušných opatření) 1960.

20 Tamtéž, převedení skupiny teoretické molekulární spektroskopie z ÚOCHB ČSAV do Ústavu fyzikální chemie ČSAV 1962.

hou a konečně *Ústřední analytickou laboratoř* vedenou Jiřím Horáčkem. Biochemický sektor tvořilo *Oddělení chemie bílkovin* pod vedením Bořivoje Keila (Laboratoř struktury bílkovin) a *Oddělení metabolismu bílkovin a nukleových kyselin* vedené Zorou Šormovou, v jehož rámci působily Laboratoř chemie nukleových kyselin (Zora Šormová), Laboratoř proteosyntézy (Ivan Rychlík /1922–1997/), Laboratoř biochemie rakoviny (Josef Říman /*1925/) a Laboratoře radioizotopů (Dezider Grünberger).²¹

V druhé polovině šedesátých let 20. století se staly součástí úseku organické chemie servisní laboratoře sídlící v Lysolajích, jejichž vedoucím byl Jiří Pliml (*1923).

Postupně se ÚOCHB ČSAV stal pracovištěm základního výzkumu nejen v oblasti organické chemie a biochemie, ale také molekulární biologie, čemuž se přizpůsobovala i jeho organizační struktura tak, aby všechny tři základní oblasti byly co nejefektivněji propojeny v interdisciplinární spolupráci.

ÚOCHB ČSAV měl navázány velmi úzké styky s vysokými školami, z nichž lze jmenovat VŠCHT, Přírodovědeckou fakultu UK v Praze, Matematicko-fyzikální fakultu UK v Praze, Farmakologickou fakultu UK v Hradci Králové, Farmakologickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě a další. V rámci této spolupráce např. probíhala praktika posluchačů ve specializovaných technikách chemie bílkovin na ÚOCHB ČSAV, byl vytvořen dlouhodobý plán spolupráce na výchově studentů pro specializovaný obor enzymové inženýrství či podepsána dohoda o společném provádění výzkumných prací apod.

K 1. lednu 1976 byla z ÚOCHB ČSAV vyčleněna skupina biochemického výzkumu rakoviny a převedena do Ústavu experimentální biologie a genetiky ČSAV²² (od téhož data Ústavu molekulární genetiky ČSAV; dále: ÚMG ČSAV), který vznikl 1. ledna 1962 z oddělení experimentální biologie a genetiky a části oddělení radiobiologie Biologického ústavu ČSAV. V průběhu následujícího roku byly do ÚMG ČSAV převedeny také další pracovní kolektivy řešící problematiku molekulárně biologického charakteru a tím došlo k završení procesu přesunu této tematiky do ÚMG ČSAV. V této době došlo také k výraznému útlumu výzkumu přírodních látek a posílení organické chemie v ÚOCHB ČSAV.

Základní směr výzkumu v této době určila koncepce pracoviště přijatá v roce 1977. V roce 1983 byly jako prioritní směry výzkumu zvoleny teoretická organická chemie a fotochemie, studium syntézy a metabolismu analog složek nukleových kyselin, chemická ekologie a problematika struktury bílkovin.²³

Výsledky práce ukázaly rostoucí význam organické chemie a biochemie pro řadu biologických věd a jako zdroje námětů pro výstupy do praxe zvláště v oblasti nových léčiv, biotechnologie a ochrany životního prostředí.

Těžištěm výzkumné činnosti ústavu bylo v osmdesátých letech i nadále plnění úkolů státního plánu základního výzkumu. Vedle toho byl kladen důraz na realizaci výsledků

21 A AV, Karty pracovišť – Ústav organické chemie a biochemie ČSAV.

22 A AV, fond Prezidium ČSAV, zasedání 25. června 1975, bod 3b).

23 FRANC, M. *Dějiny ÚOCHB*, s. 135.

výzkumu a spolupráci s praxí. Docházelo k uzavírání dohod o spolupráci s výzkumnými ústavu a hospodářskými podniky.²⁴

Na konci 80. let došlo v souvislosti s novou koncepcí vědecké činnosti ústavu k organizačním změnám na pracovišti (zrušení oddělení organické chemie I.). Po listopadu 1989 pak bylo učiněno několik restrukturalizačních kroků, zásadní reorganizace však přišla v roce 1991, kdy z dosavadních šesti oddělení (z toho pěti vědeckých) vzniklo celkem šestnáct vědecko-ekonomických jednotek. Na konci roku 1992 došlo ke zrušení ČSAV a skončilo tak jedno období existence ÚOCHB. Ústav se od 1. ledna 1993 stal pracovištěm transformované Akademie věd ČR.

* * *

V Archivu AV ČR byl materiál ÚOCHB ČSAV z let 1953–1975 (postupně převzatý v několika skartačních řízeních v průběhu let 1966–1981) uložen v 91 kartonech. Přestože ÚOCHB ČSAV měl vypracovány spisové plány (jeden pocházející z roku 1963 /sic!/ a jeden z roku 1973), nebyla většina písemností podle těchto spisových plánů založena. Jen menší část písemného materiálu byla zařazena podle věcných (obsahových) hledisek a nadepsána hlavními znaky spisového plánu, větší část materiálu byla zařazena pod heslo „Korespondence“.

Vzhledem k významnému výročí ústavu bylo rozhodnuto přistoupit k uspořádání archivního fondu ÚOCHB ČSAV a vypracovat podrobný inventář. Záměrem autorek bylo zpracování materiálu zahrnující prozatím období existence ÚOCHB v rámci ČSAV. Proto bylo třeba provést urychlené skartační řízení dokumentů, které se ještě nalézaly na pracovišti. Tyto písemnosti (z let 1955–2006) byly převzaty v roce 2013 v několika přejímkách o celkovém rozsahu 97 kartonů. Z nově přejatých dokumentů, jejichž většina se vztahovala k působnosti ústavu v rámci Akademie věd ČR, byl vyňat rozsáhlý celek přihlášek vynálezů čítající více než 10 kartonů písemností a další písemnosti z období ČSAV. Rovněž v tomto případě však byla nezanedbatelná část materiálu zařazena pod heslo „Korespondence ředitele“, což komplikovalo zpracování fondu. Zejména korespondence akademika Šorma byla pro svůj rozmanitý obsah obtížně zařaditelná do sjednocujících, obsahově vymezených skupin (signatur).²⁵

Kromě toho byly mezi písemnostmi ve fondu uchovány i dokumenty jiné provenience, např. ty, které souvisely s výkonem funkcí akademika Šorma ve vrcholných orgánech ČSAV (ať již jako hlavního vědeckého sekretáře ČSAV, náměstka prezidenta ČSAV až po funkci předsedy ČSAV) a měly tedy být uloženy v příslušných fondech.

24 Na tomto místě lze připomenout např. hospodářskou smlouvu uzavřenou v roce 1986 s Agrokombinátem JZD Slušovice, kdy JZD přebíralo laboratorní výsledky ústavu s cílem zajistit výrobu vybraných feromonů nebo JZD „Mír“ Přeče, které na základě hospodářské smlouvy s ÚOCHB ČSAV využívalo feromony v sadových kulturách.

25 V některých případech nedošlo ke kompletnímu vyčlenění písemností (vědecká výchova, dlouhotrvající vědecké projekty, zahraniční spolupráce a zahraniční korespondence) a zůstanou tak uloženy v části fondu ÚOCHB AV ČR.

Při pořádání archivního fondu bylo použito tehdy platných spisových norem: Spisového řádu pracovišť ČSAV (Směrnice prezidia ČSAV č. 5 /72 ze dne 12. října 1972) v kombinaci s tehdy platnými spisovými řády pracoviště, přičemž bylo přihlédnuto k atypické skladbě a rozmanitosti dokumentů.

Fond je rozdělen do dvou hlavních skupin – registraturní pomůcky a spisový materiál. Registraturní pomůcky zastupují podací deníky a další evidenční pomůcky různého charakteru z období 1952–1992 (2001) uložené v 19 kartonech. Podací protokoly zachycují přehled vyřizované agendy, některé speciální evidenční pomůcky (korespondence s ÚV KSČ, protokoly tajné, důvěrné a přísně tajné) poskytují zajímavou sondu do tohoto typu materiálu.

Spisový materiál je rozdělen do devíti hlavních skupin daných zmíněným Spisovým řádem pracovišť ČSAV.

Skupina 0 seznámí badatele s jednotlivostmi, které *se týkají obecných záležitostí pracoviště, jeho vedení a správních záležitostí*. Spisový znak 00 (Základní a obecná ustanovení ČSAV) představuje pouze torzovitý materiál a jednotliviny, z nichž lze k dějinám ÚOCHB zmínit především návrhy na volby členů korespondentů ČSAV. Spisový znak 01 (Obecné záležitosti a základní ustanovení pracoviště) rozdělený na osm podskupin je základním materiálem pro dějiny pracoviště, zejména z hlediska jeho organizačního členění, ale i ten je znehodnocen torzovitostí dochovaného materiálu. Spisový znak 02 (Vedení pracoviště) rozčleněný na šest částí je nejzásadnějším materiálem z hlediska badatelského využití. Jeho nejobsáhlejší a nejnosnější celek představují pod signaturou 023 zápisy z ústavní rady pracoviště z let 1953–1990 s mezerami let 1958 a 1991–1992. Upozornit lze také na zlomky zápisů z porad některých oddělení a skupin v signatuře 024. Zajímavým celkem, i když rovněž torzovitým, je signatura 03 (Péče o sociální a kulturní potřeby zaměstnanců, součinnost se společenskými organizacemi), z níž lze speciálně upozornit na signaturu 031 (Sociální, bytové a zdravotní záležitosti). Signatura 04 (Personální a kádrová agenda, ceny, odměny a vyznamenání) bohatě zachycuje pestrost cen, odměn a vyznamenání udělovaných pracovníkům ÚOCHB, jejich výčet však jistě není vyčerpávající, také podklady k jednotlivým vyznamenáním jsou různě kompletní. Zlomkem je zachycena signatura 05 (Agenda připomínek a stížností pracujících). Vcelku obsáhlá a pro pracoviště takového charakteru zásadní je také signatura 06 (Agenda obrany a ochrany, vnitřní kontroly a zvláštních úkolů), která zahrnuje písemnosti bezpečnosti práce (060), civilní obrany (061), požární ochrany (062) a zvláštních úkolů a ochrany státního, hospodářského a služebního tajemství (063). Zajímavou součástí fondu je také signatura 08 (Korespondence – po výběru), která dokládá pestrost korespondence, která do ústavu docházela, samostatnou jednotku pak tvoří korespondence Františka Šorma, obsahující mimo jiné žádosti občanů o léky a léčebnou pomoc a žádosti o pomoc v různých životních situacích. Signatura 09 je tvořena osobními písemnostmi prvního a dlouholetého ředitele pracoviště Františka Šorma.

Široký záběr vědeckého zájmu pracoviště reprezentuje především signatura 1 (Plány vědecké práce a zprávy o jejich plnění), která obsahuje jak dlouhodobé výhledové

plány a koncepce (nejen obecně chemického výzkumu, ale i ÚOCHB ČSAV), tak i výroční zprávy pracoviště a zprávy o plnění jednotlivých úkolů řešených v ÚOCHB. Součástí signatury jsou také plány výzkumných úkolů a výzkumné zprávy jiných institucí, které se ve fondu dochovaly.

Signatura **2** (*Vědecko-organizační činnost, spolupráce s domácími institucemi*) je ve fondu zastoupena v menší míře a vzhledem k rozsáhlé vědecké spolupráci s četnými pracovišti v tehdejší Československu reprezentuje pouze její zlomek.

Naproti tomu nejrozsáhlejším celkem ve fondu ÚOCHB ČSAV je v signatura **3** (*Zlepšovací návrhy, tematické úkoly, přihlášky vynálezů, patenty*), která představuje unikátní sbírku zlepšovacích návrhů, přihlášek vynálezů, patentů a autorských osvědčení. Takto objemný celek (20 kartonů písemností) je svým rozsahem ojedinělý i mezi ostatními fondy pracovišť ČSAV. Jedinečnou sbírku z badatelského hlediska představuje komplet patentových listin a autorských osvědčení Františka Šorma.

Signatura **4** (*Ekonomické a technické záležitosti, umístění a vybavení pracoviště*) poskytuje základní přehled o finanční situaci pracoviště (účetní uzávěrky z let 1974–1992) a o jeho plánování investic. Z badatelského hlediska však nejzajímavější část této skupiny představují dokumenty týkající se přístrojového vybavení pracoviště a jeho prostorových možností.

Agenda výchovy vědeckých pracovníků a udělování vědeckých hodností (signatura **5**) je zastoupena především ucelenou řadou zápisů z obhajob kandidátských disertačních prací z let 1955–1981. Neopominutelnou pomůckou pro badatele jistě budou základní katalogy kandidáta věd a doktora věd a katalogy obhajob a seznam autorů disertačních prací obhajovaných v ÚOCHB ČSAV.

Zahraniční styky pracoviště jsou uloženy pod signaturou **6** a jejich nejobsáhlejším celkem je zahraniční korespondence členěná podle jednotlivých zemí. Její vypovídací hodnota je bohužel velmi různá, část korespondence byla z tohoto důvodu vyřazena při vnitřní skartaci během pořádacích prací.

Pouze nepatrným zlomkem jsou zastoupeny další dvě signatury **7** a **8**, do nichž spadá *popularizační a publikační činnosti pracoviště* a *agenda knihovny a vědeckých informací*.

Poslední signatura **9** (*varia*) obsahuje především zajímavosti a perličky, které se ve fondu ÚOCHB ČSAV objevily a nebylo je možné obsahově zařadit do předchozích osmi signatur. Její součástí je také ilustrační materiál zastoupený jedním fotoalbem a celkem 355 kusy fotografií, které budou detailně zpracovány a zpřístupněny formou katalogu.

Jednotlivé signatury jsou logicky vnitřně členěny na podskupiny, v jejichž rámci jsou písemnosti uspořádány chronologicky. Signatury 30 (Zlepšovací návrhy), 31 (Tematické úkoly) a 32 (Přihlášky vynálezů) byly utříděny vzestupně podle čísel příslušných návrhů, úkolů a přihlášek. Zahraniční korespondence je řazena podle jednotlivých států a uvnitř chronologicky.

Archivní fond Ústav organické chemie a biochemie ČSAV je dobrým základem pro badatele studujícího dějiny tohoto pracoviště, nelze ale pominout časovou mezeru, kterou představují sedmdesátá léta. Přesto, že se jedná o institucionální fond, výrazně zastoupená agenda prvního ředitele ústavu F. Šorma se týká nejen vedení pracoviště, ale i jeho působení ve vrcholných orgánech ČSAV a jako veřejně činné osoby, stranou nezůstávají ani dokumenty osobního charakteru.

Fond je spjatý s evidenčním listem Národního archivního dědictví číslo 208. Jeho zpracovaná část má nyní rozsah 1378 inventárních jednotek v 81 kartonech; obsahuje 7 úředních knih, 132 podacích protokolů, 1 fotoalbum a 355 fotografií, jeho celková metráž je 9,97 bm. Při jeho zpracování došlo k vnitřní skartaci – byl vyřazen velké množství duplikátů i multiplikátů a průvodní korespondence nezásadního charakteru bez výrazné informační hodnoty, dále normy a příkazy státních orgánů, které byly pracovišti zasílány na vědomí. Z fondu byly vyčleněny hromadné dopisy a interní normy ČSAV, neboť tento druh písemností je součástí fondů ústředních orgánů ČSAV. Delimitovány byly také písemnosti ze zahraničních cest pracovníků ústavu, které jsou součástí Sbírký cestovních zpráv pracovníků ČSAV a jednotlivosti týkající se výlučně jiných pracovišť ČSAV, které byly přeřazeny do příslušných fondů jednotlivých pracovišť.

V Archivu Akademie věd ČR lze nalézt další materiály k dějinám ÚOCHB ČSAV v institucionálních fondech Prezidium ČSAV, Vládní komise pro vybudování ČSAV, Sekretariát předsedy ČSAV akademika Františka Šorma, III. (chemická) sekce ČSAV, IV. (biologicko-lékařská) sekce ČSAV, Vědecké kolegium organické chemie a biochemie ČSAV a dále v osobních fondech pracovníků ÚOCHB ČSAV Františka Šorma a Josefa Rudingera.

Nataša Kmočová – Vlasta Mádllová

Maminka... Vzpomínky na mikrobioložku Evu Hamatovou (1924–2010)

Maminka a vědecká pracovnice? Jak to jde dohromady? Skvěle, naše maminka stihla všechno: být laskavou a láskyplnou maminkou a vynikající vědeckou pracovnicí.

Rodina Hlaváčkových má kořeny v malé vesnici Rozběřice, ležící devět kilometrů na sever od Hradce Králové. Místo bylo osídleno již v prehistorické době, našla se zde ženská kostra s bronzovými kruhy na ruce i nohou, nástroje kamenné i hliněné a keramika. Nyní jsou všechny nálezy soustředěny do Archeoparku pravěku Všeštery, ve vsi sousedící s Rozběřicemi.

Rozběřice byly rodištěm mojí babičky Marie Hlaváčkové, narodila se tam 15. března 1900 jako první dítě Anny, rozené Procházkové, a Františka Hroneše. Oba její rodiče byli krásní lidé. Od babičky Hronešové převzala moje maminka za své jedno překrásné úsloví: „*Když mě nechceš jak stójím, polib mně prdel, když se ustrójím*“ (podle hradecké výslovnosti).

Marie Hronešová se v devatenácti letech zamilovala do Josefa Hlaváčka, bratra svých rozběřických kamarádek, Fanyanky a Žofičky. Jeho otec, Čeněk (Vincenc) Hlaváček, se do Rozběřic přistěhoval se ženou, tchyní a dvouletým Josífkem z Dubence v roce 1899 a v Rozběřicích provozoval vyhlášené řeznictví a uzenářství, zatímco jeho žena se svou matkou vedly hostinec a malé polní hospodářství. Zemřel ale ve 42 letech a ovdovělá Žofie se upnula k svému nadanému synovi, studentovi nejdřív hradecké reálky a pak Vysokého učení technického v Praze. Tam už zůstal, dostudoval po první světové válce, kterou prožil na italské frontě, stal se prvním asistentem proslulého zootechnika prof. Dr. Františka Bílka, a tak nic nebránilo svatbě. Ta se konala 24. listopadu 1923 na radnici v Hradci Králové.

Novomanželé Marie a Josef Hlaváčkoví bydleli v Praze-Strašnicích ve dvojdomku, kde se jim v rohovém pokoji 11. října 1924 narodila dcera Eva, moje maminka. Otec čekal s jistotou chlapce, Pepička, a byl zklamán, že se narodila holčička. Černovlasé miminko však vyfotografoval, chlubil se jí a doufal, že příště se dočká syna. Ale ani po-

Eva Hamatová, 5. října 1973

tom nebylo po jeho, objevilo se robátko jako sluníčko, se zlatými vlásky a dvouapůlletá Evička měla sestřičku Blaničku. Vyrůstaly pospolu a vládla mezi nimi opravdová sesterská láska.

Dědeček Josef nechal v Rozběřicích postavit rekreační domek na pozemku, který dostala věnem babička Marie. Chata byla v prostém stylu, nebyla zavedena ani elektřina, voda se brala ze studny. Babička se věnovala kuchyni, domácnosti a dcerám, později svým vnučkám a vnukovi. Dědeček obstarával velikou zahradu, kde pěstoval velké množství ovocných keřů a stromů. Taky štípal dřevo do kuchyňského sporáku, stavěl z něj „ježky“ a z nejtenčích větviček vázal otýpky na zátop. Nejdříve do Rozběřic na letní prázdniny jezdila celá rodina z Prahy taxikem, později si děda na prosbu babičky koupil vlastní auto, tmavomodrou Pragovku. Dědeček byl nimrod, a proto do Rozběřic jezdila celá rodina během roku dost často. Když pak byli starěčci v penzi, trávili v Rozběřicích dobu od co nečasnějšího jara a vraceli se před zimou. V Rozběřicích dodnes žijí maminčini bratrance, Josef a František (Fanouš) Černí. S nimi a s dalšími dětmi ze vsi Eva a Blanka tvořily dětskou partu a užívaly dětství na čerstvém vzduchu v krásné krajině. Děti chodily koupat husy do rybníka, při žních pomáhaly stavět mandelíky a nosily na pole svačinu. Maminka nám vyprávěla, že jí nikdy nechutnal chleba s máslem a tvářohem tak, jako na strništi, kde mezi mandelíky sem tam přeběhla myška.

Teta Blanka se provdala za Svanteho Procházkou, vynikajícího chemika. Narodily se jim dvě dcery – Zora a Lucie, vždy o rok mladší než já a můj bratr Marek. Strýc Svante s rodinou emigroval v roce 1970 do Spojených států amerických, kde výborně uplatnil své rozsáhlé vědomosti. Letos, v roce 2014, teta Blanka již sedm let nežije a její manžel se přestěhoval z domu, kde šťastně žili 44 let, do penzionu pro seniory. Dcery Zora a Lucie jsou provdány za Američany, Zora má dvě děti, Lucy bohužel žádné. Od roku 1970 do skonu Blanky si sestry velmi často dopisovaly, později se i navštěvovaly. První jejich setkání od emigrace se uskutečnilo až po 15 letech.

Maminka Eva byla středně souměrně postavy, měla krásné nohy, husté a dlouhé, jako uhel černé vlasy. Jako dívka si vlasy splétala do silného copu, který si ještě ovinula okolo hlavy; v pozdějším věku si vlasy česala do drdolů. Ve svých padesáti letech si dala své krásné dlouhé vlasy ostříhat a od té doby nosila různé účesy z kratších vlasů. Temně černá barva vlasů jí vydržela až do vysokého věku okolo 80 let. Ráda se oblékala elegantně a žensky, ale to až po větě své sestry Blanky: „*Nemysli si, Evo, že když jsi vědecká pracovnice, tak se nebudeš pěkně oblékat.*“ Svoje oblečení dovedla podtrhnout šperkem či bižuterií: broží, náhrdelníkem, náramkem, prstenem. Nelíčila se, občas použila rtěnku. O stále nalíčených ženách říkala: „*Vždycky krásná, nikdy hezčí.*“ Měla milou povahu, byla společenská, veselá a ráda se smála. Toužila se vzdělávat, měla nadání pro vědeckou práci, uměla plánovat a skvěle organizovat, což se jí nejednou v práci i doma vyplatilo.

Maminčin otec nebyl zastáncem studia u dívek, maminka studovala proti jeho vůli. Její studijní a pracovní úspěchy uznal teprve, když úspěšně vystudovala vysokou školu, aspiranturu v Moskvě (SSSR), kde jsem se v roce 1952 narodila, když se habilitovala na

Vysoké škole zemědělské (VŠZ) v Praze a v prosinci 1966 byla jmenována docentkou pro obor zemědělské mikrobiologie.

Pokud moje paměť sahá, bydleli jsme v dvoupokojovém bytě v Dejvicích. My, to znamená maminka, její druhý manžel Miroslav Hamata, já – Irina Šimková, její dcera z prvního manželství (můj otec Lubor Šimek se oženil s maminkou v Moskvě a maminka si nechala své dívčí jméno Hlaváčková), můj bratr Marek Hamata, její syn z druhého manželství, a v neposlední řadě výborná babička, maminčina tchyně Marie Hamatová. Oba pokoje byly veliké, prostorná byla i kuchyň, ve které měla babička postel a starodávné šatní skříň, jídelní stůl, kredenc, sporák, dřez. Bohaté bylo i příslušenství: veliká předsíň, kde byly umístěny další šatní skříň, a z které vedly dveře do špajzky, na toaletu a do komory. Koupelna byla zvláště pro druhým pokojem.

V létě roku 1968 jsme se nastěhovali trojvýměnou do rodinného strašnického domu: maminčini rodiče šli bydlet do garsoniéry ve Strašnicích a její původní obyvatelé se přestěhovali do dejvického bytu, o němž babička Hamatová často říkala: „*To byl krásný byt*“, nejen proto, že byl opravdu krásný, ale babička chovala na byt vzpomínky, kdy v něm žila se svým manželem a synem Miroslavem.

Bratr Marek se narodil v roce 1958 v Praze. Chodily jsme s kočárky na procházky – maminka s velkým bílým proutěným s miminkem a já s malým bílým proutěným a s panenkou.

Před usnutím nám maminka četla dětské knížky nebo vypravovala různé rodinné historky, nejvíce se nám líbil příběh „o diplomu“. Přečtěte si ho: „*Promoce se tenkrát konaly v Zengrově síni ČVUT na Karlově náměstí*“, vyprávěla maminka. „*Naši rozeslali pozvánky některým přátelům a sousedům, já pozvala kolegy z ústavu, z Rozběřic přijela babi Hronešová, Blanka pozvala Svanteho. Rodiče, babi a já jsme měli jet ze Strašnic naší Pragovkou; asi hodinu před stanovenou dobou maminka řekla, že bychom snad už měli jet: „Prosím tě, co bychom tam dělali, jsme tam za deset minut“, opáčil tati, a vyjelo se až za půl hodiny. V kopci na Ruské třídě ve Vršovicích při řazení motor zhasl a ne a ne naskočit. Zdola zatáčela dvaadvacítka, nečekala jsem na nic a letěla jsem nahoru, abych ji ve Slovenské chytila. Do Zengrovky jsem se prodrala zástupem známých tváří, které nechápaly, kde jsou hlavní postavy, a vletěla jsem na práh přípravný ve chvíli, kdy rektor se slovy „Tak slečna kandidátka už nepřijde“ snímal s krku zlatý řetěz – před ním stál pedel s otevřenou etují. „Dobrý den, moc se omlouvám, nám selhalo auto“, hlesla jsem celá udýchaná. Ještě nějakou chvíli jsme čekali, než dorazili naši s babi – jak mně bylo během celého obřadu, neumím popsat. Po všech gratulacích a vysvětlování hostům jsem nechtěla tatiho ani vidět, vyfotografovali jsme se před Technikou s Luborem Šimkem a Viktorem Schwarzem a jeli jsme trolejbusem domů. Maminka mě uvítala: „Už na to nemysli a ukaž nám diplom!“ Já sáhla pod paži a podala jí krátký uzávěr – půlmetrová roura s diplomem a všemi doklady byla pryč. Letěli jsme čekat na svůj trolejbus, hledali jsme i ve výkopu v ulici U Hráze – všechno marné. Oběd prošel v ponuré náladě, odpoledne kdosi zazvonil: „Bydlí tady paní doktorka Hlaváčková?“ – Jak může úplně cizí člověk vědět, že jsem ode dneška doktorka, kmitlo mi hlavou, a sotva jsem odpově-*

děla, vytáhl z aktovky ztracené pouzdro se vším všudy. Byl pozván na svačinu a vyprávěl: probudil se po noční službě a šel se podívat z okna na počasí – bydlel v Olšínách do dvora – a vidí houf kluků, mezi nimi i oba svoje, jak z dlouhého válce vytahují svinutý tuhý papír; hádají se, kdo se bude „dívat dalekohledem“ a kolem lítají zelené složenký a jiné papíry. „Co to máte?“ – „Našli jsme to na chodníku, je to prima papír, uděláme si z něj vlašťovky!“ Poručil jim všechno posbírat a donést a užasl – vysvědčení maturitní a o druhé státnici, doklad o domovské a státní příslušnosti, složenký o zaplacení promočních poplatků a velký arch křídového papíru popsany kaligrafickou latinou s dnešním datem. Na složenkách byla adresa, oholil se, oblékl a stal se hrdinou našeho dne. Odešel s vyslužkou cukroví a třešni pro své kluky a já mám dodnes diplom s otisky ušmudlaných dětských pracíček.“

Maminka měla po Markově narození pouze půl roku mateřské dovolené. V té době pracovala ve Výzkumném ústavu rostlinné výroby (VÚRV) v Ruzyni, kam odjížděla brzy ráno vlakem z Dejvického nádraží. O nás děti se výborně starala babička Hamatová. Měla na starost také celou domácnost: úklid, nákupy, vaření, prádlo. Byla naší mamince do vysokého věku velkou pomocnicí. Dožila, na vlastní přání, v Domově důchodců, kde ji její vnuk Marek často navštěvoval.

Jak to už u vědeckých pracovníků bývá, pracují neustále: v práci i doma. Naše maminka si rozložila na stole „lejstra“ a nám dětem řekla: „Děti, dělejte si co chcete, jenom na mě nemlujte“, a pustila se do práce. My jsme si dělali doupata z polštářů a židlí, skákali jsme ze skříně na pohovku a vůbec jsme tropili neplechu. Maminka se však dokázala na svou práci soustředit.

V neděli maminka nepracovala, všichni jsme se svátečně oblékli a šli na procházku, hodně jsme chodili do muzeí a na výstavy. Měli jsme blízko Pražský hrad, kde se konávalo a koná hodně výstav. Mezitím doma babička vykouznila výborný nedělní oběd.

Maminka milovala vážnou hudbu, opery, koncerty, divadlo, hodně četla, nejen odborné časopisy a knihy, ale též básně, beletrii a literaturu faktu. V mládí četla na půdě u Černých „Červenou knihovnu“. Byla romantická duše a bohužel se ve svém osobním životě nechala Červenou knihovnou inspirovat při výběru svých manželů; obě manželství skončila rozvodem.

Jak jsem již napsala, nastoupila, respektive byla přidělena, do VÚRV v Ruzyni jako vědecká pracovnice, od roku 1955 zastávala funkci vedoucí oddělení mikrobiologie. Slovy Aloise Jirásků „vládla jim lidsky a máje dar ducha, soudila moudře a spravedlivě“, jako vedoucí byla oblíbená. Její vědecká činnost zde byla zaměřena na aktivizaci vzájemných vztahů rhizobií s hostitelskými leguminózami, využití bakterizace osiva k zvyšování výnosů luskovin a motýlokvětých píceň, technologii výroby inokulant, vedení sbírky zemědělsky významných mikrobů a zvláště rhizobií, využitelných k výrobním účelům.

Moje školní třída každý rok jezdila za maminkou do VÚRV na exkurzi. Maminka nám srozumitelně vyprávěla o své práci, ale zlatým hřebem byly „plísňe“. Maminka připravila tehdy skleněné (nyní se užívají již z umělé hmoty) Petriho misky, s živnou pů-

dou z agaru. My děti jsme se dotkli prstem nebo rty agarového povrchu, pak maminka tužkou na víčko misky poznamenala jména dětí, a dala misky na několik dní do termostatu. Bylo k nevíře, kolik plísní vyrostlo na otisku čistě umytého prstíku nebo rtů, a každá jiná! Všechny Petriho misky jsem s koloniemi plísní donesla do školy a srovnávali jsme si je.

Od roku 1954 byla maminka metodickou vedoucí Výroby očkovacích látek ve Stráncích u Prahy, pro kterou vypracovala velkovýrobní normy pro inokulanta. Technologický postup byl patentován a soubor těchto prací byl VÚRV navržen na udělení státní ceny a v roce 1965 oceněn státním vyznamenáním Za zásluhy o výstavbu. Vedení Československa a pracovníci vyznamenaní státními cenami byli 1. května na tribuně, která byla postavena na dolním konci Václavského náměstí. Byl to státní svátek práce a pořádal se „prvomájový průvod“. Šla jsem se svou třídou, pod tribunou jsem se zastavila a mávala na maminku, která mě v těch tisíci lidech uviděla a taky mi zamávala. Byla jsem na maminku pyšná.

Ve spolupráci s katedrou mikrobiologie VŠZ maminka vedla řadu diplomových prací a v VÚRV a později v Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd (ÚKE ČSAV) školila řadu aspirantů. Protože její vědní obor byl v Československu soustředěn na jediném pracovišti, snažila se o spolupráci se socialistickými zeměmi, což vedlo k významným výsledkům v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a vyústilo v roce 1965 v její zvolení do Mezinárodního subkomitétu pro biologickou fixaci dusíku Mezinárodního biologického programu (IBP); v dubnu 1968 byla maminka na zasedání SCIBP ve Varně ustanovena vědeckou koordinátorkou sekce Produkční procesy (PP) IBP. V obou funkcích byla jedním zástupcem socialistických zemí. Mezinárodní sekretariát sekce PP/IBP byl usnesením vlády č. 570 z roku 1965 zřízen při ČSAV.

Ve funkci vědecké koordinátorky PP/IBP a vedoucí sekretariátu PP/IBP pracovala od roku 1968 vždy na poloviční úvazek v VÚRV v Ruzyni, a na poloviční úvazek v Mikrobiologickém ústavu ČSAV v Krči, kam byl Mezinárodní sekretariát PP/IBP organizačně začleněn.

Moc se mi líbily hlavičky na ústavním papíru „Mikrobiologický ústav Československé akademie věd“ a rozhodla jsem se, že v Akademii budu také pracovat.

Na základě usnesení Prezidia ČSAV byl tento sekretariát v roce 1971 převeden delimitací do Ústavu krajinné ekologie ČSAV v Průhonících. V souvislosti s funkcemi v IBP maminka rezignovala na vedení oddělení mikrobiologie v VÚRV a od roku 1972 přešla do ÚKE ČSAV jako vědecká pracovnice. Dále pokračovala ve studiu dřívější tematiky a nově se věnovala studiu vlivu ionizačního záření na symbiózu rhizobií s hostitelem, světové registraci rhizobií a výzkumu biologické fixace dusíku leguminózami planě rostoucími na území Československa. Soustavně poskytovala konzultace o technologii a kontrole výroby inokulant pro řadu pracovišť v rozvojových zemích, především Indii, ale i pro Gosplan SSSR a jinde.

Často jezdila na konference a kongresy, aby sdělila vědeckému světu výsledky práce své i svých spolupracovníků (neboť vědecká práce je práce týmová) a naopak, aby se

inspirovala výsledky jiných účastníků těchto shromáždění. Protože byla úspěšná, byla plně zaujata přípravami na tyto služební cesty. Musela si připravit referáty, diapozitivy a grafická znázornění rozličných pokusů. Po návratu z cest nám vyprávěla svoje zážitky a postřehy z jiných zemí a vždycky nám něco přivezla. Obvykle končila své vyprávění větou: „*Všude chleba o dvou kůrkách.*“

Ale co byly všechny pracovní povinnosti proti tomu, jak milovala nás, děti! Říkávala: „*Manželé se mi nepovedli, ale děti mám moc hodné.*“ Říkáte si možná, že na nás maminka kvůli svému vysokému pracovnímu nasazení neměla moc času, ale nebylo tomu tak. Jak jsme rostli, měli jsme svoje povinnosti i zábavy: školu, já jsem se učila hrát na klavír a šermovat fleretem, Mareček plál pro svoje budoucí povolání dendrologa a zahrádníka a na zahrádce pěstoval profesionálně rozličné rostliny.

Jako vědecká koordinátorka sekce PP/IBP maminka svolávala a řídila zasedání Mezinárodního subkomitétu pro fixaci dusíku, svolávala a řídila porady národních reprezentantů účastnických zemí, odpovídala za vědeckou, organizační i finanční přípravu mezinárodních konferencí. Udržovala soustavnou korespondenci s více než 500 pracovníky v 50 zemích, vydávala oběžníky sekce, byla spoluvydavatelkou vědeckých publikací sekce. V této činnosti samozřejmě věnovala zvláštní pozornost uplatňování vědeckých výsledků ČSSR a ostatních socialistických zemí. Kromě organizační práce byla vedoucí mezinárodních výzkumných témat PP/IBP/N Fixation č. 8 a 13 – Světový katalog sbírek rhizobií a Technologie výroby inokulant. Práci na úkolu č. 8 zakončila vydáním IBP World Catalogue of Rhizobium Collections v redakční spolupráci s Dr. F. A. Skinnerem z Anglie (1973); tento katalog poprvé zveřejnil údaje o více než 3000 kmenech rhizobií ve světových sbírkách, které nebyly dosud katalogizovány, byl využit FAO při zavádění luskovin do rostlinné výroby rozvojových zemí a byl prvním krokem k vytvoření světové banky rhizobií. Později vyšlo druhé vydání katalogu, rozšířené o údaje o dalších více než 500 kmenech rhizobií (1983).

Mezinárodní biologický program (a tím i její funkce v něm) byl ukončen 31. prosince 1974. Jeho výsledky výrazně stimulovaly výzkum i praktické využití rhizobií v zemědělství, jak rozvojových, tak vyspělých zemí.

Koncem roku 1979 odešla maminka do penze; v ÚKE ČSAV v lednu a únoru 1980 řešila úkol Toxikoeologické důsledky používání průmyslových a statkových hnojiv, plánovaný na pětileté období; protože nebylo nalezeno potřebné finanční krytí, ukončila práci na tomto úkolu předáním literární rešerše 29. února 1980.

V únoru 1980 se na maminku obrátil Institut tropického a subtropického zemědělství při Vysoké škole zemědělské v Suchdole, aby řešila zavádění *Psophocarpus tetragonolobus* do zemědělské výroby ve Vietnamu. Nastoupila tam jako penzistka na poloviční úvazek – paradoxně mohla v penzi pracovat na nejlákavější tematice ve výzkumu rhizobií ve světovém měřítku. V severním i jižním Vietnamu si vybudovala síť spolupracovníků z univerzit, výzkumných ústavů a pokusných stanic, a kromě výzkumu psophokarpu se snažila o zvýšení výnosů sóji, podzemnice olejné a fazolu – hlavních druhů leguminóz v zemi pěstovaných.

Z přátel jí zůstala krásná mladá dívka a později mladá paní z Thajska, vdaná za Inda, a maminka dvou dcerušek, Kumari Amarasinghe, které vedla maminka disertační práci. Také za oceánem na opačném konci světa, v Austrálii, ještě žije maminičina dlouholetá kolegyně a přítelkyně Beverley Humphrey, biochemička, nyní již samozřejmě v penzi. Obě dámy si desítky let dopisovaly a každé pondělí ve 13 hodin se rozezvonil strašnický telefon – to telefonovala Beverley mamince. Pohovořily spolu půl hodiny, většinou o dětech a vnoučatech. Napadlo mne poslat Beverley učebnici češtiny pro samouky. Naučila se říkat „*Dobry den, milacku*“ a „*Nashledanou milacku*“ a „*Mam te rada*“. Další přátel, kteří na maminku nezapomínali a napsali dopis či přání k narozeninám, bylo jistě okolo třiceti. I s nimi maminka čile korespondovala.

A po odchodu na penzi koncem roku 1979 měla maminka čas na všechno: na četbu, koncerty, divadla, ale i na vaření, pečení, domácí práce. Jako vědecká pracovnice si domácnosti nemusela všimát, vše zařizovala babička Marie Hamatová, později já. Její maminka, babička Marie Hlaváčková, říkala: „*Co bude Evička potřebovat, to se vždycky naučí.*“ A byla to pravda.

Dne 10. února 1979 jsem se vdala za fyzika Augustina Hebelku, rodáka z moravské vesnice Žďárná a odstěhovala jsem se do jeho brněnského domku s celou svojí výbavou, kterou jsem si postupně pořídila – od peřin až po příbory. Již v Praze jsem pracovala v Ekonomickém ústavu ČSAV a v Brně jsem nastoupila jako sekretářka do Biofyzikálního ústavu ČSAV, později AV ČR. S maminkou jsme si skoro denně telefonovaly a hlavně psaly dopisy, které jsme si obě schovávaly. Maminka na mě byla pyšná, ale postrádala moji blízkost. Byla jsem ráda, když jsem jí mohla splnit její malá přání: získat těžko dostupnou knížku, originální dárek pro přátele, krásné dopisní známky z Pofisu, a spoustu dalších drobností, která potřebovala, ale už si je nedokázala sama opatřit.

V listopadu 1989 se stala babičkou; synu Markovi a snaše Kláře se narodila dvojčata Kateřina a Jakub. To bylo slávy! Maminka byla ve svém živlu: hlídala, krmila, prala, žehlila a hlavně vzdělávala a vštěpovala dětem slušné způsoby, pravidla společenského chování, touhu po vzdělání – četla jim každý den přiměřenou literaturu, a když se děti naučily samy číst, měly k dispozici rozsáhlou babiččinu knihovnu.

Letos, v roce 2014 obě děti úspěšně studují na vysokých školách, Jakub na Vysoké škole zemědělské v Brně a v Lednici a Kateřina na Karlově Univerzitě v Praze. Naučily se výborně hovořit a psát anglicky, Katka navíc polsky a Jakub španělsky.

Když maminka překročila 75. rok svého života, jezdila jsem za ní do Prahy každých 14 dní na víkendy. Maminka měla doma Markem nakoupené potraviny, ze kterých jsem vařila. Maminka mi byla vděčná, že jsem se vaření ujala; říkala, že ji už nebaví vařit si sama pro sebe. Nádobí jsem neumývala, musela jsem ho nechat mamince, mytí nádobí milovala. Po obědě jsem se natáhla na gauč, maminka si sedla na svou židli u okna a povídaly jsme si. Dozvěděla jsem se o různých „rodinných tajemstvích“ a jiných zájmovostech. Často jsem si nechala převyprávět jak to bylo, když jsme se já a Marek narodili. Byly to krásné chvíle souznění duší.

Maminka mi ukázala červené desky, kde měla připravené svoje úmrtní oznámení s fotografií, stačilo doplnit datum úmrtí a věk. Sama si napsala motto od Josefa Hory:

*Ruka, jež ticho rozhrne,
vymyje šátkem tmy mé rány.
Jiný vítr a jiný den,
mocnější slunce nad hlavami.
A k jiným hvězdám, v jiný sen
nebesa otočí se s námi.*

Teď je tam již bohužel doplněno: *zemřela 9. června 2010 ve věku 86 let a bude v kruhu rodiny uložena do rodinného hrobu ve Všestarech u Hradce Králové.*

V odpověď na kondolence měla maminka připravenou jinou svou fotografii s mottem Josefa Václava Sládka:

*Až bude skončeno a nic už v zápětí,
ze země nepůjdu – jen z lidské paměti.*

Irina Hebelková, roz. Šimková

E. Hlaváčková (vlevo) se sestrou Blankou, 1941

Svatba Evy Hlaváčkové s Luborem Šimkem na ZAGS (Zapis Aktov Graždanskogo Sostojanija) v Moskvě 30. března 1952

Eva Hlaváčková s dcerou Irinkou Šimkovou v Dětském domě, č. 2, Ščukinskij pereulok, Pokrovskoje-Strešněvo, říjen 1953

*Eva Hamatová s dětmi Irinkou a Marečkem v Dejvicích,
15. dubna 1959*

Eva Hamatová ve skleníku Výzkumného ústavu rostlinné výroby, 3. června 1960

Rodina v Dejvicích na jaře 1961: zleva děda Josef Hlaváček, Eva Hamatová, teta Ema Marečková, babi Marie Hamatová, Irinka Šimková, babi Marie Hlaváčková, Marek Hamata, Mirek Hamata

Eva Hamatová (vlevo) se sestrou Blankou v Ballston Lake, květen 1988

Výstava a vědecké setkání u příležitosti 10. výročí zahájení spolupráce Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově s MÚA AV ČR, v. v. i.

„*Wspaniała wystawa – wzniosłam się ponad szczyty,
Czesi i Słowacy są bliscy memu sercu...
balsamem dla duszy...
dziękuję organizatorom*”¹

To je jen jeden z mnoha zápisů v návštěvní knize výstav Archiwum Nauki PAN i PAU, které dokládají, jak důležitou roli představují pražští a krakovští archiváři pro popularizaci vědy obou národů. V roce 2013 uplynulo deset let od doby, kdy v rámci projektu *Česko-polské vědecké a kulturní kontakty v 19. a 20. století* byla zahájena spolupráce mezi Archiwum Nauki PAN i PAU (dále Archiwum Nauki) a Archivem AV ČR (od 2006 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, dále: MÚA). Do projektu se zapojil také Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy (dále: ÚDUK-AUK). Od té doby archiváři na obou stranách usilují o zachování, udržení a propagaci společného vědeckého a kulturního dědictví, i když lze připomenout, že spolupráce mezi akademickými archivy začala o několik desetiletí dříve. Díky vzájemné výměně zkušeností během mnoha setkání přicházely nápady na společné výstavy a konference. Široká heuristika polských i českých archivních fondů přinesla ovoce společných publikací.²

U příležitosti kulatého výročí bylo v Krakově 15. listopadu 2013 uspořádáno vědecké setkání *Na różnych drogach nauki* doprovázené vernisáží výstavy *By wzniesć się ponad szczyty*.³ Setkání se zúčastnili představitelé vědecké obce Polska, Česka i Slovenska.

- 1 *Krásná výstava – pöznesla jsem se nad štíty, Češi a Slováci jsou blízcí mému srdci... Balzám na duši... Děkuji organizátorům.*
- 2 V roce 2007 vyšla péčí PAU v Krakově *Korespondencja Tadeusza Kowalskiego z Janem Rypką i Bedřichem Hrozným*, edičně připravená Ewou Dziurzyńskou, Markem Durčanským a Pavlem Koderou. V brzké době vyjde edice korespondence Adama Vetulianiho s Miroslavem Boháčkem (od E. Dziurzyńské a Martiny Šumové) a kniha Jana Chodějovského *Paříž 1919. Mírová konference očima odborných poradců československé a polské delegace*. Srv. CHODĚJOVSKÝ, Jan. Spolupráce Masarykova ústavu a Archivu AV ČR s Archiwum Nauki PAN i PAU Kraków. *Práce z dějin Akademie věd*, 2013, roč. 5, s. 243–245.
- 3 Obě akce nesly společný podtitul *Z kontaktów uczonych polskich, czeskich i słowackich w XX w.* Organizátory setkání byly Archiwum Nauki, Polska Akademia Umiejętności (dále PAU), MÚA a ÚDUK-AUK. Výstava byla instalována ve výstavním sále Archiwum Nauki v Krakově od 15. 11.

Konferenci zahájil generální sekretář PAU Jerzy Wyzozumski za přítomnosti generálního konzula Slovenské republiky v Krakově Marka Lisanského. Následovaly projevy ředitelky Archiwum Nauki Rity Majkowské, ředitele ÚDUK-AUK Petra Svobodného a za MÚA Jana Chodějovského. Úvodní referát o polsko-českých vědeckých a kulturních vztazích v letech 1945–1989 pronesla Anna Szczepańska-Dudziak z Uniwersytetu Szczecińskiego. Marek Ďurčanský (ÚDUK-AUK) se zaměřil na kontakty mezi polskými vědci a FF UK v meziválečné době a Jan Chodějovský na česko-polské vztahy v přírodních vědách a problematiku ochrany přírody a národních parků. Druhá část setkání byla věnována postavám slavných učenců všech tří zemí. Speleolog Zbigniew J. Wójcik přiblížil polsko-československé vazby geologa Waleryho Goetla (1889–1972), rektora Akademii Górniczo-Hutniczej v Krakově. Petr Svobodný připomněl rektora UK Rudolfa Kimlu (1866–1950), slavného lékaře a propagátora spolupráce slovanských národů. Roman Baron (Historický ústav AV ČR) představil činnost Mariana Szyjkowského (1883–1952) na poli české a polské literární historie. Sebastian Grudzień (Biblioteka Jagiellońska) uzavíral referátem Jaroslav Valenta (1930–2004) očima polských historiků.

Díky iniciativě ředitelky Majkowské se o přestávce uskutečnilo setkání se zástupci spřízněných českých institucí, jehož cílem bylo dohodnout plán další spolupráce. Setkání se zúčastnili za Archiwum Nauki R. Majkowska, E. Dziurzyńska, M. Maciuk, J. Laskosz; za ÚDUK-AUK P. Svobodný a M. Ďurčanský; za MÚA J. Chodějovský; za HiÚ AV ČR R. Baron; za Historický ústav FF JU Bohumil Jiroušek.⁴

Přestávce vědeckého setkání však vévodila vernisáž výstavy *By wznieść się ponad szczyty*. Šlo o další z řady výstav v budově Archiwum Nauki v rámci polsko-českého projektu.⁵ Vernisáž zahájil předseda PAU Andrzej Białas. Poté ředitelka Archiwum Nauki přivítala přítomné hosty, především konzula Slovenské republiky v Krakově Tomáše Kašaje, a přečetla pozdravnou adresu Jána Krivoše, prvního tajemníka Velvyslanectví ČR v Polsku. Koncepti výstavy představili její autoři Joanna Laskosz a Marcin Maciuk. Závěrem poděkovali všem, kteří se podíleli na její realizaci, především dr. Majkowské za pomoc s obsahem výstavy a kolegům z Archiwum Nauki i archivářům z Prahy za vstřícnost, podporu a věnovaný čas. Dveře do výstavního sálu symbolicky otevřel Janusz K. Kozłowski, delegát Rady pro mezinárodní spolupráci PAU.

Cílem autorů výstavy bylo v širším úhlu ukázat vztahy vědců z Polska a Československa a archiválie týkající se vybraných témat společných oběma státům. Tím se výstava dělila na dvě různé, ale spolu související části. Kontakty mezi učenými, vzá-

2013 do 15. 4. 2014. Doprovodná publikace autorů výstavy zahrnuje fotografie některých a seznam všech vystavených exponátů: *By wznieść się ponad szczyty... Z kontaktów uczonych polskich, czeskich i słowackich w XX. w. 10 lat współpracy*. Připravili Marcin Maciuk a Joanna Laskosz ve spolupráci s Janem Chodějovským a Markem Ďurčanským. Kraków: Secesja, 2013.

- 4 V diskusi o možnostech otištění referátů z vědeckého setkání byl přijat Baronův návrh vydat zvláštní číslo časopisu *Historia Slavorum Occidentis* v roce 2015.
- 5 V roce 2007 realizovalo Archiwum Nauki a MÚA v Krakově i Praze výstavu *Między Krakowem a Pragą. Tadeusz Kowalski (1889–1948) – Jan Rypka (1886–1968) – Bedřich Hrozný (1879–1952). Z dziejów współpracy polskich i czeskich orientalistów*.

jemné, často velmi přátelské vztahy a spolupráci na vědecké i kulturní úrovni představila první část expozice, v níž byla vystavena bohemika z osobních fondů tří profesorů Uniwersytetu Jagiellońskiego v Krakově, historika a slavisty Henryka Batowského (1907–1999), jazykovědce Stanisława Urbańczyka (1909–2001) a etnografa a muzeologa Mieczysława Gładysze (1903–1984). Vztahy mezi přírodovědci reprezentovaly materiály geologa Goetla či zoologa a embryologa Zygmunta Grodzińskiego (1896–1982). Archiválie umístěné v druhé části expozice zobrazovaly činnost vědců v meziválečné a poválečné době při demarkaci polsko-československé hranice, zájem o ochranu přírody a vytvoření národních přírodních parků v Tatrách a v Pieninách.⁶

Z první části výstavy lze konkrétně uvést hlavní osobnosti. Henryk Batowski se už coby student angažoval v slovanských spolcích a organizacích ve Lvově (mj. sekretář Klubu Polsko-Czeskiego). V letech 1927–1930 pobýval v Praze jako zahraniční korespondent lvovského tisku a stipendista československého Ministerstva školství a národní osvěty. Index posluchače UK (1927), legitimace účastníka I. sjezdu slovanských filologů v Praze (1929), udělené řády, oficiální dopisy, pozvánky a fotografie ze slavnostních setkání – to je jen několik z mnoha archiválií z osobního fondu Batowského, dokumentujících období strávené v Československu, které ovlivnilo budoucí odborné směřování mladého slavisty. Po stáži napsal výboru Akademického Koła Przyjaciół Polski v Praze: „*Opuszczyć Prażę, poczuć miły żądżewek wdęćności tęmto ctęnym pánům za mnohé wýhody poskytnuté mnę během mého jedenaćpólroćního pobytu w Československu. S wulkým żądżem jsem sledował Waşi plodną ćinnost pro polsko-ćeské kulturní sbliżování. Přeji Wám dalşi co moźná nejućspěšnější wýsledky.*”

Stanisław Urbańczyk byl mezi polskými vědci právem nazýván „*czechofilem*”. Stal se členem mnoha slavistických organizací jako např. Mezinárodního komitétu slavistů. Na mezinárodním sjezdu slavistů vedl komisi pro gramatickou strukturu slovanských jazyků. Často pobýval v Československu, kde navázal četné kontakty s vědci v Praze, Bratislavě, Olomouci a Brně. ČSAV mu v roce 1967 udělila Zlatou medaili Josefa Dobrovského. Ve vitrině byla instalována edice jedné z největších polských literárních pa-

6 Tato část výstavy čerpala hlavně z osobních fondů W. Goetla, právníka Stanisława Kutrzeby (1876–1946) a ze spisů Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Největší část vystavených archiválií pocházela z fondů Archiwum Nauki. Doplnřovaly je kopie dopisů z Archiwu AV ČR. Nutno uvést, že vybrané materiály nezahrnuly celę spektrum zmiřovaných otázek, ale spíše signalizovaly rozpětí oboustranného zájmu.

7 „*Opuszczając Prażę, poczuwam się do milego obowiązku podziękowania niniejszym Szanownym Panom za wiele udogodnień udzielonych mi w ciągu mojego półtorarocznego pobytu w Czechosłowacji. Z dużem zainteresowaniem śledziłem owocną działalność Panów dla zbliżenia kulturalnego polsko-ćeskiego. Życzę dalszych jak najpomyślniejszych wyników pracy.*” Archiwum Nauki (dále AN) PAN i PAU, sygn. K III-151, j. IV/39, kopie dopisu H. Batowského Výboru Akademického Koła Przyjaciół Polski v Praze, 16. 3. 1929. Batowski během studia na UK v Praze obhájil doktorát pod vedením Emila Smetánky (1875–1949). Srv. *Henryk Batowski 1907–1999. Materiały z Sesji Naukowej PAU w dniu 18 kwietnia 2000 r.* W Służbie nauki, 2003/7. Kraków: Polska Akademia Umiejętności – Archiwum Nauki PAN i PAU, 2003.

mátek, rukopisu *Biblii Królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma Świętego*, který vydal tento bohemista v letech 1965–1971 ve spolupráci s českým filologem Vladimírem Kyasem (1917–1990); dále pak Urbańczykův notes s poznámkami z konference v Praze v roce 1964 a jeho korespondence s přáteli z Prahy a Brna.⁸

Do skupiny polských vědců udržujících kontakty s československými etnografy a muzejníky náležel profesor Mieczysław Gładysz. Byl mj. členem redakční rady ročenky *Carpatica* a časopisu *Ethnologia Slavica* a také redaktorem jednoho ze tří svazků velké *Etnografie narodów słowiańskich*. Organizačně zajišťoval mnoho mezinárodních konferencí a etnografických sympozií. Z Gładyszova rozsáhlého osobního fondu bylo vybráno pouze několik archiválií. Nebývalý zájem vzbudily čtyři fotografie ilustrující článek slovenského etnografa Jána Olejníka (*1921), pracovníka Muzea TANAP v Tatranské Lomnici, o pověrách a magických praktikách spojených se stavbou domu ve Vysokých Tatrách. O vřelých vztazích mezi učenci svědčila také korespondence, a to např. Gładyszův dopis slovenskému etnografovi Jánmu Mjartanovi (1902–1996), s gratulací k udělení titulu doktora věd: „*Vivat Doktor Scientiarum! Hromovým hlasem celá rodina Gładyszův křiknula a následně při sklence vína a fotografii Delikventa zazpívala dojatým hlasem Gaudeamus igitur... Opravdu se těšíme, a to ne podle intence starého pastora Kindlebena, ale z celého srdce, že jsi tímto sebe i rodinu poctil a slovanské etnografy uctil. Gratulujeme.*”⁹

Nebývale zaangażovaný ve vzájemné spolupráci byl polský geolog a paleontolog Walery Goetel, vládní komisař Rzeczpospolite Polské pro delimitaci státní hranice v oblasti Tater a Oravy a představitel polsko-československého smíření v meziválečné době. Spolu s československými vědci geologem Radimem Kettnerem (1891–1967), botanikem Karlem Dominem (1882–1953) a geografem Viktorem Dvorským (1882–1960) realizoval ideu vytvoření pohraničních národních parků. V roce 1927 mu byl udělen Řád bílého lva a v roce 1950 obdržel doktorát honoris causa Běňské akademie v Ostravě.¹⁰

8 Velkou pozornost návštěvníků výstavy si získala podepsaná svatební fotografie matematika Tomáše Havránka (1947–1991) s polonistkou a bohemistkou Marií (roz. Hauerovou) z roku 1970, dále kravatá ve symbolem Univerzity Palackého v Olomouci, věnovaná Urbańczykovi u příležitosti udělení čestného doktorátu v roce 1991. Dále srv. heslo Stanisław Urbańczyk. In *Wspólczesni uczeni polscy. Słownik biograficzny*. Tom IV. Warszawa: OPI – Ośrodek Przetwarzania Informacji, 2002, s. 557.

9 „*Vivat Doktor Scientiarum! Gromkim głosem cała rodzina Gładyszów krzyknęła, a następnie przy kieliszku wina i fotografii Delikwenta zaśpiewała wzruszonym głosem Gaudeamus igitur... Naprawdę cieszymy się i to nie tylko zgodnie z intencją starego pastora Kindlebena, ale z całego serca, że tak siebie i rodzinę uczycieś, a etnografów słowiańskich uhoonorowałeś. Gratulujemy.*” AN PAN i PAU, sygn. K III-91, j. 92, korespondencja 1967–1972, kopie dopisu M. Gładysza J. Mjartanovi, 11. 5. 1968. Dále srv. DOBROWOLSKA, Teresa. Mieczysław Gładysz (1903–1984). In *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*. Red. Julian Dybiec. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2000, s. 433–447; Mieczysław Gładysz (1903–1984). In *Etnografowie i ludoznawcy polscy, sylwetki, szkice biograficzne*. Tom I. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, 2002, s. 120–126.

10 Jeho činnost a kontakty s prostředím československých vědců výstava dokumentovala mj. pozvánkami Kanceláře prezidenta republiky na raut u příležitosti I. kongresu slovanských geografů a etno-

Na výstavě byly prezentovány také archiválie z osobního fondu zoologa Zygmunta Grodzińskiego.¹¹ Přátelil se s významným ichtyologem Otou Olivou (1926–1994),¹² parazitologem Otto Jírovcem (1907–1972) a jeho ženou Marií. Představena byla korespondence s přáteli z Československa, především kartička s Olivovou fotografií a osobním věnováním z roku 1960, a fotografie z vědeckých sjezdů v Praze v letech 1928 a 1964.

Celkově tuto část výstavy doplňovaly diplomy udělené polským vědcům za zásluhy v šíření a popularizaci polsko-československých kulturních kontaktů. Ilustračně výstavu doprovodily pohlednice z Prahy, Karlových Varů, Brna a Bratislavy provázané úryvky z Urbańczykových vzpomínek na cesty do těch měst.

Archiválie v druhé části výstavy naznačily, jak vypadala činnost ve třech oblastech společných pro oba státy: vymezení polsko-československé hranice, utvoření pohraničních národních parků a potřeba ochrany přírody. Tyto navzájem související problémy se řešily na společných konferencích a zasedáních organizovaných na obou stranách. V meziválečné době, a to i během napjatých vztahů mezi Polskem a Československem, zde působili jednotlivci, pro něž věda, společné ideje a vzájemná spolupráce pro obecné blaho byly nejvyšší hodnotou.

Zájem návštěvníků vyvolaly fotografie ze spišsko-oravského plebiscitu v roce 1919 či z různých polsko-československých konferencí a delimitačních setkání v Zakopaném, Trstené, Varšavě, Praze, Paříži. Zvědavost návštěvníků vzbudila dále mapa ukazující proměny společné státní hranice v letech 1920–1922, Kutrzebův text tzv. *traktatu likwidacyjnego* z roku 1925 o dohodě obou států na úpravě hranic anebo protokol polsko-československé konference v Zakopaném v září 1924, která vyhlásila projekt turistických konvencí.¹³

grafů (1924), diplomem řádného člena Československé společnosti pro mineralogii a geologii při ČSAV či konvolutem fotografií ze sjezdů a slavností, kterých se Goetel v Polsku a Československu účastnil. Srv. ALEXANDROWICZ, Stefan Witold. Walery Goetel (1889–1972). In *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego*. Tom XLIII/4. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973, s. 555–568; WÓJCIK, Zbigniew J. *Walery Goetel. Rektor trudnych czasów Akademii Górniczo-Hutniczej*. Kraków: Wydawnictwa AGH, 2009.

- 11 V roce 1948 byla Grodzińskému udělena medaile 600. výročí UK. ŚRÓDKA, Andrzej. *Uczni polscy XIX–XX stulecia*. Tom I, Warszawa: ARIES/Lewandowski/Przedsiębiorstwo Wielob., 1994, s. 585–586; *Słownik biologów polskich*. Red. Stanisław Feliksiak. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987, s. 196–197.
- 12 BALON, Eugene K., HOLČÍK, Juraj, HENSEL, Karol. Ota Oliva – an ichthyologist on the wrong side. In *Environmental Biology of Fishes*, 44. Holandia: Kluwer Academic Publishers, 1995, s. 305–310.
- 13 Projekt hrál důležitou roli pro oba státy, protože počítal s vytvořením širokého pásma po obou stranách hranice, v jehož prostoru by bylo možné se svobodně pohybovat, umožňovat slevy členům turistických organizací anebo využívat komunikační usnadnění. Srv. DYLAĞ, Dariusz. O konwencji turystycznej ze Słowacją. In *Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim*. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, 2012, s. 21.

Poutavý je příběh myšlenky národních parků. Během jedné z výprav do Bielských Tater na začátku dvacátých let 20. století potkal Goetel tři profesory z Prahy. Když Domin, Dvorský, Kettner a Goetel obdivovali panorama Tater, došlo jim, že viditelná hraniční linie je jen umělým výtvořem. Tehdy je napadlo vytvořit z celých Tater pohraniční národní park, „*ve kterém by vědci pracovali v úzkém porozumění a z jeho krásy by čerpali turisté z obou stran.*“¹⁴

Naplněním snah polských a československých vědců se stalo otevření prvního pohraničního národního parku v Pieninách v roce 1929. Atmosféru této události zrcadlily fotografie a korespondence, která obsahovala kopii Goetlova dopisu z 22. srpna 1930, jímž zval Kettnera na slavnostní vyhlášení parku: „*Soudím, že Tvůj příjezd byl by tím více žádoucí, protože na loňském sjezdu Geologické společnosti bylo přijato usnesení o vytvoření Pieninského národního parku.*“¹⁵

Také potřeba ochrany přírody hrála důležitou roli na mnoha sjezdech, konferencích a vědeckých setkáních. Tehdy vznikala rozhodnutí týkající se zvláště ochrany tatranské fauny i flóry. Dovršením činností, jímž se věnoval hlavně Goetel, bylo zformulování budoucího oboru zabývajícího se problémem ochrany přírody – sosiekologie. Na výstavě byly použity fotografie informačních turistických tabulek a letáky *Tatrzańského Parku Narodowego* i *Tatranského národního parku*, vyzývající k ochraně přírody. Velký zájem vzbudily fotografie tatranského medvěda či posledních zubrů v Tatranské Javorině. Výstavu obohatily úryvky z Goetlova deníku s popisem jeho předchozích horských výprav do České (dnes Těžké) doliny a k Popradskému plesu a také fotoalbum s asi tisícem popsaných záběrů Tater, Pienin, Babi hory apod.

Druhá výstava, tematicky příbuzná, připravená Janem Chodějovským z MÚA pod názvem *Hřebeny hor rozdělení i spojení. Z kontaktů českých, slovenských a polských vědců ve 20. století* byla otevřena 18. března 2014 v sídle AV ČR v Praze na Národní 3 (trvala do 4. dubna 2014), a to v rámci zmíněné spolupráce mezi oběma „akademickými archivy“. Výstavu tvořilo 14 posterů a každý z nich představil jinou stránku z dě-

14 „[...] w którym w ścisłym porozumieniu pracowaliby naukowcy, a z jego piękna korzystaliby turyści z obu stron.“ GOETEL, Walery. Znaczenie Tatr i Pienin dla światowego rozwoju ochrony przyrody. Wierchy. *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze*, 1970, roč. 39, s. 11–12. Srv. též WÓJCIK. *Walery Goetel*, s. 324. Tabule s Goetlovou vzpomínkou na začátek spolupráce, umístěná v centrálním místě expozice, znamenala hlavní bod výstavy. Neméně zajímavý byl také protokol delegátů PAU a ČAVU, kteří na konferenci v Krakově v prosinci 1925 dohodli, že „[...] projektowane parki przyrody na pograniczu polsko-czechosłowackim, mają być dziełem wspólnem kulturalnego wysiłku obu Państw i służyć wyższym celom i idealom.“ AN PAN i PAU, sygn. PROP, j. 70, s. 2, Protokol konferencji przedstawicieli nauki polskiej i czechosłowackiej, zebranych w Krakowie, w dniach 8 i 9 grudnia 1925 r. Srv. GRĘBECKA, Wanda. Kształtowanie się naukowego programu pogranicznych parków narodowych w Karpatach. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, č. 3–4, s. 643–667.

15 „Sądzę, że tem bardziej wskazaniem byłby Twój przyjazd, że na zeszlorocznym Zjeździe Towarzystwa Geologicznego w Szczawnicy zapadła nasza wspólna uchwała o utworzeniu Pienińskiego Parku Narodowego.“ Archiv AV ČR, fond Radim Kettner, k. 6, i. č. 372, dopis W. Goetla R. Kettnerovi ze Zakopaného, 22. 8. 1930.

jin bohatých polsko-českých kontaktů od druhé poloviny 19. století až do sedmdesátých let 20. století. Prezentovaly je kopie nezvykle zajímavých archiválií z fondů Archivu AV ČR i Archiwum Nauki a diplomy, medaile a písemná díla českých a slovenských vědců, instalované ve vitrínách.¹⁶

Joanna Laskosz (redakčně zkráceno; český překlad Tomáš W. Pavlíček)

Ocean wszechrzeczy w spuściznach ludzi nauki i kultury

Dne 13. června 2014 proběhla v Krakově další vernisáž a vědecká konference polských archivářů a historiků, kterou pořádala *Polska Akademia Umiejętności* (PAU) a *Archiwum Nauki PAN i PAU* (Archiwum Nauki). Obě instituce – akademie i archiv – se dlouhodobě věnují dějinám vědy a vědeckých institucí v Polsku, ale na své konferenci zvou zároveň široké spektrum představitelů dalších polských specializovaných archivů a muzeí. Zastoupen byl i *Uniwersytet Jagielloński* (UJ) a *Polska Akademia nauk* (PAN). Konference si kladla otázku, jaké druhy a typy archiválií sbírají archivy vedle písemných dokumentů. Jde o to, jak je chápána hranice archivního fondu a co už do něj nepatří. Někteří vědci sbírají nepísemné dokumenty v takové šíři, že pak v jejich fondu vznikne *oceán veškerenstva*. Tento název nesla jak konference, tak výstava (*Ocean wszechrzeczy w spuściznach ludzi nauki i kultury*). Téma navazuje na předchozí ročníky konferencí i výstav a je zasazeno do kontextu metodologie zpracování, uchování a zabezpečení osobních fondů vědců, digitalizace archiválií a historického bádání.

Metafora oceánu veškerenstva je převzata od polského fyzika Władysława Natansona, podle něhož věda nikdy není skládkou již poznaného vědění či sbírkou přesně daných předpisů, ale mnohem více setkáváním s různorodými jevy a proměnami. Citátem z jeho knihy *Wspomnienia i szkice* je uveden katalog výstavy, kterou v Archivum nauki připravil Marcin Maciuk ve spolupráci s Mariou Urgaczovou za vydatné podpory celého tamního pracoviště.¹⁷ Na 25 panelech je ukázáno, jak nepísemná dokumentace (*dokumentacja pozaaktowa*) tvoří integrální součást fondu vědce; je pramenem poznání jeho vědecké aktivity a vášně.

16 Srv. KVĚTOVÁ, Miroslava. Výstava Hřebený hor rozdělení a spojení. *Práce z dějin Akademie věd*, 2014, roč. 6, s. 143–144.

17 MACIUK, Marcin. *Ocean wszechrzeczy w spuściznach ludzi nauki i kultury*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności – Archiwum Nauki PAN i PAU, 2014. Výstava trvala do 17. 10. 2014.

První část výstavy představila archiválie dokumentující vědecké výpravy – od sbírek rostlin a brouků, přes další artefakty až po skici, mapy, výkresy a sbírky fotografií. Inspirativní pro výstavu byli fyzický geograf Antoni Waga, entomologové Stefan Stobiecki a Władysław Kulczyński, zoolog Józef Fudakowski, geolog Walery Goetel. Některé kolekce přitom nemusejí být dnes součástí osobního fondu, ale nacházejí se v institucionálních archivních fondech, ba dokonce v muzeích a na pracovištích Akademie věd. S těmito sbírkami pracovaly další generace vědců. Takto byli v druhé části výstavy představeni báňský inženýr Henryk Czczcott, pedolog Tadeusz Skawina, geolog Konrad Konior, kartografové Jerzy Smoleński, Franciszek Uhorzczak, Antoni Wrzosek anebo zoolog Jan Stach, který se v roce 1929 účastnil jedinečné vykopávky unikátně zachované kostry vyhynulého druhu nosorožce ze Staruni nedaleko Stanisławowa. Některé dokumenty vystavené poprvé vedle sebe se pak začínají spojovat jako zajímavé pramené stopy. Například fotografie z roku 1964 zachycující ichtyologa Jana Mariana Włodka při poměřování kaprů v pozorovací stanici Institutu biologie vod PAN v Golyszu a kartička, na níž je z Włodkova rukopisu patrné, jak v témže ekosystému pozoroval kapry už v roce 1954.

Stejně jako vernisáž výstavy zahájili i konferenci prof. Jerzy Wyrozumski, generální sekretář PAU, a dr. Rita Majkowska, ředitelka Archiwum nauki. Dvanáct referentů představilo pestré prameny svých institucí; zároveň si kladli důležité koncepční, někdy i metodologické otázky.

Janusz Pezda (UJ) sledoval, jak vzniká sbírka a jak se sběratel postupně stává profesionálem v dané oblasti. Archiváři by měli se sběrateli začít komunikovat už v této fázi, nikoli až když se ze sbírky stává fond. Maria Wrede z oddělení rukopisů Biblioteki Narodowej vyzvala k většímu propojování knihovnických, muzejních a archivních databází namísto rozdělování fondů. Když knihovna převezme jen knihy, přijde o dokumentaci vysvětlující souvislosti s jejich nabytím.

K rozdělování fondů mezi instituce docházelo dříve často, jak ilustrovala Marzena Woźny z krakovského archeologického muzea na příkladu Łepkowského archeologické mapy polských zemí, která v sedmdesátých letech 19. století vzbudila mezinárodní ohlas. Poslední desetiletí byla považována za ztracenou, než byla nalezena v jedné části archeologova rozděleného fondu. Polský archivní zákon z r. 1983 vymezuje fond (*spuszcizna*) poměrně široce. Jde o to, jak archivář posoudí historickou hodnotu nepisemných dokumentů. V polských archivech se tedy lze častěji setkat také s artefakty, ale vždy úzce souvisejícími s písemnostmi. V tomto směru nabídl Marek Ďurčanský srovnání s více centralizovanou situací v Česku, kde písemné materiály muzeí a knihoven zpravidla přebíraly regionálně příslušné archivy, což zajistilo odpovídající fyzické uložení, ale během času se vytratily souvislosti mezi pramennými stopami. Představena byla i zvláštní role specializovaných archivů, jejichž fondy svou různorodostí a pestroostí někdy oceán připomínají. Na konferenci byla dále představena pestrost map a technických výkresů (Zbigniew Dyrdoń), fonografických záznamů a jejich přepisů (Krzysztof Smolana), audionahrávky rozhlasových pořadů prof. Kwiatkowského (Agnieszka Kor-

dowicz), moderní metody zpracování audiodokumentů (Waldemar Listowski) a konečně rozhlasové biogramy vědců, které se pomalu stávají pramenem pro další badatele (Stefan Witold Alexandrowicz). Na závěr představila Barbara Godzik z Institutu botaniky PAN výjimečnou sbírku herbářů, která však nese řadu podobných rysů jako archivní či muzejní sbírky (je i podobně uložena). Tato třetí největší sbírka na světě je historickým pramenem pro poznání práce polských vědců, kteří herbáře vytvořili, ale zároveň představuje živou sbírku; některé své znaky časem ztrácí, proto jsou tyto změny pravidelně dokumentovány.

Konference vyvolala reflexi nad archivní prací. Budou si archiváři vědomi, čím je pro ně přínosný kontakt s těmi, kteří sbírku či fond vytvořili? Dovedou archiváři v oceňování dokumentů nalézt takové pramenné stopy, kterým se pak mohou soustavně a dlouhodobě věnovat?

Tomáš W. Pavlíček

Polska Akademia Umiejętności
Archiwum Nauki PAN i PAU
uprzejmie zapraszają
na wystawę

Ocean wszechrzeczy...
w spuściznach ludzi
nauki i kultury

Otwarcie wystawy nastąpi w piątek 13 czerwca 2014 o godzinie 14.30
w sali wystawowej Archiwum Nauki przy ul. Św. Jana 26.

Wystawa czynna będzie od poniedziałku do piątku
w godz. 10.00–15.00 do 17 października 2014

Českoslovenští vědci v Orientu. I. díl. Eds. Adéla JÚNOVÁ MACKOVÁ, Hana NAVRÁTILOVÁ, Lucie STORCHOVÁ, Hana HAVLŮJOVÁ, Libor JŮN. Praha: Scriptorium, 2014, 424 s. (+ 20 s. obr. příl.). ISBN 978-80-87271-62-9.

Českoslovenští vědci v Orientu. II. díl. Eds. Adéla JÚNOVÁ MACKOVÁ, Hana NAVRÁTILOVÁ, Libor JŮN, Hana HAVLŮJOVÁ, Lucie STORCHOVÁ, Wolf B. OERTER. Praha: Scriptorium, 2013, 520 s. (+ 20 s. obr. příl.). ISBN 978-80-87271-81-0.

Cestopisné texty vedcov, ktorých k vycestovaniu a pobytu v zahraničí viedli predovšetkým odborné ciele, sú špecifickým typom literárneho a historického prameňa. Predložená dvojdielna antológia sa venuje vybraným československým vedcom z oblasti prírodných aj humanitných vied, ktorí cestovali alebo žili v Oriente v prvej polovici 20. storočia. Na základe ich osudov a publikovaných cestopisov, nepublikovanej korešpondencie, denníkov či iných textov je predstretý charakter ich ciest (motivácia, príprava, priebeh, výsledok, osobný prínos a význam pre ďalšie vedecké pôsobenie), ako aj charakter ich úvah o Oriente, o navštívenej krajine a jej obyvateľoch.

Úvod prvého dielu sumarizuje hlavné otázky, z ktorých autori pri štúdiu vedeckého cestovania do Orientu vychádzali (s. 13–14): prínos vedeckých ciest a spôsob sprostredkovania informácií na vedeckej a naproti nej na popularizačnej báze, prejav špecialistov v orientalistike, inštitucionálne ukotvenie vedcov na cestách, charakter československého orientalizmu, fungovanie vedeckej etiky a sebareflexie v cudzom prostredí, možnosti a obmedzenia cestovania žien-vedkýň, dopad nových technológií (film a fotografia) a vplyv politických udalostí (svetových vojen a totalitných režimov). V oblasti metodológie sa autori snažia pristupovať k historickým cestám z viacerých uhlov pohľadu, v snahe odzrkadliť ich význam pre výskum životopisov jednotlivých osobností, dejiny cestovania, dejiny vedy ako aj hospodárske, sociálne, kultúrne, či politické dejiny. Opierajú sa o historickú antropológiu, ktorá vychádza z predpokladu, že „*dějiny jednotlivých lidí jsou různé a nedají se sloučit*“ a človek sa neriadí podľa ustáleného vzorca, nie je nutne konštruktom určitej sociálnej roly a dokáže konať individuálne, aj keď je ovplyvnený kultúrnymi zvykmi, výchovou, vzdelaním a pod. (s. 16ff.). V interpretácii textov zohľadňujú schopnosť autora vnímať svoju spoločenskú rolu s odstupom, tolerovať kultúrnu dvojznačnosť a spätne zhodnotiť a vyjadriť svoje zážitky a dojmy. Publikácia je plná inšpiratívnych podnetov a poznámok týkajúcich sa vzájomného (ne)pochopenia Západu a Východu a snaží sa poukázať na „*souvlosti netolerance, která neustále žije z klišé, nikoliv z faktů*“ (s. 423).

Teoretický úvod do vedeckého cestovania v československých kruhoch je obsiahnutý v kapitole *Výpravy do neznáma?*, ktorá sa zaoberá typmi týchto ciest a možnosťami ich financovania; sumarizuje vtedajšie spôsoby dopravy či potrebnú prípravu vedcov (praktickú aj odbornú). Detailne tiež vykresľuje sieť československých zastupiteľských

úradov na Blízkom východe a ich (predovšetkým hospodársku) agendu, ako aj sieť krajanových komunít, ktoré vedcom-cestovateľom často poskytovali potrebnú podporu a zázemie. Napriek nevelkému počtu strán je kapitola nevyčerpatelným zdrojom prameňov a odkazov k danej problematike a uvádza čitateľa do vtedajšej spoločnosti krajanov v zahraničí.

Vedecké osobnosti a ich cesty sú rozoberané individuálne a jednotlivé štúdié sú doplnené edíciami vybraných cestopisných textov, resp. písomným materiálom súvisiacim s pobytom v Oriente. Čitateľ si na ich základe môže vytvoriť objektívnejší obraz o autovi ako aj o povahe a obsahu dochovaných prameňov a stáva sa spoluriešiteľom vedeckého zámeru. Možnosť bezprostredne konzultovať primárne autentické pramene spolu s autormi antológie je veľkým prínosom. V prvom dieli sú predstavení (1) orientalista Felix Tauer a jeho ojedinelý doposiaľ neuverejnený vedecký cestopis, ktorý primárne vykresľuje jeho študijný pobyt v Istanbule v rokoch 1921/1922; (2) egyptologička a stredoškolská profesorka Ludmila Matiegková a jej vedecké cesty do Egypta v rokoch 1926, 1927 a 1928/1929 doložené listami jej priateľke; (3) zoológ Jiří Baum a entomológ Jan Obenberger a ich prírodovedná expedícia na sever Afriky v roku 1930, ktorej výsledkom bol okrem iného dokumentárny film *Pod žhavým sluncem*; (4) profesor egyptológie František Lexa a jeho študijná cesta do Egypta v roku 1931 ako aj oficiálne cesty v 50. rokoch 20. storočia a (5) egyptológ Jaroslav Černý a jeho dlhodobé pobyty v Egypte od 20. do 70. rokov 20. storočia.

Jednotlivé príspevky vychádzajú z precíznych rešerší archívnych materiálov, osoby a miesta spomínané v cestopisných textoch sú identifikované a bližšie priblížené v poznámkach pod čiarou a rozsah citovanej literatúry z celej rady odborov je výnimočný. Súčasťou knihy je aj jedinečná farebná príloha archívnych fotografií, pohľadníc a iných dokumentov z pozostalosti predstavených osobností. Porovnávacie a analytické štúdié sú však súčasťou druhého dielu antológie a prvý diel teda zodpovedá hore uvedené otázky len čiastočne a ponecháva čitateľovi priestor na utvorenie vlastného názoru. Vyhodnotiť spletitý obraz rôznych vedcov z rôznych odborov a ich rôznorodých ciest sprostredkovaných na základe rôznorodých prameňov je však nejednoduchá úloha, keďže autori jednotlivých príspevkov zvolili odlišné prístupy k rozboru vedeckých ciest. Snaha analyzovať každú vedeckú osobnosť primeranou metódou je prínosná, ale prináša isté úskalia. V prípade prvého dielu antológie je problémovým bodom nevyváženosť životopisných črt, ktoré sú v snahe pochopiť jednotlivé osobnosti nevyhnutné. U osoby Felixa Taueru je úvod k jeho cestopisu iba predslovom (analýza je až v druhom dieli) a biografické údaje takmer chýbajú, zatiaľ čo u Jaroslava Černého sú napriek nedávno publikovanej biografii (2010)¹ neúmerne podrobné (čo je však dané intenzitou a dĺžkou jeho pobytov v Egypte). Na rozdiel od ostatných osobností chýba v prípade Ludmily Matiegkovej separátna edícia cestopisných textov – citáty sú vo väčšej miere začlenené priamo do textu príspevku, ktorý ich priamo kontextuálne analyzuje. Korešpondencia

1 RŮŽOVÁ, Jiřina. *Jaroslav Černý. Písař Místa pravdy*. Praha: Libri, 2010.

bola publikovaná v monografii H. Havlůjovej (2005),² ale úryvky z doposiaľ nepublikovaného diela *Vzpomínky* mohli byť uverejnené pre tento účel vo väčšom rozsahu. Otázka reflexie Orientu ženou-vedkyňou-cestovateľkou je pre výskum a porovnanie zásadná a je poľutovaniahodné, že cestopis lekárky Vlasty Káralové Di-Lotti a rukopis zaoberajúci sa jej pôsobením v Bagdade ako aj úlohou Československa v Iraku nemohol byť doposiaľ publikovaný a sprístupnený ako vedeckej tak i laickej verejnosti.³

Prvý diel antológie ponúka po publikácii *Krásny, báječný, nešťastný Egypt* (2009)⁴ toho istého autorského tímu ďalšie zásadné pramene k porozumeniu orientalizmu v stredoeurópskom kontexte, v období výdobytkov 20. storočia a v časovom horizonte po vzniku samostatného Československa, ktoré nepatrilo ani ku kolonizátorom ani ku kolonizovaným.⁵

Druhý a záverečný diel antológie venovanej československým vedcom cestujúcim do Orientu v prvej polovici 20. storočia a písomným prameňom, ktoré sa k cestám vzťahujú, pozostáva z dvoch častí. V prvej časti sa autorský tím venuje ďalším vedeckým osobnostiam v rámci separátnych príspevkov, zatiaľ čo druhá časť obsahuje porovnávacie a analytické štúdie.

Prírodovednú expedíciu zoológa Jiřího Bauma a entomológa Jana Obenbergera z prvého dielu dopĺňa Baumova deväťmesačná automobilová výprava so sochárom Františkom V. Foitom naprieč Afrikou uskutočnená v roku 1931 (s edíciou časti Baumovho cestovného denníka a ďalších prameňov) ako aj početné poznávacie/vzdelávacie a odborné cesty učiteľa a geológa/paleontológa Jaroslava Petrbocka v 20. a 30. rokoch 20. storočia (s výberom populárnych článkov). Osobitná štúdia sa venuje prírodovedným expedíciám organizovaných pod záštitou Národného múzea v Prahe, ktorých veľké úspechy (napriek ťažkým podmienkam a obmedzeným financiám) sú doposiaľ iba málo známe. Z humanitných vied sú v druhom dieli zastúpení stredoškolský učiteľ, popularizátor a orientalista Václav Zelenka a jeho „stáže“ v Oriente v 20., 30. a 40. rokoch 20. storočia (s edíciou vybraných stať z článku *Z Aleppo do Mosul* a z knihy *Káhira ve snu a probuzení*) ako aj klasický filológ a religionista Theodor Hopfner (československý občan nemeckej národnosti) a jeho študijná cesta do Egypta z roku 1937 zachy-

2 HAVLŮJOVÁ, Hana. *Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková (1889–1960)*. Praha: Set out, 2005.

3 JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, PŘEBINDA, Petr, HAVLŮJOVÁ, Hana, STORCHOVÁ, Lucie. *Vlasta Káralová Di-Lotti, česká lékařka v Bagdádu (1925–1932)*. Československé zájmy v Iráku v meziválečné době. Praha, 2011 (nepublikovaná edícia).

4 JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor. „Krásný, báječný, nešťastný Egypt!“ *Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století*. Praha: Libri, 2009.

5 LEMMEN, Sarah. Noncolonial Orientalism? Czech Travel Writing on Africa and Asia around 1918. In *Deploying Orientalism in Culture and History. From Germany to Central and Eastern Europe*. Eds. James Hodkinson, John Walker, Shaswati Mazumdar, Johannes Feichtinger. Studies in German Literature Linguistics and Culture. Boydell & Brewer, Camden House, 2013, s. 209–227, cit. s. 220.

tená v správe dekanátu Nemeckej univerzity v Prahe a článku uverejnenom v *Deutsche Zeitung Bohemia*. Antológiu dotvára krátka kapitola s edíciou korešpondencie, dokladajúca charakter a intenzitu vzťahov medzi vedcami na cestách, cestovateľmi, krajanmi v zahraničí, ako aj tými, ktorí sa do tohto spoločenstva chceli začleniť. Podobne ako prvý diel, aj druhý diel je obohatený o farebnú obrazovú prílohu a edície cestopisných textov opäť obsahujú podrobné vysvetlivky k menovaným lokalitám, osobám, hotelom, firmám, zoologickým a botanickým názvom atď. a sú nevyčerpatelným zdrojom informácií.

Aj v tomto dieli sa autori jednotlivých príspevkov zámerne odlišujú vedeckým prístupom. Osobnosť Jaroslava Petrboka je napríklad predstavená skôr faktograficky, zatiaľ čo život, cestovanie, pôsobenie a publikačná činnosť Václava Zelenky sú podrobne analyzované. Obaja pritom vykazujú určité spoločné črty – primárne sa živilí ako učitelia na základnej či strednej škole, podieľali sa na organizácii učiteľských resp. žiackych študijných ciest (podľa Libora Juna tzv. „*výchova ke globetrotterství*“, s. 274) a s vedou ich spájala skôr amatérsky záujem než inštitucionálne zázemie. Obaja taktiež vyvíjali veľké úsilie v oblasti popularizácie vedy a osvetovej činnosti. Rôznorodosť prístupov môže priniesť nečakané výsledky v prípade analýzy jednej osobnosti z viacerých uhlov pohľadu. V prípade viacerých osobností, z ktorých je každá podrobená iba jednému typu rozboru, však nevyhnutne dochádza k nevyváženosti získaných poznatkov (Petrbok sa napríklad vôbec nespomína v záverečnej kapitole o „orientálnej alterite“). Napriek tomu je ale kvalita všetkých príspevkov v každom prípade nesporná.

Štúdie prvého a druhého dielu antológie sú zoradené chronologicky podľa uskutočnených ciest, aby odzrkadľovali prípadné zmeny v ponímaní Orientu, súvisiace okrem iného s modernizačnými procesmi v jednotlivých krajinách a dopadom svetových vojen. Časový horizont však pokrýva predovšetkým 20. a 30. roky 20. storočia a jednotliví aktéri cestovali opakovane. Rozdelenie antológie na prírodovedné a humanitné vedy by pravdepodobne viedlo k zlepšeniu zrozumiteľnosti a nadväznosti príspevkov, keďže sa osudy mnohých osobností v rámci jedného z odborov prelínajú. Korelovalo by to taktiež so zadelením záverečných štúdií.

Druhá časť druhého dielu antológie v úvode sumarizuje bádateľské otázky predostreté v prvom dieli a charakterizuje analytický prístup (s. 341ff.) – autori sa snažia vykresliť podobu dobovej reality ciest a vedy, obsah diskurzov a ich konkrétny kontext („*komu, prečo a jak*“) a zároveň skúmajú formovanie a prejav jednotlivých osobností na cestách. Záverečné štúdie vychádzajú z týchto otázok a premís a stavajú na poznatkoch získaných v jednotlivých príspevkoch. Dve kapitoly sa zaoberajú porovnaním ciest v rámci vedných odborov. Prvá z nich je venovaná egyptológom (Lexa, Černý, Hopfner, Matiegková), ktorí sú chápaní ako podskupina orientalistov (s. 345ff.). Rozbor sa zameriava na porovnanie (1) finančného ako aj organizačného zaistenia, (2) „*vnímania*“ ciest a ich významu z hľadiska osobného vývoja jednotlivcov, (3) využitia ciest na vedecké a popularizačné účely a v neposlednom rade na (4) porovnanie vzťahu a po-

stoja vedcov k Orientu. Nadväzujúca kapitola vychádza z podobných otázok vo vzťahu k cestám prírodovedcov (s. 371ff.).

Zaujímavé je pozorovanie, že vnímanie a znáchanie ciest súviselo väčšmi s psychickou a fyzickou kondíciou a neodvíjalo sa primárne od odborného záujmu či nadšenia. Autorky si preto kladú otázku „*kolik ‚kulturně podmíněných‘ odsudků, připisovaných nezřídka ‚diskursu orientalismu‘, by asi ubylo, kdyby cestovatelé a cestovatelky nebyli unavení, nemocní či se necítily v ohrožení*“ (s. 359). Tento druh argumentu je však paradoxný, pretože väčšina cestovateľov bola unavená či chorá práve v dôsledku cudzieho podnebia a exotických zážitkov, na ktoré ich kondícia nebola v Európe zvyknutá a ktoré svojou neobvyklosťou (často vnímanou negatívne) taktiež prispeli k definovaniu „orientálnej alterity“.

Sumarizácia vnímania Orientu sa v prípade egyptológov i prírodovedcov ukázala ako problematická, keďže dostupné pramene sa rôznia rozsahom i adresátmi. Badateľná je však rôznorodosť postojov a názorov. V prípade egyptológov autorky pozorujú, že ani jeden z nich nevykazuje úplne orientalistické myslenie. Vnímanie sa počtom ciest mení a egyptológovia k stereotypom sklznú najmä vo vyhrotených situáciách, ktoré ohrozujú ich prácu. Autorky však korektne konštatujú, že znalec starovekých dejín nemusí bezpodmienečne chápať súčasnú situáciu krajiny (s. 368), ktorá bola často na okraji jeho záujmu. Texty prírodovedcov sú z hľadiska reflexie Orientu menej výpovedné; krajiny im primárne poskytovali dáta a neboli s nimi v dialógu. Reflexie sa však vyjadrujú k niektorým netradičným aspektom, akým je napríklad cestná sieť.

Osobitná a veľmi inšpiratívna štúdia je venovaná ženám-vedkyniam-cestovateľkám a zaoberá sa vnímaním Orientu z ženskej perspektívy (s. 387ff.); „*umožňuje spiše zaslechnout ženské hlasy orientalistického diskursu než definovat ženský orientalismus*“ (s. 395). Hlavnú líniu tvorí otázka, ako české ženy vnímali Orient a ako vo vzťahu k nemu definovali svoju genderovú, (medzi)národnú, profesijnú i politickú identitu. Detailný rozbor sa pritom zameriava na genderovo-podmienené reflexie Orientu „vedkýň“ Ludmily Matiechkovej a Vlasty Kálalovej Di-Lotti, ktoré sa pozoruhodne prelínajú s tzv. ženskou otázkou a ženským nacionalizmom.

Hlavná analytická štúdia sa napokon venuje otázke „orientálnej alterity“ na základe cestopisných textov obsiahnutých v antológii (s. 427ff.). Lucie Storchová skúma tvorbu „vedeckého“ opisu Orientu (odborný štýl, predstavy o „hrdinskej vede“), zapojenie orientalizujúcich motívov (predovšetkým Západ verzus Východ, staroveké civilizácie verzus súčasný Orient) a reflexiu modernej európskej „vedy“. Primárny dôraz je kladený na mužských autorov (hlavne Felixa Tauera), keďže ich na rozdiel od žien spájalo inštitucionálne zázemie a tým pádom i „oficiálny“ status vedca. V rámci porovnaní sú však zohľadnené aj texty žien, ktoré charakterizuje umiernená odbornosť v kombinácii s romantizujúcim jazykom. Autorka bravúrne demonštruje Tauerov predpoklad (z ktorého vychádzala i väčšina ostatných autorov a autoriek), že iba akademická pozícia a expertné vedomosti o Oriente umožňujú jeho „naozajstné“ porozumenie a následné sprostredkovanie vo forme *autentického a reálneho* opisu (s. 446ff.).

Záver antológie tvorí kapitola, ktorá sumarizuje a poukazuje na hranice skúmania cestopisných prameňov, ktoré musel autorský tím zohľadniť (s. 459ff.). Tematizuje limity historickej objektivity a poznania historických osobností ako aj problematiku interpretácie textov a českého orientalizmu. Knihu uzatvára podrobná edičná poznámka (s. 473ff.).

Antológia je nepopierateľne ďalším neoceniteľným sprievodcom na ceste k poznaniu českého orientalizmu a prispieva k permanentnej snahe „*postihnout proces reflexe nejen mimoeveropských kultur, ale vůbec i ‚cizího‘ v českých dějinách, a to v dostatečně šíři a hloubce*“ (s. 470).

Lubica Hudáková

KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice – Pelhřimov: Společnost pro kulturní dějiny, Nová tiskárna Pelhřimov, 2013, 608 s. ISBN 978-80-904446-9-0 (Společnost pro kulturní dějiny), ISBN 978-80-7415-070-8 (Nova tiskárna Pelhřimov).

Není mnoho prací, které by důkladně sledovaly život a odbornou aktivitu českých historiků působících od konce 90. let 19. století do konce 30. let 20. století. Z tohoto hlediska je životopis Josefa Vítězslava Šimáka (1870–1941) od Hany Kábové velkým přínosem a to i vzhledem k širokému kontextu. Kniha je výsledkem autorčiny důkladné práce a dlouhodobého vědeckého zájmu o tuto významnou osobnost, průkopníka vlastivědy u nás jako vědeckého oboru.

Autorka, podle svých vlastních slov, pojala práci „*chronologicko-tematicky*“, což byl úkol velmi náročný vzhledem k šíři a intenzitě Šimákova působení. Práce dodržuje standardní, možná by se dalo říci i nadstandardní, pravidla vědecké práce, což v žádném případě není na úkor čtivosti. Schopnost Kábové rozlišovat mezi podstatným a nepodstatným, s ohledem na to, co bude i neoborníka zajímat, je obdivuhodná. To vše dělá z její knihy v dnešní příliš specializované produkci práci vzácně a potřebně syntetickou.

Kniha je rozdělena do osmi kapitol, každá s pečlivými a početnými odkazy na prameny a literaturu, s vysvětlivkami doplňujícími informace ze soukromí i z veřejného působení (celkem 1617 odkazů a vysvětlivek). Škála použitých pramenů je velmi široká (seznam s. 291–302) a obsahuje institucionální fondy, relevantní informace z fondů Šimákových kolegů a přátel, ze vzpomínek přátel, z velmi četné korespondence soukromé a úřední i z mnohých Šimákových prací. Nejvýznamnějším zdrojem je fond J. V. Šimák, uložený hlavně, ale nejen, v Archivu Akademie věd ČR, v Muzeu Českého ráje v Turnově a v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Nesmírně cenným doplňkem knihy je Bibliografie J. V. Šimáka (s. 311–387), kterou autorka uvádí Šimákovým článkem *Kapitolka bibliografická* (s. 303–305), v němž Šimák shrnuje všechny strasti vyplývající z neexistence bibliografie českého písemnictví

zvláště od poloviny 19. století. Kábová, jako by chtěla splatit tento dluh alespoň v případě Šimáka. Práce úctyhodná a potřebná, zahrnující nejen odborné a popularizační články, ale i zprávy, básně, prózu, divadelní hry a mapy. Neméně cenná je bibliografie prací o Šimákovi (s. 412–418) se zvláštním ohledem na příspěvky v *Pojizerských listech* (s. 419–436). Velmi obsáhlý je seznam použité literatury (s. 453–475), z níž jsou zvláště vyjmuty excerpované bibliografie a excerpovaná periodika (s. 306–311). Velmi pěkná je uprostřed téměř dvacetistránková obrazová příloha fotografií, hlavně rodinných, ale zahrnuty jsou i reprodukce titulních listů či obálek Šimákových knih.

Vzhledem k rozsáhlosti tématu a snaze autorky pokrýt všechnu důležitou a mnohostrannou činnost J. V. Šimáka zbylo jen málo prostoru pro shrnutí obsahu jeho podstatných článků a prací, což moudře vyvážila alespoň příklady (17) produkce týkající se jeho hlavní specializace – vlastivědné práce a jejich koncepcí a úkolů (479–554).

Hana Kábová se skromností sobě vlastní upozorňuje nejen na to, že nemohla vyčerpat všechny oblasti aktivit J. V. Šimáka, ale i na to, kterým z těchto oblastí by měla být věnována pozornost a kterým by se ještě sama ráda věnovala (s. 287). I tak záběr, jímž sleduje život soukromý, odborný, veřejné aktivity, účast ve vědeckých organizacích, různých komisích, v Historickém spolku, v památkové péči (Turnov), činnost literární, příspěvky v odborných, regionálních a populárních časopisech, problémy, zápasy a produkci J. V. Šimáka, musí budit velké uznání. Pokud se autorka několikrát poněkud vrací ke stejné tematice z nutnosti spojit chronologický a tematický přístup, takové návraty nijak vážně nenarušují celistvost obrazu pro čtenáře. Záměr této recenze je ukázat hlavně na šířku a obsah problematiky, kterou autorka do knihy zahrнула. Věnujme se proto jednotlivým kapitolám.

Poměrně podrobně se zabývá rodinným prostředím, ze kterého Josef Vítězslav Šimák pocházel. Důležitá v něm byla nejen určitá vyšší úroveň materiální (otec byl ředitelem školy), ale hlavně upřímný vlastenecký duch rodiny a její intelektuální úroveň. Otec i matka mu od dětství četli literaturu týkající se české historie a znalosti doplňovali častými výlety do okolí Turnova, bohatého na historické památky. Šimák k tomuto kraji přilnul na celý život a brzy se tento vztah začal odrážet v zájmu vědeckém a činnosti publikační. Neméně vlivných bylo i několik vlastenecky orientovaných učitelů.

Autorka si byla vědoma, že soukromá korespondence Šimáka je nezastupitelným zdrojem informací o jeho životě, přátelstvích, vztazích a problémech s lidmi, včetně odborné oblasti, o konfliktech a strachu v akademickém prostředí. Téměř se zdá, že Šimáková matka byla jeho největší důvěrníci, jí mohl psát nejotevřeněji o problémech, které měl se svou kariérou na stoličce dějin na filozofické fakultě pražské univerzity v důsledku osobních animozit, konkurence či naopak pout, a také kvůli nedostatku příležitosti na české univerzitě pro zanícené historiky v důsledku politiky rakouské vlády. Psát rodičům dělalo Šimákovi celý život radost a z četných příkladů citované korespondence je zjevný jeho literární talent. Přátelské vztahy s Josefem Pekařem, založené na lásce k rodnému kraji a stálém zájmu o něj nebyly později bez stínů. Zvláště zajímavé jsou různé kritické poznámky o profesoru Jaroslavu Gollovi, zabývajícím se příliš detaily

v pramenech v důsledku přílišného ohledu na politické poměry před rokem 1918 a kladoucím důraz na estetickou stránku vystupování lidí. Gollovi na Šimákovi vadila hlavně jeho „etnografická košile“ (citát z J. Špěta, s. 258). Naopak vzájemný vztah s profesorem Josefem Kalouskem byl převážně kordiální, s ostatními proměnlivý.

Autorce neušlo, že generace profesionálních historiků se začátkem 20. století ujala titánského úkolu proniknout hlouběji do české historie, do velké míry v minulosti zanedbané v důsledku politických poměrů. Šimák jen díky svému zápalu a pracovitosti mohl zvládat úkoly, které před sebe vršil, od archeologického výzkumu na Turnovsku, přes studium a pořádání muzejního archivu v Turnově, opisování dokumentů, účast na divadelních představeních, vlasteneckou činnost až po uveřejňování výsledků důkladných výzkumů, např. historického místopisu a středověkých starožitností, v řadě časopisů, včetně ČČH. „... na přelomu 19. a 20. století byl již vnímán jako historik, s jehož vkladem do redakční, ediční a spisovatelské činnosti na poli českých dějin se počítalo.“ (s. 54)

Kábová zmiňuje i existenční peripetie Šimáka. Z nich však působení na Vyšší dívčí škole v Praze mu dalo možnost připravovat se k habilitaci. Šimák se chtěl věnovat českým dějinám a působit na univerzitě, což některými vlivnými historiky nebylo přijímáno příznivě. Ale nakonec složením habilitační zkoušky v říjnu 1904 se cesta k této kariéře částečně otevřela. Otevřely se mu i možnosti studijních cest do zahraničí. Ze srovnávání vybavenosti například univerzity v Lipsku a české univerzity bylo Šimákovi hodně smutno. Také obor vlastivědy, nejbližší Šimákovu srdci, byl v Německu mnohem více rozvinut, i když metodologicky rovněž v počátcích. Jako zarážející vnímal, že i seriózní profesori, snažící se o objektivnost, jako byl G. Seeliger, vyznávali „světovou ideu císařství římskoněmeckého“ s nutností podmanit Slováky (s. 65). I vystupování profesora K. Lamprechta bylo vnímáno českými studenty jako protičeské (s. 68).

Autorka zmiňuje i četné kontakty Šimáka s českým kulturním prostředím v Praze, zvláště spisovateli, včetně ženských autorek. Zdálo se, že tady hledá i svou budoucí životní družku, nakonec ji našel v Ludmile Liebscherové, dceři akademického malíře Karla Liebschera. Stala se mu oddanou partnerkou, která se podílela i na organizační a vědecké práci svého muže. Autorčiny vhledy do rodinného a soukromého života Šimáka přispívají k hlubšímu pochopení jak jeho náročného a vyčerpávajícího života, tak podmínek, za kterých působila česká inteligence.

V odborné oblasti se začal věnovat českému ranému novověku, na univerzitě přednášel *České dějepisectví novověké*. Autorka sleduje poměrně detailně tuto stránku Šimákovy činnosti, která k profesuře a slušnému platu stále nevedla, a uvádí hlavní Šimákovy vlastivědné publikace v letech 1903–1910 (s. 92–94). Závažným problémem byl *Lexikon obcí* a jejich názvů, v němž Němci odstraňovali starobylé české názvy (s. 97–98).

Když Kábová popisuje období první světové války, zdůrazňuje hlavně Šimákovu přednáškovou, popularizační činnost, s tématy z českých dějin, především z období před nástupem Habsburků. Zvláště populární byla přednáška o M. Janu Husovi. Aby si přivykl ke svému skromnému platu, psal často recenze, popularizační pojednání, ale byl si

vědom, že zanedbává svou vědeckou práci. Autorka se důkladně zabývá jeho aktivitami během války a podává také řadu svědectví o existenčním živoření rodiny v této době, které mělo zdravotní následky jak na Šimáka, tak na jeho děti, které trpěly chudokrevností a bývaly častěji nemocné. Nedostatek trval ještě několik let po válce. Šimák byl mezi těmi, kteří v květnu 1917 podepsali „*Manifest českých spisovatelů, vyzývající české zástupce na říšské radě, aby důsledně hájili zájmy svého národa a jeho právo na samostatnost*“ (s. 123).

Je záslužné, že Hana Kábová zařadila do knihy Šimákův dopis matce z 21. prosince 1918, ve kterém podrobně líčí vítání T. G. Masaryka po jeho příjezdu z exilu do Prahy, a úžasné emoce, pocit hluboké sounáležitosti, které zachvátily tisíce lidí vítajících Masaryka při jeho příjezdu, při projevu Aloise Jiráka, při zpěvu české a slovenské hymny a při zpěvu Kdož jste boží bojovníci. Vítání Masaryka a nové svobody trvalo několik hodin (s. 125–127).

Dále autorka líčí Šimákovy složité peripetie k obdržení profesury a k jistější pozici na univerzitě – v nich už nepřevažovaly osobní ambice, ale starost o zajištění pětičlenné rodiny. Ač habilitován pro české dějiny, při rozhodování v určení oboru pro Šimáka převážily „intričky“ (s. 132), které ho tlačily k historické geografii, což Šimák rozumnými argumenty odmítal a navrhoval obor historická vlastivěda. Kvůli protahování situace musel Šimák opět v září 1920 nastoupit na střední školu. Jeho hořké pocity nespravedlnosti ocitovala Kábová na s. 135 v odkazu 41. V tomto kontextu by bylo dobré znát podrobněji argumenty druhé strany. Teprve na zásah prezidenta T. G. Masaryka byla situace alespoň částečně napravena.

I přesto, že situace byla pro profesora Šimáka velmi náročná (nebyl plně připraven svými studii na výuku tohoto oboru) a jeho zdraví bylo problémy a válkou již podloměné, nechal se přesvědčit, aby se pustil do nečekaně náročného díla *Kronika československá* (vyd. 1921–1925), které se spolu s dílem *Sředověká kolonizace v zemích českých* (vyd. 1938) stalo hlavním trvalým odkazem Šimákovy práce. *Kroniku* psal pro „český lid“, snažil si ji pojmut hlouběji, důkladněji, což později označil jako v rozporu s úmyslem nakladatele, který chtěl hlavně „prodávat“ (s. 139). Kolonizaci už ve své době hodnotil F. Roubík jako „spolehlivý základ“ pro další studium (s. 206). Svou fotografickou pečlivostí však narážel i u akademických autorit. Práce na *Kronice* ho trvale zdravotně poznamenala a zůstala nedokončená; autorka popisuje věcně jednotlivé části (s. 140–143), podobně zmiňuje dlouhou řadu Šimákových příspěvků do regionálních časopisů a občasné konflikty s vydavateli.

Velmi zajímavou, i když krátkou částí knihy, jsou reference na kontakty bývalých studentů, žáků a žákyň s Šimákem, kteří většinou vzpomínali na jeho učitelské působení s velkým vděkem, což mu dávali najevo. A to se týkalo i jeho žáček z dívčí školy. Bývalí studenti ho vyhledávali i po skončení studia. Tyto kontakty byly pro Šimáka důležité, neboť jeho sil v hektickém, náročném životě a příliš svědomité práci ubývalo. Totéž se týkalo jeho ženy. Šimákův dojem však byl, že odborná úroveň většiny studentů není dostatečná.

Pokud jde o Šimákovo působení ve funkci profesora historické vlastivědy v letech 1927–1941 na Univerzitě Karlově, autorka předkládá určitý přehled jeho činnosti, od přednášek, vedení seminářů až po vedení a posuzování disertačních prací. Jeho přednášky se věnovaly tématům českých dějin od nejstarších dob do třicetileté války v rámci historické geografie. Jeho křehké zdraví neuneslo výsledky Mnichovské dohody (30. září 1938), byly pro něho „osudovou ranou“, která vedla k jeho penzionování.

Hana Kábová věnuje velkou pozornost Šimákově popularizační činnosti, uvádí konkrétní příklady přednášek z více jak stovky přednesených po krajích českých mezi léty 1927–1941. Pro stejné období se zabývá také podrobně velmi četnými příspěvky Šimáka do regionálního tisku v severovýchodních Čechách, do řady vědeckých publikací, líčí i problémy kolem vydávání *Středověké kolonizace* (s. 186–219). Upozorňuje, že „Šimák byl jedním z mála historiků své doby, kteří se soustavně zabývali dějinami vlastního oboru“, o tématu přednášel i na univerzitě (s. 235–236).

Zvláštní pozornost autorka věnovala rozsáhlé editorské práci Šimáka, která byla ceněna již za jeho života, například František Roubík napsal: „Vedle několika studií, týkajících se organizace vědecké práce, archivnictví a metodologických otázek, vyniká tu zejména Šimákova bohatá účast ve vydávání historických pramenů a studie o českých historických ...“ (s. 238). Šimák měl i pevný názor na schopnosti a úroveň kvalitního historika, jehož hlavním úkolem je přispívat k vědeckému poznání (s. 238, 239–240). Autorka k tomu dodává: „Společným jmenovatelem Šimákových vědeckých i popularizačních snah bylo úsilí o kritické a objektivní postižení historického vývoje v jeho úplnosti. Přesně toužil poznávat hlavně vnitřní, kulturní dějiny svého národa v jehoširším smyslu a ve všech oborech duchovního života.“ (s. 239) V pozadí bylo Šimákovo přesvědčení, že poznání má přispívat k rozvoji úrovně a lidskosti společnosti: je lépe „pro společnost lidskou, nebudou-li silní utlačovati slabších, bude-li boj jedněch proti druhým omezen, umírní-li se zoufalství zotročených, bude-li zlo potrestáno a dobro odměněno...“ (s. 241).

Šimák pevně věřil v možnost pokroku, v možnost dobrat se pravdy, ve filozofii jako jednotlivé síly. Ale o možnosti se z historie poučit dost pochyboval (s. 243). Jeho morální síla, víra v humanitu, byly podloženy vírou v základní křesťanské principy. I jeho široká popularizační činnost byla podložena morálním posláním předávat znalosti veřejnosti. Měl za svůj život více jak pět set popularizačních přednášek (jejich soupis je na s. 393–410), hlavně o českých významných osobnostech; autorka zmiňuje publikační vydání hlavních. Neobával se vřele přednášet o M. Janu Husovi pro krajany ve Vídni pod policejním dozorem (s. 250). V knize zaznívá řada cenných obsažných citací z Šimákových přednášek i z jeho paměti na ně.

V poslední kapitole se Hana Kábová soustředila na shrnutí obsahu vlastivědné práce, která měla kořeny v hlubokém vztahu Šimáka k Turnovsku. Mapuje úsilí Šimáka přispět k rozvoji vlastivědné práce pomocí regionálním časopisům, přednáškami, vyjasňováním problémů v korespondenci s různými institucemi, s nedostatkem finančních prostředků na vlastivědnou práci, která velmi přispívala k sebeznalosti lidí, k jejich identitě,

kulturní, historické, duchovní. Podle Šimáka má sloužit „*k poznání vlastního domova, tedy obce a krajiny, ... má vésti k lásce a láska ke snaze o povznesení a zvelebení.*“ Vědění považoval i za zdroj blahobytu (s. 266, 267). Uznával jen poctivou vědu a vědění, ptající se po příčinách, důsledcích, důležitých souvislostech, což spojoval implicitně se smyslem dění. Ačkoli vývoj československé regionalistiky nebyl ve 30. letech 20. století bez vážnějších problémů a nebezpečí, jak vyplývá z citované Šimákovy zprávy o sjezdu Československého regionalistického ústředí v roce 1934 (s. 282), program Šimákovy konceptu vlastivědné regionalistiky zůstal, podle autorky, stále v mnohém aktuální a dokonce ne zcela naplněný. Šimák přispěl k vědeckému poznání důležitých a zajímavých aspektů české středověké i raně novověké historie. Zároveň spojoval výsledky své houževnaté práce s úspěšnou ambicí seznamovat několika způsoby českou veřejnost s dosaženými poznatky. Věřil, že regionální historie je neoddelitelnou součástí národní historie, jejíž pozitivní stránky hluboce ctil.

Kniha Hany Kábové, pokrývající rozsáhlou šíři Šimákových aktivit, je velmi cenným přínosem k poznání osobnosti, která stála u základů české moderní regionalistické historiografie. Určitá náročnost knihy by neměla odradit ani čtenáře nehistorika, neboť kniha je také vzácným svědectvím o českém intelektuálním prostředí od 90. let 19. století do 30. let 20. století, pro něž zatím mnoho syntetické literatury neexistuje.

Marie L. Neudorflová

Obraz života Archiváře

VÁŠKO, Pavel: *Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus.* Ed. Studentské práce. Praha: Academia, 2014, 261 s. ISBN 978-80-200-2362-9.

Kdo absolvoval studium archivnictví a pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, bude možná trochu překvapen, že až nyní vyšla první monografie věnovaná životu skutečného „guru“ tohoto oboru – Václava Vojtíška. Navíc její autor, Pavel Vaško, knihu sice vytvořil jako diplomovou práci (a zvítězil s ní v 1. ročníku soutěže nakladatelství Academia v kategorii humanitních a společenských věd), ale nikoliv na tomto pracovišti. Myslím, že si tak dokázal udržet odstup snáze, než kdyby absolvoval výuku vedenou jedním z nejvěrnějších Vojtíškových žáků, Ivanem Hlaváčkem. Na druhé straně ovšem přišel do značné míry o osobní zážitek s druhým životem Václava Vojtíška v archivářském prostředí.

Vaškova práce je klasickým životopisem založeným na podrobném studiu archivních pramenů. Principiálně postupuje autor chronologicky, některé tematické kapitoly (např. Vojtíškovy pedagogické působení) protahuje přes více epoch. K využití metody *oral history*, která by mohla přiblížit Vojtíškovu osobnost hlavně posledních desetiletí jeho života, autor nesáhl, přestože pamětníků by se nabízela celá řada. Snad to souvi-

sí i se skutečností, že závěrečné období Vojtíškovy kariéry je pojednáno v knize méně důkladně než předchozí epochy, což nepochybně zamrzí především zájemce o dějiny Akademie věd a speciálně jejího archivu. Snad to souvisí i s tím, že v těchto letech byl Vojtíšek už spíše žijící legendou a doyenem oboru a přece jen vyklízel do značné míry pozici ve středu dění. Také autorovi chyběla tak pestrá šíře archivních pramenů, jakou disponoval např. pro léta Vojtíškovy studia. Těm se věnoval skutečně hodně podrobně, snad až nadměru. Nepochybně ho okouzila Vojtíškovy pracovní výkonnost v tomto životním úseku vedoucí ovšem až k vážným zdravotním problémům a zároveň mohl využít četné doklady o jeho studiu i korespondenci s věrným Vojtíškovým přítelem Fridolínem Macháčkem. Poměrně důkladně Vaško analyzoval i rodinné zázemí svého hrdiny a jeho osudy v dětství. Tam se často opíral kromě dokumentů z osobního fondu Václava Vojtíška i o jeho vlastní vzpomínky v rámci rozsáhlé studie věnované vlastně jeho nejvýznamnějšímu učiteli Gustavu Friedrichovi. Speciální kapitoly v knize se dotýkají Vojtíškovy činnosti za obou světových válek, v rámci té první se vzhledem k rozložení archivního materiálu obsáhle zabývá především komunikací pražského archiváře v zázemí s problematickým bratrem Aloisem, „sanitákem“ na italské frontě. Opomenut nezůstal ani Vojtíškův rodinný život, především počátky jeho společného života s pozdější věrnou manželkou Magdalénou (Lenkou) Saskovou, dcerou brněnského středoškolského profesora. Již počátky Vojtíškovy profesní kariéry před 1. světovou válkou jsou spojeny s pražským městským archivem, kde nakonec působil s válečným přerušením až do konce roku 1948. Vaško se detailněji zaměřil na Vojtíškův vleklý konkurenční boj o vedení archivu s Eduardem Šebestou. Připomíná ovšem např. i jeho polemiky se socialistickým tiskem ohledně některých pasáží v knize Radnice staroměstská v Praze či otázku převozu a ukrývání Žlutického kancionálu v období tzv. druhé republiky. V kapitole věnované Vojtíškově archivářské činnosti také autor popisuje působení svého hrdiny jako státního archivního inspektora (od roku 1924), jeho působení v Československé archivní společnosti a především v archivu UK v Praze, kde se mimo jiné aktivně podílel na kontroverzních událostech tzv. insigniády. Tu však rozebírá až v další kapitole, kde je reflektována druhá strana nesmírně bohaté Vojtíškovy profesní aktivity – jeho pedagogická činnost ať již na Univerzitě Karlově v Praze nebo na Státní archivní škole. Do této kapitoly zařadil autor i pasáže věnované Vojtíškově diskutabilní účasti na oslavách 600 let od založení Univerzity Karlovy v roce 1948, kde prezentoval především své nacionální citění.

Vaško podle mého názoru velice správně postřehl, že pro pozdější Vojtíškovy osudy a zejména pro jeho hladký přechod do nových poměrů měl velký význam kredit, který si získal právě v tomto klíčovém období. Pomohly mu i nové kontakty na mladé levicově orientované historiky, hrající v poválečných letech mimořádně významnou roli. Velkou ranou bylo pro Vojtíška jak nucené penzionování na pražském magistrátu, tak i požár budovy Staroměstské radnice za povstání v květnu 1945, kde vedle množství cenných archiválií byla zničena i řada Vojtíškových rukopisů. Bolestně jistě prožíval i nešťastné osudy univerzitních archiválií a insignií. V kapitole věnované Vojtíškovu

„poválečnému zakotvení“ autor poměrně důkladně analyzoval i jednu z nejméně epizod kariéry slavného archiváře – jeho podíl na profesní likvidaci dosavadního ředitele Státní archivní školy a ředitele Archivu ministerstva vnitra Jaroslava Prokeše. Na druhé straně připomíná obrovskou práci, kterou Vojtíšek vykonal při obnově pražského městského i univerzitního archivu. Zabývá se rovněž jeho účastí na 2. sjezdu československých historiků v roce 1947. Pro studium dějin Akademie věd je nepochybně nejzajímavější předposlední kapitola nazvaná Vojtíšek akademikem a archivářem ČSAV. Zátlmco o Vojtíškově působení v předchůdcích ČSAV – ČAVU a KČSN se dozvíme spíše jen okrajově, tématu jeho jmenování akademikem již v roce 1952 se věnuje autor na poměrně velkém prostoru. Ve shodě s předchozími studii J. Schwippela a A. Míškové⁶ vnímá Vojtíška jako příklad kontinuity ve vědeckém životě a jako doklad snah integrovat do nové centrální vědecké instituce i respektované a vůči nové politické elitě alespoň v zásadě loajální vědce. Bohužel však autor nevyužil některé statě Jiřího Berana obsahující řadu zajímavých věcných údajů a podrobností.⁷ V krátkosti autor rekapituluje činnost Vojtíška jako ředitele Archivu ČSAV (později Ústředního archivu ČSAV), když zdůrazňuje především Vojtíškovu snahu získat pro Archiv pozici plnoprávného vědeckého pracoviště, a také jeho předsednictví v Komisi pro soupis rukopisů, s Archivem ČSAV úzce propojené. Právě v této oblasti ovšem mohl podle mého názoru více využít informace od pamětníků a neopírat se jenom o publikované paměti Pavla Spunara a Václava Černého. Autor zmiňuje také určitou Vojtíškovu žárlivost na zpracování některých témat, s níž se setkal jak později nespravedlivě odsouzený filolog Bohumil Ryba, tak i Pavel Spunar. V souvislosti s působením Vojtíška v ČSAV Vaško upozorňuje rovněž na jeho tvrdou srážku s Františkem Grausem ohledně Grausovy knihy *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, k níž šéf Archivu ČSAV napsal více než stostránkovou kritickou reakci. Bohužel už autor nezvládl reflektovat pohled na celou kauzu, jak ho nabízí Naděžda Morávková ve své nedávno vydané knize o Františku Grausovi.⁸

Zajímavou epizodou spojenou s Vojtíškovým členstvím v ČSAV, které se autor jeho životopisu rovněž dotkl, je jeho reakce na Protestní rozklad členů bývalých učených společností z dubna 1968,⁹ jež signovali i tři členové jím vedené Komise pro soupis ru-

6 SCHWIPPEL, Jindřich. ČAVU a ČSAV: Otázky kontinuity a diskontinuity I. In *Česká akademie věd a umění 1891–1991*. Ed. Jiří Pokorný. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993, s. 89–99; MÍŠKOVÁ, Alena. ČAVU a ČSAV: Otázky kontinuity a diskontinuity II. Vytvoření sboru členů ČSAV a jeho vztah k členské základně ČAVU a KČSN. *Tamtéž*, s. 101–123.

7 Srv. např. BERAN, Jiří. Vytváření členské základny ČSAV v roce 1952. *Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 1, s. 102–139 nebo TÝŽ. Vznik zákona o Československé akademii věd v roce 1952. In *Instituce, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích*. Práce z Archivu Akademie věd, řada A, sv. 9. Ed. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR, 2007, s. 195–238.

8 MORÁVKOVÁ, Naděžda. *František Graus a československá poválečná historiografie*. Praha: Academia, 2013.

9 Autor neodkazuje na publikovaný text Rozkladu i oficiální reakce prezidia ČSAV na něj, a tak ho v tomto ohledu doplňují: ŠMIDÁK, Miroslav. *Institucionální vývoj Československé akademie věd*

kopisů. Autor ovšem dokument podle mého názoru neinterpretuje zcela správně, když pomíjí jeho základní složku – tedy kritiku ČSAV kvůli jednostranné koncentraci na přírodní a technické vědy. Vojtíšek Protestní rozklad sice odsoudil, nicméně i vzhledem k svému připravovanému odchodu z akademického archivu prakticky nijak nepostihl signatáře, přestože podle jeho slov došlo k porušení řádu, když příslušní pracovníci dali rozklad na opsání pracovním Ústředního archivu ČSAV.

Kapitolka věnovaná závěru Vojtíškovy života po odchodu z Archivu ČSAV i Komise pro soupis rukopisů je už jen velmi krátká, přestože archivnímu doyenovi bylo vyměřeno ještě šest let života, během nichž se stále snažil aktivně pokračovat ve vědecké činnosti. Lze snad trochu litovat, že se autor životopisu nijak speciálně nezabývá „druhým životem Václava Vojtíška“, což je, jak jsem již naznačil v úvodu recenze, podle mého názoru určitě pozoruhodný fenomén.

Vaškova práce se koncentruje na život a hlavně profesní kariéru Václava Vojtíška, a tak v ní nenajdeme žádné důkladnější rozbory jednotlivých Vojtíškových děl. Zato jsou zde poměrně detailně analyzovány některé klíčové srážky a polemiky, jako např. spor s E. Šebestou, podíl na insigniádě, likvidace J. Prokeše nebo střet s F. Grausem. I když autor v samotném závěru prohlašuje, že knihou chtěl vzdát Vojtíškově práci úctu, rozhodně se nejedná o nějakou jednostrannou hagiografii. Naopak Vojtíšek je zde líčen jako sice nesmírně pracovitý a odborně mimořádně zdatný vědec, ale zároveň také jako člověk budující si svoji kariéru s nemalou dávkou bezohlednosti, jemuž není cizí ani určitá míra mstivosti. Samozřejmě se nabízí otázka, jak tento obraz budou vnímat někteří dosud žijící Vojtíškovy obdivovatelé, ale emocionálně nezainteresovaní badatelé jistě podobný přístup přivítají spíše než nějaký prostoduše oslavný spisek. Snad kriticky zmíní ne zcela kompletní využití dostupných pramenů a především literatury. I když autor oproti své diplomové práci kapitolu věnovanou působení Vojtíška v ČSAV zásadně rozšířil, domnívám se, že zde zůstala řada příležitostí i pro další badatele.

Kniha vyšla jako jeden z prvních svazků edice Studentské práce, v níž mají být otiskovány vítězné práce ze Studentské soutěže nakladatelství Academia. Na tomto místě je třeba ocenit, že autor jen nepřetiskl text diplomové práce, ale snažil se, a podle mého názoru vcelku s úspěchem, ji přetvořit ve skutečnou monografii. Bohužel ale v práci zůstala řada drobných překlepů či omylů, které částečně padají na vrub samotného autora a částečně na redaktora knihy. Uveďme např., že ministr kultury zmiňovaný na s. 219 se nejmenoval Bartůzek, ale Brůzek nebo že signatářem Protestního rozkladu nebyl žádný Bohuš Tuman (s. 226), ale Bohuš Tomsa. Také asi nejde do dějin umění řadit Všeobecné kulturní dějiny přednášené Čeňkem Zíbrtem (srv. s. 53) a s úspěchem lze pochybovat o „svatoboleslavské kapitule“ (s. 140). Někdy mám určité pochybnosti i o správnosti autorových prepisů korespondence, i když možná se jen pisatelé vyjadřovali nepřesně. Např. na s. 38 se domnívám, že rozzlobený drogista měl na mysli konkrétní časopis Pi-

v letech 1960–1969 očima jednoho z prímých aktérů. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2011, s. 257–266.

kantní světy, na s. 91 navrhuji číst místo neidentifikovatelného zwilckru jako zwi(e)backu (tj. sucharů) a na s. 118 se jistě nejedná o Fejfaru, ale o Vejvaru. Také mě zarazilo, že na s. 29 autor tvrdí, že oblíbenou Vojtíškovou stranou byli národní socialisté, na s. 104 tuto pozici přiřkl (tentokrát správněji) národním demokratům. Ohledně ČSAV autor zapomněl na s. 178 uvést, v jakém vědeckém kolegiu ČSAV Vojtíšek působil a na s. 221 nebere vůbec do úvahy rozdíl mezi nějakou dílčí užší komisí historiků a samotnou Vládní komisí pro vybudování ČSAV. Do kategorie evidentních mnohonásobných překlepů pak patří „Exile pratique des Hutej Etudes“ (s. 229) čili správně École pratique des Hautes Études. Určitý zmatek doprovází i bibliografickou přílohu, kde je např. jedna Vojtíškova práce uvedena dvakrát (s. 244 a 248). S rozpaky vnímám také jen výběrový jmenný rejstřík. Domnívám se, že redakci děl začínajících autorů by nakladatelství Academia mělo věnovat mimořádnou pozornost vzhledem k jejich praktické nezkušenosti s korekturami a bylo by vhodné, kdyby redigování knih v edici Studentské práce přejímali nejzkušenější a nejkvalitnější redaktoři. Podobné omyly totiž při čtení mohou výrazně rušit a ve svém důsledku poškozují jak nakladatelství, tak především začínajícího autora, což je naprosto protikladné záměru celé studentské soutěže i s ní související edice.

Martin Franc

Nová edice k plánování vědy – s rozpaky a otazníky

HERMANN, Tomáš, OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, 235 s. ISBN 978-80-7465-040-6.

Po usnesení „strany a vlády“ z února 1956, které formulovalo státní vědní politiku v Československu, následoval další podobně zásadní dokument až v květnu 1974. Neznamená to však, že se v mezidobí vůbec nic na tomto poli neodehrávalo. Naopak v druhé polovině padesátých let a v průběhu následujícího desetiletí vznikla celá řada zásadních koncepcí a plánů, které vesměs nebyly zveřejněny a zůstávají ukryty v archívech. Představují však často mimořádně důležité a zajímavé svědectví o dobovém postavení vědy ve společnosti i o způsobu, jakým její zástupci argumentovali. Pro dějiny vědy a vědní politiky se jedná o klíčové dokumenty a nelze než přivítat alespoň dílčí edice, když zatím chybí nějaké příslušné kompendium, které by přinášelo kompletní řadu nejzásadnějších dokumentů k dané problematice v širším časovém rozpětí. Před Tomášem Hermannem a Doubravkou Olšákovou, kteří se ujali důležitého úkolu vydat čtyři dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu, stála celá řada potíží a problémů, s nimiž se editoři oficiálních dokumentů z let 1948–1989 obvykle potýkají. Vyrovnat se s nimi dokázali pouze částečně, i když k práci na interpretační studii zasazující dokumenty do dobového kontextu vědní politiky a pláno-

vání vědy prozíravě přizvali další odborníky na vývoj jednotlivých oborů – Hanu Durnovou (matematické a fyzikální vědy), Miloše Hořejše (technické vědy a ekonomický kontext) a Alenu Miškovou (poněkud překvapivě chemické vědy). Zároveň se pokusili možné nekonzistentnosti studie zabránit ustanovením hlavní autorky – D. Olšákové. Té se však zjevně nepodařilo dosti disparátně koncipované texty sloučit v homogenní celek. Výsledkem je pak vskutku nekompatní úvodní text, až příliš odrážející odlišné přístupy jednotlivých autorů.

Rozdíly přitom nelze přičíst jen rozdílům jednotlivých editovaných dokumentů, ale také nedostatečné závěrečné redakci. Zatímco T. Hermann akcentoval především zasažení dokumentu o biologických vědách do dobového biologického myšlení a diskurzu, A. Mišková se zaměřila při zpracování dokumentu o chemických vědách spíše na některé obecnější otázky vývoje organizace vědy a podmínek vědecké práce, kterým se v minulosti detailně věnovala (kontinuita vědecké činnosti, mezinárodní styky apod.). Zároveň se A. Mišková patrně nejvíce zamyslela nad dalším osudem myšlenek a koncepcí formulovaných v editovaných dokumentech. Chybí ale hlubší vhled do samotné problematiky chemických věd a objevují se zde i určité, byť většinou drobné omyly a opomenutí v tomto směru. Například evidentním omylem je tvrzení ze s. 65, že akademický Ústav organické chemie slučoval oba ústřední chemicky orientované ústavy, tedy Ústřední ústav chemický a Polarografický ústav. Příslušné pracoviště se navíc od roku 1960 jmenovalo Ústav organické chemie a biochemie ČSAV, stejně jako v současnosti. Pokud jde o vydělování biochemie, tak rozhodně k němu docházelo dříve než koncem padesátých let (srv. s. 72). O budování tohoto oboru podle sovětských zkušeností psal František Šorm již v roce 1951. Biochemie byla ovšem polem, na němž se pravidelně střetávali dva „koryfeje“ přírodních věd padesátých a šedesátých let – F. Šorm a I. Málek. I proto byla tato problematika reflektována hned ve dvou dokumentech a dokonce i dobová klasifikace přírodních věd z počátku šedesátých let uváděla biochemii dvakrát – jednou jako součást biologických a podruhé jako chemických věd.¹⁰ Vznik samostatného biochemického ústavu ČSAV zařazeného do biologicko-lékařské sekce požadoval I. Málek, naopak F. Šorm ho razantně odmítl. H. Durnová zdůraznila své oblíbené téma samočinných počítačích strojů a M. Hořejš, který se zabýval nejrozsáhlejším a svým způsobem nejširším dokumentem věnovaným technickým vědám, se musel omezit spíše jen na drobné dílčí komentující poznámky, které by vyžadovaly mnohem rozsáhlejší zpracování. Jako příklad můžeme uvést pasáže k problematice architektury, které pozoruhodným způsobem odrážely bohatou diskusi v této oblasti ve vztahu k životnímu stylu v komunistické společnosti v Sovětském svazu a částečně i u nás. Více rozebrat jistě zasloužila i otázka počátků koncepce ochrany přírody, která rezonovala nejenom v dokumentu věnovaném technickým vědám, ale také v textu o vědách biologických. K této tematice přitom již v minulosti vznikly pozoruhodné stu-

10 Srv. RICHTER, Miloslav, LIŠKA, Eugen, DACÍK, Zdeněk. *Plánování rozvoje vědy a techniky*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury – Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry, 1963, s. 24.

die, např. od Jana Janka.¹¹ Doubravka Olšáková se koncentrovala vcelku pochopitelně na dokumenty v kontextu vývoje plánování vědy, bohužel její závěry vyznívají velmi zkratkovitě, což vychází jistě i z faktu, že nezanedbatelná část je jakýmsi shrnutím a úpravou samostatně uveřejněné studie.¹² Určitě je velmi cenné, že se snaží upozornit na mezinárodní kontext změn v této oblasti, které dosavadní práce reflektovaly jen velmi torzovitě. Její náčrt je však zatím jen velmi hrubý a podle mého názoru málo reflektuje obecné proměny diskurzu plánování v éře Nikity S. Chruščova, které nelze spojovat jen s nějakými personálními přesuny v plánovacích orgánech. Za méně zdařilý považuji způsob zasazení dokumentů do domácího kontextu. I když i zde upozorňuje záslužně na některá spojení, nedostatečně provázala dlouhodobé perspektivní plány s běžným státním plánováním, mj. s plánem stěžejních úkolů státního výzkumu a s každoročními plány. Zcela také opomíjí snahu zajišťovat perspektivní plánování v jednotlivých dílčích oblastech přírodních věd v rámci oborových konferencí (často za důležité spoluúčasti sovětských poradců či spíše mentorů) v podobě závěrečných usnesení – zejména kolem roku 1954 se jednalo o velmi oblíbenou formu např. ve vědách biologických či některých odvětvích chemie.

Za největší problém úvodní studie však považuji především pasáže věnované okolnostem vzniku čtyř editovaných dokumentů. Je zde sice v hrubých rysech načrtnuta geneze, ale evidentně se nikdo příliš nezajímal o podobu různých průběžných verzí a hlubších příčin proměn textu (značně důkladných). Přitom přinejmenším v případě dokumentu o biologických vědách v tomto směru existuje bohatá dokumentace. Zejména jsem však nikde nenašel explicitní údaj, zda dokumenty v dané podobě nějaký relevantní orgán schválil (podle mých znalostí nikdy přijaty nebyly). Blíže není charakterizována ani Ideologická komise ÚV KSČ, pro jejíž jednání se měly stát podkladovým dokumentem. V závěru studie se dočteme, že „*materiály byly podrobně diskutovány stranickými činiteli a představiteli ÚV KSČ*“. O podobě těchto diskusí a fóru, na němž probíhaly, se však nedozvídáme prakticky nic. Zrovna tak chybí hlubší informace, jak se požadavky v dokumentech projeví v plánech stěžejních úkolů a obecněji ve vývoji v oblasti vědní struktury a trendech vývoje věd především v první polovině šedesátých let. Dílčím způsobem se otázkou zabývá především pasáž o chemických vědách, jak jsem již psal výše, ale celkové zamyšlení podložené komparací navrhovaného zaměření a trendů s realitou šedesátých let chybí. Nepochybně správně upozorňuje studie na prudkou změnu hospodářské situace v následujících letech, které realizaci mnoha plánů přinejmenším odložily a obecně ztlumily elán k vytváření rozsáhlých perspektivních plánů, alespoň v první polovině šedesátých let. Poněkud jsem však postrádal výhled, které pasáže byly oživeny např. v rámci příprav na plánované zasedání ÚV KSČ

11 JANKO, Jan. K počátkům ekologizace naší biologie. In *Česká věda a pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference. Eds. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 2001, s. 219–225.

12 OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Československá věda a výzkum a centrální model plánování v letech 1946–1960. *Dějiny věd a techniky*, 2012, roč. 45, s. 167–181. Skutečnost, že část textu navazuje na dřívější studii, je v textu korektně zmíněna.

k otázkám vědy a vědeckotechnického rozvoje v roce 1967. Načrtnutý přechod od plánování k prognostice působí sice velmi zajímavě, ale v dané podobě i značně zkratkovitě. Opomíjeny jsou přitom důležité mezistupně v podobě různých interdisciplinárních týmů, např. známý tým vedený Radovanem Richtou. Nepochybuji přitom, že jeho činnost i význam autoři studie dobře znají, koneckonců na jeho výzkumy odkazují. Rozpačitý dojem z úvodní studie jen podtrhává závěr, který ani tak neshrnuje nejdůležitější body a myšlenky studie, ale spíše se trochu neústrojně vrací k významu samotných editovaných dokumentů.

Pokud se týká edice samotné, je třeba zdůraznit, že se vlastně nejedná o žádnou kritickou edici s poznámkovým aparátem, ale o pouhý přepis nebo spíše o počítačový převod textu. To naznačuje i občasné kolísání délky hlásek a některé vyskytující se překlepy (původních překlepů měly být původní texty podle ediční poznámky zbaveny). Ten nejzábavnější se vyskytuje hned na s. 101, kde z kontextu jednoznačné „zhoubné nádory“ nahradily – i pro tehdejší marxistickou teorii zcela nepřijatelné – „zhoubné nádory“. Podstatně závažnější je však překlep na s. 114, který se týká požadovaného počtu vysokoškolsky vzdělaných pracovníků pro zajištění růstu biologických pracovišť ČSAV. Pozoruhodný je omyl na s. 200 v dokumentu o technických vědách, který zřízení tzv. ústředních ústavů situuje do roku 1951 oproti správnému datování k roku 1950. Tady však pravděpodobně nejde o editorský omyl, ale o omyl samotných autorů, který zajímavě dokládá jejich relativně velkorysé nakládání s daty. Jistě by to stálo za zvláštní poznámku a reflexi.

Jak jsem se již zmínil, samotná edice neobsahuje žádný poznámkový aparát, jenom je na závěr připojen seznam s rozpisem použitých zkratk. Zde však vzbudila jedna položka pozornost a pochybnosti – LDS podle editorů znamená lesní dopravní síť. To se mi ale vzhledem ke kontextu použití (s. 193) zdá značně nepravděpodobné. Domnívám se, že ve větě „*Na vyřešení jednotného dopravního systému s vazbou na systémy SSSR LDS a světové linky při hospodárném využití elektrické a motorové trakce, železniční, silniční a potrubní sítě, vodní a letecké dopravy.*“ by bylo asi pravděpodobnější rozšířování zkratky jako „lidově demokratických států“. Seznam sekundární literatury jen odráží nevyrovnanost jednotlivých sond do konkrétních oblastí věd a jejich rozličné zaměření. Chtěl bych jenom upozornit, že jedna z klíčových prací k úvahám o plánování ve vědě v Československu v polovině padesátých let má ve skutečnosti trochu jiný slovosled názvu než je uvedeno v citaci i v seznamu literatury, ale to je opravdu drobnost.

Celkově lze snad jen opakovat, že publikace vzbuzuje smíšené pocity. Na jednu stranu je důležitým příspěvkem k dějinám vědní politiky a vývoje vědní struktury v druhé polovině padesátých let a přináší edici (nebo spíše přepis) čtyř mimořádně důležitých textů stejně jako některé cenné podněty z úvodní studie k problematice vývoje plánování vědy i k otázkám pozice jednotlivých vědních oborů v daném období, na stranu druhou však působí značně nekompaktně a v některých ohledech i odbytě. Rozhodně ani zdaleka nebyly využity všechny možnosti, které se nabízely. Přitom značnou část nedostatku by odstranila pečlivější redakce a důkladnější propracování témat. Takto se tato

kniha zařazuje do nebezpečně rostoucí řady uspěchaně vydaných a nedopracovaných děl, kterými současná česká historiografie stále častěji oplývá.

Martin Franc

125. výročí Akademie věd ČR

V roce 2015 Akademie věd ČR oslaví 125. výročí založení *České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*. Tuto vědeckou společnost, známou pod zkratkou ČAVU, považuje současná Akademie věd za svou předchůdkyni. Za klíčové datum byl vzat 23. leden 1890, kdy panovník podepsal rozhodnutí o zřízení České akademie.

Přehled následujících akcí naznačuje, v jaké šíři chce AV ČR oslavit svou historii, zdůraznit kontinuitu s institucemi předchůdkyněmi a přínos české (mimouniverzitní) vědy pro společnost u nás i ve světě. Na většině akcí se autorsky i organizačně podílí také Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

- **23. 1. 2015** – slavnostní zasedání a tisková konference **125 let českých akademií věd (a umění)** (Senát Parlamentu ČR, hlavní sál Valdštejnského paláce) [MÚA]
 - **únor/březen 2015** – videomapping na budově AV ČR (Národní třída)
- **4. 3. 2015** – vernisáž výstavy **Věda a technika. Dobrodružství, které vás bude bavit!** (Národní technické muzeum)
- **30. 4. 2015** – vernisáž výstavy **Botanické příběhy. Svět rostlin – od poznání k využití** (Průhonický zámek a Botanická zahrada Chotobuz)
 - **27.–29. 5. 2015** – mezinárodní konference **Mimouniverzitní vědecké instituce v letech 1890–2015** (Národní technické muzeum) [MÚA]
 - **květen – říjen 2015** – putovní exteriérová výstava **UMĚNÍ (a) VĚDY** (Brno, Ostrava, Olomouc, Jihlava, České Budějovice, Praha) [MÚA]
- **11. 6. 2015** – vernisáž výstavy **Smysl pro umění: umělecké ikony v České akademii věd a umění** (Národní galerie v Praze, Salmovský palác) [MÚA]
 - **17. 9. 2015** – vernisáž výstavy **Věda – národ – dějiny** (Národní muzeum) [MÚA]
 - **30. 9. 2015** – vernisáž výstavy soudobého umění (Národní technická knihovna)
 - **8. 12. 2015** – závěrečný galavečer ČAVU

Více informací na webových stránkách AV ČR

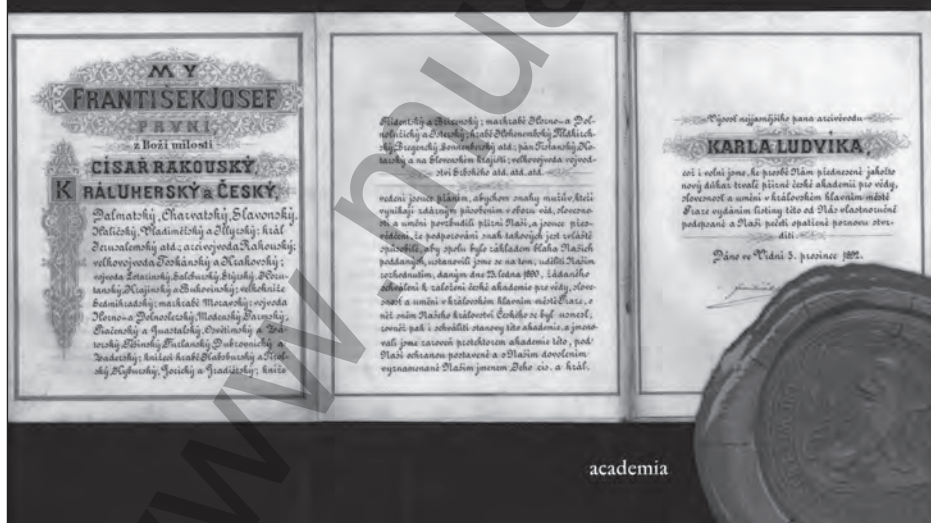
WWW.CAS.CZ

The History of the Czech Academy of Sciences in Pictures

Dějiny Akademie věd v obrazech

Martin Franc

Vlasta Mádlová

academia

FRANC, Martin, MÁDLOVÁ, Vlasta. *The History of the Czech Academy of Sciences in Pictures / Dějiny Akademie věd v obrazech*. Praha: Academia, 2014, 459 s. ISBN 978-80-200-2340-7.

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

Mgr. Hana **Barvíková**, externí pracovnice Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.

MgA. Štěpánka **Borýsková**, Ph.D., Akademie múzických umění v Praze, Filmová a televizní fakulta FAMU, Katedra fotografie
e-mail: stepanka.boryskova@famu.cz

Doc. PhDr. Martin **Franc**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: franc@mua.cas.cz

PhDr. Jan **Hálek**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: halek@mua.cas.cz

Irina **Hebelková**, roz. Šimková, bývalá sekretářka Biofyzikálního ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., Brno
e-mail: hebelkova.i@seznam.cz

Dr. phil. Lúbia **Hudáková**, Egyptologický institut Vídeňské univerzity
e-mail: lubica.hudakova@univie.ac.at

PhDr. Hana **Klínková**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: hanaklinkova@seznam.cz

Mgr. Nataša **Kmochová**, externí pracovnice Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.

PhDr. Helena **Kokešová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kokesova@mua.cas.cz

PhDr. Miroslav **Kunštát**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kunstat@mua.cas.cz

Mgr. Joanna **Laskosz**, Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově
e-mail: archiwum@archiwum-nauki.krakow.pl

Mgr. Vlasta **Mádlová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: madlova@mua.cas.cz

PhDr. Jan **Mervart**, Ph.D., Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: mervart@flu.cas.cz

PhDr. Marie L. **Neudorřlová**, Ph.D., bývalá vědecká pracovnice Masarykova ústavu
a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: neudorřlova.m@seznam.cz

PhDr. Tomáš W. **Pavřicek**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: pavřicek@mua.cas.cz

Prom. hist. Ivan **Šřovřicek**, CSc., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

www.mua.cas.cz

OBSAH ČÍSLA

STUDIE

- Miroslav Kunštát, Teologie a věda – moderní dichotomie. Katoličtí teologové v Čechách a jejich působení ve vědeckých institucích 161
- Štěpánka Borýsková – Vlasta Mádlová – Tomáš W. Pavlíček, Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni 181

EDICE

- Jan Hálek, Masarykova akademie práce a výprava amerických Čechů do Československa v létě 1921 (Edice dokumentů) 209
- Jan Mervart, Druhé „vyhnání“ Ivana Svitáka z Československé akademie věd ... 253

ARCHIVNÍ FONDY

- Fond Edvarda Beneše v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka (*Helena Kokešová – Ivan Šťoviček*) 301
- Osobní fond Anny Christitch v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka (*Hana Klínková*) 311
- Osobní archivní fond František Šorm (*Hana Barvíková*) 319
- Institucionální fond Ústav organické chemie a biochemie ČSAV (*Nataša Kmočová – Vlasta Mádlová*) 322

KRONIKA

- Maminka... Vzpomínky na mikrobioložku Evu Hamatovou (1924–2010) (*Irina Hebelková-Šimková*) 331
- Výstava a vědecké setkání u příležitosti 10. výročí zahájení spolupráce Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově s MÚA AV ČR, v. v. i. (*Joanna Laskosz*) 342
- Ocean wszechrzeczy w spuściznach ludzi nauki i kultury (*Tomáš W. Pavlíček*) ... 348

RECENZE

- Českoslovenští vědci v Orientu. I. a II. díl (*Lubica Hudáková*) 351
- Hana Kábová, Josef Vítězslav Šimák (*Marie L. Neudorflová*) 356
- Obraz života archiváře: Pavel Vaško, Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus (*Martin Franc*) 361
- Nová edice k plánování vědy – s rozpaky a otazníky: Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu (*Martin Franc*) 365